

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1938.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Szász Károly: Elnöki megnyitó	1
Elek Oszkár: Scott Walter a magyar irodalmi köztudatban ..	12

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Földessy Gyula: Jegyzetek Ady egy motivumcsoportjához	25
---	----

BÍRÁLATOK.

Gyöngyösi István összes költeményei. IV. k. — Pázmány ismeretlen magyar könyve. — Gálos Rezső: B. Amade László. — Auróra. — Kerekes Sándor: Lomnitz Meltzl Hugó. — Kisbán Emil: Virág Benedek. — Elek István: Csokonai versművészete. — A Zalán futásának első kidolgozója. — Évkönyv. — Farkas László: Vedres István Élete. — Dorogi-Ortutay Gy.: Csokonai utóélete	28
--	----

SZEMLE.

Folyóiratok szemléje	37
--------------------------------	----

FIGYELŐ.

Angyal Dávid. — Jókai: Erdély aranykora a színpadon. — Adat Juhász Gyula életéhez. — Elhunytak. — Társasági ügyek	41
---	----

A folyóirat évenként négy füzetben jelenik meg.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1938.

TARTALOM.

Tanulmányok.

	Oldal
Baránszky László: Az impresszionizmus irodalmunkban	105, 153
Elek Oszkár: Scott Walter a magyar irodalmi köztudatban	12
Szász Károly: Elnöki megnyitó	1
Turóczi-Trostler J.: Faludi és a gáláns költészet	57

Kisebb közlemények.

Benkó Barnabás: Magyarázat Csokonai egyik bordalához	121
Birkás Géza: Guillaume Vautier	71
Földessy Gyula: Jegyzetek Ady egy motívumcsoportjához	25
Hankiss János: Bessenyei és a magyar élettípus	67
Kozocsa Sándor: Adalékok Tompa két költeményéhez és a költő kiadatlan levele	118
Lengyel Dénes: Jókai regényeinek romantikája	162
Solt Andor: Kölcsey szerepe irodalmunk polgárosodásában	174
Temesi Mihály: A magyar irodalom a múlt század és a századforduló művelt franciájának felfogásában	165

Bírálatok.

Angyal Dávid: Történeti tanulmányok. (H. M.)	188
— — Auróra. (K. L.)	31
— — A Zalán futásának első kidolgozása. (A. Zs.)	33
Ábrahám Ernő: Bárd Miklós. (H. M.)	188
Baránszky-Jób László: A magyar széppróza története. (Bb.)	129
Baráth Ferenc: Kosztolányi Dezső. (K. S.)	126
Benedek Marcell: A magyar irodalom története. (B. L.)	127
Berzsenyi-kiadványok. (A. Zs.)	130
Dobó Sándor: Petőfi költészetének zenei vonatkozásai. (H. M.)	134
Dorogi-Ortutay Gy.: Csokonai utóélete. (Clauser Mihály.)	34
Elek István: Csokonai versművészete. (K. S.)	32
Évkönyv. (Izr. Magyar Irodalmi Társulat.) (A. L.)	34
Farkas László: Vedres István élete. (A. L.)	34
Fábián István: Magyar írók levelei. (—ry.)	186
Féja Géza: A régi magyarság. (S. S.)	77
Gacs B. Emilián: Szoszna Demeter kéziratos énekeskönyve. (A. Zs.) ..	132
Gálos Rezső: B. Amade László. (Clauser Mihály.)	30

	Oldal
Gergely Gergely: Szabó Dezső stílusa. (Bb.)	76
Gombos: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. (A. Zs.)	131, 187
Gyöngyösi István összes költeményei. IV. k. (Várdai Béla.)	29
Hesz Kálmán: Magyar irodalom a német lexikonokban. (A. Zs.)	76
Janus Pannonius költeményei. (K. L.)	189
Károly Pál: A kerepesi-úti temető. (B. L.)	189
Kerekes Sándor: Lomnitz Meltzl Hugó. (Perényi József.)	31
Kisbán Emil: Virág Benedek. (Bb.)	32
Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi. (Kozocsa Sándor.)	125
Kölcsey Antónia naplója. (K. L.)	187
Lám Frigyes: A győri német színészet története. (Bb.)	78
Lorenz Károly: Munkácsy János. (H. M.)	134
Magyar irodalmi ritkaságok. (Bb.)	79
Magyar irodalomtörténeti tárgyú értekezések az értesítőkben. (Nagy Sándor.)	190
Medvei Emma Margit: Budapest a magyar szépirodalomban. (Bb.)	133
Merényi Oszkár: Berzsényi Dániel. (Karsó Géza.)	184
Németh László: Berzsényi. (Gy. E.)	128
Pázmány ismeretlen magyar könyve. (A. Zs.)	29
Pintér Jenő: A magyar irodalom története. (A. Zs.)	74
Regnum. (Egyháztörténeti évkönyv.) (Bb.)	82
Rózsa Ilona: Gerhard Hauptmann a magyar irodalomban. (Bb.)	133
Sövény Aladár: Géczy István. (Bb.)	133
Schridde Éva: A magyar vezércikk első éve. (—ry.)	127
Székely Anna Klára: B. Kemény Zsigmond művészi felfogása és kritikai álláspontja. (K. B.)	134
Szirmai Mária: Párizs a magyar sajtó tükrében. (Bb.)	133
Szondy György: Bezerédy Amália. (Kn.)	75
Voinovich Géza: Arany János életrajza. I—III. (K. B.)	182
Varjú János: A szombatosok költészete. (Alszeghy Zsolt.)	185
Wenger Márton: Tarczai György. (Pf.)	81
Zolnai Béla: Mikes eszményei. (—ry.)	82
Zoltai Lajos: Fáy János. Báró Eötvös családjának debreceni származása. (—ry.)	80

Folyóiratok szemléje.

Munkatársak: Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

Folyóiratok szemléje 37, 84, 135, 193

Figyelő.

Adat Juhász Gyula életéhez. (A. L.)	42
Angyal Dávid. (K. S.)	41
A „Virágnak mondanálak“ legrégibb változata. (Kozocsa Sándor.)	92
Brisits Frigyes: Titkári jelentés	51
Egy híres bordalról. (Somogyi Ferenc.)	93
Ehűnytak	43, 99, 144, 201
Horváth János hatvan éves	141

	Oldal
Ismeretlen Ady-vers. (S. O.)	93
Jókai: Erdély aranykora a színpadon. (Kristóf György.)	41
Kódexirodalmunk misztikájáról. (Gábrriel Asztrik.)	94
Lengyel katonaköltő a XVI. század magyar végváraiban. (Csorba Tibor.)	199
Néhány gondolat gimnáziumaink irodalomtörténettanításához. (A. Zs.)	141
Szemere Bertalan a nemzetiségi kérdésről. (Lengyel Tamás.)	91
Társasági ügyek	50
Tóth Árpád Csokonai-kultusza. (Kardos Albert.)	97

A magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak névsora 1938-ban.

I. Tisztviselők.

Elnök: Pintér Jenő. — Alelnök: Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Oberle József.

II. Tiszteleti tagok.

† Id. Szinnyei József. — † Szilády Aron. — † Beöthy Zsolt. — Pintér Jenő. — † Négyesy László. — Badics Ferenc.

III. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Badics Ferenc. — Baranyai Zoltán. — Baránszky Jób László. — Bán Aladár. — Bán-hegyi Jób. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császár Elemér. — Császár Ernő. — Dengl János. — Farkas Gyula. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gulyás Pál. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulai Ágost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Horváth Béla. — Horváth Cyril. — Horváth János. — Imre Sándor. — Karddeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kerecsényi Dezső. — Kéky Lajos. — Kispárti János. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kozoca Sándor. — Kőműves Kolos. — Kőrös Endre. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixich Lajos. — Morvay Győző. — Nagy Sándor. — Oberle József. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sik Sándor. — Solymossy Sándor. — Szabó István Andor. — Szabó Richárd. — Szemkő Aladár. — Szinger Kornél. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Travnik Jenő. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Werner Adolf. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IV. Alapító tagok.

Alszeghy Zsolt, Budapest, II., Hattyú-u. 7. — Ágner Lajos, Budapest, I., Bors-u. 10. — Baranyai Zoltán, Budapest, Külügyminisztérium. — Gróf

Festetich Kristóf, Némethlád. — Gálos Rezső, Budapest, I., Városmajor-u. 15. — Halász László, Budapest, VII., Uzsoki-u. 42. — Horváth János, Budapest, X., Szapáry-u. 11. — Krompaszky Miksa, Budapest, V., Markó-u. 29. — Légrády Ottó, Budapest, V., Vilmos császár-út 78. — Liber Béla, Szombathely, Tanker. főigazgatóság. — Mihálykovics Elemérné, Budapest, IV., Veres Pálné-u. 19. — Morvay Győző, Budapest, III., Zsigmond-u. 55. — Murarik Antal, Budapest, VIII., Práter-u. 59. — Pintér Jenő, Budapest, IV., Veres Pálné-u. 4. — Radó Antal, Budapest, V., Hold-u. 15. — Radvánszky Kálmán br., Sajókaza. — Schuschny Aurél, Budapest, IV., Kecskeméti-u. 11. — Stockholmi Magyar Társaság, Stockholm. — Szinger Kornél, Mernye. — Vargha Damján, Pécs. — Vargha Zoltán, Budapest, II., Keleti Károly-u. 33. — Vikár Béla, Budapest, VIII., Sándor-tér 3. — Viszota Alajos, Székesfehérvár. — Viszota Gyula, Budapest, V., Arany János-u. 1. — Zlinszky Aladár, Budapest, VIII., Nagyfuvaros-u. 23.

V. Rendes tagok.

Ady Lajos, Budapest, I., Szent János-tér 1. — Agárdi László, Budapest, IV., Váci-u. 31/33. — Angyal Dávid, Budapest, IV., Váci-u. 64. — Arányi Erzsébet, Budapest, II., Batthyány-u. 6.

Badics Ferenc, Budapest, XII., Bors-u. 16. — Baky István Gyöng. — Balanyi György, Budapest, IV., Váci-u. 33. — Balassa József, Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 27. — Ballai Károly, Budapest, IX., Tompa-u. 9. — Balogh Ányos, Szombathely. — Balogh Jenő, Budapest, V., Akadémia-u. 2. — Bank Sándor, Miskolc. — Baránszky Jób László, Budapest, I., Incze-u. 33. — Baros Kálmán, Budapest, X., Család-u. 17. — Barta István, Nagykanizsa. — Bartók Lajos, Debrecen. — Batóné dr. Ferenczi Sári, Budapest, VI., Benczur-u. 35. — Bán Aladár, Budapest, I., Szabolcska Mihály-utca 7. — Bánkuty Ernő, Győr. — Bedekovics Lajos, Szeged. — M. Benea Anna, Eger, Káptalan-u. 8. — Bence István, Budapest, V., Markó-u. 18. — Benkő Barnabás, Budapest, V., Markó-u. 29. — Beődi Balogh Ilona, Budapest, I., Fortuna-köz 3. — Bernolák Kálmán, Budapest, VI., Andrássy-út 65. — Berze Nagy János, Pécs. — Biczó Ferenc, Kaposvár. — Birkás Géza, Pécs. — Biró Imre, Budapest, IV., Váci-u. 33. — Bodor Aladár, Budapest, I., Lenke-út 73. — Böröcz Marcell, Pécs. — Brisits Frigyes, Budapest, XI., Ibrahim-u. 17. — Broda Béla, Makó.

Clauser Mihály, Budapest, II., Dinnye-u. 6. — Császár Elemér, Budapest, I., Pauler-u. 4. — Császár Ernő, Budapest, VI., Felsőerdősor 1. — Csefkó Gyula, Szeged. — Csernák Szaniszló, Kőszeg. — Csetényi Imre, Budapest, I., Szent János-tér 2. — M. Czieleszky Agnéta, Dombóvár.

Dengl János, Budapest, II., Iskola-u. 8. — Dénes Tibor, Budapest, II., Corvin-tér 6. — Dobrovich Agoston, Pápa. — Domanovszky Sándor, Budapest, I., Attila-u. 13. — Döry Alice, Budapest, VII., István-út 75.

Elek Oszkár, Budapest, I., Szent János-tér 2. — Elekes István, Budapest, I., Logodi-u. 25. — Erdődi Mária Clemencia, Szeged. — Erődi Kálmán, Budapest, II., Virágárok 10. — Énekes István, Tata. — Édes Jenő, Budapest, VIII., Csepreghy-u. 4.

Falu Tamás, Ócsa. — Fest Sándor, Budapest, XI., Abel Jenő-u. 5. — Fóris Miklós, Abony. — Földessy Gyula, Budapest, II., Tulipán-u. 14/c. —

Förster Aurél, Szeged. — Freybergerné Neisser Irén, Budapest, IV, Váci-u. 43. — Frick József, Debrecen.

Gáti Béla, Budapest, I, Pethényi-út 13. — Gedeon Jolán, Budapest, VIII, Baross-u. 88. — Gerzso Ilona, Budapest, IV, Váci-u. 47. — Grabitsné Tichy Margit, Budapest, X, Elnök-u. 8. — Gulyás József, Sárospatak. — Gulyás Pál, Budapest, VIII, Röck Szilárd-u. 31. — Gyikó Mihály, Budapest, III, Jolsva-u. 4. — Gyomlay László, Budapest, VII, Barcsay-u. 5. — Gyóni Ferenc, Budapest, VII, Bethlen-u. 29. — Gyulai Ágost, Budapest, I, Fery Oszkár-u. 34.

Haitsch Ilona, Budapest, IX, Üllői-út 121. — Hajas Béla, Bonyhád. — Hajnóczy Iván, Kecskemét. — Hankiss János, Debrecen. — Havas István, Budapest, II, Bimbó-u. 4. — Hegedüs Zoltán, Budapest, I, Krisztina-körút 159. — Helle Ferenc, Budapest, VII, Damjanics-u. 4. — Heller Bernát, Budapest, II, Bimbó-u. 5. — Homonnai Imre, Budapest, II, Pasaréti-út 1. — Horger Antal, Szeged. — Horváth Béla, Szentgotthárd. — Horváth László, Budapest, II, Lövház-u. 24. — Horváth Cyrill, Budapest, I, Társ-u. 4.

Imre Sándor, Budapest, I, Naphegy-u. 19.

Janosó Elemér, Kolozsvár. — Janó István, Kisújszállás. — Janson Vilmos, Budapest, I, Fehérvári-út 13. — Jeanplong József, Szombathely. — Jeney Ferenc, Győr.

Kalmár Anatolia, Budapest, IV, Molnár-u. 28. — Kardeván Károly, Budapest, II, Batthyány-u. 26. — Kardos Albert, Debrecen. — Kardos Tibor, Budapest, II, Szász Károly-u. 3. — Kárpáti Győző, Budapest X, Elnök-u. 12. — Keményfy János, Budapest, VI, Teréz-körút 25. — Kerecsényi Dezső, Budapest, VII, Vilma királynő-út 17. — Keresztes Miklós, Budapest, XI, Szabolcska Mihály-u. 1. — Kéký Lajos, Budapest, I, Ormódi-u. 3. — Kis Gonzága, Budapest, IX, Thaly Kálmán-u. 23. — Kiss József, Debrecen. — Kispartti János, Szeged. — Klemm Antal, Pécs. — Kocsis Lénárd, Pannonhalma. — Komjáthy Aladár, Tárkány. — Korpás Ferenc, Budapest, I, Attila-u. 1. — Kovács Gergely, Budapest, VII, Limanova-tér 12. — Kovács János, Budapest, VI, Benczúr-u. 12. — Kovács László, Sátoraljaújhely. — Kovács Miklós, Budapest, II, Zsigmond-u. 8. — Kozocsa Sándor, Budapest, VIII, Baross-u. 20. — Kőmíves Kolos, Jánoshida. — Kőrös Endre, Pápa. — Kristóf György, Kolozsvár. — Kürti Menyhért, Budapest, VIII, Horánszky-u. 23.

Lám Frigyes, Budapest, II, Bimbó-u. 3. — Láng Emil, Keszthely. — Lázár Béla, Budapest, I, Váralja-u. 15. — Legány Dezső, Sopron. — Lelkes István, Budapest, IV, Kecskeméti-u. 2. — Lengyel Dénes, Budapest, VIII, Tavaszmező-u. 17. — Lengyel Miklós, Budapest, VIII, Tavaszmező-u. 17. — Lersch Ernő, Újpest. — Lékó Béla, Miskolc. — Losonczy Zoltán, Budapest, II, Kapy-u. 12. — Lóky Béla, Tata. — Lóky Zoltán, Budapest, I, Ugocsa-u. 2.

Madzsar Imre, Budapest, II, Retek-u. 33. — Magó Mária F., Kiskunfélegyháza. — Marczinkó Ferenc, Budapest, II, Toldy Ferenc-u. 9. — Máté Lajos, Budapest, II, Tölgyfa-u. 8. — Melich János, Budapest, X, Család-u. 10. — Merényi Oszkár, Kaposvár. — Mező Ferenc, Budapest, II, Margit-körút 50. — Mika Anna, Budapest, IX, Üllői-út 19. — Minay Lajos, Túrkeve. — Mitrovics Gyula, Debrecen. — Mixich Lajos, Budapest, I, Mészáros-u. 60/c. — Moravcsik Gyula, Budapest, VI, Benczúr-u. 31. — Móra László, Budapest, III, Testvérhegy. — Morácz S. Margit, Pápa.

Nagy András, Tiszaluc. — Nagy József Béla, Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. — Nagy Sándor, Budapest, VII, Aréna-út 66. — Nelky István, Sopron. — Néder Gyula, Budapest, VII, Thököly-út 5. — Németh Imre, Kőszeg.

Oberle József, Budapest, I, Alagút-u. 4. — Oberle Károlyné, Budapest, IV, Veres Pálné-u. 10. — Ottó Ilona, Budapest, X, Apaffy-u. 33.

Pais Dezső, Budapest, I, Nagyboldogasszony-út 11. — Pap Károly, Debrecen. — Papp Ferenc, Budapest, I, Vérmező-u. 10. — Patonay Sándor, Siklós. — Pauka Tibor, Budapest, VI, Bulyovszky-u. 40. — Pásthly János, Kecskemét. — Petri Mór, Budapest, V, Sziget-u. 9. — Péczely László, Keszthely. — Pitroff Pál, Budapest, I, Otthon-u. 9. — Pokorny Emánuel, Budapest, II, Fő-u. 43. — Prónai Lajos, Budapest, VI, Benczúr-u. 2.

Radványi Kálmán, Budapest, II, Bíró-u. 6. — Raksányi Mária, Budapest, I, Horthy Miklós-út 116. — Rátkay László, Dunaföldvár. — Reményi József, Cleveland. — Remenár Elek, Békéscsaba. — Rempert Elek, Budapest, VII, Damjanich-u. 28/b. — Réger Béla, Budapest, VIII, Futó-u. 51. — Richter Sarolta, Budapest, IV, Váci-út 47. — Rubinyi Mózes, Budapest, V, Vilmos császár-út 8. — Regényi Sándor, Budapest, II, Pasaréti-u. 53.

Salló Antal, Budapest, I, Attila-u. 101. — Salyámosy Gyula, Pestszentlőrinc. — Sági István, Budapest, I, Kemenes-u. 4. — Schmuck Paszkál, Győr. — Sebestyén János, Budapest, I, Attila-u. 1. — Sik Sándor, Szeged. — Sipőtz Pál, Budapest, IX, Üllői-út 119. — Solt Andor, Pestszentlőrinc. — Solymossy Sándor, Budapest, VII, Mexikói-út. — Stadtmüller Gyula, Budapest, I, Böszörményi-út 3. — Staud Géza, Budapest, II, Tárogató-u. 64.

Szabó István Andor, Budapest, V, Zrínyi-u. 9. — Szabó Mihály, Kecskemét. — Szabó Richárd, Budapest, VIII, Salétrom-u. 5. — Szalay Jeromos, Pannonhalma. — Szalóczy Pélbárt, Esztergom. — Szász Károly, Budapest, I, Attila-u. 7. — Szemkő Aladár, Budapest, I, Roskovits-u. 5. — Szentirmay Imréné, Budapest, VIII, Csepregy-u. 4. — Szerecz Imre, Keszthely. — Szerviczky M. Margit, Nyíregyháza. — Szidarovszky János, Budapest, X, Szabóky-utca 42. — Szigetváry Károly, Budapest, I, Csörsz-u. 15. — Szinnyei Ferenc, Budapest, I, Uri-u. 10. — Szinnyei József, Budapest, V, Arany János-u. 1. — Szira Béla, Budapest, IX, Gróf Haller-u. 88. — Szirák Ferenc, Kiskunfélegyháza. — Szomolányi József, Kecskemét. — Szóts Gyula, Budapest, I, Mátra-utca 5. — Szűts Iván, Budapest, II, Donáti-u. 14.

Takács Andor, Budapest, VIII, József-körút 37. — Terbócz Ilona, Budapest, II, Hunyadi János-út 9. — Temesi Mihály, Pécs. — Thienemann Tivadar, Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. — Timár Kálmán, Kalocsa. — Tolnai Gábor, Budapest, M. Nemzeti Múzeum. — Tóth Lajos, Hajdunánás. — Tóth M. Marianna, Sopron. — Travnik Jenő, Budapest, VI, Bulyovszky-u. 40. — Trombitás Gyula, Budapest, II, Batthyány-u. 31. — Túróczy Trostler József, Budapest, XIV, Abonyi-u. 7. — Tüll Alajos, Pécs.

Vajthó László, Budapest, I, Fery Oszkár-u. 47. — Varga Editha, Budapest, II, Zivatar-u. 2. — Ványi Ferenc, Budapest, I, Budai L.-u. 5/b. — Várady Zoltán, Budapest, I, Lenke-tér 4. — Várdai Béla, Budapest, IX, Kinizsi-u. 10. — Váth János, Balatonalmádi. — Vince Frigyes, Budapest, V, Alkotmány-u. 11. — Vincze László, Kecskemét. — Voinovich Géza, Budapest, I, Nagyboldogasszony-út 23.

Waldapfel József, Budapest, I, Márvány-u. 44. — Werner Adolf, Zirc.
 Zipser Sándor, Budapest, IX, Ráday-u. 38. — Zolnai Béla, Szeged. —
 Zöldi Mihály, Kispest.
 Zsigmond Ferenc, Budapest, V, Koháry-u. 2.

VI. Előfizetők. államtól előírt példányok.

Aszód: Ev. gimn.
 Baja: Ciszst. gimn.
 Balassagyarmat: Áll. gimn.
 Békés: Ref. gimn.
 Békéscsaba: Ev. gimn., Áll. leánygimn.

Budapest: Bernardinum könyvtára. — Fővárosi közoktatásügyi ügyosztály. — Fővárosi pedagógiai könyvtár. — Kalazantinum. — Kereskedelmi akadémia. — Képviselőház könyvtára. — Országos Kaszinó könyvtára. — Ranschburg Gusztáv-könyvkereskedés. (2 példány.) — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Közgazdasági Egyetem. — Városi nyilvános könyvtár. (Reviczky-u.) — Városi nyilvános könyvtár. (Andrássy-út.) — Középisk. Tanárképző Gyak. Középiskolája. — Áll. Madách Imre gimn. tanári könyvtára. — Áll. Madách Imre gimn. ifjúsági könyvtára. — Ciszterciendik. kat. Szent Imre gimn. — Kegyesrendi kat. gimn. — Ev. gimn. — Ref. gimn. — Áll. Verbőczy István gimn. — Áll. Mátyás király gimn. — Áll. Árpád gimn. ifjúsági könyvtára. — Áll. Árpád gimn. önképzőköre. — Áll. Berzsényi Dániel gimn. — Áll. Kölcsey Ferenc gimn. — Áll. Szent István gimn. — Áll. Zrínyi Miklós gimn. tanári könyvtára. — Áll. Zrínyi Miklós gimn. ifjúsági könyvtára. — Áll. Zrínyi Miklós gimn. önképzőköre. — Áll. Fáy András gimn. — Áll. Széchenyi István gimn. — Áll. Szent László gimn. — Egyetemi kir. kat. gimn. tanári könyvtára. (2 péld.) — Szentbenedekrendi kat. Szent Benedek gimn. — Izraelita gimn. — Áll. Toldy Ferenc gimn. tanári könyvtára. — Áll. Toldy Ferenc gimn. ifjúsági könyvtára. — Áll. Bólyai gimn. — Áll. Kemény Zsigmond gimn. — Közs. Eötvös József gimn. — Közs. Vörösmarty Mihály gimn. — Áll. Mária Terézia leánygimn. — Kat. Szent Margit leánygimn. — Izraelita leánygimn. — Közs. Szilágyi Erzsébet leánygimn. — Közs. Gizella királyné leánygimn. — Egyesületi Veres Pálné leánygimn. — Ev. leánygimn. — Áll. Erzsébet nőiskola leánygimnáziuma. — Kat. Notre Dame de Sion leánygimn. — Közs. Ráskai Lea leánygimn. — Közs. Zrínyi Ilona leánygimn. — Baár-Madas ref. leánygimn. — Szekeres Margit magán leánygimn. — Áll. Óvónőképző-intézet. — Izraelita tanítóképző-intézet. — Áll. gyakorló felső kereskedelmi iskola. — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Márvány-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Ponty-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Jurányi-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Izabella-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 38.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Wesselényi-u. 52.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Vas-u.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 56.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Mester-u. 23.) — Közs. felső kereskedelmi iskola. (Horthy Miklós-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Attila-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Városmajor-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Medve-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Honvéd-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Pannónia-u.) —

Közs. polgári fiúiskola. (Kiskorona-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kórház-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Nagymező-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Kertész-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Rottenbiller-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Hernád-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Német-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Homok-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Knézits-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Telepy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Gyáli-út.) — Közs. polgári fiúiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Elnök-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Liget-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Váli-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Egressy-u.) — Közs. polgári fiúiskola. (Álmos vezér-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Böszörményi-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Koronaőr-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Batthyány-u.) — Községi polgári leányiskola. (Marcibányi-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Lajos-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szentendrei-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Prohászka-u.) — Közs. polg. leányiskola. (Szemere-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Lovag-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Felsőerdősor.) — Közs. polgári leányiskola. (Bajza-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Üteg-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Váci-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Dohány-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Aréna-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Hungária-körút.) — Közs. polgári leányiskola. (Egressy-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Práter-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Tisza Kálmán-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Tóth Kálmán-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Jázmin-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Százados-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Szent László-tér.) — Közs. polgári leányiskola. (Fehérvári-út.) — Közs. polgári leányiskola. (Dugonics-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Mester-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Simor-u.) — Közs. polgári leányiskola. (Óhegy-u.)

Ibusz Hírlaposztálya. — Adorján-könyvkereskedés. — Stemmer-könyvkereskedés.

Cegléd: All. gimn.

Csongrád: All. gimn.

Csurgó: Ref. gimn.

Debrecen: Középiskolai Tanárképző Int. Gyak. gimn. — Ref. tanárképző-intézet. — Ref. leánygimn. — Ref. tanítóképző-int. — Csáthy Ferenc könyvkereskedése. — All. Fazekas M.-gimn.

Derecske: Népművelési titkárság.

Dombóvár: Kir. kat. gimn.

Ercsi: Közs. polgári iskola.

Esztergom: Bencés-gimn. tanári könyvtára.

Eger: All. gimn. — Érseki tanítóképző-intézet.

Gyöngyös: All. gimn.

Győr: Szentbenedekrendi kat. gimn. — All. gimn. — All. tanítónőképző-intézet. — Fiú felső kereskedelmi iskola. — Női felső kereskedelmi iskola. — All. leánygimn. — Városi könyvtár.

Gyula: Kat. gimn.

Hatvan: All. gimn.

Hódmezővásárhely: Ref. gimn.

Jászapáti: Kir. kat. gimn.

Jászberény: All. gimn.

- Kaposvár: All. gimn. — Egyesületi leánygimn.
 Karcag: Ref. gimn.
 Kecskemét: Kegyesrendi kat. gimn. — All. gimn.
 Kiskunfélegyháza: Kat. gimn.
 Kiskunhalas: Ref. gimn.
 Kiskörmend: All. gimn.
 Kiskút: Ref. gimn.
 Kisvárd: All. gimn.
 Magyaróvár: Kegyesrendi gimn.
 Makó: All. gimn.
 Mátyásföld: Egyesületi Korvin Mátyás-gimn.
 Mátészalka: Népművelési titkárság.
 Mezőkövesd: Kir. kat. gimn.
 Mezőtúr: Ref. gimn. — All. leánygimn.
 Miskolc: All. gimn. — Ref. gimn. — Ref. leánygimn. — Kir. kat. gimn.
 — Múzeum és könyvtár. — All. fiú felső kereskedelmi iskola.
 Mohács: Fridrich O. könyvkereskedése.
 Nagykanizsa: Kegyesrendi gimn.
 Nagykálló: All. gimn.
 — Nagykőrös: Ref. gimn. — Ref. tanítóképző-intézet.
 Nyíregyháza: Kir. kat. gimn. — Ev. gimn.
 Pápa: Ref. főiskola.
 Pestszenterzsébet: All. gimn.
 Pestszentlőrinc: All. gimn.
 Pécs: Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet. — Állami
 gyakorló gimn. — Női felső kereskedelmi iskola önképzőköre.
 Pozsony: Industria Tanszervállalat.
 Sárospatak: Ref. koll. könyvtára.
 Sátoraljaújhely: Kegyesrendi kat. gimn.
 Sopron: Áll. gimn. — Ev. gimn. — All. leánygimn.
 Sümeg: All. gimn.
 Szeged: All. polgári iskolai tanárképző-intézet. — Délmagyarországi Köz-
 művelődési Egyesület. — Tudományegyetemi magyar irodalomtörténeti intézet.
 — Kegyesrendi városi kat. gimn. — All. Baross Gábor-gimn. — All. Klauzál
 G.-gimn. — All. leánygimn. — Kir. kat. tanítóképző-intézet. — Somogyi-
 könyvtár.
 Szeghalom: Ref. gimn.
 Szekszárd: All. gimn.
 Székesfehérvár: All. gimn. — Kat. tanítónőképző-intézet.
 Szentes: All. gimn.
 Szentgotthárd: All. gimn.
 Szikszó: Népművelési Titkárság.
 Szolnok: All. gimn. — All. leánygimn.
 Szombathely: All. gimn. — All. leánygimn.
 Tata: Kegyesrendi kat. gimn.
 Újpest: All. gimn. — All. leánygimn.
 Vác: Kegyesrendi kat. gimn.
 Veszprém: Kegyesrendi kat. gimn. — Múzeum és könyvtár.

Zirc: Ciszterci rendi apátsági könyvtár.

Zalaegerszeg: Áll. gimn.

VII. Cserepéldányok.

A Cél. — Budai Napló. — Budapesti Szemle. — Debreceni Szemle. — Deutsche Akademie. München. — Erdélyi Helikon. — Erdélyi Iskola. — Erdélyi Múzeum. — Erdélyi Szemle. — Esztétikai Szemle. — Földrajzi Közlemények. — Gondolat. — Győri Szemle. — Hungarian Reference Library, New-York. — Hadtörténelmi Közlemények. — R. Istituto Orientale di Napoli. — Kalangya. — Katolikus Nevelés. — Katolikus Szemle. — Kálvinista Szemle. — Kelet Népe. — Kerek Asztal. — Korunk Szava. — Koszori. — Láthatár. — Levéltári Közlemények. — Libanon. — Literatura. — Magyar Katonai Szemle. — Magyar Középiskola. — Magyar Nyelvőr. — Magyar Női Szemle. — Magyar Zsidó Szemle. — Mult és Jövő. — Műhely. — Napkelet. — Neue Heimatsblätter. — A Népr. Múz. Ért. — Néptanítók Lapja. — Nevelésügyi Szemle. — Pannonhalmi Szemle. — Pannónia. — Pásztortűz. — Pesti Városháza. — Protestáns Szemle. — Protestáns Tanügyi Szemle. — Spolek M. A. K. Praha. — Századok. — Szocializmus. — Társadalomtudomány. — Theológia. — Theológiai Szemle. — Térképészeti Közlöny. — Új Idők. — Új Utak. — Új Kor. — Ung. Jahrbücher, Berlin. — University of London. — Vasi Szemle.

VIII. Összegezés.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése 27. évében, 1938-ban, 252 tagja volt. Ezek közül tiszteletbeli tag: 2, alapító tag: 25, rendes tag: 225.

A folyóirat 700 példányban jelent meg. Ebből évnegyedenként 252 példányt küldtünk a tagoknak; az előfizetett s az államtól előírt példányok száma 228 volt, 54 példányt a Bibliográfiai Központ kapott, 59 példány mint cserepéldány ment szét, 100 példány került könyvtárusi forgalomba.

IX. A Társaság eddigi tisztviselői.

Elnökök: Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—1933). — Pintér Jenő (1933—).

Alelnökök: Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—) — Dézsi Lajos (1911—1932). — Zoltvány Irén (1911—1932). — Vízota Gyula (1921—). — Tolnai Vilmos (1933—1937). — Zlinszky Aladár (1933—). — Szinnyei Ferenc (1938—).

Titkárok: Horváth János (1911—1918). — Vízota Gyula (1918—1921). — Alszegehy Zsolt (1921—1936). — Brisits Frigyes (1937—).

Szerkesztők: Pintér Jenő (1911—1914). — Baross Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—1933). — Baros Gyula (1933—1936). — Alszegehy Zsolt (1937—).

Jegyzők: Kék Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—1936). — Kerecsényi Dezső (1937—).

Pénztárosok: Ágner Lajos (1911—1925). — Oberle József (1925—1935). — Regényi Sándor (1936—).

Ellenőr: Perényi József (1925—1937). — Oberle József (1938—).

X. A Társaság folyóirata.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-utca 5.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők. (Budapest II, Hattyú-u. 7.)

A címváltozások és a folyóirat küldésére vonatkozó kívánságok Regényi Sándorral közlendők (Budapest, VII, Barcsay-u. 5.).

IRODALOMTÖRTÉNET

Elnöki megnyitó

a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1938. évi rendes
közgyűlésén.

Tekintetes Társaság!

Ebben az évben telik be száz esztendeje annak, hogy Kölcsey meghalt.

Ha visszatekintünk az azóta lefolyt évszázadra: micsoda fölemelően hatalmas — de egyben milyen lesújtóan rettenetes változás!

Nyelvünk, melynek jogaiért szavával és írásaiban annyit küzdött, s fejlődéseért annyit tett az ihletett költő, a gyűléstermek lelkes szónokája: ma szabadon él és érvényesül ugyan ország-szerte, azóta szinte megtízszereződött lakosságú fővárosunkban is, de viszont hová szűkültek határai véren szerzett boldogtalan hazánknak, melynek omladékain reszketve omlanék szét a fenekölt lelkű költő, ha kikelne százados sírjából . . .

Mikor Kölcsey — alig töltve be élete 48-ik évét — itthagytta e földi világot, irodalmi mestere, Kazinczy, már hét év óta sírjában nyugodott, s ő előtte egy évvel, 1830-ban, elhunyt az új irodalmi vezér, Kisfaludy Károly is, és két esztendő telt el, hogy a sír nyugalma örökre elhallgattatta a magát Kölcseytől megbántottnak érzett és életében soha meg nem békélt Berzsenyi keservét is.

Kisfaludy Sándor, kinek költészetét Kölcsey oly nagyra tartotta, hatvanhat év terhével vállán még élt vidéki kúriájában, szeretett hitvesének, Szegedy Rózának halála utáni mély gyászából új házasságában kibontakozva.

A harminenégyéves Bajza az *Auróra* nyomába lépett *Athenaeum*-ot szerkeszti, a kor legkiválóbb íróitól támogatva, az irodalom terén nagy tekintéllyel bírva, de mint kegyetlen és félelmes kritikus, engesztelhetetlen gyűlölködéstől környezve, ám boldogságot is ér, mert éppen ebben az 1838-ik évben tartja esküvőjét Csajághy Júliával, a későbbi Vörösmarty-nénak, a „merengő” Laurának testvérével.

Az elevenszellemű, fáradhatatlanul mozgékony Toldy, az

Akadémia titkára, a Kisfaludy-Társaság megalapítója, tanít az egyetemen, Bajza mellett részt vesz az *Athenaeum* szerkesztésében, s ő látja el a társalpnak, a *Figyelmező*-nek szerkesztői minden munkáját, s már megindult irodalomtörténetírói pályáján, melyen szaktudományunk vezérévé emelkedett.

A regényirodalom terén aránylag későn fellépett báró Jósika Miklós is ünnepelt író már 1838-ban, mint a két évvel előbb megjelent, s már második kiadás előtt álló *Abafi és Zólyomi* szerzője. Nagy utódja, báró Kemény Zsigmond sem gyermekifjú már — huszonnégy esztendő — de még mindig csak tanul, igen komolyan készül írói pályájára, ott is szándékozik hagyni az erdélyi főkormányshéken vállalt hivatalát, hogy Bécsbe menjen, látkörét szélesbítendő, ismereteit gyarapítandó.

A szeretetreméltó, magyaros kedvű és tollú Czuczort úgy elragalmazták ellenségei, hogy főapátja kénytelen volt őt — a kancellár sürgetésére — eltávolítani Pestről, s ő a győri kispapok tanításában igyekszik vigasztalódást keresni.

Garay Jánost viszont súlyos anyagi gondjai vitték el Pestről, s ő Pozsonyban a kormánypárti, reakciós *Hírnök* szerkesztőségében körmöl és busong, míg a nagy tehetségű, de izgága Csathó Pál ugyanott hevesen és kíméletlenül harcol Bajzáék ellen.

Már a Kisfaludy-Társaság tagja lett ebben az évben a még csak huszonöt éves, de máris elismerten jeles író báró Eötvös József, ki a Tudós Társaságba éppen huszonnégy éves ifjú fővel került volt be, s bár erősen ó-konzervatív apa fia volt, a főrendiházban lelkes szabadelvűként szerepelt.

Figyelmet keltettek már a huszonhét éves Kriza János, kolozsvári unitárius papnak az erdélyi béceek közül felzendült zamatos székely dalai, — az alig huszonnégyéves Szigligeti, a gyöngye segédszínész pedig olyan tüneményes gyorsasággal forgatja már drámaírói tollát, hogy Kölesey halála évében nem kevesebb, mint négy történeti darabja kerül bemutatóra a két évvel utóbb Nemzeti Színház nevet fölvevett Pesti Magyar Színházban: januáriusban a *Vasul*, júniusban a *Gyászvitézek*, szeptemberben a *Pókaiak* és decemberben az *Aba*. Egy ötödik darabja pedig nyomtatásban jelenik meg ebben az évben: a *Dienes, vagy a királyi ebéd*. De az új állandó színház legnagyobb magyar sikerét a Szigligetnél néhány évvel idősebb Gaál Józsefnek azóta is élő, híressé vált *Peleskei nótárius*-a hozta meg 1838-ban.

Az irodalom legnagyobb tekintélye, koronázatlan fejedelme ez időben már Vörösmarty, ki — mint harminenyeleves, de még legénysorban élő férfi — élete delelőjén jár, s költészetének fényes napja homályba vonja az irodalom firmamentumának minden csillagát. Am Vörösmarty ebben az esztendőben alig néhány verset ír csak, kiválóbbat úgyszólván egyet sem. Legismeretebb közülök *Az árvízi hajós*, mit az azon évbeli pesti szörnyű árvíz-veszedelem során rettenthetetlen bátorsággal oly sok ember életét megmentett báró Wesselényi Miklós tiszteletére írt, s mely költeményt Laborfalvi Róza nagy hatással szavalta el a *Pesti Magyar Színházban*. Könyvben és színpadon azonban ebben az évben jelent meg Vörösmarty legerősebb kötésű drámája, a *Marót bán*, mely az ez évre szóló akadémiái nagy jutalom felét is megkapta a következő évben. Szorgalmasan írja Vörösmarty ezenfelül az *Athenaeumban* — hol ő is társszerkesztő — a *Játékszíni Krónikát*, ezzel is áldozva a színpadi művek iránt való olt-hatatlan szeretetének.

Míg Vörösmarty, az *Auróra* köréből indult pályájának derekán, homlokán már hervadhatatlan babérkoszorúval, a nemzeti romantikus költészet bimbós tavaszkorában, Kisfaludy Károly után versenytárs nélkül vezérkedik — még az ismeretlenség homályában, de homlokukon már az égi jeggyel, fejlődtek, érlelődtek az eljövendő aranykor leendő nagy hősei. Az élete tizenhatodik évében járó Petrovics Sándor már 54 hexameter-sorban búcsúzik maga és társai nevében az aszódi alginmáziumtól, hogy mint „rhetor primi anni“ iratkozzék be a selmecbányai liceumba, hol aztán magát kún gyerekek nevezgetve, erősen magyarkodik a pánszláv diákok között. — A huszonegyéves Arany János — kurta és szomorú színészi pályájának hinárjából szerencsésen kimenekülvén, szemevilágát éppen a szóban levő évben visszanyert öreg apja mellett élve, korrektorkodik Nagyszalonta „nevezetes“ városában, a magyar és latin grammatikai osztályokat tanítva, s egy-egy sírverset faragva. A vele egyidős Tompa Mihály pedig — bár armalista nemes, de szegény csizmadiamesternek jó eszű fia — egy időre félbehagyni kényszerülván sáros-pataki főiskolai tanulmányait, a sárbogárdi iskolában szintén mint segédtanító töltögeti a nebulók fejébe az elemi ismereteket, hogy egy év múlva visszatérjen tógátus diáknak Patakra. A tizenöt esztendő Madách már egyetemi hallgató Pesten, nagyon érdeklődik az irodalom iránt s verselget is. A komáromi

Jókai-fiú, mint tizenhárom esztendőös diák, még csak most lépett fel a „poétai“ osztályba, de költői pályája már előbb megkezdődött, hiszen kilencéves korában már megjelent nyomtatásban első verse.

De nemcsak az irodalomnak — a politikának is reformkorszaka ez az idő, melyben — a Kölesey halálának évében — Széchenyi és Kossuth a vezető elmék. Széchenyi már negyvenhétéves férfi, két év óta boldog férje hön szeretett Crescence-ának. A *Hitel, Világ és Stádium* — „a lét és nemlét közti határon egekbe nyúló hármass piramid“ — már megszerezte neki a nagy tekintélyt és népszerűséget, s ezen a téren még övé a palma Kossuth-tal szemben, ki a szóban forgó évben éppen börtönben ül, mert a kormány által eltiltott *Törvényhatósági Tudósítások*-at tovább is megjelentetni merte.

Forrtak az eszmék, erjedt a közszellem, indult az ország új korszak felé, mely aztán a negyvenes évekkel köszöntött be igazán, hogy a néppel megteljesedett nemzet irodalmi és politikai téren egyaránt friss lendülettel vigye keresztül, szellemi hőseivel élén a hatalmas reformot, a tartalmi és formai teljes átalakulást.

Az előkészítő idő lezáródását a nagy évszázad harmincas éveinek végén mintegy a Kölesey halála jelzi. Ő a multnak embere még, de már előkészítő munkása a jövődönnek, ami a hirhedt *Mondolat*-ra Szemere Pállal együtt írt *Felelet*-éből is kiteszik, melyben, mint a megújuló Magyarország küzdő bajnoka, szatirikus erővel kél védelmére a nyelvújításnak s a finomabb ízlésnek.

Kölesey, mint költő, nem tartozott ugyan a legkiválóbbak közé, de — jól mondja róla Gyulai —, hogy „a szemlélődés és érzés mélységére nézve senki sem versenyezhetett“ vele abban a korban. *Hymnus*-a mint nemzeti ének, mint hazafiúi imádság ma is megzendül ajkainkon, ünnepeinken, még templomainkban is. A két *Zrínyi-dal*, kétségbeesett hangjával ma is megremegteti szívünket, mert nem csak a bánatra nagyon hajlamos költő egyéniségéből fakadó pesszimizmusnak volt kifejezője ez a két rettenetesen lesújtó költemény, hanem iratásuk korának érzéseiből és felfogásából fakadtak, mikor a „vészek-hányta“ nemzet sokszor szinte elvesztette hitét jövődjében, és „tengerén kínjának“ nem találta meg erejét önmagában.

Köleseynek a klasszicizmusból a romantizmusba áthajló költészete voltaképpen erősen német hatás alatt állott — már csak

mesterének, Kazinczynak útmutatása nyomán is — de a divatos szentimentalizmus valójában annyira összevágott az ő érzékeny lelkével, a magányosságot kedvelő hangulatával, hogy a verseiben borongó és zokogó fájdalom sokszor megkapóan egyéni hangon szólalt meg. Bár szintén német hatásra, de voltaképpen Kölcsey írta az első magyar balladákat, melyek ugyan terjengősségükben még nagyon távol állanak attól a magaslattól, ahová azután a balladát Arany emelte, de mint úttörő kísérletek, bizonyos irodalomtörténeti jelentőséggel bírnak. Másik ilyen jelentős mozzanat Kölcsey költészetében az, amit Horváth János úgy fejez ki, hogy Kölcseyben „mintegy előre küldött követét láthatjuk a népi segítségével később klasszikussá fejlődött nemzeti irodalomnak“. Mert — s ezt is találóan hangoztatja Horváth János — Kölcseynek „a népdal nem alkalmi kedvtelés volt, hanem csaknem egész költői pályájának egyik legégetőbb s legégyénibb problémája“. Maga Kölcsey hangsúlyozta az *Élet és Irodalom*-ban 1826-ban *Nemzeti Haggyományok* címen megjelent dolgozatában, hogy „a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni“. „Az idegen tűznél gyújtott fény — írja ugyanott — a nemzetnek csak homály közül sugárzik.“

De Kölcseynek nemcsak költői pályája emlékeit kell felidézünk, mikor szövétneket gyújtunk sírja mellett — irodalomtörténeti szempontból még nevezetesebb az ő kritikai munkássága. Mert a száz-kezű Kazinczy kezdeményezése nyomán voltaképpen Kölcsey volt az igazi irodalmi kritika megalapítója. Kazinczy — s ezzel nem akarjuk a „szent öreg“-nek hervadhatatlan babérjait megtépdesni — elfogultabb volt úgy magával, mint másokkal szemben, hogysem igazán jó kritikus válhatott volna belőle.

Az önérzetes bár, de szerény Kölcsey egyesítette magában azt a két alapvető elemet, amik elengedhetetlen előfeltételei az igazi kritikának: volt megfelelő tudása és megfelelő bátorsága. „Lessing felemelé szavát — mondja Kölcsey, *Kritika* című tanulmányában — s tőle kezdve saját fejével gondolkozni és saját gondolatait s ítéleteit szabadon kimondani minden magát érző líratorban szokássá változott.“ Ennek a megállapításnak burkában benne van a komoly kritika magva, hogy t. i. az irodalmi ítéleteket szabadon kell kimondani, elvonatkozva minden melléktekintettől, talán elsősorban attól, hogy a kritikus a maga

egyéni rokon- vagy ellenszenve alapján ítélkezzék. Kölesey — ha nem is mindig sikerrel — igyekezett ehhez az alapelvhez igazodni, s helyesen hangoztatta említett tanulmányában, amit *Bajza Kritikai Lapok* című folyóirata közölt, hogy „csak jót mutatni ki s elhallgatni a rosszat, fél tett, azaz gánacsot érdemlő tett. A kritika, ha céljának megfelelni akar, a literatura egészét tükör gyanánt tartozik visszaadni.“

Hogy Kölesey is nem egyszer és nem egyben tévedett, az kétségtelen — széleskörű készütsége és kritikai érzéke azonban vitán felül áll. Hogy kora nem ismerte el az ő kritikusi nagyságát, annak fő oka nem abban volt, mintha ő nem lett volna hivatott kritikus — hanem éppen abban, hogy az első igazi kritikus volt, s mikor működését e téren megkezdette, a közvélemény felháborodott azon, hogy valaki egyáltalában meg meri bírálni az irodalom jeleseit, s meg meri nevezni és el is meri ítélni hibáikat.

Igy lett a kritikus Kölesey annyira népszerűtlenné, hogy csakhamar le is tette a kritikusi tollat, s inkább visszavonult, hogysen megalkudjék.

Különösen két költő megítélésében tévedett nézetünk szerint nagyot Kölesey: az igen szürke poéta Kis János felmagasztalásában és a Petőfi előtti legnagyobb és legeredetibb lírikusnak, Csokonainak kisebbitésében. Ő a derék, becsületes, jó szándékú Kis János evangélikus superintendenst „az elsőrendű magyar költők“ közé sorolta, mint „a magyar nemzetnek philosophus poétájá“-t. Ma már, mikor az irodalomtörténet s az egész irodalmi közvélemény — mondhatjuk — napirendre tért a szinte a névtelenség homályába sülyedt Kis János költői munkássága felett — fölösleges Kölesey tévedésével sokat foglalkoznunk, legfeljebb azt ismételhetjük, hogy Köleseyt különösen Kazinczy elfogultsága vitte tévútra, ami Kazinczy irodalmi vezéri tekintélyének s irodalmi elveinek virágkorában nem volt csudálatos a hűséges tanítványtól.

Kölesey másik tévedése, a Csokonai lekritizálása, részben szintén Kazinczy-hatásra vezethető vissza — de itt már más vezetés ok is szerepel. Bizonyos, hogy Csokonai megelőzte korát. Ha ő félszázaddal későbben, Petőfivel egy időben születik: egészen valószínű, hogy mint a nép-nemzeti költészet egyik hőse, Petőfi és Arany méltó társa, a közvélemény fórumán is, az irodalmi

kritika ítélőszéke előtt is jobban érvényesül, mint a század elején, amikor friss hangja, nemzeti iránya, nyelvének zamatja, költészetének eredeti és megkapó bája iránt a fogékonyság még nem volt meg eléggé a lelkekben. Kölcsey a maga bírálatában Csokonait nemesak Kisfaludy Sándor, hanem Virág Benedek és Dayka Gábor mögé teszi, költői értékben, s a saját költészetére tett német irodalmi hatásnak érzetében túlozza Csokonai Bürger-utánzását, s nem tudja észrevenni Csokonai genialitását és igazi költői értékét. Megrójjá Csokonaiban „a köznép nyelvéhez való ragaszkodást” — ami néhány évtized múlva Petőfi költészetének egyik nagy erőssége és nagy diadala lett. Kölcsey úgyszólván csak a formai tökélyt méltatja Csokonaiban, elismerve még azt is, hogy „Himfy a verselés mesterségét nem érti úgy, mint Csokonai” — de a Lilla-dalok poétájának nagy egyéniségét még nem tudja megérteni és értékelni. Bizonyosága ennek az is, hogy megpróbálta Csokonai két dalát — *A rózsabimbóhoz* és a *Szemrehányás* címűt — átdolgozni, de mennyivel szebbek ezek a dalok úgy, ahogy a Csokonai lantján eredetileg zendültek!

De ani a legnagyobb vihart támasztotta, s a legerősebb ellenmondásokat eredményezte és irodalomtörténet-írásunkban is mind máig — egyes komoly hangtól, mint például az Erdélyi Jánosétól, eltekintve — Kölcseyvel szemben szinte megrovás tárgya: az a Berzsenyiről szóló kritika. Pedig ebben a kérdésben — azt hisszük, s ezt ki is merjük mondani — a kisebbségnek van igaza. A Berzsenyi-kritika igen szép és igen jó, s el kell ismerni, hogy távolról sincs benne annyi igazságtalanság, mint amennyi túlérzékenység volt az e kritika ellen fékezhetetlen haraggal felhördült Berzsenyiben, s mint amennyi — elismerjük: tisztos és kegyeletos elfogultság nyilatkozott meg a Berzsenyi költői nimbusza iránt nemesak a kortársakban, hanem a későbbi magyaraiakban és ítélkezőkben is.

Kölcsey ebben a sokat hánytorgatott kritikában Dayka és Kisfaludy Sándor mellett siet Berzsenyit is kedvelt költői közé sorolni, akinek legjobb műveiben „minden csupa érzés, minden csupa phantasia, ifjúi erő, ifjúi lángolás”. Berzsenyi remek ódairól szólva Kölcsey is lelkesen hangoztatja, hogy „az a költő, ki ily ódákat zengett, kevélysége lehet a nemzetnek.” „Berzsenyi... görög mértékű versei — fűzi tovább Kölcsey — csalhatatlanul a legszebb hangzásúak közé tartoznak azok közt, melyeket magyar költő énekelt.” Valóban úgy bánt Kölcsey Berzsenyivel, mint

„elsőrangú íróval“ —, ahogy ezt Döbrenteihez 1831-ben írt leveleiben is hangsúlyozta.

Hogy a feltétlen dícséretetek mellett kifogásokat is tesz a bíráló Kölcsey, megemlítve, hogy „Berzsenyi gyakran dagályos“, hogy „készületlen s fiatalkori darabokat is vett fel gyűjteményébe“, hogy „némely darabok“ bár „teljesek... ragyogó kitételekkel...“, de... általában üresek“ — ezeknek a megjegyzéseknek igaz voltát bajos kétségbe vonni, s komoly oka igazán nem volt Berzsenyinek a rémítő feljajdulásra és mérhetetlen keserűségre. Az ő észrevételeire — amik nem kevesebb, mint nyolc esztendő múlva jelentek csak meg a *Tudományos Gyűjtemény*-ben — Kölcsey teljes igazsággal jegyezte meg az *Élet és Literaturá*-ban — 1826-ban — *Kritika és antikritika* címen megjelent kitűnő cikkében — hogy „a tömjén által elkényeztetett költő mindjárt eleinte hibátlanul nagynak elhívén magát, annál nehezebben szenvedte a későbbi gáncsokat“.

A kritika után Berzsenyi teljesen elhidegült Kölcseytől, sőt elidegenedett a költészettől is. Ez fájt a nemeslelkű, igazságot kereső Kölcseynek, s mikor Berzsenyi — 1836-ban — meghalt, fölötté tartott emlékbeszédében szívből fakadó őszinte meggyőződéssel hirdette, hogy „a magányba vonult s címeikkel nem ragyogott férjfiúban azon kevesek egyike van eltemetve, kik a sülyedés szélén gyakran állott magyar nemzetre való dísz hoztanak...“ S a gyönyörű emlékbeszéd utolsó soraiban megilletődve idézi árnyékát az elköltözöttnek, kinek sírja felett íme „engesztelő szót“ zeng.

A finom lelkű kritikus-költő kiengesztelni igyekezett a megdicsőült szellemet — próbáljunk mi most, ezen a százados fordulón elégtételt nyújtani a recenziója miatt sokat támadt kritikus emlékének, annak hangoztatásával, hogy aki elítéli Kölcseyt az ő Berzsenyi-bírálatáért, az voltaképpen megtámadja a kritikus jogát, és nem ismeri a kritikus igazi kötelességét. S ne felejtjük el azt sem, amit Gyulai, a nagy utód mondott Kölcseyvel kapcsolatban, hogy „az igazság keresése ér annyit, mint maga az igazság, melyet néha éppen a tévedések derítenek ki“.

Kritikusi igazi nagysága tükröződik Kölcseynek Körner Tivadar *Zrínyi*-jéről szóló dramaturgiai kitűnő tanulmányában, s *A komikum*-ról írt nagyszabású értekezésében. Beöthy Zsolt helyesen hangsúlyozta, hogy „az esztétika bontó kését“ Kölcsey „forgatja először a tudás és ízlés teljes avatottságával“.

A színpaddal kapcsolatos kérdésekkel általában nagy előszeretettel foglalkozott Kölesey — „a játékszín dolgát a nemzet közügyének“ tartván. Mert úgy tekintette a játékszínt, mint „hanyatló nyelvünk védelmét, mint enyésző karakterünk palladiumát, mint sülyedő lelkünk felemelő eszközét“.

De Köleseyről emlékezve, ne álljunk meg a költő és kritikus méltatásánál.

Hiszen Kölesey talán legnagyobb a szónoklatban volt. Akár a megyegyűlés zöld asztalánál, akár az országgyűlés termében, akár a Tudós Társaság szónoki emelvényén: Kölesey igazán a legkiválóbbak közé emelkedett, s működésének irodalomtörténeti fontossága e téren érte el tetőpontját. Mert a politikai beszédekben Kossuthnak és Deáknak, az akadémiaiakban Eötvösnek és Gyulainak is mintaképe és mestere lett. Kölesey adta meg — Gyulai szavai szerint — „a megújuló magyar prózának a szónoki lendületet, mely addig abban hiányzott“. Szépen hangoztatta ennek a lendületnek szükségességét a szónoklat elméletével röviden foglalkozó kis értekezésében maga Kölesey, mondván, hogy „az orátornak természetes szükségai közé tartozik ... az a nemes popularitás, melynek célja nem annyira a sokasághoz leeresztkedni, mint azt észrevétlenül magához felemelni...“. Nem lehet a nép értelméhez — folytatta — „a phantasia egész kirekesztésével szólni, hanem azt mint eszközt használnia s így előadásának elragadó hevet szükség kölesönöznie, mely a szíveket felmelegítse s tetszéseként vezérelhesse...“.

Amit Kölesey így elméletben hirdetett, azt a gyakorlatban tökéletesen megvalósította. A költő és nyelvész emelte benne a szónokot, s a tudás komoly hazafisággal és felelősségérzettel hatva át és koronázva meg szónoklatait: váltak azok valódi remekművekké. *Humánus* és *nacionalizmus* — mennyiszer hangoztat e jelszavak napjainkban, sokszor a nélkül, hogy üres szóvirág helyett az életben cselekedetté, eredménnyé, diadallá változnának át. Kölesey több mint száz esztendővel ezelőtt már szent meggyőződéssel s nem hatástalanul hangoztatta e szavakat. Fenn kell maradnunk — mondotta — „azon szellemben, melyben őseink e hazát összealkották“ — és ki kell emelkednünk „azon sülyedésből, mely nemzeti karakterünket, s karakterünkkel erőnket s régi dicsőségünket örök temetséggel fenyegeti“.

Követték választása után — 1832-ben — pár köszönő szóban mily szépen körvonalozta vármegyéje nemessége előtt álláspont-

ját és vezérelvét: „Ha majd a pályán, melyre lépendő vagyok, tiszta hazafiúsággal járandok; ha a közjó szerelme, a haza szent ügye mellől sem remény, sem félelem el nem vonhat; ha vissza; tértemkor a Tekintetes Rende arcain megelégedés vonásait fogom olvashatni: akkor, és csak akkor leszen köszönetem lefizetve. Addig engedjék meg a Tekintetes Rende, hogy némán rejtsem a hálát szívembe, e szívbe, mely hazámé volt és marad mindenkor.“

Felszólalásai a pozsonyi diétán a magyar nyelv jogainak és teljes érvényesítésének, Erdélynek és a Részeknek, a szólás-szabadságnak, a vallásszabadságnak és a reverzálisoknak, az elnyomott lengyeleknek, a papi dézsmának, a királyi fiskus örökösödésének, az örökös megváltásnak s az úriszéknek tárgyában és még más alkalmakkor mondott beszédei is: mind egy-egy tükör, melyből a páratlan szociális érzésű, meleg szívű, éles elméjű, mindenképpen emelkedett szellemű szónoknak és hazafinak megkapó egyénisége ragyog elő.

S ez a nagy egyéniség, kinek „egyetlen szemében — mint Kossuth mondta róla, a diéta egyik legnépszerűbbé vált tagjáról — a nemzet mult és jelen bánata tükrözött“ — akkor emelkedett a legmagasabb méltóságra, mikor búcsúzva követi tisztétől, utolszor állott „a Tekintetes Karok és Rende szép koszorújában“. Mert követi új utasításai — az úriszék kérdésével kapcsolatos adózási- és földbirtok-ügyben — ellentétben állván szabadelvű meggyőződésével: nem habozott lemondani követi megbízatásáról, s tiszta öntudattal vonult vissza.

Ez a visszavonulás nem bukás volt, hanem felmagasztosulás. Méltán mondhatta a fölötte az Akadémia VIII. közülésén, 1839-ben tartott emlékbeszédben Eötvös, hogy „ha valaha ember nehéz pályát tisztán futott végig, egy bukás nyomát sem hordva ünnepi köntösén: ez Kölesey volt“.

Mindazokból, amiket e töredékes visszaemlékezésben Köleseyről: a költőről, a kritikusról, az esztétikusról, a szónokról, a politikusról és hazafiról mondottunk — kivilágozhat Köleseynek, az embernek, az érzésben és gondolkodásban kiváló férfiúnak képe. De lelki emelkedettségének legteljesebb bizonyága talán mégis a *Parainesis*, az unokaöccséhez és nevelt fiához, Kölesey Kálmánhoz intézett szózat, melyben szíve-lelke nagy közvetlenséggel nyilatkozik meg, gondolatainak gazdag gyöngysorát nyujtva.

„Egész életedet meghatározott elv szerint intézve, sohasem tenni mást, mint amit az erkölcsiség kíván, s még akkor sem, midőn haszon, bátorlét, indulat heve, vagy szenvedelem ereje másfelé ragad: ezt hívják erénynek...” — mondotta kedves öcsésének, e szentencia igazságát a maga — erényekben igazán gazdag életével példázva és pecsételve meg.

Élete utolsó szakában nemes barátjának, egy állítólagos beszéd-töredékért hűtlenségi pörbe fogott báró Wesselényi Miklósnak védelmével foglalkozott, belevivén munkálatába jogász i-eselműjségének és törvénytudói készségének teljessége mellett fenkölt lelkének érzéseit. De a megfeszített munka aláásta egészségét, s a halál — rövid betegség után — kiűtötte kezéből a tollat.

Halála hírére hű barátja, Wesselényi, tenyerébe temetve arcát, fájdalmas hangon kiáltott föl: „Nem közénk való volt!...” Ma, száz év múltán, mi, a kegyeletes utódok, lelki szemeink elé idézve Kölesey ritka nemes alakját, s átgondolva pályáját és mérlegelvén e pálya tisztos küzdelmeit s nevezetes eredményeit — az akkoriaktól sokban különbözö, de nem kevésbbé nehéz viszonyok között, balsorsunktól tépdese s korunknak és magunknak bűneivel megterhelve, vágyakozó lélekkel mondhatjuk: bár adna nekünk, bár támasztana köztünk a Gondviselés sok, Köleseyhez hasonló férfiút, akik önzetlen lélekkel megszívlelnék az ő tanításait, köztük azt is, hogy „minden áldozat kicsiny azokhoz képest, amiket a hazának kívánni joga van” — s hirdetének az ő szavaival azt a felfogásukat, hogy „jog és kötelesség egymástól soha el nem választhatók”.

Kölesey méltó lelki utódainak irányítása és vezetése mellett s példaadásuk nyomán szelleml életünk annyi munkamezején és küzdöterén sok nemes eszme termelődhetnék s valósulhatna meg, s „vérkönnyel” ázó, szenvedő hazánk „örsillagzatja” nem szállna le — Kölesey kétségbeesett énekének rettenetes látományaként, hanem Isten segítségével újra éledne a hon, s „örökre, mint tavasz” virulna.

Ezzel az óhajtással és reménységgel nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. évi rendes közgyűlését.

Szász Károly.

Scott Walter a magyar irodalmi köztudatban.

Scott (1771—1832) nagy kedveltsége az irodalmi hatások egyik legtanulságosabb jelensége. Évtizedeken át bővölte el a lelkeket a kiváló regény-író. Már ifjúkorában figyel, tanul, olvas. Hatalmas emlékezőtehetsége serényen áll képzelete szolgálatában. Történeti tudata biztos, a korok szelleméhez is van érzéke. Mesemondó tehetsége a legritkábbak közül való. Képzelete nem kábítja el; regényeiből történelmi levegő fuvalma leng ki. Embereit korszerűen igyekszik élénk állítani, nemcsak az előkelőket, hanem a szerényebb körből valókat is. Alakjainak változatossága a mai olvasót is friss élmény élelenségével kapja meg. Elbeszélő módja nem kevésbé tetsző: hol festői mozzanatok színezte, hol humor áthatotta nyelvének *lactea ubertas-a* a művészlélek bőségének áldásával gyönyörködteti az olvasót.

Nem esoda, hogy hatásától nem tudnak szabadulni, vagy hogy utánozzák. Maguknál az angoloknál Cooper, Ainsworth, Ayton, G. P. R. James, Horace Smith járnak Scott nyomán, a németeknél Tieck, Hauff, Zschokke, Steffens von Tromlitz, von Rehfues, Spindler, az erdélyi szászoknál Roth Dániel. A németalföldi Geertruida Toussaint regénye, *A Lauernesse-család* Scott hatásáról tanuskodik. A dán Bernhard Severin Ingemann, a svéd Gustaf Vilhelm Gumbelius is a nagy skót tanítványa. A francia lapok (*Le Globe*, *Le Miroir*) a XIX. század elején nagy lelkesedéssel szólnak róla. Cordelier—Delanoue s mások epistolákat intéznek hozzá. Megihleti a festőket: Girodet-t, Delacroix-t, sugalmazza Fauveau szobrászt. Vigny *Cing-Mars-a*, Balzac *Chouans*-ja, Mérimée *La Chronique de Charles IX*-je, Hugo *Notre Dame*-ja s egyéb francia alkotások is Scott hatására vallanak. Scott nélkül az olasz Manzoni nem írta volna meg *I promessi sposi*-ját. A spanyol Martinéz de la Rosa regénye, *Doña Isabel de Solis* Scott-utánzat; a portugál Almeida Garrett Scott szellemében írta *O Arco de Santa Anná*-ját. A lengyel Krasiński is Scott bilincseli le. De ki győzné mindannyit elsorolni? Scott regényeinek európai sodrású hullámnázása a magyar irodalomba is elgyűrűzik.¹

I. A Scott-hatás kutatásának eredményei.

Valószínű, hogy már Kisfaludy Károly Scott hatására írja *Tihamér*-ját (1825), Bártfay László *Királyi fény és kegyelmesség* című elbeszélésében, Szinnyei Ferenc szerint, a leírások Scottra emlékeztethető részletességgel készültek. Ferenczi Zoltán már élesebben utal arra, hogy *Szirmay* *Honadjában* Gaal József Scottnak nem egy eszközét használja fel. Novelláiban úgy, mint Scottnál s Hugónál feltűnik a rablóromantika, Ferenczi Zoltán kifürkészi, hogy Bajza József töredékben maradt *Kámer*-a Scott módszerére és hatására emlékezteti a figyelőt, így a művészi bonyolítás és a fokozatos leleplezés mindkettőnél rokon mozzanat.²

¹ *Egyet. Irod.* III., 305, K. Wenger: *Historische Romane deutscher Romantiker* (Untersuchungen über den Einfluss W. Scotts,) 1905, 121. Roth Alfréd: *Tanulmányok Roth Dánielről*, 1913. 24. 96—8, *Egyet. Irod.* III., 387. Brandes: *Hauptströmungen*. V., 48. *Egyet. Irod.* III., 148. Jules Marsan: *La Bataille romantique*, Louis Maigrón: *Le roman historique à l'époque romantique*. 120—1, 252—435. Radó A.: *Az olasz irodalom története*, II., k., 365—6, James Titz—Maurice—Kelly: *Littér espagnole*, 387, *Egyet. Irod.* II., 788 s. IV. 509.

² Szinnyei F.: *Novellairodalmunk Jósikáig* (*Ir. Közl.*, 1911, 31.) Szinnyei F.: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* I. k. 88. 87. Ferenci Z.: *A százezer Waverley* B. Sz., 1915, 466.

Scottnak kivált báró Jósika Miklósrá tett hatása jelentős. A kritika legott észreveszi, s ez a megállapítás évtizedeken át öröklődik bírálólól-bírálóra. Már Tornay (Szontagh Gusztáv) utal rá a *Figyelmező* kiadta híres bírálatában (1837). *Abafi* nemes erkölcsi irányában Scott-hatást lát. (I-k., 128. l.) *Zólyomi* előadó modora is Scottra, Cooperre s általában azokra emlékezteti Tornayt, kik a belsőt a külső által festik. (*Figyelmező*, 1837., I. 145.)

A *Figyelmező* kiadja azt a kritikát is, melyet Jósika *Abafijának* német fordításáról közölt Lewald *Európája*: „Jósika nyilvánosan Scott Waltert vevé példányúl, de több költő ereje van, mint a' híres Scott' utánzóí legnagyobb részének.“ (1838, 601. l.) Szalay László *Abafiról* és *Zólyomiról* írott ismertetésében arra utal, hogy Jósika az angol románt választotta mintául (*Tudományos Gyűjt.* 1836, VII., 118. l.). Petrichevich Horváth Lázár *Levelek Emiliához* című cikksorozatában a XIX. század nagy írói között említi Scottot, Jósikára pedig mint „erdélyi Scott“-ra utal (*Athenaeum*, 1840, I. k., 670. l.). Ugyanígy tesz a *Honderűben* is (1843, II. k., 556.). Az *Újabb kori Ismeretek Tárának* y jegyű írója *Abafiban* és *Zólyomiban* Scott hatását látja (IV., 1852, 560. l.). Kemény Zsigmond báró az *Elet és Irodalomban* (1853.) *Abafiról* azt írja, hogy a Scott-nyomokat csupán azok látják benne, kik az angol íróat alaposan ismerik. (*Tört. és irod. tanulmányok*, II. k. 308. l.)

Jósika Miklós báró maga *A regény és regényírtészetben* (1858) Scottot „a világ legelső és legjobb regényírója“-nak mondja. Jóízűen nevetett azon, a „colossalis auxesis“-en, hogy őt „magyar Walter Scott“-nak nevezik (122—3.). Zilahy Károly egy figyelemreméltó dolgozatában (*Regényirodalmunk coryphaeusai*) azt írja, hogy első regényeiben Jósika határozottan Scott követője s „magas példány“-át a magyar nemzeti múlt rajzában sikerrel követi. Nem meszterkedés nélkül folytatja Scott és Jósika költészete külső és belső értékének összevetését. (Riedl Szende *Kritikai Lapok* c. folyóiratában, 1862, 137.) Érdekes, hogy egy Curatius jelzésű bíráló Jósika *Sziklarózsájáról* írott dolgozatában az író „scottwalteri módon“ felöltöztetett titokszerű lovagjairól és kalandjairól beszél (*Kalauz.* 1864, 133). Arany János *Koszorújának* egy névtelen írója Jósikáról szólva, kiemeli, hogy legnagyobb hatással Scott volt rá (1865, I., 237). Dömötör János az *Ország Tükrében* szépen írja, hogy Jósika a multnak a szemét oly édesen kápráztató s a honfi lelket melegítő fénnel való elárasztását Scottól sajátította el; de mindebben semmi idegenség sem látszott, minthő sohasem olvasta volna (1865, 104. l.). Zilahy Imre a *Politikai Hetilapban* (1865) így ír róla: „Scott iskolájának oly kitűnő növendéke, akire bármely irodalom büszke lehetne (1865, 279.). Tanulságos összehasonlítást olvashatunk Scott és Jósika közt P. Szathmáry Károlynak *A beszély elmélete* c. tanulmányában (*Kisfaludy-Társ. Évl.* új folyam, 1870, 407—8.)

Egy *Pater Chrysologus* jelzésű író írja esztetiko-kritikai levelében, *A fordulatban*, hogy Jósika pompásan tudta utánózni Scott-ot „váraival, lovagjaival, úrnőivel, fényes hadijátékaival“. Arra is utal, hogy Erdély erősen hasonlított Skótszázhoz, vallási mozgalmi a puritánokéhoz, fejedelmi udvara a Stuartok dőzsöléséhez, pártok között való ingadozásaihoz. (*Magyar Szemle*, 1891, 301. l.) Az epés Tolnay Lajos is figyelmet érdemel. Azt írja, hogy Jósika *Abafija*, *Báthorija*, *Zrinyije*: „magyar nevek alatt a Scott Walter lovagjainak, várainak átiratai — minden jellemzőbb magyar vonás nélkül“. Ebben az igazságtalan vádban annyira elragadtatja magát, hogy mindent: festést, hangot idegennek talál nála. (*Jókai Mór* című cikkében, *Magyar Szemle*, 1894, 27.) Ehol rajongó, hol általános adatokon épülő vagy kicsinylésbe tévedt ítélet mintegy követelte a kérdés tudományos vizsgálatát. Két irodalomtudósunk tisztázza: Zsigmond Ferenc és Ferenczi Zoltán.

Zsigmond Ferenc élesen rámutat arra, hogy Jósikának Scott sugalmazza

esztétikai elveit, tőle tanulja a leírás útján való jellemzést, a tájak, kastélyok, szobák részletező leírását; mind az egyiknél, mind a másiknál fontos az erkölcsi lecke, közös mozzanat a közönség kegyének keresése; jellemrajzaikban felülrik az ellentét mozzanata; meglepetésekkel dolgoznak; regényeik rejtélyekkel vannak tele; a stílus is mutat közös mozzanatokot (*Irodalomtörténet*, 1913.). Nem kevésbé találók Ferenczi Zoltán megállapításai. Rokonságot lát *Abafi és Waverley*, *Ivanhoe* és *A csehek*, *A tudós leánya* és *The antiquary* között. Általában a háttér fokozatos leleplezésében a mese fonálán, a titok összehogzásában, majd kifejlésében, az egyéni tapasztalatok múltba helyezésében talál rokon mozzanatokot. (*Budapesti Szemle*, 1915, 466. sz.)³ Dézsi Lajos úgy látja, hogy *Abafiban*, *Jósika Istránban*, *Esztherben* a történelmi háttérnek gondos tanulmányokon alapuló festését Jósika Scotttól tanulta. (*Báró Jósika Miklós*, 1916, 380.). Szinnyei Ferencet *Zólyomi* hősnéek szerepcseréje szolgáljával a Leicester—Vareyére emlékezteti, (id. m., I., 165.).

Petrichevich Horváth Lázár regényében *Az elbűjosottban*, Ferenczi Zoltán szerint, Linka cigányné mintája Scott *Guy Manneringjének* Megmerillise. (*Egy elfelejtett regényről*. Értek. XXIII., 50.).

Nagy Ignác történeti novelláiban is feltűnnek a Scott-nyomok. *Hitrabságának* (1843) egyes indítékai *Ivanhoet* és Jósika *Cseheit* idézik emlékeztünkbe. (Szinnyei F. id. m., II., 254.)

Kemény Zsigmond báróra is hat. Kiváló életrajzírója és méltatója, Papp Ferenc, éles párhuzamot von közöttük: Kemény történeti felfogását mélyebben találja, mint a Scottét (*Báró Kemény Zsigmond*, II., k., 166—7). Lelkesen hirdeti: „Történeti felfogásának megdöbbentő igazságával magasan túlszárnyalja Scott Waltert” (II. k., 562). Az *Izabella királyné és a remetőben* a mesés-zöves, a szörnyű és rejtelmes elemek kidolgozása Scott és Jósika írói módjára eszmélteti (I., 168). Mélyen szánt Papp párhuzama Scott *Lammermoori Lucidja* meg Kemény *Özvegy és leánya* között (II., 274).

Vörösmarty Mibálynak *Szép Ionkájára*, gondos összevetés útján, Fest Sándor kimutatja Scott megragadó költői elbeszélésének, *The Lady of the Lake*-nek a hatását. (*Vörösmarty „Szép Ionká”-jának angol forrása*, JK, 1936, 18—22. l.)

Arany János epikai remekeinek: *Toldi szerelmének* és *Toldi estjének* lovagi viadalaiban Riedl Frigyes utal általánosságban Scott Walter regényeinek, különösen *Ivanhoe* hatására (*Arany János*, III. kiadás, 101. l.). A kutatás arra is rávilágít, hogy a sokváltozatú *Sir Patrick Spens* balladát Arany János Scott Walter nagy híré gyűjteményéből, *The mistle of the Scottish Borderből* fordította és hogy ebben a gyűjteményben van az *Ejféli párbaj* egyik mintája: *Katherine Janfarie*. Kiderült az is, hogy a szerelmesétől halálba kergetett ifjúnak a tetemrehívás útján kiderített tragédiája a *Tetemre hírdásban* Scott gyűjteménye *Earl Richard* c. balladájának és Scott ehhez fűzött tanulmányának anyagi hatására vall: sugalmukra Arany halhatatlan értékű, mesteri alkotásra buzdúl (Elek Oszkár: *Skót és angol hatás Arany János balladájában*, JK, 1912, 378—9, 460—1.).

Ezúttal utalok arra, hogy *Egy ó-angol költemény magyar vonatkozásai* c. cikkben felhívom a figyelmet Scott Walter *Quentin Durward* regényére; a közbeiktelt régi angol népballadának magyar tárgya van:

How the Squire of lowe degree.

Loved the King's daughter of Hongarie (EPHK, 1907, 968—9. 1., 1. még Yolland Arthur cikkét: EPHK, 1908, 163—164).

³ Ferenczi Zoltán már régebben is írt erről a tárgyról az *Erdélyi Múzeum Egyetel Kiadványaiban*, 1886., III. k.

Ime a nagy angol író hatása vizsgálatának eredményei: Scott nem egy írnokat ragadja meg, motívumokat, korhangulatot s írói módszert lesnek el tőle.

II. Scott a magyar irodalmi köztudatban.

A csaknem egészen tisztázott hatáskérdésen kívül fontos egy másik, eddig nem nyomozott probléma is: *hogyan él Scott a magyar irodalmi köztudatban?* Olyan jelenség ez, melyet nem igen lehet mellőznünk, ha teljes képet akarunk adni Scott hazai sorsáról. Élete, munkássága nem egyszer szolgál például, gyakori a reá való hivatkozás.

Élete, dicsősége. Életének, népszerűségének egyes mozzanatairól lapjaink szívesen beszámolnak. A dicsőségét hirdető események is figyelmet keltenek nálunk. A *Hasznos Mulatságok* (1823) egyik cikke (*Walter Scott életéből néhány vonások*) szól az író családjáról, szüleiéről s Walter gyermekkoráról. Festi a regényíró képzeletére erősen ható környezetet. Nagyon ügyes elbeszélőnek tartja. Kiemeli: hatott Scottra, hogy jakobita családban nevelkedett. Szól mondaszeretetről, olvasmányairól s jogi tanulmányairól. „Nem igen sejtíté Walter Scott hogy benne akkor két géniusok, a' törvény daemonja és a' költés angyala versengtek az őt bírásón.“ Minderre azért utal, hogy rámutasson, mint fejlődik ki „Anglia legnagyobb költőjé“—ben mindaz, mivel új csapást vág. Tehetsége „legszébb tanúi“—nak regényeit tekinti (1823, II., 323—6). Ez a Scott-cikk az életrajzi és méltató mozzanatokat nem a legügyesebben olvastja ugyan össze, de a nagy író iránt érdeklődést tud kelteni.

A *Hasznos Mulatságok* a *Különfélék* rovatában elsorolt néhány nagy embert, köztük Scottot is (1832, I., 416).⁴

Scott jóvedelméről csodás hírek vannak forgalomban. A *Társalkodó* beszámol arról, mennyire „bámulatra ragadja“ az olvasót Scott nagy jóvedelme, mely „felül halad“ minden más írói keresetet (1832, 139).

A *Társalkodó* ünnepi hangú nekrológiájában (*Scott Walter halála*) jelenti Scottnak birtokán, Abbotsfordban 1832. szeptember 21-én bekövetkezett halálát. Kiemeli, hogy Scott „lángszelleme“ sok munkával ajándékozta meg a művelt világot. Goethével hasonlítja össze, „egy korszak határoszlópi, melynek dicsőítésére ők nem keveset munkáltak“. A mérész s nagyon is Scott javára lendülő összehasonlítás után, dagályba tévedő nyelven, bizonyos történet szemléleti kihangzással ér véget a nekrológ (1832, 391—2).

A *Honművész* Scott vagyoni romlásáról emlékezik meg (1835, II., 653). Később a *Szemlélő* arról ír, hogy Scott, „az első szellemi emberek sorába“ jutott. Csodáljuk de erőneyeit felfogni nem tudjuk. Abbotsfordban fejedelmi fényben élte napjait. Beszámol vagyoni megrendüléséről, hitelezőivel való küzdelmeiről, bukásáról, utolsó napjairól. Majd arcképet fest róla: rendíthetetlen barát, jó tanácsadó volt. Dagályos nyelven magasztalja a nagy embert, hangoztatva, hogy „a' lángész ingerlékeny véralkatával mind azon szigor és magas erőneyeket egybe tudta kapcsolni, melyeknek gyakorlását a' lángész oly ritkává és terhessé teszi“ (1837. 165—166., 181—2., 185., 193—5. lk.).

Gondos kis közlemény jelent meg Scott kéziratairól az *Athenaeumban* (1839, I., 479—80. l.).

Papp Miklós Scott öccséről írt elbeszélést a *Hölgyfutárba*. Ennek a külföldös, noha eléggé mulattató novellának a forrása Scott *Önéletrajza*. (1858, 746. s. kk. l.)

Érdekes megfigyelnünk, hogy a Scottért való rajongás oda is utat talál, hol nem sejtjenők. A *Családi Kőr* egyik, eseményekről beszámoló cikkében (*Egy hét története*, 1860, nov. 28) arról ad hírt, hogy Eugénia császárnét be-

⁴ L. még a *Hasznos Mul.* 1832-ik k. I., 66—8 és 1833. II. 145—7.

tegsége Skóciába készítette; társasága néhány udvarhölgy és Scott regényei. Jobb társakat nem is választhatott volna, írja. „Scott Walter jelleme megannyozza a hegvek ködét, a sötét, mély völgyeket, a tölgyfák ormán a fagyöngyöket, melyek egykor vén druidákra vetettek árnyat.“ Arra utal, hogy a császárné meg tudja érteni a költöket. „Ily szívet Walter Scott szelleme ki fog békíteni mind a szenvedéssel, mind a rideg éghajlattal“ (1860, 124. l.).

A *Pesti Hölgydiratlap* (1861) „örömmel“ közöl egyes részeket Scott *Emlékirataiból*, Rosos Klementin fordításában. Scottnak Margit nénjéről való benső, kedves és megkapó leírásait bizonyára szívesen olvasták (151. s. lek. lk.).

A *Fővárosi Lapok* (1866) cikket tesz közzé róla (*Egy nagy regényíróról*), angol életrajzok alapján, Gotthárd Endre tollából, üde, eleven stílusban (646. s. k. lk.). A *Hazánk és a Külföld* is (1869), életrajzi vázlatot nyújt arról az íróról, kinek műveit „most is“ ezrek és ezrek olvassák (417—9.).⁵ Oliphant nyomán Popini Albert Scott utolsó napjait írja le a *Fővárosi Lapokban* (1890, I., 473).

Nyomot hagynak nálunk a Scott nagyságát megörökíteni igyekvő mozgalmak is. A *Jelenkor* közli az edinburgh-i határozatot, hogy itt a Scott „nagy, névéhez“ méltó emléket állítanak (1832. okt. 21. és dec. 12. sz.). Az emlékműbizottságról ír a *Honművész* is (1836, I., 83—4), miután egy kis közleményben (*Walter Scott arcképe*) beszámolt Burnet J.-nek Scottról készített rézmetszetről (1835, II., 420). A *Szemlélő* is érdekes hírt közöl a Scott-emlékről; szól Richman és Playfair terveiről (1836, 381. l.). A *Honművész* ír arról is, hogy 1837. október 2-án a Scott-emlékműhöz letették az első követ. Közli a sírfeliratot, szól a glasgowi polgárok „álmélet“-áról, a már akkor is elcsépelet közhellyel végzi, hogy Scott munkássága „minden kö- vagy ércszobrot felül muland tartósságával“ (1837, II., 795). Az edinburgh-i emlékműről szól a *Világ* is (1841. márc.). A *Hölgyfutár* Tony jegyű írója melegen ír Scott edinburgh-i emlékoszlopáról.⁶ Úgy látja, hogy Skóciát a legtöbb emberre nézve Scott fedezte fel, s hogy a legtöbb utast Skóciában az érdekli, amit Scott regényeiből tud róla: „Ő megjárta a büvtollát ez ország völgyei és hamvai felett, mormogott valamit s lón feltámadás mindenfelé“ (1857, II., 1002).

Ilyen hódolattal tekintettek nálunk Scottra. Még beszbeszököbbé válik ez a mozzanat azokból az adatokból, melyek, függetlenül az életrajzi mozzanatoktól, csupán munkásságára vonatkoznak.

Kiválósága, kultusza. — A romantikus korban feltűnik a nagy *hero-worship*, a kiváló emberekért lángoló rajongás. Ezzel magyarázható szinte páratlan Shakespeare-kultuszunk, ez a jelenség világítja meg a Scott-tiszteletet is. Gróf Dessewffy József 1821-ben még mérsékelt hangon állapítja meg, hogy Byron és Scott „a mostani Anglia' két nevezetes költői“ (*Kazinczy F. Levél. XVII.*, 429). Scott híres regényét, *Ivanhoét*, Thaisz András 1829-ben lefordítja. A *Sas* bírálója (1831) szemrehányóan szól a kései kiadásról: míg más nemzeteknél Scott románjait szinte nyelik, nálunk *Ivanhoéból* alig kelt el néhány példány.⁷

⁵ Scott-adomát is közöl a *Hazánk s a Külföld*. 1870, 336.

⁶ György Endre a *Clyde mentén* című leírásában arra utal, hogy a népszerű hősöknek, így Burnsnek, Scottnak, alig van lépésük a skót földön, melyeket itt-ott meg ne örökítettek volna (*Fővárosi Lapok*, 1872, II., 802).

⁷ Scott *Ivanhoeja* alapján az olasz Marini *Templarius* címen operát írt, zenéjét Nicolai Ottó szerezte. A Nemzeti Színházban először 1842 június 30-án adták elő. A *Világ* 1842. július 2-án bőven számot ad róla. Jól látja, hogy a cselekvény Scott regénye alapján indul, helyzeti meglepések, a zene kellemes, a szenvedélyek „lyrai szendességgel jutnak kifejezésre“. Kivált Mochonaky kisasszony alakítását emeli ki. Dícséri az ének-, a zenekar munkáját is.

Bölöni Farkas Sándor kiélezi (*Utazás Észak Amerikában*, 1834), hogy egyesek, de kivált Scott Skóciát klasszikus földdé tették (6). Szalay László általában írja, hogy az angolok emelték ki a regényt abból a silány helyzetből, melybe azt a franciák és németek süllyesztették (*Tudományos Gyűjtemény*, 1836, VII., 118). A kassai *Szemléelőben* Scottról, mint „halhatatlan regényköltő”-ről esik szó (1837, 84). Az *Athenaeum* Scottot és Shelleyt korunk „képzeményszerű” íróinak nevezi, nagyképi fíjgetések fonalán (1837, I., 315). A *Figyelmező* „égszülte” elbeszélőül magasztalja (1837, II., 61). Kazinczy Gábor a *Figyelmezőben* cikornyas nyelven s különös vonatkozásban szól róla: „A’ valódi romanticaí költész, Scott Walter írásai’ végtelen érdemének legnagyobb, megharcolhatatlan mutatványa az, hogy oly sok rossz fordításait olvassuk” (1837, II., 174).

Egy adomával kapcsolatban a *Társalkodó* úgy említi, mint Waverley „lángelméjű” íróját (1838, I., 60). A *Tudományos Gyűjtemény* úgy ír Bulwerről, mint az egész európai olvasóközönségnek Scott után legkedveltebb írójáról (1840, VIII., 117). Fekete Soma Scottot az *Athenaeumban* a „nagy szellemek” között említi (1841, II., 919). Tóth Lőrinc szívesen gondol arra, hogy a Walter Scott szellemétől átlengett tavak vidékén virágokat szedett (*Úti tárca*, 1846, 82).

A magyar Scott-kultusz történetében jelentős szerepe van Petrichovich Horváth Lázárnak, ennek az édeskés és cifrázkodó modorú, de nagy műveltségű írónak.⁸ *Jósika Miklós regényeiről s a regényirodalomról általában* c. tanulmányában foglalkozik a nagy angol regényíróval (*Honderű*, 1843). Hosszas, ködös bevezetés után szól Heliodoros-ról, Apulejus-ról (Dunlop alapján), tárgyalja a francia és angol írókat is; Scottról így nyilatkozik: „Ki ne ismerné őt végtelen párbeszédei, vidékek, helyzetek és ruházatok’ túlzóan részletes leírásaival, kedves alakjaival, meglepő fordulataival, gyönyörű stíljával, lehelő képei, hősszerű lovagjai — és pompás lovagünnepeivel — szóval ki ne ismerné Waverley íróját, amaz új regény alapítóját, az ő minden erőnyeivel és gyöngeségeivel egyetemben?” (II. k., 330). Utal arra a jelenségre, hogy míg Richardson és Fielding az ember lelkét, Scott inkább „külsőjét” állította elé (330—1). Rámutat az amerikai Cooper-re s a német Spindlerre: Scott szelleme hatotta át őket. Szól Jósikáról is, mint ki jeles regényeivel kivívta „az erdélyi Scott” nevet. Látja Scott gyengébb oldalát is. Scottban, fejtegeti, nincs meg Richardson lélektani mélysége, híján van Goethe és Manzoni erőnyeinek is, Chateaubriand-é is felülmúlja „főnségesen föllengő költőiségben”, mégis el kell ismernünk, Scott úgy írta minden munkáját, hogy bárkinek is kezébe adhatjuk azokat. Ezt a jelenséget erkölcsi szempontból tartja jelentősnek, kivált ha arra eszmélünk, hogy „a jelen frank irodalom csábteljes maszlagától” nem egy olvasó szédült már el. Egyszerre csak felriad, hogy bírálni merse Scott-ot: „Azonban távol legyen tőlünk Walter Scott irodalmi glóriájától bárcsak egy méltó sugárt elorzani akarni.” Kiemeli Scott nagy hírnevét: halántékát nem csupán sokrétű „elme tehetség”, hanem lángelméjű tanítás dicsősége is „fénykörözi”, így neki (P.-nek) nincs oka, már mint idegennek sem, kétségbevonnia azokat az „igényeket”, melyek a nagy író „roppant” hírnevét szereztek, mert ez „a’ legszilárdabb alapokon feneklik ám” (332. l.).

Ez a kevésbbé szilárd veretű, a tisztelet és bírálat hangja között ingadozó, fellengős és kimesterkedett nyelven írott jellemzés annyira rávilágít a magyar romantikus kor génusztisztelő szellemére, mint az író sallangoskodóan negédes modorára.

⁸ Már *Az elbujdosott* c. regényében úgy említi Scott-ot, mint az újabb romantikának „ideigleni dictatorá”-t (1836, I. k. 125. l.) *Byron lord életében világszerte ismertnek* mondja (1842, I. 168. l.).

A *Magyar Szépirodalmi Szemle* az angol regényírók közül Scottot és Dickens-et emeli ki (1847, I. 142). Péter Károly elbeszélésének hőse (*Haldí szerelemért*) Shakespeare-t, Byront és Scottot tekinti eszményképeinek (*Honderű*, 1847, I. 469). Kemény Zsigmond báró nagy tisztelettel említi Scott nevét a *Szellemi tér* cikksorozatában (*Pesti Napló*, 1853. szeptember 25).

Az Oeser nyomán járó Samarjay Károly nagyon dicséri Scottot *Az esztetika fő tárgyaiban* (1853). Kiemeli humorát, kedves egyszerűségét, termékeny képzeletét, „a regény Shakespeare-jé”-nek nevezi. Nemes ízlésre valló alkotásait Sue, Dumas s Paul de Kock „ijesztő és erkölcstelen” munkáival állítja szembe (198). Scott „mesteri tollá”-ról esik szó egy *Astrophilus* jelzésű írónak *Csillagászati leveleiben* (*Divatsarnok*, 1853, I., 103). Arany János *Szépirodalmi Függlőjében* Léway József azt írja, hogy a régi balladák gyűjtésének volt egyik leghatalmasabb előmozdítója, ezzel is „átható elmé”-ről, „költői hév”-ről és „nagy tehetség”-ről tett bizonyosságot (1862, II., 2).

Báró Eötvös József egyik hősnője (*A XIX. század bárói* c. regénytörzékében) Scott *Ivanhoe*-jének olvastakor könnyekre fakad: „S ma az öreg Scott facsarta ki e keserű cseppeket, ő, ki egyébként sem tartozik az érzékeny írók közé, s ki, mi több, oly régi író, hogy könyvei fiatalisági emlékeim közé tartoznak.” (*Összes Munkái*, Voinovich-k., VII. kötet, 400–401. l.). Zilahy Imre Scottot „alapító mester”-ül tiszteli, Spindler és Wilibald Alexis nem érték utól (*Politikai Hetilap*, 1865, 279). Baráth Ferenc is nagy hódolattal emlékszik róla: „Scott több dicsőséget szerzett és több szívet meghódított Skóthonnak, mint akármelyik hadvezére” (*Fővárosi Lapok*, 1867, II., 1186).

A *Hazánk s a Külföld* meleg sorokban szól róla (*Scott Walter évszázados emlékünnepe*). Scottban „a költészet egyik fejedelmé”-t tiszteli, mint aki a regényt új irányba terelte s a beteges, émielygős művek elé alkotásaival hatalmas gátat épített (1871, 298). László Mihály azon sopánkodik, hogy Dickens, Scott és Thackeray „egészséges, tiszta világgal, csodálatos művészetével szemben” a beteges képzelődés hatalmasodik el (Szana T. *Függlője*, 1874, 423).

Ezeknél az általános szólamokban nyilvánuló ítéleteknél jelentősebbek azok, melyek Scottban a *történeti korok mély ismerőjét*, a lepergett századok jellemfestésének nagy művészt dicsőítik. A *Magyar Szépirodalmi Szemle*ben *A történeti regény* c. dolgozat szerzője tanulságosan utal arra, hogy Scott inkább a személyeket vette a történelemből, mint a történeti anyagot (1847 II., 245). Kár, hogy ezt a szempontot kissé nehézkesen fejti ki. Kemény Zsigmond báró művészi gyakorlatában s Gyulai Pál esztétikai vélekedésében kristályosodik ki a *Szemle* írójának következő álláspontja: „Scott Walter elég roppant történeti részletes ismerettel bírt, mit számtalan leírásai világosan bizonyítanak, de ő is, mint mondók, a történetet inkább magány érdekű jelenetek előadására használta, úgy a híres király „oroszlán szívű” Richard több regényében csak mint mellékszemély lép föl, úgy mint burgund (így!) Károly és más a történetben elhíresedett jellemek” (1847, II., 268).

A *Delibábnak* Fata Morgana jegyű írója azt írja Walter Savage Landorról, hogy „utolsó az e század elején feltűnt Britt lángéjszi tejútban”; ennek csillagai között bámultuk Byront, Mooret, Scottot s még többeket, „kik az angol irodalom egén egyikét képezték a legfényesebb nemzet-genialitású constellációknak, s a mostani egy-két valóban tündöklő álló csillagokon kívül minden más bolygó tűzserű fénybogarakat elhomályosítanak” (1857, I. sz.). Székely József (*Regénytrók arcképsarnoka*) is dicséri „a skót nagy festő”-t: az *Ivanhoe* „csodálatraméltó” írója mély bűvárlattal tanulmányozta a kort. Méltatja Scott roppant készségét, gazdag képzeletét is (*Hölgyfutár*, 1857, I., 629). E magasztaló cikk Scottot elég felületesen jellemzi, hiszen csak *egy* regényével

foglalkozik. A *Szépirodalmi Figyelő* — m — jegyű írója dicséri Scott alkotó készségét s a történetírókkal vetekedő történeti hűségét. „A mi a korrajzot illeti, abban hívebb volt a bármely előtte s talán utána élt történetírónál.” (1862, II., 85). Zilahy Károly, Jósikával való összevetés útján, azt írja Scott-ról, hogy regényeiben nem annyira költői ereje, mint inkább az alaphang varázsa, „a letűnt nemzeti dicsőség verőfényes bája” ragadta el Európát (*Magyar Koszorúsok Albuma*, 1863, 67). Ez az ítélet kissé elpuffanó, mert a korhangulat „bájá”-nak rajzában nyilvánul leginkább a történeti regényíró művészi készsége.

A Frenzel nyomán járó Zilahy Imre úgy találja *A történeti regény* című dolgozatban, hogy Scottban a mély hazaszeretet arisztokratikus érzéssel, a régiségbűvár kutató szenvedélyével találkozott. Elismeri multtámasztó erejét. E szempontból méltatja *Kenilworthot* (*Politikai Hetilap*, 1865, 278—9). Riedl Szende kiemeli, hogy Scottnak sikerült olvasóit a mult századokba bevezetnie (*Új korszak*, 1866, 524). A *Fővárosi Lapok* Manzoni-val, az olasz íróval hasonlítja össze; a *Jegyesekben* „oly teljesen” tükrözte vissza a kor nemzeti lelkét, mint az angol író szokta. Szász Károly dicséri Scottban (*A nők az olvasóasztalnál*) kitűnő érzékét a történelmi igazság s a korszakok jelleme iránt, noha hibáztatja a külsőségekhez való hajlását (*Fővárosi Lapok*, 1874, II., 1214). Máshol (*Budapesti Szemle*) azt írja róla, hogy mély történelmi tanulmányokat végzett; élesen látott be a kor szellemébe; egy-egy vonásban találókban jellemzi a kort, mint a történetírók (1875. 18. sz., 241). A *Hölgyfutár* gúnyosan jegyzi meg Dahn-ról, hogy *Harc Róma birtokáért* című regényében a keleti gótok Walter Scottjává akarta magát felküzdeni (1876, 85).

Scottot nagyinak tekintik magyar méltatói olyan mozzanatokban is, melyeket a későbbi kritika szigorúbban bírált: a *jellemrajzban*. Íróink szerint Walter Scott nemcsak a letűnt idők hangulatának s levegőjének rajzában volt felülmúlhatatlan, de mester volt abban is, hogy a korképet igazi jellemeikkel vetítette a művészi érzékeltetés síkjára. Tanulságos Bajza József tanulmánya *A román-költésről a Kritikai Lapokban* (1833). A regény nagy és nemes célját a jellemfestésben látja: ehhez gazdagabb elme, emberfestő tehetőség kell. Goethére, Scottra, Cooperre, Washington Irvingre hivatkozik, mert „örök becsű művekkel” megmutatták, milyen cél felé kell törekednie a regényírónak (35). Egy-egy jellemrajzban meglepően igaz vonásokra talál, így Shakespeare Falstaffjában, Scott Dalgetty őrnagyában (38). Általában úgy látja, hogy olyan valódi költő, mint Scott, előadó tehetségénél fogva, az alakoknak életet és mozgást tud adni, „s mint valamely csodatékony Aesculap”, minden halottat fel tud szemünk előtt támasztani (38—9). Az újabb költőknél több egyént talál, mint a régieknél. Shakespeare-nél, Goethénél, Scottnál az egyéni jellemek „egész lajstromá”-ra utal (42—3). Az apró körülmények rajzában is mintának tekinti Scottot. (46—7). Olyan mélyen, s annyi vonatkozásban, mint Bajza, kevesen foglalkoztak Scotttal.

A *Tudománytárban* (1835) a *Szellemi mozgás Angliában* c. dolgozatban, német cikk nyomán, Czuczor Gergely találó arcképet fest Scottról. Dícséri „vizsgáló tehetség”-ét, emberszeretetét s azoknak a rügóknak ismeretét, melyek embereit cselekvésre bírják; méltatja előadó tehetségét. Mindezt „csodálatra méltó egyesület”-ben találja meg nála. Kiemeli természetképeit, a régi erkölcsök festését, a katonák és parasztok rajzát, „melyek szinte olly pontosan vannak rajzolva, szinte olly igazán árnyékolva, mint Rembrandt fejei” (1835, V., 45). Elveti a súlykot, mikor ezt írja: „Scott Valternál ezernél több, különmemű, jól megfontolt karaktereket számlálhatni...” (46). Noha túlzás téved Scott jellemfestő mélységének hangoztatásába, ennek az írói arcképnek mégis nem egy ecsetvonását igaznak látjuk még ma is.

Valóságos esztétikai társalgás folyik Gaal József elbeszélésének, a *Gyűlölség és szerelemnek* alakjai között (*Rajzolatok*, 1835). A szép Ida és Rándoky Bulweről és Scottról beszélgetnek. Rándoky Scottért, Ida amazért lelkesedik, Ida Scottban nem találta meg az érzelmeknek azt a mélységét s gyöngéd finomságát, melyekben Bulwer annyira jeleskedik. Rándoky ezt elismeri ugyan, de úgy látja, hogy „a' bámulandó és rendkívüli festésében Scott magasabban áll”. Rándoky Scottnak kivált jellemfestő művészetét dicséri. Úgy találja, hogy Scott „charakterei rendkívülsége által gerjeszt csodálást” (15.) Örvedetes művelődési jelenség, hogy magyar író a XIX. század első évtizedeinek úri társaságát irodalomban annyira műveltnek, esztétikai tekintetben annyira fogékonynak rajzolja, hogy kritikai párhuzamokat von s világ-irodalmi érdeklődésről tanuskodik.

Hegedűs Sámuelnek, a feledésbe merült költőnek, *Poétai Próbáiban* (Kolozsvár, 1837) van egy hosszadalmas vers: *Walter Scotthoz* (61—9). Miután vízenyős bőbeszédűséggel megemlékezett Ossianról, Smithről, Humeról, Robertsonról, Blairról s Byronról, Walter Scott nagy eszét, lélekismeretét, természetfestő művészetét dicsőíti:

Scott (!), a' szív' nagy Apellese,

Látja annak mélységét.

Kiemeli, hogy egy-két szóval képek sorát ébreszti fel: egy lapja jobban kifejezi, mi az életfilozófia, mint a sok szaválás parlagján nőtt üres szó; Scott „nagy eszé”-ben egész természet lakozik. Készöni, hogy a szívébe mártott toll oly hű képeket festett. Kivált azért dicsőíti, hogy nagy életrajzi művében Napoléont „mint egy Koloss”-t rajzolta:

Vestmünsternek czinterme

Nyúl meg! Scottnak adj helyet!⁹

Ez a lomhán döcögő, lelkes hangulatot síváran szertecibáló vers is Scottnak kiváló jellemfestő erejét emeli ki, a már szokott romantikus túlzással.

A *Magyar Szépirodalmi Szemle* hangoztatja, hogy Scott *Quentin Dwardjában* XI. Lajost mintaszerűen rajzolta, nem úgy, mint Dumas szokta a történeti jellemeket (1847, II., 275). Pongrácz Emil *Walter Scott erekljében* a híres író, mint a legnagyobb lélekűvárok egyikét s jellemfestőt dicséri, elbeszélő és leíró modoráért, és „világszerte” ismert íróul rajzolja (*Képes Világ*, 1866, 156). Molnár Antal Julian Schmidt essay-je után igazodik Scott méltatásában. Kielezi, hogy Scott az új, érdekes és szeretetreméltó alakoknak „hihetetlenül nagy számát” teremtette meg; úgy rajzolja őket, mint előtte senki sem (*Erdély*, 1871, 123. s. k. lk.). A *Vasárnapi Újság* is szép méltatást ír Szász Károly tollából. Meleg és megértő arcképet fest róla. (1871, 425—7. l.) A skótok büszkeségének, az angol nyelv „legelső rendű” írójának tartja; az emberek milliói moritettek szellemi gyönyörűséget alkotásaiból. Nem csodálja, hogy az angol, de meg inkább a skót, legnagyobb *nemzeti* írói sorába helyezi. Szól családjáról, gyermekkoráról. Kiemeli, hogy a XIX. század első évtizedeiben nem volt költő, kit bármilyen tekintetben is Scotthoz lehetne mérni. Rávilágít arra a mozzanatra, hogy *Waverleyben* híven és elevenen festi a skótok hőskorát. Megállapítja, hogy Scott főszempontja a nemesen gyönyörködés, politikai vagy társadalmi eszmék sohasem tántorítják el. Dicséri nagy tárgyilagosságát, nyugalmát, egyéni céljától való tartózkodását. Scott kö-

⁹ Sárosy Gyula másképp ír róla, mint Hegedűs Sámuel. Szellemes epigrammában csúfolja Scott *Napoleon-könyve* bukását:

Győzött Wellington! 's a győzelem

Nagyobb volt, mint a veszedelem,

S Waterloonál, bár nem volt ott,

Nem esett el — csak Walter Scott.

(*Hölgyfutár*, 1857, II., 931).

vetőiről úgy ítél, hogy a kort nem tudták úgy megérteni, mint ő. Történeti alakjait igazaknak tartja, háttérrajzait gondos tanulmány munkájának; költészete „tisztá és egészséges táplálék“. Az emlékező íráskor szelleméhez híven Szász Károly Scott erényeit emeli ki, fogyatékosságairól hallgat. Múltatását az író életének és munkájának elmélyedő ismerete alapján írja, józan ítélő készséggel, megnyugtató ellentétet nyújtva a kultuszűzők rajongó áradozásával szemközt. A *Fővárosi Lapok*ban (1871) Csukássy József is nagy meleg-séggel ír ekkor róla (*Walter Scott százados ünnepén*). Nem látja ugyan benne a Danték és Shakespeare-ek hatalmas lángeszét, de megkapja a regényeiből áradó bűbáj, stílusművészete, jellemfestő ereje. Kiemeli Scott néhány remekművét is ez a meleg, vonzó és közvetlen modorban írott múltatás.¹⁰ Bodnár Zsigmond szerint is Scott regényei mind forma mind jellemzés dolgában az elbeszélő költészet „nagy alkotásai“ (*Koszorú*, 1885, 434).

A nemzeti szempont bizonyára a legmegragadóbb azok között, melyek íróinkat Scottra eszméltetik. Edvi Illyés Pál (*Milyen versek valók a' Magyar-nak?*) Homéroszt, Hebbelt és Scottot, mint népköltőket említi, kikhez „használó, lelkes, eredeti“ népköltőkre nálunk is szükség volna (*Tudományos Gyűjtemény*, 1824, XI, 81). A *Magyar Szépirodalmi Szemle* azt hirdeti, hogy az olyan nemzeti költők, mint Béranger, Scott, Schiller és Uhland „szörnyű“ visszhangra találtak s hogy azért hatottak, mert „a nemzet szelleme“ lelkesítette és szentelte fel őket (1847, II., 314).

Felmerül az erkölcs és nevelés szempontja is. Stancsics Mihály (*A kritikai és írói műveltségről* *Bíró Pálnak*) kiemeli a „morály“, az erkölcsi műveltség jelentőségét. E fejtegetések fonalán Shakespeare-t és Scottot is említi más nagyokkal együtt (*Kritikai értekezletek*, 1835, I., 59—61). A *Tudományos Gyűjtemény* O jegyű írója tanulságosan hivatkozik Scottra nevelési tekintetben (1840, X., 45). A tanítani, használni akarást élezi ki Szuppán Zsigmond is az elődeit feledésbe borító Scottról szólóban (*A' magyar 's külföldi irodalom története*, Pozsony, 1847, 80).

Két író a humor és filozófia szempontjából értékeli. Karácson Tivadar a *Figyelmezőben* Vajda Péter *Tárcsai Bendjét* bírálva, kitér a regény fejlődésére. Scottot a legnagyobb humoristák közt említi (1837, II., 8) Szilágyi Virgil *Ertesítőjének* F. jegyű írója (1852) *Shakespeare természetfölötti jellemeiben* kitér Coleridge-re, Byronra és Scottra. Utal *A lammermoori menyasszonyra* és Scott sok egyéb alkotására, annak bizonyosságául, hogy mint Coleridge és Byron, Scott is nagyon ügyes volt „a szellem világ titkait fedő fátyol“ fellebbentésében. A más költőkkel való merész rokonítás és az apokaliptikus nyelv Scottnak nem annyira megértéséről, mint kultuszáról tanusodik (153).

Ez az európai irodalmakban is hatalmassá izmosodott tisztelet általános szólamokban a történeti élet feltámasztásának, a jellemteremtő s egyéb erőknak múltatásával Scottot irodalmi eszményül ragyogtatja elének.

Csak egy hang nem vegyül a rajongók szimfóniájához: a gróf Széchenyi Istváné. A *Hittelben* (1830) dicséri az önálló, bíráló erejű s a maga lábán megállót: „Ha ötet Walter Scott némely munkái nem mulatják s azt derék historikusnak nem tartja“, s ha Goethe egyes darabjairól bevallja, hogy rossz ízlésre vallanak, meg unalmasak, a bátor bíráló ezt leplezetlenül ki is mondja, „ámbar az első (Scott) ellen való kikelés a hatalmas divat megbántása“, Goethe ki-kezdése pedig a német szellem megsértése. De az ilyen „független“ nem a más

¹⁰ Csukássy foglalkozik vele még egy másik dolgozatában is, a Bulwer Lytton Edward-ban. Julian Schmidt alapján (Szana Tamás *Figyeldje*, 1873, 50—27)

szemével lát, hangoztatja Széchenyi (Akad. k. 68. l.). A kritikus és a jövőbe néző Széchenyi szellemével lélektani pontossággal összesimul ez az álláspont: az elmúlt világ ábrándjait tápláló Scott nem lehetett eszményképe a jövőért tépelődő és gondolkodó Széchenyinek. Gróf Széchenyi István kivételével a magyar romanticizmus fontos mozzanata a Scottért való rajongás. A romantikus világban nemcsak a hős —, de az írókultusz is jelentős tényező. A Scotté is meggyőzően igazolja ezt. De az eszmény mérték is, törekvéscinket igazítjuk hozzá.

Scott mint irodalmi minta. Bajza József az *in medias res* módjával való figyelemnyűgözés mintáit Scott *Talismanjének* és Goethe *Wilhelm Meisterének* az elején találja meg. Az érdeklődéskeltés követésére méltó példának tekinti Scott regényeit: „Scott Walter románjainak eleje csapong, közepe célra siet, vége rohan”. A regény csodás elemének használatában is mintaképet lát Scottban: Scott a csodát csak azokban az alkotásaiban használja, melyek „a nép hiedelmében gyökerült regében épültek”, ilyen a *Monastery* is (1833, id. tanulm., 15, 29, l. még 59).¹¹

Greguss Ágost azt írja Scottról, hogy a tisztán elbeszélő regényben „példányul” tekinthető (*A szépirodalom alapvonalai* 1840, 119). A *Szépirodalmi Közlöny* (1859) egyik bírálója kifogásolja, hogy Janin Scribe-et a dráma Scottjának mondja (1859, 14).

A történeti légkör és szellem festésének követését Scott regényeiben méltatóink s bírálóink melegen ajánlják. Pulszky Ferenc azt a kívánságát fejezi ki, bár akadna művész, ki a nemzeti hűrokon tudna játszani, hangot adna nemzeti örömeinknek és bánatunknak, „úgy mint Shakespeare, mint Scott”; honfitársai bizonyára „örömittasan” üdvözlőlnék (*Athenaeum*, 1841, I., 467).

Kemény Zsigmond báró az *Élet és irodalomban* azt a tanácsot adja, hogy a történeti regény írója a kornak csak a zamatát, szellemét vegye át: Walter Scott „néhány gyönyörű regénye” is így készült. (*Történeti és irod. tanulm.* 274—5. l. még 302. lapot). Ebben a tanulmányban kétségbevonja Kemény azt a felfogást, hogy a regényirodalom csak ott virágozhatik, hol a polgárosodás elrontotta az erkölcsöket. „Ez esetben, írja, kétségbe kellene esnünk, ha Bulwereink, Dickenseink, Sandjaink, vagy éppen Scott Waltereink támadnának” (302. l.). A *Szépirodalmi Közlöny* (1859), bírálva Kemény *Rajongóit*, kiemeli, hogy ebben a regényben egy eszme uralkodik. Arra utal, hogy a történetet szemmel, eszmével kell áthatni. Úgy hiszi, hogy legjobban Scott igazíthat útbá, kit „első történeti regényírónak és korrajzolónak tartanak”. Bírálónk úgy látja, hogy Scottnál a történet mindig háttér és alakjai ennek árnyékában szerepelnek. Noha élesen gondolta el, kissé zülaltan s homályosan fejezte ki, hogy ebbe a háttérrajzba valamely eszmét kell beoltani (419). A *Szépirodalmi Figyelő* (1862) bírálója a *Zord időben* dícséri az aprólékos korfestést. Szerinte Kemény érdemli meg a legjobban „a magyar Scott Walter nevet” (II., 70). Remellay Gusztáv óhajta, bár találkozni író, ki a magyar nép dicső nemzeti multját úgy dolgozná fel, mint Scott Angol- és Skótország történetét (*Ifjúság Lapja*, 1865, 154—5). Csengery Antal sajnálja *A történetírók és a történetírásban* (1874), hogy „a nagy brit regényíró” a szépirodalomra kisebb hatással volt, hogy történeti regények írói keveset tanultak tőle (*Összegyűjt. Munkái*, III., k. 152).

¹¹ Arany János *Koszorújának* (1863) egy W. jegyű bírálója *Két angol regény* c. beszámolójában a *függőben tartás* szempontjából foglalkozik *Kenilworth*tel és *Szent Rónán kútjával* (I., 363).

Nemcsak a történeti légkör, hanem a jellemek rajza is nagyon ajánlatossá teszi a híres regényíró. A *Muzáron* Majláth egy dolgozatáról beszámolván kifogásolja, hogy a jellemeknek csupán alapvonásait nyújtja, melyeket „egy Walter Scotti kéz” colossalis méretűekké fejlesztett volna (1833, I., 89). Urváry egyik dolgozatában arra utal (*A női könnyek*), hogy a regényírók nem igen fukarkodnak az érzelmes helyzetek rajzával. Példaként Scottra hivatkozik, „a mély emberismerő és történész” regényeire, „ki átható lélekkel pillantott be mindig a személyek titkaiba” (*Hölgyfutár*, 1858, II., 1155).

Salamon Ferenc a franciáknak szemükre lobbantja, hogy Scottot csak külsőségeiben utánozták, így Dumas is, de sem a jellemrajzban, sem a lelkiállapotok festésében nem indulnak utána, pedig ezek adnak „halhatatlan” értéket regényeinek (*Szépirodalmi Figyelő*, 1862, I., 403).¹²

Kis Elek érdekes dolgozatában, *Hackländerrel* közzétett „írói jellemrajz”-ában sajnálja, hogy „Walter Scott s az ő történeti regényeinek befolyása nem volt oly tartós és mélyreható, minőnek lennie kellett volna” (*Főv. Lapok*, 1865, I., 104).

Szana Tamás Beniczkyne Bajza Lenke *Előítélet és felvilágosultság* c. regényéről írott bírálatában szemére veti az írónak részletező leírását. Igaz, hogy ily hoeszadalmas leírásokkal Jósikánál, sőt magánál Walter Scottnál is találkozunk, de a két író a nemzeti történelem verőfényes múltjába vezette vissza olvasóit s rajzaikban a régész pontos tanulmányait a költő élénk képzelődése színezte ki. (*Fővárosi Lapok*, 1872, I., 207. l.)

Nem kevésbé érdekes Dánielik János. Nagy tanulmányában ismerteti Gregorovius Ferdinánd *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter* című munkáját (*Róma a középkorban*). Gregorovius rajzait olyan eleveneknek és „szembeszöktetők”-nek látja, hogy ezúttal alig tud más íróat megnevezni, „Walter Scottot és Washington Irvinget kivéve”, ki műremeiket, tájat vagy jelenetet olyan szemléltető erővel, szabatosan, röviden s annyi bájjal tudna kifejezni, mint Gregorovius. (*Budapesti Szemle*, 1873, I. k., 267.) Meggyőződhetünk, hogy a Shakespeare-kultusz mögött a magyar romanticizmus korában, de későbbi kihangzásban is lendülő erőre kapott a Scotté is. Íróink nemcsak serény érdeklődéssel keresik, vagy kábult hódolattal magasztalják, hanem mint mértékszolgáltató mintakép felé is biztatgatják az írói törekvések sodrában célpontot keresőket.¹³

¹² A *Hölgyfutár* Miss Erina szépségéről írva, Scott hölgyeivel hasonítja össze. (1855, II., 1189. l.) Így a *Déliab* is. (1855, 26. sz.)

Ezúttal említjük Tanács Márton „beszély”-ének, a *Rang és színek* érdekes Scott-vonatkozását. A költői szellem áthatotta, fiatal Montalto Horác gróf Velencét elhagyva, trevisoi „tornyába” költözik. Kívülről úgy festett a torony, mint egyike ama regényes angolszász bagolyfészkeknek, melyek Scott Walter regényeiben a költészet aranyzománcával s az idők tisztos mondáival, eseménytárgyaivá lettek a fiatalságnak és a költészetnek... (*Szépirodalmi Közlöny*, 1858, I., 1381. l.)

¹³ Ezen a helyen utalunk arra is, hogy a nemzeti nyelv szempontja is Scottra s más nagyokra eszméleti egyik írónkat. Petrichevich Horváth Lázár ebben az érdekes vonatkozásban említi Scott-ot *A Magyar nyelvről s a magyar irodalom hátramaradásának némely okairól* c. tanulmányában. A nyelvet a nemzet páratlan kincsének tekinti, szemrehányást tesz a magyar nőknek, hogy nem tudnak magyarul: „Vajjon egy Chateaubriand, egy Lamartine, egy Hugo, egy Byron, egy Scott mit tartának vala az érdeklétem méltóságos asszonykák felől?” Ha „szép bűnöseink” azt mondanák, volnának csak nálunk is „Shakespearek, Byronok, Schillerek, Lamartineok, Scottok”, tudnának s olvasnának ők is magyarul, írónk azt feleli: hibáznak, mert senki nem vágvik írásra, ha tudja, hogy nem olvassák (*Honderű*, 1843, II., 555. l.)

Néha meg-megtorpan ez a tisztelet. A *Pesti Napló* \triangle jegyű bírálója arról ír, hogy a „küléletet“ inkább rajzoló Scott a régészeti mozzanatokot „a szív boncolásai elé teszi“, noha a leírásokban hasonlíthatatlannak tartja, s elismeri, hogy a drámai érdeklődés felkeltésére ezer eszköze van. (1856 márc. 19). Dallos Gyula arra hivatkozik, hogy Angliában Bulwert a szerelem festésében Scottnál különbnek tartják (*Hölgyfutár*, 1857, I., 324). Székely József hibáztatja, hogy Scott külsőségek után indul, hogy a kor uralkodó „egyéni-tésé“-ben nem olyan művész, mint Thackeray (*Hölgyfutár*, 1857, I., 515). Id. Abrányi Emil Scottot és Hugot csapongó íróknak tekinti; kifogásolja, hogy vétettek az egység ellen (*Fővárosi Lapok*, 1867, II., 710).¹⁴ A Scottért rajongás mámorának oszoltáival az a meggyőződés kap erőre nálunk, hogy az angol író éppen abban nem a legnagyobb, amit régebben oly sok lelkesedéssel hirdettek: *a jellemrajzban*.

Évtizedeken át Scott, hogy úgy mondjuk, *napirenden volt*. Neve a magyar romanticizmusnak hosszú ideig olyan elevenítő ereje, mint a Byroné. Az volt a törekvésünk, hogy a magyar romantikus irány egy jelenségét behatóbban lássuk. Büszkén vallhatjuk, hogy íróink kedélye az angol irodalmi hatásokat annyira felszívta, mint amennyire irodalomtisztelő, ítélkező és normakereső törekvéseiket is áthatotta. Ezekről a mozzanatokról tesz megnyugtató és lélekemelő bizonyosságot Scott Walter magyaroszági sorsa is. *Elek Oszkár*.

¹⁴ Újabban Kozma Andor enyhén gúnyos, noha bizonyos érzelmesség melegítette sorokban emlékszik meg „a néhai való jó“ Scottról (*Hetedhétország-ból*, 240). Voinovich Géza mesteri esszét szentelt Scott-nak *Regényírók* című könyvében. (*Kultúra és Tudomány* c. vállalatban 1921). Itt említjük meg, hogy tárgytörténeti kutatás szempontjából az első hivatkozást Scott Walterre Edvi Illyés Pálnak *A' Bóldog inge* c. közleményében találjuk: „Ez a rege ugyan már elavult(!); de *ama híres angol költő*, Scott Walter nem régiben ismét méltónak ítélte azt újra forgásba hozni és a' vele megismerkedést érdemli is“. Vázlatosan prózában fordítja. (*A Sas*, 1831, II., 154—155. l.). Ezt a tárgyat nálunk Bulcsu Károly, Greguss Ágost és Sík Sándor dolgozta fel.

Jegyzetek Ady egy motívum-csoportjához.

Ady-kommentárimban (különösen 1921-ben megjelent *Ady-tanulmányok* c. könyvemben s az 1927-ben kiadott *Újabb Ady-tanulmányok*-ban) részletesen összeállítottam azokat a metaforákat és megszemélyesítéseket, amelyekben Ady vers-gondolatai és versei a költő víziós fantáziájának izgalmaiban élő alakokká elevenednek. Ady vers-gondolatai katonákként futnak, menetelnek, még többször: manókként, legényekként, „álom-fickókként“ keringenek, forognak, táncolnak. Adynak ezek a sok változatú elképzelései igen gyakran inkább hasonlatszerűen jelentkeznek, pl.: „gondolat-manók csodatánca“, vagy költői álmait „sápadt némbereknek“, nászágyra váró „menyasszonyseregnek“ nevezi, ismét más helyen az ő „ál-bölcs igéit“, „illő haragját“, „villant örömet“, „játsszó szavait“ táncoló „szerelmes fattyaknak“ mondja; majd egy prózai cikkében azt írja magáról, hogy egy „gondolat-leánnyal“ táncolgat stb., stb. Amíg Ady a hasonlatnál marad, természetesen semmi nehézsége sincs a megértésnek, de ahol nem bontja ki a hasonlatot s a megszemélyesítést metaforába vagy egy egész metafora-sorozatba burkolja, — ott nehezebben világosodik ki az olvasó előtt a vers értelme. Így történhetett, meg az, hogy az *Özvegy legények tánca*-ról s még egy pár más Ady-versről írt részletes kommentáromat nem egy kiváló esztétikusunk nem akarta elfogadni, holott ennek a versnek, ennek a megszemélyesítésnek összes elemeit és mozzanatait igazolni tudtam olyan Ady-versekkel, amelyekben a költő úgy a hasonló, mint a hasonlított tárgy értelmét és jelentését kifejezetten tudtunkra adja.

Tanulmányaimban arról is számot adtam, hogy az Adyéhoz hasonló gondolat- és versmegszemélyesítés Shakespeare, Goethe és Petőfinél is előfordul. Itt egy pár újabb felvilágosító adatot közlök, amelyek talán alkalmasak lesznek Ady behatóbb megértésére.

Régebbi feljegyzéseim között lapozgatva egy igen érdekes s az Adyéhoz hasonló gondolat-megszemélyesítést találtam az E. Tegnér Frithiof-mondájának Győry Vilmostól való fordításában (61. l.). Íme:

„Mult éjjel — oh rémítő volt ez éj,
Rád várakoztam és te nem jövél,
S álmatlan, égő, könnytelen szememnél
Az éj sötét fűrtü szülöttei.
Nehéz sok gondolat ronula el.

E. Tegnér-nek ez a megszemélyesítése az Ady-féle gondolat (és *költői* gondolat) megszemélyesítésével több jelentékeny mozzanatban megegyezik. Ezek: az álmatlanság testi-lelki állapota, a gondolatok megtestesítése, a gondolatok „nehéz“, gyötörő volta és ezek egymásra-tolulása. Az olyan Ady-versek, mint az *Özvegy legények tánca* és *Az én koporsó-paripám* csak dúsabb, színesebb, érzé-

kibb, fantáziásabb kifejezései a gondolat-megszemélyesítésnek. A különbség a két megszemélyesítés közt az, hogy Ady a *vers*-gondolatot személyesíti meg.

Adynak az a gondolata, amelyet versben és prózában többször megtalálunk nála (így pl. az *Új Versek* prózai bevezetésében, egy különös változatban *A magyar Pimodán*-ban és legjellemzőbben a *Kiszakadt bús nótá*-ban) t. i., hogy az igazi vers a meg nem született, a meg nem írt, a költő lelkében maradt, — Goethénél is megvan egy igen érdekes formában. Goethe 1830. március 14-én a következőket jelenti ki Eckermann előtt (hogy a fordítás a legsekélyebb árnyalatnyira se ronthassa meg a szöveget, eredetiben idézem):

„Ich verdanke die Balladen grösstenteils Schillern, der mich dazu trieb, weil er immer etwas Neues für seine Horen brauchte. Ich hatte sie alle schon seit vielen Jahren im Kopf, sie beschäftigen meinen Geist als ammutige Bilder, als schöne Träume, die kamen und gingen und womit die Phantasie mich spielend beglückte. Ich entschloss mich ungern dazu, diesen mir seit so lange befreundeten glänzenden Erscheinungen ein Lebewohl zu sagen, indem ich ihnen durch das ungenügende Wort einen Körper verlieh. Als sie auf dem Papiere standen, betrachtete ich sie mit einem Gemisch von Wehmut; es war mir, als sollte ich mich auf immer von einem geliebten Freunde trennen.“

Goethének ez a költői gondolata és érzése nem szóról-szóra egyezik-e Ady-nak azzal az elképzelésével és érzésével, hogy fáj neki, hogy a „kiszakadt bús nóta“ miért nem maradt meg az ő „ki nem dalolt szép régi helyén“.

A ki nem dalolt verseknek, mint a költő lelkében élő valóságoknak képzele előbukkan Petőfinél is: „Oh, keblemben még annyi dal szunnyad, Egész egy erdő magva, mely ha felnő, Sok fáradt utasnak hű szárnyat ad“. — A hetvenes évek ifjan elhunyt nagytehetségű költőjénél, Indali Gyulánál (akiről ez évben jelent meg egy kitűnő tanulmány Légrády Máriától) még érdekesebb formában merül fel a ki nem dalolt versnek Goethe-i és Ady-i értelmű képzele. Idézem az egész verset:

„Te boldogítsz, hívét mint senki más,
Légy áldva érte, édes angyalom!
— S bár nem hiszed — mégsem vagyok hibás,
Hogy nem vidáman zeng feléd dalom.

Lásd, édesen szenderg a kis gyerek
Meleg bölesője óvó rejtékén,
De, bármi lágyan, hogyha fölvered,
Hidd, nem mosolygni, — sírni fog szegény.

Ah, annyi vig dal szunnyad keblemben,
Almodni rólad mind oly boldogok!
De ha kidallom, hogyha fölverem,
— A sok vidám dal, halld, mint sír, zokog!“

Ady mindenesetre igen jól ismerte Indali költeményeit. Magyar irodalom tanára, Both István, aki rokoni kapcsolatban állott Indalival, 1902-ben adta ki Indali Gyula verseit és egész bizonyosra vehető, hogy a lelkes Indali-kiadó kedvelt tanítványát, Adyt is megajándékozta a verskötetettel s mint ilyenkor történni szokott, azt is elvárta az ő diákjától, a pátriájában már akkor nagyra-tartott poetától és újságírótól, hogy mondja el majd a véleményét erről az elefedett költőről. Nagyon valószínű az is, hogy az előbb idézett Indali-vers a maga különös költői asszociációjával erősebben megakadt az Ady emlékezetében.

Egy még sokkal érdekesebb és jelentősebb rokonságot találtam Indali Gyulának *Egyedül* c. verse s Ady *Özveggy legények tánca* c. költeménye között. Indali e versének negyedik versszakában a következő sorok állanak:

„Sovárgva hallgatód, míg tün' az éj, a nap:
Özveggy dalok miként forrnak, zsidonyanak
Lelkedbe' szüntelen . . .“

A „dalok“, mint a költő lelkében forró, zsidongó eleven energiák *gondolatilag* tökéletesen megegyeznek Ady „özveggy legényekké“ személyesített dalaival s az Indali lelkében zsidongó dalok „özveggy“ jelzője egész kétségtelenné teszi azt a föltevésünket, hogy Ady „özveggy legényeinek“ költői magva az Indali költői kertjéből plántálódott át Ady költészetébe. A két költői szemlélet között megint csak az a különbség, hogy az Adyé az ő izgékonyabb és víziósabb képzeletének megfelelően mitikusabb.

Az „özveggy“-képzet átvitt értelmű használatára két kijegyzésem van két idegen költőtől. Az egyik ugyancsak Tegnér Frithiof-mondájából való: „Ügy ülök majd a női lakba' gyászban, Az életboldogságnak özveggye“ (Győry Vilmos műfordításában; az eredeti pontos fordítása); s a másikat a Moreau Petőfi-től fordított versében olvashatjuk: „Itt énekelt ő, itt imádkozott és Halt meg, reményeinek özveggye. . .“ (ez is szó szerinti fordítása az eredeti szövegnek). Bizonyosnak tartom, hogy az „özveggy“ szónak ilyen átvitt értelmű alkalmazására a magyar és a világköltészetben még más példákat is találhatnánk.

Földessy Gyula

Gyöngyösi István Összes Költeményei. *A Magyar Tud. Akadémia megbízásából közléteszi Badics Ferenc tiszteleti tag. IV. kötet. Budapest. 1937. (Régi Magyar Költők Tára. XVII. századbeli magyar költők művei). 432 lap.*

Legzengőbb szavú széphistóriaszerzőnk, Gyöngyösi István művei együttes, tudományos kiadásának ez a IV. kötete a költő legterjedelmesebb, utolsó művét, mely nagyobbik első felében csak átdolgozás: a *Chariclée*-t nyújtja, az ötödik kiadásban 1700 óta. A IV. századi Heliodorus görög prózában írt kalandos elbeszélése, melyből a tiszta, eszményi szerolemnnek a megpróbáltatások egész tömkelegén keresztül a boldogság révébe jutása kerekedik ki, nem csak el nem veszítette népszerűségét, hanem még fokozódó hatását is megérte a századok folyamán. A különböző irodalmakban nemcsak elbeszélő jellegű prózai és verses átdolgozásai ismeretesek, hanem dramatizálásai is, melyek közül a nagy termékenyséű XVII. századi francia drámaíró, Alexandre Hardytól származók a legnagyobb arányúak. Ez Heliodorusból *les Chastes et loyales amours de Théagène et Chariclée* összefoglaló címmel nem kevesebb, mint *nyolc* darabot szabott (1601), úgynevezett irregurális drámákat, melyek tehát egy darabon belül sem tartották meg a hármas egységet. Nálunk Dugonics, kiadásán kívül a XVIII. század végén Gyöngyösi művei közt, tudvalevőleg érdemesnek tartotta a mű eredetije latin fordításának (vagyis prózában) magyarra átlátetését is. A mű tárgya valóban egyik elpusztíthatatlan témája a költészetnek, hiszen például irodalmunknak oly későbbi remekei is, mint a *Csongor és Tünde*, a *János vitéz* szintén ebbe a tárgykörbe tartoznak.

A XVI. századi balassista Czobor Mihály németből készült verses (ötsoros strófákba foglalt) átlátetésében Gyöngyösinek csak a mű első fele állt rendelkezésre. Hogy mennyire nem volt bőerű meseszöví, azt a műnek saját leleményéből való kiegészítése is bizonyítja. Bizonyosan nemcsak betegeskedése miatt „vitte végben nem kis munkával“. Az előtte ismeretlen eredetinek tovább is érdekes sorsfordulatai helyett a maga szokott módján inkább csak barokk retorikával tölti ki, melyet követségjárások, echózás, Ovidiusból vett rege beszövése, az előzményeknek összekerekülő személyek előtt újból meg újból elmondatása stb. hordoznak. Ez utóbbit, a bonyodalomban eligazodás eszközüül, ugyan Heliodorus is használja, Gyöngyösinnél azonban a régi fordulatok újra előhozása akkor is szerepel, mikor új mozzanatok amazokat még éppen nem mosták ki emlékeztünköl. Stílusa halaványodott, verselése is meg-megzökken már az agguló költőnek ebben a művében, de azért eléggé gazdagnak maradt nyelvében ma is érdemes még aranymosást végezni. Most is megkap egy-egy merész szóhasználat, mint „a vizeknek árja le-húlta“ (I. 3.), „*gondos* éjszaka“ (II. 240.), „Járnak a pohárok azonban *bokrosan*“ (IV. 135.), „a kén (kín) *sirtat*“ (VI. 12.), „*esszőnek* szemei“ (VII. 177.). A nála sűrűn előforduló *de azonban* természetesen nem kötőszó-tautológia, mert „de az alatt“ az értelme (De azonban lássunk itt is a dolgokhoz“ VI. 235. stb.). Így értve fordul elő Vörösmartynál is, például *A két szomszédvár*-ban. Axiomák bőbeszédű, párhuzamos körülírása

mellett ügyes fordulatok, talpraesetten rövid mondások is eléggé akadnak még nála, közmondások vagy tán maga szerzései, mint ahogy Pázmánynak is vannak közmondás jellegű eredeti szólásai. Kell-e például pompásabb közmondás ennél az előttünk már ismeretlennél: „Háló előtt halász nem fogja csukáját“ (IV. 247.). Egyik-másik fordulata újra felelendül későbbi költőinkben, mintha csak innen böngésztek volna. Ez a sora: „A tündér szerencse hogy így veti hányja“ (VI. 211.), nekünk nem Berzsenyics-e?

Badics Ferenc a szerető gondviselés minden jelével adta ki Gyöngyösinek ezt a munkáját is. A szöveghez csatolt, két ívet kitevő jegyzetekben a művel kapcsolatos kérdésekre mind kiterjeszkedik s azokat meg is oldja tárgyilagosan. Így a Czobor átdolgozásának — amennyire t. i. fennmaradt a Zrinyi-könyvtárból származó kéziratban — a Gyöngyösiével való összevetéséből az előbbinek akárhányszor költőibb voltát állapítja meg. Eldönti, hogy a mű második része (IX—XIII. ének) eredeti kiegészítés, nem átdolgozás a Gyöngyösi tollából. Dugonics kedves költője iránti elfogultságból szerette volna ezt a gyöngébb részt a régebbi átdolgozó nyakába varrni. Szövegkritikája, amíg lehet, nemcsak a Dugonics-kiadással, hanem a Zrinyi-könyvtári kézirattal összevetésen is alapszik, ennek elfogása után pedig a szükséges helyeken a Warscheviczki-féle latin és Zschorn János német fordításához is folyamodik, amely utóbbit a Czobor átdolgozása alapszik.

A gondos szövegmegállapításokon kívül a Gyöngyösi sajátosságaira rámutatás is végigkísér a jegyzetekben, a hozzájuk csatlakozó szójegyzék pedig becses eligazító Gyöngyösi nyelvkincsében. A belőle hiányzó *verselés* (VIII. 66.) nyilván a „varszász“ magashangú változata, mely utóbbi alak elő is fordul ugyanazon a lapon, és pedig nem halfogás, hanem kikötés, horgonyvetés értelmében. Bizonyára azért nincs felvéve. A bekerült sajtóhibák legnagyobb része külön jegyzékben ki van javítva.

Jeles irodalomtörténetíró patriarkánk, Badics Ferenc, halála kötelezte tudományunkat Gyöngyösi irodalmi pályája befejező szakát, végső írói jellemképét élénk állító művének avatott kiadásával. Ezzel teljessé is tette már 1914-ben megindult, de aztán kedvezőtlen körülmények miatt meg-megakadt Gyöngyösi-kiadását. Ez a befejező kötet is a kedve és ereje javában végzett, töretlen érdemű munkára vall. Reméljük, hogy a tollából máris kész, nagy munkáját megkoronázó Gyöngyösi-életrajz kiadására is minél előbb sor kerül. *Várdai Béla.*

Pázmány Péter ismeretlen magyar könyve. Hasonmásban közrebocsátja és ismerteti Stripsky Hiador. Budapest, 1937. 23, 16 l.

A mű címe, amelyről Stripsky tájékoztat: „Okok, nem okok, melyekért írja a váradi farkas, hogy nem méltóztatik tovább az én írásom ellen tusakodni. Írta Sallai István pap, püspöki plébános. Nyomtatták posonban M.DC.XXXI. esztendőben“. A kis munkának nagy a jelentősége a Pázmány-irodalomban; mert ha erről a vitairatról bebizonyul, hogy Pázmány írása, eldőlt a kérdés, hogy mennyi a része Pázmánynak a „Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása“ című munka megírásában. A váradi farkas, Pécsvárad, azonosította Pázmányt Sallaival; ez a kis irat sok mindent alaposan a tor-kára forraszt Pécsváradnak, de erről a kérdésről, a szerzőségről csak ennyit mond: „Ha úgy volna is!“ — máskor pedig szót sem vesz reá, hanem egyszerűen elfogadni látszik azt. Ennél sokkal fontosabb érv a mellett, hogy ezt

a néhány lapot Pázmány írta, az, hogy ismételve Pázmány jellegzetes szólását, sőt mondatát veszi ajkára. Aki Pázmányt olvasta, tudja, hogy nagyon sokszor vesz át egyik műből a másikba részleteket; mondatokra terjedőleg ezt itt is megtaláljuk. Minden valószínűsége megvan tehát annak, hogy a Sallai neve alatt megjelent könyveket Pázmány írásainak tekintsük. Érdekes, hogy az álnevek, amelyek alatt ezek az „álorcás” írások megjelentek, élő emberek nevei. Sallai is csakugyan püspöki plébános volt. Örülünk tehát annak, hogy Stripsky szorgalma a Pázmány-íráskorok számát gyarapította. A. Zs.

Gálos Rezső: Bárá Amade László. Pécs, 1937. Dunántúl. 226 (2) l. 1 kép. 8°.

A szerzőnek az utóbbi években megjelent közleményei már sejtették, hogy nagyszabású munkába fogott.¹ Egyik kitűnő lírai tehetségünk összefoglaló életrajzát óhajtotta megírni. Ha figyelembe vesszük, hogy milyen körülmények között levéltári kutatásokat kellett végeznie, látjuk, hogy feladata nem volt könnyű. Bőséges anyag állt ugyan rendelkezésére, de abból egy élet valóságát feltárni, újabb munka! Most, amikor a kihűlt alkotást megszenléljük, az a benyomásunk, hogy Gálos szobrot mintázott Amaderől.

Az a különös életsors, amit nem is annyira a költő kovácsolt magának, hanem egyenetlenkedő szülei, mintha ott roskadna vállain, hogy azután a maga bajai és vizsáljai vágjanak barázdát arcán. Homlokán azonban ott van a költő derűje, s az Istenhez forduló lélek tükröződik szeme vágásán. Beszédes ajkai megelégedettségről tanuskodnak, ha kissé kesernyésen is. Kariját kard izmosítja, kezében azonban toll finomodik. Pörök és versek írója. Büszke törzs és kalandos lábak. — Így áll előttünk Amade, az ember.

A költő ábrázolására, ami minket legjobban érdekel, bár végig föllehetők körvonalai, külön is szentel egy fejezetet a szerző. Korrendi fogódzó alig van, a fejlődést megállapítani tehát nehéz, s a szerző is helyes óvatossággal csak annyit ír, hogy Amade „énekelhető dalokkal kezdi lantpengetését”. E formát atyja, Antal, Balassa és Gyöngyösi nyomán járva közvetífti fiának Lászlóban a hajlam megerősödik a jezsuita iskolákban, ahol nagy gondot fordítottak a zenei képzésre. Azután már alkalomszerűen cifrázza leleményét olasz és német dal és táncnóták strófaszerkezetén. Az ilyen fajta költést Gálos pillanatnyinak² nevezi, s inkább a költő fiatalkori műveinek tartja, szemben a tizenkettősökben írt verseivel, melyek a higgadt férfikor alkotásai lennének. Amott a dalszerűség, emitt a költői képzetgazdagság Amade kitűnősége. Közéjük ékelődik az a gáláns költészetre oly jellemző műfaj: a páros ének, aminek sikerült darabjai szintén Amade nevéhez fűződnek irodalmunk történetében. — Tudjuk, hogy életében nem játszott irányító szerepet a valóság, mégis legtöbb gondja vallásos költeményeire volt. Ezekben mutatkozik magyar érzése is, ami többi versében, mert hiszen szerelem a tárgyuk, nem juthat kifejezésre.

Az életrajzhoz aligha lesz már mit hozzáfűzni, a méltatás és értékelés azonban újabb feladatokat ró majd irodalomtörténészeinkre. Amade „utóéleté”-

¹ Itt csak a Régi Magyar Könyvtár 40. füzeteként kiadott Amade-versek közzétételét emeljük ki.

² Hogy mennyire találó ez a kifejezés, világos abból is, hogy egymástól függetlenül használja Horváth János (egyetemi előadásaiiban) és Gálos.

nek megrajzolása nem tartozott a szerző feladatkörébe, azt megkapjuk Horváth Jánosnak A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig című úttörő művében. Ugyanitt utalunk az ő 1931/32. tanév II. felében tartott „Amade” című egyetemi előadásaira, amelyek eddig — sajnos — nem kerültek tudományos világunk nyilvánosságára. Horváth Jánosnak ezeken az előadásokon vallott nézetei és feltevései Gálos kutatásainak közzétételével bizonyosságokká váltak, s reméljük, hogy ez az előadássorozat is hamarosan megjelenik.

Clauser Mihály

Aurora. Hazai almanach. 1822—1831. — Összeállította és bevezetéssel ellátta Kenyeres Imre. (Officina képeskönyv.) Budapest, 1938. 80 l.

Kedves gondolat volt a magyar romantika fórumának, az Aurórának bemutatása az Officina képeskönyveinek sorában. A kiadó nem egy évfolyamot választott ki, hanem a Kisfaludy-korszak egész termését számbavette és abból a jellegzetes nevek és jellegzetes műfajok megismertetésére szemelvényeket tesz közzé, megszerezve a szöveget az évkönyvek képeinek gazdag sorával. A középiskolai irodalomtanítás nagy hasznát látja ennek a kegyeletes kiadványnak, de a tágabb közönség is jól tájékozódhatik belőle a magyar biedermeier életéről és poéziséről. A rövid előszó ügyesen tájékoztat Kisfaludy Károly és zsebkönyve jelentőségéről, okos mértékkel adott jegyzetei mindig a kellő tájékoztatást adják.

K. L.

Kerekes Sándor: Lomnitz Metzl Hugó 1846—1908. Budapest, 1937. Minerva-könyvtár, 107. sz. 122 l.

Meltzl Hugó, a Kolozsvári Ferenc József tud. egyetemnek harminchat éven volt, külföldön is jól ismert tudós tanárának emlékéért újítja fel Kerekes Sándor tanulmányában. A feladat, melyre vállalkozott, nehéz, de fűtötlenül szép is. Kerekes Sándor már csak forrásokból dolgozhatott. Tökéletesebb és az igazságnak is megfelelőbb képet a tudós professzorról csak valamelyik kiválóbb tanítványa rajzolhatott volna. Meltzl Hugót személyesen kellett ismernie annak, aki lelki képét akarja találóan megrajzolni. Különös ember volt. Különös mindennapi életében, különös a katedrán, különös műveiben. Akik csak felületesen ismerték, különönek tartották és nem vették komolyan tudományos munkásságát sem. Különködése ártott tudományos hitelének is, de csak itthon, a külföldön ismert tekintély volt.

Kerekes Sándor nagy szorgalommal kutatta fel életrajzi adatait, részletesen tárgyalja származását, gyermek- és ifjúkorát, bemutatja mint egyetemi tanárt, a Petőfi rajongót, az összehasonlító irodalomtörténet megalapítóját és művelőjét behatóan ismerteti Meltzl folyóiratait, az Acta Comporationis Litterarum Universarum és a Fontes Comparationis Litterarum Universarum ot, a Schopenhauer követőt, külföldi tudósokkal való összeköttetéseit, élete és működése utolsó éveit. A függelékben közli Meltzl Hugó kiadatlan leveleit, melyeket Gyulai Pálhoz, az Augsburger Allgemeine Zeitung szerkesztőségéhez, Petőfi Istvánhoz, P. Thewrewk Emilhez, Brassai Sámuelhez, Torma Károlyhoz, Budenz Józsefhez, Toldy Ferenchez intézett, közli továbbá Meltzlnek a kolozsvári egyetemen tartott előadásai címeit, felsorolja műveit és a róla szóló irodalmat; kár, hogy az utóbbi két rész hiányos. Az egész tanulmányon meglátászik, hogy szerzője szeretettel foglalkozott tárgyával és ha egy-két helyen túlzásba esik, vagy vét a valóság ellen, ez forrásainak tulajdonítható. Meltzlről

kortársai, de akárhány tanítványa is, sok mesés dolgot beszéltek, hogy a kollokviumokat nem vette komolyan, szórakozottsága a „Fliegende Blätter” professzoraiét felülmultha, hogy kizárólag magyar nyelven tartotta előadásait — csak élete utolsó éveiben tette —, hogy egész tanári pályája alatt senkinek nem sikerült nála megbuknia (!), hogy előadásai rendszertelenek, rapszodikusak voltak — ez is csak élete utolsó 10 esztendejére áll — stb., stb. Annyi bizonyos, hogy szerette tanítványait, akik szorgalmasan jártak előadásaira és akik komolyan dolgoztak, szívesen is látta őket házánál, kirándulásokra ment velük, s ilyenkor szíve egészen kinyílt. Utolsó éveiben magába zárkózott, bizalmatlanná lett, kerülte az embereket, akikről annyi támadásban volt része, akik meg nem értették, akik róla csak mint a „bolondos” Meltzlről beszéltek. Itthon csak a Petőfi Társaság méltányolta érdemeit és tagjai sorába iktatta, a külföldi tudós világelismerésében talált itthoni mellőztetéséért megnyugvást. Ma már minden elfogulatlan irodalomtudós elismeri, hogy Meltzl sokban megelőzte korát és hogy Meltzl agyában több oly gondolat fogamzott meg, amely csak ma vált érétté.

Kerekes Sándor érdemes munkát végzett. Általában eléggé hű és találó képet rajzol a hamar elfeledett tudósról, akinek emléke ma már csak néhány tanítványa lelkében él.

Perényi József.

Dr. Kisbán Emil: Virág Benedek. Budapest, 1937. A Sziklatemplombizottság kiadása. 69. l.

A jeles poétának emlékét újítja fel ez a kedves kis kötet. Gondosan áttanulmányozta a Virágról megjelent irodalmat és annak alapján rajzolja meg emlékét és írja meg méltatását. Megvan minden benne, amit a magyar közönségnek Virágról tudnia lehet, meleg szeretet hangján ír, de tartózkodik minden túlzástól. Elírás sem igen akad benne, legfeljebb az, hogy a Császár Elemér kiadta Deákcs Költők-ben is Virág szemelvényt vesz fel. A kötetet két kép díszíti: Virág sírja a tabáni temetőben és mostani nyugvóhelye a budai pálos kolostor kertjében.

Bb.

Elek István: Csokonai versművészete. Budapest, 1937. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 114. l.

Dicsérni való törekvés nyilvánul meg ez alapos és körültekintő doktori dolgozatban. Lírai irodalmunk egyik legnagyobb alakjának versművészetét próbálta kielemezni és bemutatni. Irodalmunkban általában másodrangú szerep jutott a költői alkotótevékenység verstechnikai feldolgozásának. Arany János és László érdekes verselméleti fejtegetései s legújabbban Horváth János ritmus-tanulmányai terelték erre a figyelmet. Elek szerencsésen vette vizsgálódásának anyagát a legváltozatosabb formákkal dolgozó, a legjátékosabb ritmikájú Csokonai költészetéből. A magyar rokokó egyetlen vezéralakjának versművészetét három problémakörbe — strófaszerkezet, ritmika, rím — csoportosítva tárgyalja. Statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy Csokonai melyik formát használta a leggyakrabban, s megállapítja, hogy a klasszikus metrumban nem mozgott olyan könnyedén, amit egyéniségével is igyekszik magyarázni. Több helyen érdekesen világít rá a költő lelkének az alkotás idejében használt formával való belső kapcsolatára. Legművészebbek magyaros, ill. nyugateurópai versmértékben írt költeményei, bár a klasszikus-torzó *Arpád*-eposzról is azt írja, hogy „hexameterai mindamellett igen jól folynak, s a legszebb reményekre

jogosíthattak volna az Árpádiást illetően“. Csokonai páratlan ritmusérzékével csak az Arany Jánosé versenyezhet, a rím pedig ebben a játékosan kecses vagy pajzánul merész dalvilágban a legnagyobb szerepet játszotta. A Csokonai-vers csipkéjének minden kis ágacskáján friss és szemléletes rimecskék bujnak meg, igaza van a szerzőnek abban is, hogy „gyakori rímtobzódása páratlanul áll irodalmunkban“. Lelkiismeretesen áttanulmányozta a kérdésre vonatkozó irodalmat s ha új szempontokból nem is tárgyalja a fölvetett problémát, azonban minden adatának utánajárt s a földolgozott anyag teljességét tekintve: becsületes munkát végzett.

K. S.

A Zalán futásának első kidolgozása. Az eredeti kéziratból bevezetéssel kiadta Kozocsa Sándor, Bp., 1937. (Régi Magyar Könyvtár, XLII.) 107. l.

A Nemzeti Múzeum 1933-ban jutott vétel útján e kézirathoz. Benne Vörösmarty eposza első fogalmazásának nagyobb része került elő, és pedig az első két és a 13—17. füzet kézírata, tehát az akkor még két énekbe osztott I. és az utolsóelőtti énekként szereplő rész a mai VII. és VIII. énekből s az utolsó ének; ehhez betoldásként a VI. ének 174—186. sora. Ének-elkülönítés csak az I. és II. ének közt van. Nem lehet tehát megállapítani, hogy ez a terv hány éneket vett fel. De a mai IX. ének még nincs benne, Kár, hogy a füzetek lapjelzését, még inkább a számozását a kiadás mellőzi. A kézirat nagyon becses, mert Vörösmarty dolgozasmódjába világít bele. A kiadás elé Kozocsa írt néhány lapot. A kézirat leírását megtoldja egy-két érdekes feltevessel. Ezek között a legfontosabb az az állítás, hogy Vörösmarty ezt az eposzt az eddig felvett év (1823) előtt írta. Legfontosabb érve a kéziratban lévő évszám: 1819. Ez magyarázza meg a kézirat címét is; az még „Árpád győzelmé a Titeli síkon“, mert hiszen tudjuk, hogy a „Zalán futása“ Katona József ajánlásából került az eposz címébe, tehát 1820 után. Utal arra, hogy már Brisits is 1822-re tette a Zalán első kísérletét az „Árpád Zalán ellen“ című költemény alapján. Mint e sorok írója, e kézirat kiadója is tagadja Aranyosrákosi Székely eposzának hatását Vörösmarty eposzára, utalva arra az ismert megállapításra, hogy a Hadur név 1817-ben előfordul egy német zsebkönyvecskében. Felveti, hogy „ezt még a Hadurnál sokkal kevésbé jelentős Armány szó története is bizonyítja“, de a bizonyítással itt adós marad. Bár a bizonyosság nem teljes, a kézirat alapján mégis annak van nagyobb valószínűsége, hogy Vörösmarty ezt az eposzt 1823 előtt írta.

Valószínűnek látszik az is, hogy az első fogalmazás tervezete nem volt oly nagyarányú, mint amilyenné a kiadás *Zalánja* lett. Az összevetésből arra a megállapításra jut a kiadó, hogy a kézirat és I. kiadás szövege közt „szerves eltérés kevés van“, „inkább a szövegváltozatok eltérése vagy azok alakulása, módosulása és bővülése értékes benne“. Ennél talán mégis több a megfigyelni-valója: a motívumok közül is több hiányzik, ha nem is a fontosabbak. Ezeknek egybeállítását is érdemes lesz közzétenni. A nevekről megmondja ez a kiadás, hogy sok olyan van itt, amely vagy nem, vagy csak módosulva került a kiadott szövegbe. „Ezeket is — írja az előszó — többnyire a görög mitológiából vagy egyéb olvasmányjaiból merítette“, de kétségben hagy a felől, hogy a mondat másik felét mivel egészítsük ki; ezzel: mint a többi nevet, — vagy ezzel: mint az előbb említett nevet, Kolmát? — Mert Kolma ossiáni név,

aminek megállapítása újra fontos, mert azt mutatja, hogy Vörösmarty már ekkor tudott Ossianról.

Maga a kiadás minta-szerű gonddal készült; nemcsak a végleges szövegezést adja, hanem az áthúzott vagy átjavított szavakat és mondatokat is. A kiadói lelkiismeretességnek szép példája. A. Zs.

Évkönyv. Kiadja az *Izr. Magyar Irodalmi Társulat*. Szerkeszti dr. Szmere Samu. Budapest. 1937.

Az élénk tevékenységet kifejtő Izr. Magyar Irodalmi Társulat 59. kiadánya ismét annak az életszemléletnek és észjárásnak terméke, mely a zsidóságot minden téren jellemzi. A kötet az öntudatos meggyőződés irodalmilag működő képviselőinek írásait közli és az irodalom körébe három kisebb tanulmány tartozik. Minket ezek érdekelnek és ezekről nyújtunk rövid ismertetést.

Pollák Miksa: *Madách Imre és a Biblia* címmel harmadik közleményben foglalkozik *Az ember tragédiájának* a régi és az újszövetségi Szentírással való összevetésével. Madách kétségtelenül jól ismerte a Bibliát; az író idézetekkel támogatva azt mutatja be, hogy mennyi és milyen motívumokat vett onnan és mely mozzanatokhoz hasonlókat találhatók a Bibliában. Ezeket a helyeket idézi. Főleg a *Prédikátor könyvével* való összevetés érdekes és gazdag, bár egyáltalán nem kézenfekvő, hogy író vagy költő annyira kimerítően használjon fel motívumokat, mint azt a szerző idézetei mutatják. Szerinte a reminiscenciák miatt érdeklődnek *Az ember tragédiája* iránt az emberek és nézik meg szívesen a színpadon.

A másik hasonló tárgyú tanulmány alanyibb. **Mohácsi Jenő:** *Az ember tragédiája és a zsidók* címmel közöl jellemző írást. Madách művével kapcsolatban arra mutat rá, hogy mennyire nemcsak magukat nézik a zsidók, hanem mily szívesen szolgálnak más érdekeket is és mily érdemeket szereztek *Az ember tragédiája* fordítása, magyarázata, előadása és terjesztése körül. Megemlíti a keresztény írók ilyen szerepét, de főszólyt a zsidók eme téren kifejtett tevékenységére helyez. El kell ismerni, hogy sokat tettek e tekintetben, de felmerülhet a kérdés, hogy mint zsidók vitték-e végbe mindezt? Nem inkább az írói, színészi vagy üzleti becsvágy fűtötte őket, mikor a renekmű szolgálatába szegődtek és elősegítették diadalmas pályafutását?

Különlegesen e könyvbe illő téma **Zsoldos Jenő:** *Fáy András zsidószemlélete*. Míg Fáy kortársai általában visszataszítónak rajzolják műveikben a zsidót, addig ő szíven keresztül jut a zsidósors értékeléséhez. Rámutat a zsidók sok hibájára, de ama népekére is, akik azok kifejlődését lehetővé tették. Nemcsak a babonás fanatizmust tünteti fel műveiben, hanem rámutat erőnyeikre is. Egyébként legtöbb alakja régi ismerős irodalmunkban. Fáy realpolitikus, a gyakorlatnak és a megvalósításnak embere s mint ilyen az emancipáció mellett foglal állást. A zsidó mult megítélésében is tárgyilagos; velük szemben két szempont vezet: az emberiség és az európai példa.

A zsidó gondolkodásnak kis és nagy dolgokban való visszatükröződő képe ez a három tanulmány. Tartalmas és jellegzetes valamennyi, de bennük bizonyos idegen színezet is mutatkozik. Ha ezt nem tekintjük, a dicsekvés mellett kétségtelenül találunk valóban értékes megállapításokat. Madách műve

nem fájé vagy felekezete, hanem az egész emberiségé, Fáy pedig gyakorlati érzékűl vezetve rajzolja a zsidót. Mind a három tanulmány tanulságos.

A. L.

Vedres István mérnök élete és működése. Irta: Farkas László. Kiadja a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Szegedi Osztálya, Szeged, 1937.

A gyakorlati irányú, nemes értelemben vett emberi munkálkodásnak példaszereü feltüntetéseét tartalmazza ez a munka. Vedres István mérnök (1765—1830) vezető eszméje: „Okosság, mérséklet, jóemberek társasága, jó cselekedetek“ — minden időben eszményei lehetnek derék embereknek. Érdekes és jellemző vonás ennek az életbölcseiségnek megnyilatkozása olyan ember részéről, aki műszaki pályán működött és gyakorlati érzékét össze tudta egyeztetni a tiszta emberiség szolgálatával. Szeged városának földmérője a Széchenyi-t megelőző korban olyan működési folytatott és olyan tervek megvalósítását sürgette, hogy azok alkalmasak nevének fenntartására. Három nagy kérdés foglalkoztatta: a fásítás, az ármentesítés és a csatornázás. Ezen a téren alkotott elméleti művei ma is számottevők, míg szépirodalmi és nyelvészeti alkotásai csak történeti jellegűek. Mindeme művei mutatják Szeged fiának sokoldalúságát, aki mint polihisztor a maga korában figyelemreméltó kultur- és szociálpolitikai működést fejtett ki. Tőle származik az a megállapítás is, hogy a népek és fajok végcélja: a tökéletesség és a halhatatlanság. Gyakorlati tevékenységével sikereket is ért el, irodalmi működése pedig az utókornak adott alkalmat nemes egyénisége méltatására. A jó hazafi, a gyakorlati közgazda, a szépíró valóban megérdemli emlékének fenntartását.

Ezt szolgálja az életrajz megírója és Vedres működésének méltatója: Farkas László. Nem egyszerű biográfiát ad, hanem megfesti a történeti, közgazdasági, városi élet háttérét, felidézi a korviszonyokat, az elmélet és a gyakorlat gyermekkorának jellemző vonásait és ide állítja hőse működését. E kimélyített háttér oly biztos alapot ad mondanivalóinak, hogy pompásan megvilágított, szabatos és sokoldalú képet nyerünk nemcsak Vedres törekvéseiről, működéséről, sikereiről és kudarcairól, hanem belelátunk a tervező, előrelátó, küzdő, szenvedő ember lelke mélyébe is. A gondos előtanulmányok segítették a szerzőt, hogy műve megalkotásában széles körre terjedően, mégis kevés szóval öleljen fel félszázadra terjedő művelődéstörténeti anyagot úgy, hogy az nem szűkkörű, hanem az országos viszonylatok is állandóan szem előtt maradnak. Az Alföld csatornázásának ma is időszerű kérdése e munkát sokáig fogja tartani az érdeklődés terében. De a mellett általános emberi vonatkozásai is méltán tarthatnak számot az elismerésre. Nemcsak az életrajz, hanem Szeged városa és az ott működő Magyar Mérnök- és Építész-Egylet is érdemet szerzett magának, mikor a száz évnél régebben tevékenykedő elődnek ezt a könyvet szentelte. A kegyelet méltó az egykor kifejtett működéshez.

A. L.

Dorogi — Ortutay Gyula: Csokonai utóélete. Pécs, 1936. Szerző. 78 l. 8°

A korábbi irodalomtörténeti kutatás abban látta feladatát, hogy lehető teljességgel megrajzolja egy-egy költő életét, megkeresse alkotásainak mintáit. S mert a magyar művelődés mindenkor szeretettel ápolta a nyugati kapcsolatok, a vizsgálódások során sokszor marasztaltuk el íróinkat az eredetiség

hiánya miatt. Az újabb vizsgálódás végre irodalmunk *belső terjedésének* feltételeire fordította a figyelmet. Szerző kitűnő értekezéséből is azt látjuk meg, hogy hazai előzmények és adottságok milyen erővel határozhatják meg egy-egy fejlődés irányvonalát.

Eleven képekben bontakoznak ki előttünk a fejlődés szakaszai. Elénk tárul, hogyan törik meg Kazinczy „csiszolási szándéka” az „Árkádia” miatt bosszankodó Debrecen falain, azon a Debrecenén, amelynek kollégiuma még nem felejtette el, hogy a költőt ki kellett onnan zárnia. Azután Kölcsey és mások Csokonai bíráló vélekedésével szemben felvonul a magasztalók és elismerők hada. — Toldy és Petőfi Csokonaiján keresztül napjainkig kíséri a költőről és műveiről alkotott nézeteket. — A szerteheverő adatok kitartó szorgalmat követeltek a szerzőtől, aki jóformán maradéktalanul össze is hordott minden napjainkig értékelhetőt, (kár, hogy ezeket nem sorolja fel dolgozata végén, vagy névmutatóval nem teszi még használhatóbbakká!). Hozzájuk csak egyet látok jónak csatolni, Szeverin (Szontágh Gusztáv) cikkét a Pesti Divatlap 1845 október 23-i számából, amelyben Nagy Ignác Tigris költészet c. Petőfit támadó, Csokonait is parodizáló pamfletje ellen kel ki.

Clauser Mihály.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

A Cél. — 1937. dec. Bartha József: *A nyugatosok.* (Részlet a szerzőnek sajtó alatt lévő munkájából.)

Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutchtums. — 1937. 4. sz. Ch. Bauschinger: *Das deutsche Buch in fremden Sprachen.* A mai irodalmi értékek közül csak egy-kettő került át a magyar közönség elé, de „annak az erős befolyásnak következtében, amit a zsidóság gyakorol a magyarság szellemi életére, nincs meglepő abban, hogy elsősorban emigrált vagy zsidó írók műveit fordítják magyarra”. Viszont a magyarból fordított művek közt számontartja a cikk Tóth Tihamér két művét, Keresztury novellagyűjteményét és egy-két regényt.

Budapesti Szemle. — 1937. évf. 720. sz. Zlinszky Aladár: *Művészi hangfestés és hangutánzás.* III. Az előző számokban közölt nyelvesztetikai tanulmány befejezése. — Schöpflin Aladár: *A Nyugat irodalomtörténete.* Vitatkozó válasz Keményffy János bírálatára. — 721. sz. Ravasz László: *Arany János, a magyar lángelme.* Serlegbeszéd a Kisfaludy-Társaságnak 1937. okt. 22-i Aranylakomáján. „Arany a legösztönösebb alkotó, de ösztönszerűsége egy ponton, éppen a megvalósítás pontján, sürített mértékben tudatos.” — Nyirő József: *Surányi Miklós.* Székfoglaló megemlékezés a Kisfaludy-Társaságnak 1937. okt. 6-i ülésén. „Nem a világból gazdagodott, hanem a világot gazdagította, ami egyébként minden igaz tehetségnek végzetesen szép elrendelése.” — 1938. évf. 722. sz. Szinnyi Ferenc: *Művészi élet a Bach-korszakban.* A főváros művészi életének adatokban rendkívül gazdag rajza a Bach-korszak idején. „A képzőművészet megindulóban, a zeneművészet erős fejlődésben, a színház teljes virágzásban” volt.

Erdélyi Helikon. — 1937. 10. sz. Tusa Gábor: *Az Erdélyi Múzeum Egyesületről.* Vizsgálja a 78 esztendő egyesület multját, feladatkitűzéseit és azokhoz mérve jelöli ki mai feladatát; ez: nemzetnevelés, az erők egyesítése, a közös célok és érdekek felismerése, magunk és multunk megbecsülése. Az ebből folyó célkitűzések közt figyelmet érdemel a nyelvművelés és nyelvvédelem, továbbá az objektív irodalmi kritika.

Erdélyi Múzeum. — 1937. 3. sz. Kristóf György: *A Szeptember végén muzsája.* Leszámol azzal a könnyelmű feltevessel, amely e költemény ihletőjének Pila Anikó cigányleányt vette fel. A cigányleány Jókai tollán nőtt „legendás” alakká; a történelmi kritika azonban a nála felvetődő történetet alaptalan mesének mutatja ki. — Kántor Lajos: *Egykorú feljegyzés Roth Lajos Istrán szász pap főbelövetéséről.* (A folyóiratunk 1937. évf. 180. l.-ján említett német méltatást egészíti ki.) A vértörvényszék előtt az ítélet kimondása után így szól az elítélt: „Nagyon becsültem mindig a magyar nemzetet, átlátom most, mi nagyot hibáztam, de akkor, midőn felléptem, azt hittem, hogy kötelességemet teljesítem!”

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1937. 3. Voinovich Géza: *Buda halála*. Az eposz jellemzőmódjának megvilágítása, a hun élet bemutatása, az eposz naiv hangulata, nyelvművészete. — Szinnyei Ferenc: *Az irodalmi élet a Bach-korszakban*. (1.) Az író, kiadó és közönség viselkedése, a lapok viszályai, a kritika szükségességének hangoztatása. — Waldapfel József: *Balassi, Credulus és az olasz irodalom*. (2.) A Credulus-dráma Cristoforo Castelletti pásztorjátékának, az Amarilli-nek szabad fordítása. Meséjét tehát nem szabad Balassi életének történetével összekapcsolni. — Az *Adattár*-ban Tolnai Vilmos mutatja ki Madách művében az átvételeket Weber Demokritos-ából; Szabó Dávid közül leveleket Endrődi Sándor hagyatékából Szabolcska Mihálytól; Dömötör Sándor egybegyűjti az élményi elemeket Tolnai Lajos költészetében; Gálos Rezső szól az iskoladráma-író Lestyán Mózesről. (Kiegészítésül v. ö. Czapáry László: *Misztérium és iskoladráma*, 1895.) Ugyancsak Gálos közli Verseghy előkerült kéziratából Faludi „Tavaszi üdö” c. énekét; Kozocsa Sándor a Nemzeti Múzeum kéziratárából Petelei tíz levelét; Turóczy-Trostler József négy XVII. századi magyar könyv idegen forrására mutat rá; Gulyás József Komáromi Cs. György egyik könyvében talált egy, állítólag XVII. századi verset és összeszedi Kovács József kiadatlan verseinek címét. Nagy Béla rámutat Kozsényi versének (A szabad Erdély...) egy Horatius-vonatkozására; Kozocsa Sándor Bajza József egy levelét teszi közzé Szabó Károlyhoz. — 4. sz. Szinnyei Ferenc: *Az irodalmi élet a Bach-korszakban*. (2.) Áttekinti a korszaknak nem-szépirodalmi, de regény- és novellairodalmunk szempontjából figyelembeveendő könyvtermését: az irodalomtörténeti munkákat, az első jegyzetes iskolai kiadást, a történeti dolgozatokat, a földrajzi munkákat, a néppel foglalkozó köteteket, a nép számára kiadott iratokat, az irodalmi társaságok életét és röviden beszámol a verses és drámai termésről. — Waldapfel József: *Balassi, Credulus és az olasz irodalom*. Balassinál a drámán kívül is talál kapcsolatot az Amarilli-drámával, bár ezek néha közkinesszerű ötletek. Balassi olasz kapcsolatainak megértéséhez hangsúlyozza Padova és a Báthory-udvar szerepét. — Elek Oszkár: *Homeros és Ossian*. A párhuzam világirodalmi hátterének megvilágítása után egybegyűjti a magyar kritikusok és esztétikusok álláspontjának lejegyzéseit, majd a párhuzam költői megfogalmazásával foglalkozik. (Elkerülte figyelmét, hogy amikor Thalés Bernard a *Histoire de la poésie* c. művében jellemezni akarja Ossiant, fordításban közli Petőfi versét. I. m. 589. l.) — Az *Adattár*-ban Halász Gábor folytatja Vörösmarty ismeretlen drámai kéziratredőkeinek közlését; Gálos Rezső Tiedge kozák-dalának két ismeretlen fordítását; Kozocsa Sándor Indali Péter egy levelét Gyulai Pálhoz és Mikszáthnak Gyulai költeményeihez írt jegyzeteit teszi közzé; Dömötör Sándor rámutat Tolnai Lajos és Dömötör János barátságára; Csapláros István azokat a Tóth Kálmán-leveleket adja ki, amelyeket Tóth Kálmán életiről már felhasználáltak, tehát nem voltak „ismeretlenek”, hanem nyomtatásban még nem láttak napvilágot; Nagy Béla pedig Vitkovicsnál talál egy Horatius-reminiscentiát.

Katolikus Szemle. — 1937. 11. sz. Rónay György: *Misztika az ellen-reformáció magyar irodalmában*. Nem rendszeres számbavétel, hanem egy-két kiragadott példa a misztika szerepére. (Sajnos, még a nyomtatásban számbavett irodalmat sem meríti ki!) — 12. sz. Kozocsa Sándor: *A két Amade*.

(Gálos Rezső dolgozatainak ünneplő méltatása.) — 1938. 1. sz. Sándor István: *Mai regényhősök*. Elmés áttekintés arról, kiket választ a ma regényírója hősül.

Kelet Népe. — 1937. nov. Szabó Pál: *Komáromi János*. Subjectiv megemlékezés az elhunyt íróról. — Dec. Juhász Géza: *Népköltészet és történelem* azt a kérdést bogozza, miért érzéketlen a magyar nép a történelem iránt. A magyar nép lelkében Dózsa bukása tudathasadást okozott.

Láthatár. — 1937. nov. *A Vásárhelyi Találkozó*. (Részletes beszámoló.)

Libanon. — 1937. 4. Keszi Imre: *A zsidóság magyar irodalmi szerepe a XX. században*. (Schöpfung könyve alapján.) — 5. sz. Zsoldos Jenő: *Téves zsidó adat Czvitinger Specimenjében*. Az ott szereplő Rabbi Azarael nem magyar. — 6. sz. Turóczi-Trostler József: *Enek a barátságról*. Adámi János versének (1599) közlése és beállítása a barokk allegorizmusába.

Litteratura. — Okt. Komáromi János: *Pataki emlék*. (Emlék-közlés.) — Nov. Kunszery Gyula: *Cím*. Szellemes és szellemeskedő megjegyzések a könyv- és lapcímekről. — Nov. 15. Ifj. Vajda János: *Király György*. Emlékezés és nemzeti fordulatot tetemrehívó szemrehányás. — 1938. jan. 1. Kemény István: *Irodalmi beszámoló 1937-ről*. A halottak, a pályadíjnyertek, a plágiummal vádoltak és az ügyesség által elítélteknek számbavétele. — Rexa Dezső: *Szócsaták a szerzők és a drámaírók között*. Adorján Boldizsár, ifj. Ábrányi Kornél és Szigligeti egy-egy levelének közlése. — Jan. 15. Bárdosi Németh János: *A sömjéni költő*. Emlékeket szed össze a sömjéni Berzsenyikúria előtt.

Magyar Nyelvőr. — 1937. 8—10. Kertész Manó: *Balassa-Balassi*. Arra az eredményre jut, hogy a költő magát Balázsinnak nevezte. (De nem veszi számba a versfők vallomását!)

Magyar Szemle. — 1937. december. Schaffer Károly: *Széchenyi férfi-korának lelki képe*. Leleki alkat dolgában Széchenyi minden reális érzéke mellett is tiszta idealistának mondható. Nagy lelki érzékenység párosul benne rendkívüli értelmi tehetséggel. — Joó Tibor: *Az új magyar irodalomszemlélet*. Újabb irodalomszemléletünk teljesebb, mint elődje. Az egész magyar írásbeliségre tekint és eddig elhanyagolt szellemi összefüggésekre, korszakokra vet újraértékelő világosságot.

Minerva. — 1936. Dukony Mária: *Az Alföld felfedezése*. (Ismertetését l. mult évfolyamunk 174. lapján.) — Pogány Zsuzsanna: *A nőemancipáció útja*. Feldolgozza a magyar irodalmat is: Bárány Péter röpiratát (1790), Pálóczi Horváth Adámét (ua.), és a férfiak feleletét, ugyancsak Horváth tollából; szól Molnár Borbála és Ujfalvi Krisztina vitájáról, Herepei János asszonyvédő írásáról, Fejes János németnyelvű értekezéséről, Szentkirályi Móric, Nyíry István, Jakabfalvy András dolgozatairól, a Felső Magyarországi Minerva és a Tud. Gyűjtemény cikkeiről, Hetényi János tanulmányáról, Jókai felhívásáról és Teleki Blanka válaszáról. — 1937. 1—5. sz. Zolnai Béla: *Mikes eszményei*. (A külön is megjelent dolgozatról máshelyt szólunk.) — Kerekes Sándor: *Schopenhauer, Petőfi és Meltzl Hugó*. (Az életrajzról, melyből ez részlet, e számunkban szólunk.)

Műhely. — 1937. 5. sz. Martinkó András: *Új emberi és erkölcsi ideál Kemény Zsigmondnál a szabadságharc után.* Kemény világfelfogásában fordulatot hoz a szabadságharc; ezt tükrözik regényei is.

Napkelet. — 1938. I. sz. Hankiss János: *Ajándék a magasságból.* Tormay Cecile írói művészetének jellemzése műveinek gyűjteményes kiadása alkalmából. — Baránszky Jób: *Horváth János egyetemi előadásai.* „Egyetemi előadásainak közreadásával azok is megismerhetik a maga közvetlenségében az irodalomtudomány nevelő módszerességű művelőjét, akik eddig csupán pompás elemzéseiben és finom összefoglalásaiban gyönyörködhettek“. — Pusztai-Popovits József: *Erdély második magyar trónemzedéke.* A Vásárhelyi Találkozó lezajlása után az erdélyi irodalomban egy teljesen új szellemű fiatal korosztály jelentkezett. Ennek programja „egyelőre: a programtalanság, illetve tagadása mindenféle izmusnak — a transzilvánizmustól egészen az új realizmusig — és az anyaország irodalma felé való orientáció“.

Pásztortűz. — 1937. 21. sz. Németh Antal: *A százéves magyar Nemzeti Színház.* (A magyar színészet történetének áttekintése két rövid oldalon.) — 22. sz. Gyalui Farkas: *Az első magyar operáról.* A darab: Béla futása, melynek szövegét Csery Péter alakította át Kotzebue drámájából, zenéjét pedig Ruzitska József szerezte.

Protestáns Szemle. — 1937. 11. sz. Trócsányi Zoltán: *A XVI. század magyar bibliafordítói.* Végigtekintés a magyarnyelvű biblia útján. — Losonczy Zoltán: *Tolnai Vilmos.* Megemlékezés az elhunyt irodalom- és nyelvtudósról — 12. sz. Karácsony Sándor: *Komáromi János.* Arckép a nemrég elhunyt íróról. — 1938. 1. sz. Rempört Elek: *Maróthy Jenő.* Nekrológ.

Századok. — 1937. 7–8. sz. Révész Imre: *Félegyházi Tamás és a debreceni iskola rálsága 1570–71-ben.* Áttekinti Félegyházi Tamás életét; 1570-ben Kolozsvárra hívják és vele megy a debreceni iskola ifjúsága. De egy év múlva visszahívják és Melius utódja lesz. A kolozsvári tartózkodás oka Félegyházinak az unitarizmusához való hajlása, de hamar jött meg a kijózanodás.

Vasárnap. — 1937. 19. sz. Tizenhat darab ismeretlen *Széchenyi-levél.* (Utalás Bitay felfedezésére.) — 22. sz. *Bitay Árpád.* (Nekrológ.)

Vasi Szemle. — 1938. 1–2. Marék Antal: *Dumántúli lírikusok.* Az itt számbavettek: gr. Cz. Andrásy Ilona, Zsíkó Gyula, Szomorú Árpád.

Angyal Dávid 80 éves. Tudományos eredményekben gazdag életpályájának kiemelkedő állomásán folyóiratunk is tisztelettel köszönti az agg tudóst. Alkotótevékenységére döntőjelentőségű hatással volt tanára, Gyulai Pál és baráti köréből Péterfy Jenő és Riedl Frigyes. Tanulmányai essay-irodalmunk legkiválóbb hajtásai. Ezek közül, mint a két legkitünőbbet, a *Kölcsey Ferencről* és mesteréről, *Gyulai Pálról* írottakat kell, hogy kiemeljük. Kiváló hely illeti meg Széchenyi problematikus alakját megvilágító tanulmányait és a Falk—Kecskeméthy levelezést bevezető *Magyar hírlapirodalom* történetét (1849—60). Kritikai kiadásai is mintái a magyar irodalomtörténeti forráskiadásoknak: Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Péterfy műveinek teljes filológiai apparátussal készült gyűjteményei. Széleskörű érdeklődése később a történelem tanulmányozása felé fordította figyelmét, de ezekben a munkáiban is megtartotta irodalomtörténeti tanulmányainak fő jellemvonásait: a páratlan műgondot és stílusának művészi választékosságát. Kívánjuk, hogy szellemi életünk gazdagítására még sokáig alkothasson friss és töretlen munkakedvével.

(K. S.)

Jókai: Erdély aranykora — a színpadon. A *Délihír* 1853. évf. 641—2. lapján a *Vidéki szemle* rovatban S. jegyű tudósító április végén, Szatmárról keltezve, a következőket írja:

„Műkedvelő társulatunk előadásait egyidőre rendes színészek válták föl Pázmán Mihály igazgatása alatt... Holnap pedig kellemes estét fogunk élvezni, Kelemen diák adatik elé Pázmán M. igazgató jutalomjátékával, Jókai Mór Erdély aranykora című jeles regényéből, színre alkalmazva Haray Viktor által, mely már Nagybányán általános tetszéssel fogadtatott.“

E tudósítás szerint Jókainak első színpadra átirát, dramatizált regénye az Erdély aranykora. Igaz, nem Jókai alakította át drámává. Jókai ekkor még ilyesmivel nem foglalkozott; csak az elmúlt század hetvenes éveitől kezdve írta át drámának egyik-másik regényét. Az első Jókai-regénynek, az Erdély aranykorának dramatizálója Haray Viktor, Teleki Sándornak barátja és titkára, Petőfinek is ismerőse. Haray érdekes pályát futott meg: titkár, író, gazdatiszt és színész volt, ahogy a sors hozta. Színdarabokat is írt. E tudósítás szerint is ő írta át a Jókai regényét regényes korrajzzá. Regényesnek regényes lehetett, de a korrajz jelző sehogy se találhat rá. Hisz már maga a regény is, melynek cselekménye a Cserei Historiájából van véve, még a Jókai *korrajzai* között is igen regényes. De zavaros a tudósító fogalmazása a darab címét illetően is. Kelemen diák volna, ahogy S. tudósításából következne? Ezt a Jókai regényéből sehogy se lehet megérteni, a regényben tárgyi alapja nincs. Kelemen diák nevű szereplő nem fordul elő benne. Aztán Haray Kelemen diák c. színdarabot nem írt, Szinnyei nem említi, pedig felsorolja Haray színdarabjait (Szökött színész és katona, Törödék egy menekült naplójából, A nagyságos urak, Az első szerelem). A Kelemen diák c. színdarab más tárgyi, más darab volt s nem az Erdély aranykorának az átdolgozása. Vagy a tudósító, vagy a nyomda hibájából hiányos, zavaros a híradás szövege.

Azonban Szinnyei megírja azt is (IV. k. 462. l.), hogy „írt még Haray egy rémdrámát és egy Apafi Mihály c. színművet“. Világos, hogy csak ez az Apafi Mihály lehet a Haray által készített s Nagybányán és Szatmáron is előadott regényes korrajz. Tudott dolog, hogy a regény Apafi Mihály fejedelem idejében történik, maga a fejedelem is egyik főszereplő benne, míg Kelemen diák az a bizonyos rémdráma lehet, amiről Szinnyei is megemlékezik.

Haray az Erdély aranykorát 1852-ben, legkésőbb 1853 elején diamatizálta. Mivel a regény 1852-ben jelent meg, előbb a Pesti Napló hasábjain folytatásokban s ugyancsak még ez évben külön is két kötetben, elmondható, hogy a Jókai műve legott népszerűvé vált, mert azon melegebben eljutott — színpadra is.

Maga a drámai szöveg ismeretlen. Elveszett vagy lappang.

Kristóf György.

Adat Juhász Gyula életéhez. (A kispap.) A magábavonult, pasztellszíneket kedvelő, halkhangú költőről ismeretes, hogy egy időben papi pályát választott. Közelebbi megjelölés, hogy szerzetes-kispap volt. Költményeiben gyakran fordul elő papi vonatkozás, általában vallásos emlékekből táplálkozó mozzanat, de tudtommal eddig nem fejtették ki, hogy melyek azok a hatások és motívumok verseiben, amelyek eme pályán töltött időnek sugalmazásából származnak.

Juhász Gyula kegyestanítórendi, próbaéves újoncnövendék volt Vácott 1899. aug. 27-étől 1900. máj. 9-éig. A kegyestanítórend a tanév második felében szokta felhívni az érdeklődő tanulók figyelmét a rendbe való felvételre. Így történt ez 1899 tavaszán is. A szegedi piarista gimnáziumból három ifjú jelentkezett, köztük Schütz Antal és Juhász Gyula. Ketten elvégezték a nyolc osztályt, a költő a hatodik osztályból folyamodott és nyert felvételt. Korához képest középtermetű, vékonytestű, sápadt, fehérarcú, fekete szemű fiú volt a kis novicius. Hamarosan kitűnt, hogy nem kedveli a társaságot; a gyülekezés idején sem vett részt a harminchárom, egész országból összegyűlt növendék eleven bemutatkozásában és később is inkább magának élt. Hamarosan ismeretes lett, hogy versei jelentek meg már a szegedi újságokban, de ez csak az irodalom iránt érdeklődőknél keltett némi izgalmat. Sokan ilyesmire egyáltalán nem figyeltek fel. Szorgalmas tanuló és buzgó kispap volt, valami idegenség azonban mindig ott borongott homlokán és szemeiben.

Telt, mult az idő, kialakultak a barátságok, a tekintélyek. Közben néhányan megváltak az intézettől. Juhász Gyula magának élt. Az ünnepélyes szentmiséken gyakran szerepelt mint szertartásvezető, gyertyát tartó vagy tönjénvivő és ezek a ténykedések mélyen belevésődtek emlékezetébe. Pár hónap múlva feltűnt, hogy halványabb és magábavonultabb lett. Zárkózottsága miatt hozzá bizalmasan közeledni nem lehetett. 1900 májusának elején híre terjedt, hogy Juhász Gyula elhagyja az intézetet. Ez megtörtént. Másnap megérkezett édesapja, de hiába, fia ugyanazon a napon már otthon volt.

Juhász Gyula tehát nyolc hónapon és néhány napon át piarista újoncnövendék volt és ez erős nyomokat hagyott egyéniségén és költészetén. Természetének borongó alapvonását megváltoztatni azonban nem tudta. Később költői tehetsége mindjobban bontakozott. A budapesti egyetemen az irodalomkedvelők előtt ismert volt, de sok baj és betegség gyötörte. Az egyik tünetés alkalmával — véletlenül került a tömegbe — a lovasrendőrök annyira meg-

kardlapozták, hogy több hónapon át feküdt betegen. Mint kezdő tanárt, a piarista rend két gimnáziumában alkalmazta: Máramarosszigeten (1906/7) és Léván (1907/8). Az élettel való meghasonlás azonban nem engedett neki nyugalmat. Rá is illik, mint Kölcseyre: „Nem közénk való volt!” A. L.

Elhunytak.

BITAY ARPAD, dr. jur. róm. kat. tanár, szül. Budapesten 1896 augusztus 20-án, megh. Gyulafehérvárt 1937 november 30-án. — Előbb a gyulafehérvári r. k. gimn., majd a kolozsvári Marianum leánygimn. tanára, 1925-től a r. k. státusz tanügyi előadója volt. 1931/2. a rumén közoktatásügyi minisztériumban a kisebbségi ügyek tanácsosa, majd egy ideig Gyulafehérvár alpolgármestere volt. Főtitkára volt 1929-ig az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek. Lefordította ruménre Kristóf György m. irodalomtörténetét (1934), valamint több m. szépirodalmi művet, így Szigligeti *Liliomfi*-ját, Gárdonyi, Jókai és Mikszáth több elbeszélését. Szerkesztette a *Műfordítások román költőkből* (Kolozsvár, 1928) című antológiát. — Művei közül m. irodalomtört. vonatkozásúak: *Mauritiu Jókai*. Kolozsvár, 1925. — *Román dícsőítő irás és vers a Széchenyiekről 1839-ből*. 1928. — *Újabb adatok és szempontok a román nyelv m. elemeinek kutatásához*. 1929. — Ezenkívül több rumén író novelláit és Jorga két drámáját lefordította magyarra.

BLASKOVICS FERENC, nagyprépost, szül. Aninán 1864 március 21-én, megh. Temesvárt 1937 november 16-án. — 1886 decemberében pappá szenteltetvén, 1887-ben teológiai tanár lett Temesvárt, 1895-ben pedig a Délmagyarországi Gazd. Bank igazgatója. 1896—1905. nemzeti párti, majd szabadelvűpárti programmal az orezyfalvai kerületet képviselte az országgyűlésen. 1902-ben keresi apát, 1904-ben csanádegyházm. kanonok lett. Az amerikai magyarok helyzetét a helyszínen tanulmányozta, sőt részükre bankot is szervezett Amerikában. Az 1919. államfordulat után tíz évig internálva volt Fogarason, majd a német néppárthoz csatlakozott s mint ilyen 1926/27. a romániai szenátus tagja volt. — 1897—1917. számos publicisztikai és közgazd. cikke jelent meg a bpti magyar napilapokban és folyóiratokban. 1887-től a *Der Landbote*, majd a *Der Freimütige* s végül a *Banater Landwirt* című lapokat szerkesztette. — Minket érdeklő munkája: *Emlékbeszéd, melyet az orsz. Petőfi-ünnep alk. a temesvári Bem-tábor emlékkövének... tartott*. Temesvár, 1899.

BOTH FERENC, dr. phil., kegyesr. ny. házfőnök, az erdélyi rendtartomány volt vicarius provincialisa, szül. Lébényszentmiklóson (Moson vm.) 1872-ben, megh. Magyaróvárt 1937 december 3-án. — M.-latin szakos tanár, majd igazgató volt Szegeden, illetve Temesvárt. — Útirajzai: *szegedi városi gimn. értes.* (1909. Ütiképek és tanulmányok), verse: gyulafehérvári *Közművelődés* (1915). — Irodalomtört. munkái: *Telegdi Miklós élete és művei*. Klny. a szegedi gimn. értesítőjéből. Szeged, 1899. — *Nemzeti ébredés 1790-ben*. Felolv. U. o., 1908.

CSAPÓ ANTONIN (GUSZTAV), bencés tanár, szül. Felkán (Szepes vm.) 1867 november 27-én, megh. Komáromban 1937 október 8-án. 1893 óta

a rend különböző gimnáziumaiban s rövid ideig a pannonthalmi főiskolán is tanított. Az 1919-i megszállás óta Komáromban élt. — M. irodalomtört. tárgyú programtervezése: *esztergomi bencés gimn. értes.* (1899. Kisfaludy Sándor és Horatius).

CSONTOS IMRE, hírlapíró, megh. Egerben 1937 novemberében. 1901—06. Budapesten szerk. a *Szabóiparosok Közlönyé-t*

CSONTOS JÓZSEF, ny. ref. gimn. igazgató, szül. Göncön (Abaúj-Torna vm.) 1866 március 14-én, megh. Sárospatakon 1937 októberében. — Cikkei: *Károli-emlékkönyv* (1890. A vizsolyi biblia nyelve), *sárospataki ref. főisk. értes.* (1896. Históriai vonatk. ének Hadrianus korából; 1899. Emlékbeszéd Erzsébet királyné felett; 1909. Színnyei Gerz-on), *Sárospataki Lapok és Ifj. Közl.* — Munkája: *Városaink Mátyás korában.* Sárospatak, 1893.

DEMÉNY DEZSŐ, pápai kamarás, egyh. karmester, szül. Budapesten 1871 január 28-án, megh. u. o. 1937 november 9-én. — 1893-ban áldozópappá szenteltetvén, Dömösön, majd Alsószerdahelyen káplánkodott. 1894-ben Budapestre került szentszéki jegyzőnek, 1896-ban gimn. vallásnár, 1897-ben egyúttal várkáplán lett. 1913. kinevezték a Szt. István-templom karnagyává. — 1894 óta számos zeneesztétikai és kritikai cikket írt különböző fővárosi napi-, heti- és szaklapokba, elsősorban a *Zeneközlöny*-be, mely 1902-ben az ő szerkesztésében indult meg. Regényfordításai: *M. Szemle* (1898, 1904/5), *Ország-Világ* (1907). Szentbeszéde: *Hitszónokl. Folyóirat* (1899). Középiskolai hit-tankönyveken és zeneesztétikai műveken kívül szépirodalmi kötetei: *Vallásosság és kincsragy.* Ifj. elb. Bp., 1892. — *János gazda boldogsága, vagy: mire visz az úrhatalomság?* Elb. (Népiratkák. 72.) U. o. 1893 (2. kiad. ny. Medgyes, 1905.). — *Ünnepi sz. beszédek.* Írta Alois Melcher. Ford. Kiss Jánossal. U. o. (Ny. Szeged). 1899. — *Imakönyv.* U. o. 1905. — *Trifolium, vagy három jómadár kalandjai, melyeket az ifj. épülésére elmond a trifolium egyik tagja.* U. o., 1905. (2. kiad. U. o., 1913). — *Bhayat csodája és egyéb elbeszélések.* Írta Rudyard Kipling. Ford. U. o., 1908. — Zeneműveket is komponált.

DÉRY JÓZSEF (csalai), ny. ítélőtáblai bíró, szül. 1866-ban, megh. Budapesten 1937 október 13-án. — R. kat. 1890-ben lépett a bíróság szolgálatába. Alelnöke, majd elnöke volt a M. Turista-Egyesületnek, mely róla nevezte el a Magas-Tátra egyik csúcsát. 37 éven át munkatársa, 23 éven át szerkesztője volt a *Turisták Lapjá*-nak. — Főműve: *Négy értized a magyar hegyek között.* Bp., 1929.

ELEKES DOMOKOS, dr. jur. ügyvéd, a M. Párt elnöke, szül. 1889-ben, megh. Székelykeresztúron 1937 decemberében. — Unitárius. 1914 óta cikkirója volt kül. erdélyi napi- és egyh. lapoknak.

FAZEKAS (1918-ig Fried) SAMUEL, hírlapíró, szül. Göncön (Abaúj vm.) 1887-ben, megh. Miskolcon 1937 december 11-én. — Izr. Egész fiatalon lépett a hírlapírói pályára. Előbb vidéki lapoknál dolgozott, majd *Az Est* munkatársa lett, végül Miskolcra költözött, ahol újságterjesztő-vállalata volt s 1918-ban megalapította a *Reggeli Hírlap*-ot, melynek hosszú időn át főszerkesztője volt.

GYÖRGY LAJOS, a Felsőmagyarországi Hírl. szerkesztője, megh. Sátoraljaújhelyen 1937 december 8-án (temetés napja). — Jegyzeteim között sze-

repel egy azonos nevű hírlapíró, aki Martonvásáron született 1873 körül s 1894/5. a *M. Hírl.* belmunkatársa volt. Utóbbi 1893. a *Kép. Családi Lapok*ba és 1894. a *M. Hírlap*ba írt elbeszéléseket.

HARMOS (1899-ig Haasz) SANDOR, pr. phil., izr. tanítókép. tanár, szül. Rajecfűrdőn (Trencsén vm.) 1883-ban, megh. Budapesten 1937 december 10-én. — Magyar-latin szakos. Pályáját a soproni Laehne-féle gimnáziumnál kezdette, majd a budapesti izr. tanítóképző r. tanára lett. 1937 jún. 16. öngyilkossági kísérletet követett el. — Fontosabb cikkei: *Egyet. Phil. Közl.* (1904. Zrínyi Viola-idilljei), *Alexander- emlékkönyv* (1908. Hamlet és Bánk bán), *Irodalomtört. Közlem.* (1910, 12. Katona József Bánk bánja. 1912. Párhuzamos helyek az Odysseából Arany J. Toldijához; Petőfi János vitézének hatása Arany Toldijára; 1913. Csokonai lírája), *IMIT érke* (1913. A szombatos imakönyv névtelen írója; 1915. A Rajongók). — Munkái: *Dalok a fenyvesben.* Bp., 1901. — *A m. irodalom nőalakjai.* U. o., 1904. — *Balassa Bálint szerelmi költészete.* U. o., 1905. — *Péchi Simon szombatos imádságos könyve.* (Az IMIT kiadványai. 39.) U. o., 1914. (Közzétette Guttmann Mihállyal.)

HOFFMANN MIHALY (MIKSA), kir. tan., a Fűszerkeresk. Orsz. Egyesületének 30 éven át volt elnöke, szül. Nagyatádon 1861-ben, megh. Budapesten 1937 október 20-án. — Izr. 1912-ben tagja lett a székesfőv. törvényhatósági bizottságnak. Szerkesztette az *Adóügyi Szaklap*-ot és a *Fűszerkereskedők Lapját*-t. — Vagy harminc önálló, főleg adóügyi munkát írt.

HOLLANDER DEZSŐ, dr. jur., v. ügyvéd, megh. Budapesten 1937 november 26-án, 82 éves korában. — Debreceni ügyvéd korában publicisztikai működést is fejtett ki a helyi lapokban. Pl. *Debr. Ellenőr* (1891).

JÓZSEF ATTILA, szül. Budapesten 1905 április 11-én, megh. Balatonszárszón 1937 december 3-án este 8 órakor, az állomáson keresztülhaladó vonat elé vetve magát. — Ref. Ferencvárosi proletáreszaládból származott. Atyja: J. Aron szappanfőző, anyja Pöce Borbála mosónő volt. Atyja 1907-ben kivándorolt Amerikába s J. a Gyermekvédő Liga jóvoltából Öcsödre került, ahol már négyéves korában dologra fogták: disznót, mások szerint libát őriztettek vele. Hétéves korában visszakerül anyjához Budapestre s már mint iskolásfiú rikkancsként tengeti életét. Később kenyeres-, majd cukrászfiú lesz az EMKE kávéházban, végül dunai hajókon inaskodik. Közben elhal édesanyja s jóakarói az eleven eszű gyermeket elhelyezik a makói internátusban s az ottani gimnázium jeles tanulója lesz. Mégis boldogtalan. Többször követ el öngyilkossági kísérletet. Ekkor jelennek meg első versei a szegedi lapokban, majd a *Nyugat*-ban. 1923 őszén Budapestre kerül s beáll bankhivatalnoknak, majd néhány hónap múlva fölesap könyvtügynöknek. Közben egyre-másra jelennek meg versei a fővárosi lapokban. Az egyikért 8 hónapi fogházra ítélik, de a Kúria fölmenti. 1925-ben kimegy Bécsbe egyetemi hallgatónak s itt újra mint rikkancs tengeti életét. A hírlapi közlemények szerint Párizsba is elvetődött. A szegedi egyetemre is beiratkozott, hogy tanári diplomát szerezzen magának, de állítólag egy tréfás verséért eltanácsolták az egyetemről. A fővárosba költözve, az irodalomból próbált megélni, s több társával megalapította a *Szép Szó* c. folyóiratot. 1934-ben Baumgarten-díjat nyert. Kb. 1931 táján jelentkeztek nála a lelki betegség első jelei. Baja 1937 nyarán oly mértéket öltött,

hogy szanatóriumi kezelésre szorult. Három hónapi szanatóriumi ápolás után Szárszóra költözött nővéreihez. Az 1938. Baumgarten-díjnak egyik jelöltje volt; közbejött halála következtében hozzátartozói kapták meg a díj egyharmadát a temetési költségek fedezésére. — Munkái: *Szépség koldusa.* (Versek.) Szeged, 1922. — *Nem én kiáltok.* (Versek.) U. o., 1925. — *Nincsen apám, se anyám.* (Versek.) Bp., 1929. — *Döntsd a tőkét, ne siránkozz.* (Versek.) U. o., 1932. — *Külvárosi éj.* (Versek.) U. o., 1932. — *Medvetánc.* Vál. költemények, 1922—34. U. o., [1935]. — *Nagyon fáj.* Versek. U. o., 1936.

KESTLER ISTVÁN, dr. theol., pápai prelátus, váci egyházm. olvasókanonok, szül. Budapesten 1880 augusztus 7-én, megh. u. o. 1937 november 16-án. — A teológiát mint pazmanita a bécsi egyetemen végezte, ahol 1907. tett doktorátust. 1904—10. teol. tanár volt Vácott. — Hitbuzgalmi cikkei: *Reménységünk, Váci Közl.*

KOVACS (1891-ig Kohn) ARNOLD, hírlapíró, szül. Nyitrán 1870-ben, megh. Budapesten 1937 november 22-én. — Bécsben volt orvosnövendék s onnan írogatta első cikkeit a bécsi újságokba. 1891 táján Temesvárra költözött s a *Temesvarer Zeitung* munkatársa lett, majd két év múlva Budapestre került a *N. P. Journal*-hoz. Itt egyike lett a rendőri riport megteremtőinek. 1926-ban, a *N. P. Journal* megszűnésekor, az *Ujság* rendőri rovatvezetője lett. Közben egy évig Amerikában is dolgozott. Hívei riporterkirálynak nevezték el.

KOVÁTS JÓZSEF, dr. phil., hírlapíró, szül. Kolozsvárt 1906 május 16-án, megh. u. o. 1937 decemberében. — Középiskoláit Kolozsvárt és Székesfehérváron, az egyetemet Pécsen végezte. Belmunkatársa volt a *Keleti Ujs.*-nak s tagja az Erd. Helikonnak. Írásai magyarországi és erd. lapokban. — Munkája: *Török Gyula élete.* Kolozsvár, 1930.

KOVACS KAROLY, dr. phil., ny. gimn. tanár, szül. Újvidéken (Bács-Bodrog vm.) 1875 november 1-én, megh. Makón 1937 december 24-én. — R. kat. Atyja: K. János tanár és író. Pályáját mint h. tanár 1897-ben a makói áll. főgimnáziumban kezdte, majd Újvidéken és Temesvárt volt rendes tanár. Élete utolsó szakát ismét Makón töltötte, ahol érdemeket szerzett a hagymatermesztés körül. M.-latin szakos volt. — Munkái: *Horatius ódáinak fordítói Virágig és a műfordítás kérdésének fejlődése.* Bp., 1896. — *A szerencsemalom.* Rumén reg. Írta Slavici. Ford. (A Nagyvilágból), Makó, 1898.

LABAN ANTAL, dr. phil., egyet. m. tanár, ny. kollégiumi igazgató, szül. Budapesten 1884 december 2-án, megh. u. o. 1937 november 24-én, hossz. szenvedés után. — R. kat. Atyja: L. Károly, jómódú sertéskereskedő volt, aki fiát gondos neveltetésben részesítette. Középiskoláit a bpi piaristáknál, az egyetemet Bpen, Heidelbergben és Marburgban végezte s Bpen tett doktorátust. Működését a bpi V. ker. főgimn.-ban kezdte mint gyakorló tanár, majd h. tanári minőségben a temesvári áll. reáliskolához került, 1910-ben pedig a bécsi Theresianumban a magyar nyelv és irodalom r. tanára lett. 1914-ben mint tart. hadnagy bevonult a 69. gy.-ezredhez és részt vett a szerbiai hadjáratban, ahonnan súlyos betegen tért vissza. Ekkor a cenzúrahivatalhoz osztották be s ebben a minőségben teljesített szolgálatot az 1918-i összeomlásig. Leszerelése után ismét elfoglalta a Theresianumban viselt állását, melyet 1925-ig töltött be. Ekkor kinevzték a bécsi Collegium Hunga-

ricum igazgatójává, amelynek szervezésében 1923-tól vett részt. 1928-ban a bécsi egyetemen a m. irodalomtört. tárgyköréből magántanári képesítést szerzett. 1934. nyugdíjazták. Főleg a XIX. sz. első felének szellemi és irodalmi mozgalmait tette tanulmány tárgyává s idevágó dolgozatai a hazai és külf. sajtóban láttak napvilágot. — Munkái: *Az árpád-házi Szt. Erzsébet-legendák irodalmunkban*. Bp., 1906. — *M. mesék. antológia* Berlin, 1927. (Keresztúry Kálmánnal). *A bécsi Collegium Hungaricum*. U. o. Bp., 1928. — Sajtó alá rendezte Pulszky Ferenc *Kisebb dolgozatai-t* (Bp., 1914).

LÁSZLÓ (1891-ig Laub) FÜLÖP (ELEK) (1912-től lombosi), festő-művész, a Korvin-díszjelvény tulajdonosa, szül. Pesten 1869 április 8-án, megh. Londonban 1937 november 22-én d. u. fél ötkor angina pectorisban. — R. kat. konvertita. Az ugyancsak konvertita Fraknói Vilmos c. püspök volt a keresztyja s egyik első pártfogója. Művészi kiképzését az Iparműv. Iskolában és a Mintarajziskolában, majd Münchenben és Párizsban nyerte. Először 1888-ban tűnt fel a Műcsarnok tavaszi tárlatán egy gyermekarcképével. 1894-ben megfestette Ferdinánd bolgár király arcképét s azóta az előkelő világ egyik legkeresettebb portrétistája lett. 1901-ig Bpen, 1907-ig Bécsben, azontúl Londonban élt. Az 1914/18. háború kitörésekor, bár előkelő angol családba nősült, internálták, mire fölvette az angol állampolgárságot. Utoljára 1935-ben járt Bpen s ekkor ingyen megfestette Horthy Miklós kormányzó arcképét az Ország-ház számára. — Cikke: *B. Napló* (1901 : 96. sz. Hit és művészet).

LIPCSEY LAJOS (bilkci), Székesfehérvár ny. polgármestere, szül. Tiszafüreden 1870 február 11-én, megh. Budapesten 1937 december 27-én (temetés n.). — Ref. Szülők: L. Tamás, ügyvéd és publicista, beniczai és micsinai Beniczky Gabriella. — Egyetemi hallgató korában néhány verse és tárcája: *Egyetemi Lapok* (1891), *Borsodm. Lapok* (1893), *Aradi Közl.* (1894), *Szegedi Híradó* (1894).

LUKACS (1892-ig Lackenbacher) GUSTAV JENŐ, dr. sc. pol. hírlap-író, szül. Budapesten 1877-ben, megh. u. o. 1937 november 5-én. — R. kat. Az V. ker. áll. gimn.-ban tett érettségét s 1909. szerzett doktorátust a bpi egyetemen. Pályáját 1896-ban az *Egyetértés*-nél kezdette, ahol 15 esztendő alatt rendőri riportertől segédszerkesztőig minden volt. Mint politikai riportert a Fejérváry-kormány idején a rendőrség lopás címén akarta letartóztatni, mivel a királyi kéziratok egyidejűleg jelentek meg a hiv. lapban és az *Egyetértés*-ben. Nekrológiai szerint a koalíció idejében *Az Ország* parlamenti tudósítója volt, de 1911. é. önéletrajza erről hallgat. Az 1914/18. háborúban a Bruszilov-offenzíva alkalmából súlyosan megsebesült s mint ötvenszázalékos rokkant főhadnagy szerelt le. Ekkor a *P. Napló*-hoz került, melyben 1916 óta jelent meg *Képek a harctérről* c. háborús cikksorozata. Ugyanott 1919 V. 6-án *Marx* c. jelent meg cikke. 1921-ben a *Nemzeti Ujs.* és az *Új Nemzedék* közgazdasági rovatvezetője lett.

MACHOVICH GYULA, dr. theol., érseki helynök, olvasókanonok, szül. Csáponon (Nyitra vm.) 1858 február 11-én, megh. Esztergomban 1937 október 15-én. — 1880. szentelték áldozópappá s 1882. szerzett a bécsi egyetemen doktorátust. 1893—1913. tardoskeddi plébános volt. 1913-ban Esztergomba került kanonoknak. 1922-ben elnyerte a dömösi prépostságot. — 1883 óta fejtett

ki publicisztikai munkásságot a kat. sajtóban és Csápori Gyula álnéven 1887—1893. tíz röpiratot írt a liberalizmus és a szabadkőművesség ellen. — Saját neve alatt jelent meg: *Sz. beszéd az esztergomi Kath. Legényegyl. zászlójának szentelése alkalmából*. Esztergom, 1893.

MARÓTHY JENŐ, dr. jur., szföv. polg. isk. tanár, szül. Vanyarcon (Nógrád vm.) 1895 április 24-én, megh. Budapesten 1937 november 21-én, szívszélhűdésben. — Ev. Szülők: M. Emil, Goldberger Gizella; feleség: dr. Hein Margit. Középiskoláit a pozsonyi ev. liceumban, az egyetemet Budapesten végezte. 1920-ban lépett a tanügyi pályára s legutóbb a X. ker. Liget-utcai közs. polg. fiúisk. tanára volt. — Első tárcája még pozsonyi tanuló korában, 1915-ben jelent meg a *Nyugatmagyarországi Híradó*-ban. 1916/7. a *B. Hírl.* tárcáírója volt. A *P. Hírl.*-ban 1928 V. 13. jelent meg első novellája. E lapba később *Az ország malmából* c. parlamenti karcolatokat is írt. — Munkái: *Új urak régi hegyek között*. Elbek. Bp., 1928. — *Szeptembertől márciusig*. Irredenta reg. U. o. (1934), 2 köt.

MÓRICZ JULIA, tanítónő, megh. Magyarokizsán (Jugoszlávia) 1937 novemberében. — Halála alkalmából a *P. Hírl.* (1937. XII. 5.), mint a délvidéki magyarság hazafias lelkű költőnőjéről emlékezik meg. Én csupán néhány tárcáját: *M. Szemle* (1900—02), *Tiszántúl* (1900) s egy Pusztakeresztúrról keltezett pedagógiai cikkét: *Népnevelő* (1909) ismerem.

NAGY IMRE LEÓ, ny. r. k. plébános, szül. Nagykanizsán 1876 május 9-én, megh. Budatétényben (?) 1937 december 19-én. — 1895-ben belépett a sarutlan kármeliták rendjébe s 1902-ben pappá szentelték. 1912-ben átlépett a váci egyházmegyébe s Kiskúnmajsaán, Szegváron, Sáriban káplánkodott. 1916-ban tábori lelkész lett, 1920-ban pedig orgoványi plébános. — Ascetikus cikkei kül. egyh. lapokban. Munkái: *A tökéletesség útja*. Bp., 1904. — *Isten és én*. U. o., 1909. — *A szentségi Jézus*. U. o., 1909. — *Nyolc nap szent magányban*. U. o., 1909. — *A fájdalmas Szűz Anya tisztelete*. U. o., 1909. — *Mentsd meg lelkedet*. U. o., 1913. (Minde munkákat Petrik nem ismeri. Címüket *A váci egyhm. tört. névtára* nyomán küzlöm; lehet hogy fordítások.) — *A krisztusi lélek*. Írta Liguori Szt. Alfonz. Átd. U. o., 1913. (2 köt.) — *Jézus Krisztus élete elmélkedésekben*. Írta Nicolaus Avancinus. Átd. Rákospalota, 1935/6. 6 rész. — *Az erények könyve*. Írta Nagy Sz. Albert. U. o., 1937. — *Vezérelvek. tanácsok, gondolatok*. Írta Nierenberg János Özséb. U. o., [1937].

ORBAN JÁNOS, dr. phil., kegyesr. gimn. igazgató, szül. Lébényben 1887-ben, megh. Budapesten 1937 október 26-án. — 1928-ig Szegeden volt tanár, 1928/31. Veszprémben, 1931-től Kecskeméten gimn. igazgató. — Dugonics András *Tárházi-jához* írt prológusát és epilógusát előadták a szegedi városi gimn. kétszázados jubileumán; megj. az emlékkönyvben. — Cikke: *Irodalomtört.* (1912. Zsámboki János költeményei.) — Munkája: *Zsámboki Jánosról*. Szeged, 1916.

PALASTHY MARCELL, hírlapíró, megh. Újpesten 1937 november 4-én 61 éves korában. — P. Sándor, a Nemz. Szính. volt titkárának testvéröccse. Előbb Kassán, majd Szegeden s végül Budapesten volt újságíró. Legutóbb a *8 Órai Ujs.* lóspatrovatát vezette. — Előttém ismert tárcái és elbeszélései:

Hazánk (1894/7, 902/5), *Magyarország* (1895/8), *Alkotmány* (1896, 99, 908), *M. Géníusz* (1897), *M. Szemle* (1902), *B. Napló* (1903), nagyvárad *Szabadság* (1903/09; 1905: 155—85. sz. Új napsugár), *A Polgár* (1906). — Kada Elek egy elb. nyomán írt *Darázs mérge* c. 3 felv. népszínművét 1900. X. 28. mutatta be a kassai színház. — Munkái: *A jó barátok*. (Kis Kt. 46.) Bp., 1902. (2. kiad. U. o., 1908). — *Hős leányok és egy ifjú története*. (Kis Kt. 60.) U. o., 1904. (2. kiad. U. o., 1908). — *Baccarat öfelsége*. Bpi reg. (Aktuális Kt. 5.) U. o., 1910. — *A lilaruhás bohóc*. (Tolnai Regénytára.) U. o., 1929. — *A romok*. Írta François Cte de Volney. Ford. U. o., é. n. — *Az átkos örökség*. (M. Mesemondó. 143.) U. o., é. n.

RÓZSAFFY DEZSŐ, dr., festő, ny. múz. igazgatóőr, szül. Budapesten 1877 július 22-én, megh. u. o. 1937 november 19-én. — R. kat. Művészi kiképzését Bpen, Münchenben, Nagybányán és Párizsban nyerte, ahol 1906—10. a *Grande Revue* rajzolója volt. 1911. visszatért Bpre s *Az Ujs.* műkritikusa, 1912-ben pedig a Szépműv. Múzeum tisztviselője lett. 1908 óta írt esztétikai és műtörténeti cikkeket, a követk. lapokba és folyóiratokba: *Ars Una*, *Az Ujs.*, *Gazette des Beaux-Arts*, *M. Hírl.*, *M. Művészet*, *Nyugat*, *Műbarát*, *Műgyűjtő*, *Művészet*, *P. Napló*, *Revue de Hongrie*, *Új Nemzedék*, stb. — Munkái: *Rubens és Rembrandt*. Bp., 1901. — *Útmutató az Erdélyi Múzeum képtárában*. Kolozsvár, 1913. — *Fabrizzy Kornél művészeti dolgozatai*. Ford. Bp., 1915.

SARKADI (1882-ig Kohn) LAJOS [LAZAR], dr. jur., ny. keresk. és iparkamarai titkár, szül. Anton (Bihar vm.) 1861 augusztus 17-én megh. Nagyváradon 1937 októberében. — Jogi tanulmányait Budapesten, Nagyváradon és Kolozsvárt elvégezvén, 1890-től 1918 októberéig a nagyvárad keresk. és iparkamara titkára volt. — Politikai, társadalmi és közgazdasági cikkeken kívül verseket is írt kül. nagyvárad lapokba. 1894-ig b. munkatársa volt a *Nagyvárad*-nak. 1894. jan. 1-ével átvette a *Nagyvárad Hírl.* szerkesztését és azt napilappá alakította. Ez a lap azonban a 73. számmal megszűnt. — Szépirodalmi munkái: *Első hajítás*. Költemények. Nagyvárad, 1886. — *Határszállás*. Társ. színmű 3 felv. U. o., 1908. (Bemut. a nagyvárad Szigligeti-Szính. 1908. I. 26.) — Kéziratban maradt 3 felv. népszínműve: *Pénzes hajdú* (bemut. Nagyvárad, 1890. VI. 25).

SZALÓCZY PÁL, ny. ref. lelkész, megh. Budapesten 1937 november 1-én, 79. évében. — Előbb Tiszavalkon, utóbb Mezőcsáton lelkészkedett. 1911-ig számos cikket írt a *Sárospataki Lapok*-, illetve *Sárospataki Ref. Lapok*ba. — Munkája: *Utazás Pál apostollal*. Írta Calas Teophil. Franciából szabadon ford. és a m. katedrai viszonyokhoz alkalm. Bp., 1911.

SZASZ JOZSEF, c. min. tanácsos, hírlapíró. szül. Orosházán 1873 december 10-én, megh. Budapesten 1937 december 26-án. — A jogot Budapesten végezte. 1894-ben a *M. Ujs.*, majd a *Hazánk* munkatársa lett s utóbbi lapnál, mint rovatvezető és karcolatíró 1897-ig működött. 1898-tól az *Egyetértés* b. munkatársa, 1902-től fel. szerkesztője volt. 1903-ban rövid időre megvált a laptól s cikkei, tárcái elsősorban jelentek meg kül. napilapokban. 1905—1910. a komáromi kerületet képviselte a parlamentben függetl. párti programmal. Ez időtájt a *Magyarország*-ba is dolgozott. 1911-ben szerk. a *Politikai Magyarország* c. négykötetes sorozatot. Az 1914/18. háborúban századosi rang-

gal katonai szolgálatot teljesített. A háború vége felé kivándorlási biztossá nevezték ki a belügyminisztériumba s mint ilyen hosszabb időt töltött az Egyesült Államokban és Kanadában. Élete utolsó éveiben a Nemz. Bank szolgálatában állott. Legutóbb a *P. Hírl.*-ba írt politikai visszaemlékezéseket és karcolatokat. — Szépirodalmi jellegű munkái: *Komorovcsák kapitány.* Bp., 1902. (Eötvös Károly előszavával.) — *Tárcák a katonaleletből.* U. o., 1905. (Igy *Révai n. lexikona.* Petrik utóbbi kötetét nem ismeri, Szinyei szerint eredetileg az *Egyetértésben* jelent meg.)

SZLAVIK MATYÁS, dr. phil., v. ev. teológiai tanár, szül. Dobsinán 1860 október 24-én, megh. Rákosszentmihályon 1937 december 3-án. — Főiskolai tanulmányait Eperjesen és Halléban végezte, ahol *Die Reformation in Ungarn* c. értekezésével doktori diplomát szerzett. 1884—1919. az eperjesi ev. teológia tanára, majd dékánja volt. Az összeomlás után a megszálló csehek előbb börtönre vetették, majd kiutasították. Ekkor Budapestre költözött, ahol hosszabb ideig működött. A *P. Hírl.* szerint 1931-ben megkapta a Kazinczy-érmet. — 1882 óta dolgozott m. és ném. teológiai és filozófiai szaklapokban. — Az irodalomtörténetet is érdeklő munkái: *A férfi- és nőnem lélektani jellemzése.* Kassa, 1885. — *Goethe és a „Faust” vallásos-erkölcsi jellemzése.* Sárospatak, 1886. — *Bölcsészettörténet.* Eperjes és Pozsony, 1888/9. (2 köt.) — *Keleti utamból.* Bp., 1891. — 1848 márc. 15—1898 márc. 15. Eperjes, 1898.

ZICHY ALADÁR (zichi és vászonkeői) gr., v. b. t. t., a Sz. István Társ. elnöke, szül. Nagylángon 1863 szeptember 4-én, megh. Budapesten 1937 november 16-án. — Jogi tanulmányait Budapesten, Strassburgban és Innsbruckban végezte. 1896—1901. országgyűlési képviselő volt néppárti programmal. 1906—10. és 1917-ben a király személye körüli miniszter. Az új felsőháznak megalakulása óta volt tagja. — Publicisztikai cikkei 1897-től az *Alkotmány*-ban, 1919-től a *Nemz. Ujs.*-ban. G. P.

Társasági ügyek.

Társaságunk gyásza.

Az 1938. esztendővel Társaságunkra ismételve a gyász köde borult.

Elvesztettük *Zoltrány Irént*, aki hosszú ideig alelnökünk volt. Finom tollú, önálló utakon járó esztétikus lélek volt, nagy világirodalmi műveltséggel, rendkívül kiművelt ízléssel. Gyulai Pál tanítványaként komolyan megalapozott dogmatikus ízléselvekkel lépett a kritikus pódiumára, mindig érezve és éreztetve, hogy a kritikusnak nemzetnevelő feladata van, s ettől a feladattól sem baráti rokonszenv, sem világnézeti felfogásejtérés el nem vonhatja. Az irodalomban lélekformáló erőt látott, de lélekformáló hivatást is; ezért hangsúlyozta a költő megnyilatkozásának erkölcsi felelősségét. Rendje, a Szent Benedek-rend és a magyar művelődéstörténet egyaránt hálával tartja számon gazdag irodalmi hagyatékából azt a szorgalmas beszámolót, melyet a rend történetében annak irodalmi tevékenységéről gondos kutatások alapján állított egybe. Egykori elődjéről, Guz-

mics Izidorról írta első feltűnést keltett munkáját, és amikor a bakonybéli kertben a Guzmics-ültette hatalmas fenyők egymás után kiszáradtak, velük hanyatlott a sír pihentető hantja alá az utolsó guzmicsi lelkű magyar bencés is: Zoltvány Irén.

Megrendült lélekkel kísértük utolsó útjára *Perényi József* társunkat. Társaságunk ellenőré is. Megrendült lélekkel, mert el sem tudtuk képzelni, hogy ezt az örökké derűs kedélyt is meg tudja dönteni a betegség. Nagy terv szállott vele a sírba: meg akarta írni a magyar dráma történetét a kiegyezés után. Nagy munkájából csak egy-egy drámaíró pályájának bemutatása látott folyóiratok lapjain világot; de ezek a megjelent töredékek mutatják, hogy gondossággal, a dráma esztétikáját szem előtt tartó latolgatással mérlegelte a drámai termékek és írói egyéniségek jelentőségét a magyar irodalom fejlődésében. Gazdag irodalmi tevékenységének legkedvesebb területe a drámatörténet volt; hiszen Dugonics, Horváth Cyrill éppúgy érdekelte, mint rendjének, a piaristáknak iskolai drámája. Kutató munkája azonban más területen is sok érdekes adatot és megfigyelést hozott elénk; csak az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság életére utalok, Szemere Miklós érdekes levelezésére, Boruth Elemér költözetére, stb. Sokoldalú érdeklődés, szorgalmas kutatás, könnyed bemutatás volt irodalomtörténeti dolgozatainak érdeme.

Választmányunk tagjai sorából *Tordai Anyost* veszítettük el. A magyar kódexek verses termékeinek vizsgálatával indult, majd egyre tágabb körök vonták magukra érdeklődését, s különösen az élő irodalom problémái foglalkoztatták. Finom, költői gyakorlaton fejlődött ízlés jellemezte írásait, s azokban a megfigyelés és értelmezés mesteri éle mellett a saját megnyilatkozásának sajátos fze is külön érték volt.

Kegyelettel őrizzük emléüket.

A. Zs.

Titkári jelentés.

Nagyméltóságú Elnök Úr!

Tekintetes Társaság!

Első alkalom nyílik számomra, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság egy évi életéről a Közgyűlés nyilvánossága előtt beszámoljak. Úgy érzem azonban, hogy mielőtt e számadást elvégezném, Társaságunk történeti élete méltóságának tartozom azzal, hogy a szorgálat-vétel ünnepélyes percében tisztelettel hajoljak meg azok előtt, akik előttem a titkári tisztéget annyi dísszel és érdemmel hordozták s ékesítették is fel egyúttal.

Társaságunk az elmúlt esztendőben is híven és termékeny munkássággal dolgozott annak a feladatnak életreváltásán, melyet 25 évvel ezelőtt tűzött ki magának. Az elborult történelmi idők sötét génuszai bármennyire lehangolják, vagy a mindennapok gondjaira használják is el eszmei tájak után vágó lendületünket, magyarságunk hitének még mindig marad annyi derűs optimizmusa, s az irodalomról alkotott fogalmunknak még van akkora erőkitő és tartó hatása, hogy bizzunk a szellemi munka értékében s mindenekelőtt higgyünk az irodalomtörténet hivatásában. „Ez a zajtalan és néma hatalom” — ahogy Gyulai az elnyomatás idejének korszerűségével nevezte — a mi második, lelki hazánk; nem ismer törést vagy szakadást, csak látható és láthatatlan folytatást. Egyetlen tudományunk, mely több, mint

problematika, rendszerezés és szellemi lét-ismeret, az emlékezet élő remeke is, mely történelmi tudattá tartja össze elmúlt, mai és jövőndő magyar vilá-gunkat.

Irodalomtudományunk ezirányú munkájának a történelem számára hite-lestítője, a tudományos érdeklődés felé pedig megnyilatkoztatója és tovább-eredeztetője: folyóiratunk. Anyagi viszonyaink megszabta keretek között válto-zatosan, tudós feladatot és életszerű igényt egyaránt szolgálva, kritikáiban tiszta elviségért s ízlésért harcolva, s az irodalom folyó életéről áttekintő helyzetképet nyújtva mélyítette Társaságunk programirányát. A szakember anyagot és gondolatot, bővített és haladó tárgyi tájékoztatást, az érdeklődő irodalombarát mindig időszzerűen eligazító otthonosságot találhat benne. Min-dig is úgy volt, hogy a tudomány a folyóiratokban élt, ezeken át lélekzett, itt gyűjtötte össze jövő rendszere számára a részletmunka fáradságos adatait. Ez ma is, a mi folyóiratunkra is áll, mely sohasem felejtette el azt, hogy mint száz évvel ezelőtt nyelvünk, éppen úgy ma irodalomtudományunk eredményei nemcsak elszigetelt értékek, hanem nemzeti köztudajdonszámba is menő eleven erők. S amint akkor Kazinczy a „nyelvyszeretés epochája“ névvel alkotta meg a literalis Magyarország első összefoglaló s ugyanakkor szellemi elit fogalmát és táborát, napjainkban folyóiratunk az irodalomszeretésnek magasabb mű-veltségére és kritikusabb ízlésére felnevelt közössége által igyekezett fenntar-tani az irodalmi gondolat tisztaságát.

Társaságunk belső élete az alapszabályok meghatározta módon folyt le. Választmányi üléseinken egyesületi ügyeink nyertek elintézését. Felolvasó gyűlé-seinken a következő előadások hangzottak el: Pintér Jenő ünnepélyes elnöki megnyitóban ismertette a Társaság 25 éves fennállása történetét, Kardos Tibor: Istvánffy Miklós helye a magyar irodalomtörténetben, Földessy Gyula: Jeszenszky Dezső (Temérdek) költészete s Fest Sándor: A Toldi-monda c. értekeztek. Üléseinket mindig nagyszámú közönség érdeklődése kísérte.

Személyes részéhez tartozik elmúlt évi történetünknek Társaságunk tag-jait ért elismerés, munkásságunk érdemavatása. Horváth János tagtársunkat tudós pályája tiszteletadásul Budapest székesfőváros: a Kazinczy-éremmel jutalmazta. E kitüntetésben Társaságunk a legkiválóbbakat megillető minden örömével osztozik.

Fájdalom, hogy azokról is jelentést kell tennem, akik már csak a múlt során tartoznak hozzánk, a miénk: halottainkról. Elveszítettük egyik alelnö-künket, a magyar philologia, nyelvtudomány s irodalomtörténet mindig dolgos s kitűnő művelőjét: Tolnai Vilmost. Minden magyar szó tudósa és rajongója volt, éles elméjűséggel s a tények gondos tiszteletével kutatta a szó egyéni és szövegéletét, s vizsgálta kor- és esztétikai értékét. Így alakította ki irodalom-történeti munkagondolatát a filológiai realizmus s módszertani pozitívizmus egységévé. Eltávozott közülünk: Maday Gyula, kin k munkássága mindinkább országos érdekű tevékenységben kapott jelentőséget, Pekár Gyula, századvégi novellairodalmunknak új hangmegütője és tárgylátója, Trianon utáni politikai küzdeleink nemzetszolgáló, hűséges osztályosa, Bitay Árpád ki a magyar-román irodalmi kapcsolatok körül végzett nagyértékű munkásságot és Bajza József, aki kitűnő életrajzzal, a délszláv irodalom terén végzett értékes kutatá-saival gazdagította irodalmunkat, publicisztikai működésével pedig megbecsül-

hetetlen szolgálatot tett a magyar politikai gondolatnak. Kegyelettel tiszteljük emléküket.

Tekintetes Társaság! Nem volna teljes beszámolómm, ha élve ezzel az előkelő alkalommal, melyet az irodalomtudomány képviselőinek ez ünnepi találkozója önmagában is kifejez, ne vetnék egy távlati pillantást tudományunk mai helyzetére is.

Az elmúlt húsz év alatt irodalomtörténetírásunk úgyszólván megújult, Ez a megújulás vonatkozik mind az irodalom alapfogalmának tisztázására, mind a módszerek kibővítésére és felfrissülésére, mind pedig tárgyismereteink elmélyítésére és teljességére. Ebben kell okát találnunk annak, hogy megindul a szinthezis, az új rendszerezés, összefoglalás és elvi egységesítés régen várt munkája. Alapjában egy belső átalakulás folyamata zajlott le s zajlik is le előttünk, melynek kikristályosodott legnagyobb eredménye: az önelvű irodalomtudomány. Ez az önállósulás a leglogikusabb időben történt. Egyrészt kiemelte az irodalomtörténetet a műveltség-tudomány elavult kapcsolataiból, melyekben mint paritás-jelenség állott, feloldotta az irodalomtörténetet a természet-tudománytól kölcsönként fejlődés gondolatának egyirányúan mechanizáló alkalmazásától, másrészt felépítette az irodalomismeret rendszerét és megvonta azt a határt, ameddig önállósága sérelme nélkül idegen szellemi módszertani kölcsönzéseket, megvilágító szempontokat felvehet, azaz az irodalomtörténeti munkát elsősorban az irodalmi tárgyra, ennek lehető teljes megismerésére; belső, magában hordott törvényszerűségének és értelmének felismerésére utalta. Az irodalomtudomány önállósulása a mi időnk legnagyobb értéke.

Tagadhatatlan, hogy mindegyik átalakulás rendkívüli és termékeny változást és fejlődést hozott az irodalomtörténet tudományába. Ugyanakkor azonban bekövetkezett az a folyamat is, mely valamely tudomány szempontjainak és módszereinek átváltása idején szinte szükségszerűen jön meg: az egyensúlyban bizonyos egyoldalságok irányában eltolódások jelentkeztek. Bármennyit köszönünk is az újabb módszerek hozta friss megvilágításoknak, mégis meg kell vallanunk, hogy a módszer kérdése elsőbrendű feladattá vált mint az anyag; a hogyan? fontosabb lett, mint a mi? A kutató munka értékelése leszállt s vele mintha kedve is megcsappant volna. Fájó és nélkülözhetetlen hiányát nem tudja egyenrangúan pótolni a fúrge és szabad esszé-művészet legfinomabb gyakorlata sem. A rideg és lelketlen tényyszerűségtől a szellemiség elvonásáig kilendülő két szélső határvonal között bizonytalanán vált az a szolid fegyelem és biztonság, mely meg tudja védeni a tudomány tárgyilagosságát a szellemes felfetések ellenőrizhetetlen alanyiságával szemben. Eppen ezért irodalomtörténetírásunknak soha nem volt nagyobb szüksége a kutató munkán alapuló óvatosságra, mint ma, ha csak nem akarjuk ismét kiszolgáltatni irodalmunkat idegen eszmék kísérleti területévé.

Tekintetes Társaság! Amikor még beszámolómban hálásan emlékezem meg a nm. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium anyagi támogatásáról, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia és Voinovich Géza főtitkár úr szívességéről, mellyel a heti üléstermet gyűléseink részére átengedni kegyesek voltak, tisztelettel kérem jelentésem elfogadását.

Brisits Frigyes.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1937. december 11-én tartott választmányi üléséről.

Pintér Jenő elnök az ülést megnyitja. Brisits Frigyes titkár jelenti, hogy Horváth János, a társaság alapító tagja elnyerte a Székesfőváros Kazinczy-érmét. Ez a Társaságnak is öröm. Indítványozza, hogy a Társaság tiszteletadásának jegyzőkönyvben adjon kifejezést.

Bejelenti, hogy a Társaság január 8-án tartja közgyűlését. Kéri a választmányt, hogy a közgyűlés tárgysorozatát a következőkben határozza meg: Elnöki megnyitó. — Titkári jelentés. — Ellenőri jelentés. — A tisztikar s egyben a választmány egyharmadának megújítása. — A Tolnai Vilmos elhalálozása következtében megüresedett alelnöki tisztség betöltése. A jelölő bizottság elnökéül Pintér Jenő elnököt, tagjaiul Alszegehy Zsolt szerkesztőt és Brisits Frigyes titkárt ajánlja.

A választmány a titkár javaslatait egyhangulag elfogadja.

Morvay Győző választmányi tag javasolja, hogy a Társaság jegyzőkönyvileg örökítse meg dr. Hóman Bálint kultuszminister történetírói működésének 30 éves jubileumát.

A választmány így határoz.

Pintér Jenő elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1937. december 11-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Fest Sándor: A Toldi monda.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. január 8-án tartott közgyűléséről.

Jelen vannak: Pintér Jenő elnök, Szász Károly, Vízota Gyula, Zlinszky Aladár alelnökök, a Társaság tisztviselői, választmányi tagjai, rendes tagjai (92) és nagyszámú hallgató közönség.

1. Pintér Jenő elnök megnyitja a közgyűlést, üdvözlí a megjelenteket s megállapítja a közgyűlés határozatképességét.

2. Szász Károly elnöki megnyitójában Kölcsey Ferenc költészetét ismer-teti a költő halálának százéves évfordulója alkalmából.

3. Brisits Frigyes titkár jelentésében beszámol a Társaság 1937. évi életéről. Indítványozza, hogy a Társaság fejezze ki köszönetét a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrnak a folyósított államsegélyért, továbbá a M. Tud. Akadémiának és Voinovich Géza főtitkár úrnak az ülésterem állandó átengedéséért.

4. A jelölőbizottság nevében a Tolnai Vilmos halálával megüresedett

alelnöki tisztre Szinyei Ferenc választmányi tagot, a választmányi helyek megújítandó egyharmad részére pedig a következőket ajánlja:

Baránszky Jób László, Clauser Mihály, Farkas Gyula, Gulyás Pál, György Lajos, Hankiss János, Kardeván Károly, Kardos Tibor, Keményfy János, Kéky Lajos, Kozocsa Sándor, Merényi Oszkár, Mitrovics Gyula, Morvay Győző, Nagy Sándor, Pap Károly, Papp Ferenc, Pitroff Pál, Prónai Lajos, Sik Sándor, Solymossy Sándor, Szabó Richárd, Timár Kálmán, Tordai Anyos, Vajthó László, Vargha Damján, Ványi Ferenc, Várdai Béla, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc.

A közgyűlés a titkár javaslatait egyhangúlag elfogadja.

5. Alszeghy Zsolt felolvassa a távollevő Perényi József ellenőr s a számvizsgáló bizottság jelentését a pénztár állapotáról és a jelentés értelmében javasolja, hogy a közgyűlés a pénztárosnak adja meg a felmentést s fejezze ki köszönetét.

A közgyűlés a javaslatot elfogadja s az egész tisztikarnak köszönetét fejezi ki buzgó munkájáért.

Egyéb tárgy nem lévén, az elnök megköszöni az érdeklődést s a közgyűlést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1938. január 8-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök őszinte részvétellel emlékezik meg a Társaság két választmányi tagjának, Bajza József egyetemi tanárnak és Bitay Árpád kolozsvári tanárnak elhunytáról. Ezután jelentésre kéri fel a titkárt.

A titkár a jelölő bizottság nevében a Tolnai Vilmos halálával megüresedett alelnöki tisztre Szinyei Ferenc választmányi tagot ajánlja s felolvassa a választmány egyharmadára ajánlott tagok névsorát.

A választmány a közgyűlés elé terjesztendő javaslatokat egyhangúlag elfogadja.

Az elnök az ülést bezárja.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság költségvetési előirányzata az 1938-ik évre.

Várható bevételek:

Áthozat 1937-ről	2.001-54
Tagdíjakból	1.350-— „
Előfizetésekből	3.000-— „
Államsegélyből	350-— „
Kamatokból	10-— „

Összesen: 6.711-54 P.

Várható kiadások:

A folyóirat nyomdaköltségeire	2.200.— P.
A folyóirat írói díjaira	1.100.— „
Tisztviselők tiszteletdíjaira	700.— „
Segédszemélyzet jutalomdíjaira	150.— „
Hírlapok előfizetési díjaira	240.— „
Egyéb kiadásokra	300.— „
Átvitel 1939-re	2.021.54 „

Összesen: 6.711.54 P.

Budapest, 1938. január 1 én.

Perényi József s. k.
ellenőr.

Regényi Sándor s. k.
pénztáros.

Ellenőri jelentés az 1937. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1937. január hó 1-től 1937. december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyonszámlát, a tartalék-tőke könyvét és a költségvetési előirányzatot az 1938. évre.) Azt találtuk, hogy 1937. december 31-én a bevételek összege 6143 pengő 89 fillér. A kiadások összege 4142 pengő 35 fillér volt s így 1937. december hó 31-én a készpénz maradvány 2001 pengő 54 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1937. december hó 31-én 3016 pengő 31 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 2953 pengő 87 fillér; alapítótágok díjai 16 pengő, hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 6 pengő 44 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság részvényeinek névértéke 40 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztáros úrnak, az 1937 január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1938. január 2-án.

Perényi József s. k.
ellenőr.

Mizits Lajos s. k.,

Elekes István s. k.,
a számvizsgálóbizottság tagjai.

Sebestyén János s. k.,

Felélő szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).

27.409 — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszegehy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszegehy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwarter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszegehy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszegehy, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő. Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Vízota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1938.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Turóczi-Trostler J.: Faludi és a gáláns költészet.....	57

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hankiss János: Bessenyei és a magyar élettípus	67
Birkás Géza: Guillaume Vautier	71

BÍRÁLATOK.

Pintér Jenő: A magyar irodalom története. — Szondy György: Bezerédy Amália. — Gergely Gergely: Szabó Dezső stílusa. — Hesz Kálmán: Magyar irodalom a német lexikonokban. — Féja Géza: A régi magyarság. — Lám Frigyes: A győri német színészet története. — Magyar irodalmi ritkaságok. — Zoltai Lajos: Fáy János. B. Eötvös családjának debreceni származása. — Werger Márton: Tarczai György. — Zolnai Béla: Mikes eszményei. — Regnum	83
--	----

SZEMLE.

Folyóiratok szemléje	84
----------------------------	----

FIGYELŐ.

Szemere Bertalan a nemzetiségi kérdéstről. — A „Virágnak mondanálak“ legrégebb változata. — Ismeretlen Ady vers. — Egy híres bordalról. — Kódexirodalmunk misztikájáról. — Tóth Árpád Csokonai-kultusza. — Elhunytak	91
--	----

Faludi és a gáláns költészet.

Írta: TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

I.

A pipárul.

Hív társam, dohányos börböncém,
Te tisztítod fejemet,
Szép pipám, égő kis kemencém,
Te enyhítéd mellyemet.

Füstescskéd kereng, forog, játszik,
És megvallom, vigasztal,
De alig tűnik s már nem látszik,
Azért engem meg is csal.

Sőt nem csal, leckét ad elmémnek,
Mert így lesz vége életemnek,
Élő ember, gondold meg:

Mint a füst oszlik hirtelenül,
Úgy magad is, fontold meg,
Eleseppensz egykor véletlenül!

Faludi „sonetto“-ja elszigetelten áll régi irodalmunk emlékei között. Nincsen „barokk“ őse, nincsen „rokokó“ mása. Csak nagysokára akad klasszicisztikus és romantikus párja. Európa régi nagy szonettdivatjai, helyesebben: szonettjárványai különben is elkerülték Magyarországot; a későbbieket (romantika, szimbolizmus, újromantika, újklasszicizmus) ugyan maradandóbb visszhang fogadja, sőt akad modern lírikus, akit rövidebb-hosszabb ideig lenyűgözve tart a legvirtuózabb román forma varázsa (Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Tóth Árpád), de azért a szonett mégis csak idegen test marad költészetünk életében.

Minden költői formának megvan a maga külön törvényszerűsége, belső élete, „etosa“. A szonettnek is. Csak rokon formai érzület képes megközelíteni. Nálunk, úgy látszik, éppen ilyen érzületi rokonság híján bizonyul jóideig megközelíthetetlennek. Faludi szonettjének elszigeteltségét megszüntetni nem tudjuk, de módunkban áll kiemelni belőle, beszédesebb, mélyebb háttérrel adhatunk neki, mielőtt sikerül rámutatni eredetére, ha bevilá-

gítjuk azt az utat, amelyen Faludihoz került. Évekkel ezelőtt a középeurópai gáláns költészet motívumainak és formáinak világában jelöltem meg Faludi költészetének forrásvidékét.¹ A nyomok ezúttal is idevezetnek.

Attól az időponttól kezdve,² hogy Kolumbus egyik kalandortársa, Luis de Torres, elsőízben gyújt pipára Európában, hogy spanyol, francia írók (Ramon Pane, G. Fernandez de Oviedo y Valdés, Jaques Cartier) elsőízben számolnak be a dohány kultikus vonatkozásairól, titokzatos hatásáról, hogy Jean Nicot, II. Henrik francia király lisszaboni követe, felhívja rája a „nagy” világ figyelmét, állandóan foglalkoztatja és izgatja Európa képzeletét. Főleg ott, ahol előbb divattá, később szenvedéllyé lett a dohányzás, mindenekelőtt Angliában, Franciaországban, Olaszországban és a harmincéves háború óta Németországban. A „herba Nicotiana” mindenütt nyomon követi a nyugati kultúra útját. „Szellemtörténete” egy síkban halad a kávé,³ később a tea⁴ szerényebb diadalútjával, csak hogy jóval nagyobb területeket fog át, mélyebben fekvő rétegekben hódít. Kísérő jelenségeik és jegyeik viszont szinte teljesen azonosak. Kialakul a dohányzás „mitosz”-a, erkölcs- és érzülettana, kialakulnak szertartásai, amelyek hosszú századok alatt alig változnak. Külsőségeiben is meglepő érzékenységgel alkalmazkodik a nemzetek vérmérsékletéhez és tartásához. Akárcsak a kávé és a bor esetében, Európa tudós és laikus közönsége ezúttal is két végletes pártra szakad: dohányrajongókra és dohányellenzőkre. Száz meg száz röpirat bizonyítja: a dohány az emberiség pestise, viszont ugyanannyi vitatja: a dohány minden betegséget gyógyító „panacea”. I. Jakab angol király, a magyarra is lefordított „Királyi ajándék” szerzője, egész életében hadakozik ellene, Sir Walter Raleigh pedig pipával a szájában lép verpadra. Jacob Balde, a kései humanizmus legnagyobb német költője, könyvet ír a „száraz mámor” bűneiről (Satyra contra abusum tabaci, München, 1657; németül: Die truckene Trunkenheit, Nürnberg, 1658), Joh. Mich.

¹ Faludi és a német gáláns költészet. Egyetemes Phil. Közl. 1914, 201–6. l.

² V. ö. P. Sebillot: Le tabac dans les traditions, les superstitions et les coutums. Paris 1893. -- R. Cudell: Das Buch vom Tabak. 1927. — Egon Caesar Conte Corti: Die trockene Trunkenheit. Leipzig 1930. (Részletes, de nem kimerítő s nem mindig megbízható bibliografiával.)

³ I. E. Jacob: Sage u. Siegeszug des Kaffees 1934. — Bevilacqua Borsody Béla és Mozsáry Béla: Pest-Budai kávéházak. I–II. 1935.

⁴ Krüger: Gedanken vom Café, Thee, Tabak 1743. — Kakuza Okakura: Das Buch vom Tee. Leipzig, 1922.

Moscherosch megteremti a dohány ördögét (1650), egy angol kortársa viszont valóságos ünnepet celebrál neki (The triumph of tobacco over Sack and Ale. 1640).^{*} De hiába pápai bullák, fejedelmi tilalmak, büntetés, brutális orosz és török fenytés, — mindez csak a dohány „mítosz“-át táplálja. A dohányzás sorra meghódítja a művelt nyugatot és a barbár keletet, eljut a legészakibb északig és a legdélebb délig. A racionalizmus idején teljes polgárjogot kap, szalon- és udvarképessé válik.

A dohányzás terjeszkedéséhez egy ma még beláthatatlan, alig ismert dohányköltészet szolgáltatja a kísérő zenét.⁵ Ez a költészet nem bővelkedik remekművekben, de érzékenyen tükrözteti az ízlés és az érzület változásait, együtt úszik a barokközönnel és bizonytalansággal, együttfinnyáskodik a gáláns divattal, együttlélekzik a rokokóval, együttsír az érzelmességgel, együtt-humanizálódik a felvilágosodással. Van klasszikus és van romantikus korszaka. Megpróbálkozik minden lírai formával, a népies, személytelen társas dalon, ünneprontó szatírán kezdve a legünnepélyesebb ódáig. Mármost meglepő, hogy számbeli és formai gazdagságához képest milyen szegényes, könnyen áttekinthető ennek az egész költészetnek motivális világa. A dohány egyetemes gyógyítószer, megtisztítja az agyvelőt, elpárologtatja, elvonja az egészségre ártalmas nedveket, szemlélődésre, filozofálásra készíti az embert, osztozik magányában, könnyít mélabúján. A pipafüst az elmúlás, a földi sors, a tündérszerenese hasonlata és képe, a barokk világgép élet-álm metaforájának párja. A legtöbb dohányvers lényegében e néhány vezető gondolat vagy változata körül forog. A motivális megköötöttséggel természetesen együttjár a kép- és szólam-, helyzetkines, műnyelv megmerevedése és állandósulása, ami még ismertebb és önállóbb költők személyibb vonatkozású versein is nyomot hágy. (Joh. Christian Günther, Joh. H. Voss, Lessing, Höltz, E. von Feuchtersleben, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Reviczky...)

A rengeteg dohánydal és pipavers között van három, ame-

* A nagyszombati nyomtatványok közt is van 1651-ből egy „Geneologia Tabacae“, Kovalski Joachim műve. (Egyet. Kvt. aprónyomtatványai közt.) Latin vers. [Szerk.]

⁵ Henry J. Meller: Nicotiana. London, 1833. — Hoffmann von Fallersleben: Der Tabak in der deutschen Literatur (Weimarisches Jahrbuch. 1855). — W. Chappel: Popular Music of the olden times. Vol. II. 563. Tobacco is an Indian weed. — Hutchinson: Lyra nicotiana. London. — A. Kopp: Internationale Tabakpoesie (Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte. N. F. 13. 1899, 51, 11). — O. Erismann: Die Tabakpfeife in der deutschen Dichtung. Bern, 1917.

lyek a motivális határokon és az eredendő rokonságon belül egy-egy könnyen megkülönböztethető típust képviselnek. Mindhármukat régi nemes formai kultúra érlelte. Mindannyiuknak Anglia az őshazája, közönségük azonban egész Európa. A legtöbb nemzeti irodalomban akad fordítójuk, másolójuk és utánozójuk.

Az egyik vers szonett. Írója Sir Robert Aytoun (1570–1638. V. ö. *Poems* ed Ch. Roger 1844, 53: *On tobacco*). Európa azonban nem az eredeti angol szöveget, hanem Saint Amant (1594–1661) francia költő változatát recipiálja (*Oeuvres* 1865, I. 182):⁶

Assis sur un fagot, une pipe à la main,
Tristement accoudé contre une cheminée,
Les yeux fixes vers terre, et l'ame mutinée,
Je songe aux cruautés de mon sort inhumain.

L'espoir, qui me remet du jour au lendemain,
Essaye à gagner temps sur ma peine obstinée,
Et, me venant promettre une autre destinée,
Me fait monter plus haut qu'un empereur romain.

Mais à peine cette herbe est-elle mise en cendre,
Qu'en mon premier estat il me convient descendre,
Et passer mes ennuis à redire souvent:

Non, je ne trouve point beaucoup de difference
De prendre du tabac à vivre d'esperance,
Car l'un n'est que fumé, et l'autre n'est que vent.

Németországban főleg két átdolgozásban, a Chr. Gryphiuséban (*Poetische Wälder* I. 761) és a J. U. Königében (*Gedichte* ed. Joh. Leonhard Rost, Dresden, 1745, 316. l.) meg a H. Wilh. von Logau u. Altendorf (*Poetisches Vergnügen*, 1737, 145) hívebb fordításában terjed. Formájával, atmcszferikus hangulati elemeivel egyaránt közeláll Faludi Pipadalához.

Gazdag változatesaládjával együtt angol nyelvterületen ma is él, valósággal tömegdallá lett a másik, terjedelmesebb vers. Ősformáját George Wither (1588–1667) névéhez kapcsolja a legrégibb hagyomány, legismertebb változatát azonban egy XVII. századi gyűjtemény (*Wit and Mirth or Pills to purge Melancholy* 1699: *Tobacco 's but an Indian Weed...*) őrizte meg. A Kopp kis könyvtárra valót állított össze német változataiból. J. S. Bachot is megihlette. Az ő zenéjének köszöni halhatatlanságát. A vers különben teljes egészében a füst-mulandóság hasonlat exegézise s így neki is Faludi közvetlen közelében van a helye, főleg egyik kulcsversszaka révén:

⁶ L. Kopp, *Zeitschrift für vergl. Literaturgeschichte*, 52–55 l.

Wenn man die Pfeiffe angezündet,
 So sieht man, dass im Augenblick
 Der Rauch in freyer Lufft verschwindet,
 Nichts als die Asche bleibt zurück.
 So wird der Ruhm in Rauch verzehrt,
 Der Leib in Staub und Erd verkehrt...

A harmadik vers szonett, akárcsak az első... Eredetét, szerzőségét homály fedi. A francia, német források egy része André Lombard előbb londoni, utóbb middelburgi prédikátornak (XVII. század második fele), mások J. G. Grävius (1632–1703) híres németalföldi filológusnak vagy Esprit de Raymond, Comte de Modènenek tulajdonítják s a francia szövegben látják az eredetit. Mindez persze csupa feltevés. Érdekes viszont a következő adat: a francia Misson a XVII. század másik felében beutazza Angliát és útleírásában (*Memoires et observations faites par un voyageur en Angleterre à la Haye, 1698*) az angolok dohányzó szenvedélyének jellemzésére közlésezi a szonett ősalakját franciául:

Doux charme de ma solitude,
 Fumante pipe, ardent fourneau,
 Qui bannis mon inquiétude,
 Et qui me purges le cerveau.
 Tabac, dont mon ame est ravie,
 Lorsqu'aussi vite qu'un éclair
 Je te vois dissiper en l'air;
 Je vois l'image de ma vie.
 Tu rémets dans mon souvenir
 Ce qu'un jour je dois devenir
 N'étant qu'une cendre allumée;
 Et visiblement j'apperçois,
 Quand des yeux je suis ta fumée,
 Qu'il me faut finir, comme toi.

Innen kezdve érthetetlen gyorsasággal terjed mindenfelé. Németországban a legnépszerűbb. Itt pontosan a barokk-rokokó-átmenet időpontjában bukkan fel. Ismert meg ismeretlen gáláns költők hosszú sora, köztük R. Canitz, Hans von Assig, W. E. Tentzel, Joh. H. Cohausen, Hunold—Menantes, Koromandel, Haneke, Dan. W. Triller, Brockes, B. Feind, Garlieb Sillem — gondoskodik fordításáról és terjesztéséről. Gottsched folyóirata (*Die Vernünftigen Tadlerinnen* 1726, II. 230) külön cikket szentel neki. Egyetlen antológiából sem hiányzik. Van olyan, hogy hét változatával kedveskedik olvasóinak (Chr. Weichmann: *Poesie der Niedersachsen*, 1726). Dallama révén, ponyva, aprónyomtatványok útján azokhoz a rétegekhez is hozzáférközik, amelyeknek különben kevés közük az irodalommal. Éneklük, akárcsak egy

népszerű, mai slágert. Túléli a századot, a felvilágosodást, klasszicizmust, romantikát. A világirodalom nem igen ismer hozzáfogható hosszúéletű verset. Bajos volna megmondani, minek köszönheti tüneményes népszerűségét. Talán finomkodó, kecses és mégis zárt formájának, józan mélabújának és érzelmességének, okoskedva elemző egzisztenciális bölcsességének, személytelenségének, amellyel otthont ad minden rokon helyzetnek és hangulatnak, vagy talán annak, hogy minden előzőjénél elegánsabb és virtuózabb módon szolgálja a régi élet-álom-füst-hasonlatot. Elég az hozzá, hogy ott él mintegy a levegőben, hogy minden nemzet, minden költő számára hozzáférhető. Faludinak is keze- és szemeügyébe eshetett, akár Bécsben, akár Rómában, akár odahaza. Pipadala úgy hat, mintha csak a franciát másolta volna magyarul; ritmusban, rímképben inkább utánköltés, mint fordítás. A gondolatmenetet teljesen recipiálja, a belső formából, a vers „lelkéből” annyit, amennyi nyelvi-technikai készségéből telt. Tanulságos összehasonlításul hadd álljon itt a német változatok közül a Tentzelé (Curieuse Bibliothek, Oder Fortsetzung der Monatlichen Unterredungen 1704, 424. l.); a francia mellett ez hat leginkább a magyar pipadal rokonának:

Du meiner Einsamkeit Ergetzen,
 Geliebtes Pfeiffchen, meine Lust!
 Das mir erleichtert Haupt und Brust
 Und meinen Geist in Ruh kan setzen;
 Toback, der mir kan Freude geben!
 Wenn ich dich seh im Rauch auffgehn
 Gleichwie den Blitz, so kan ich sehn
 Ein wahres Bild von meinem Leben.
 Da mir wird klärlich vorgestellt,
 Das Ende dieser kleinen Welt,
 Der mit der Seel begabten Asche,
 Und merken in verwirrter Ruh,
 Dass, der ich nur nach Rauch stets hasche,
 Ich ebenso vergeh' wie du.

Nem kell mondanunk, hogy Faludinak nem kell restellnie a költői versenyt.

*

Huszonnégy éve annak, hogy megtaláltam Faludi legmélyebben gáláns versének, a Phyllisnek, eredetijét. Amit akkor költészetének, elsősorban idilljeinek formavilágáról, gáláns jellegéről és természetéről írtam, azt most a Pipadal európai rokonságának felderítése után, teljesen igazolva látom. De talán ennél is fontosabb, hogy egy lépéssel újra közelebb jutottunk Faludi történeti szerepének megértéséhez. Nem az a lényeges, hogy motí-

vumaiban, versalakjaiban „olaszos“-nak vagy „németes“-nek bizonyul, hanem, hogy belső tartása, művészi vérmérséklete szerint egy síkban találkozik időpontjának középeurópai stíluseszményeivel és motivális törekvéseivel. Csak ez a félig ösztönszerű, félig tudatos-szándékos találkozás teszi lehetővé, hogy teljesítse küldetését a magyar lírai költészet történetében. Balassi szerepe a nagy kezdeményező ős helyzetéből és értelméből adódik. Ma már egyre tisztábban látjuk: elemi szenvedélyének, megrázkódtatásainak, petrarkisták és Petrarca-epigónok, jelentéktelen humanisták, az egyetemes petrarkista közvagyonnal élő osztrák és német kortársak oldják meg a nyelvét. E mellett a halhatatlan tény mellett elhomályosul minden kölesönnzés vagy véletlen egyezés jelentősége.⁷ A maga teremtő lendülete és az ő példájuk bátorítja Balassit arra, hogy az eddig törvénytelen magyar nyelvre eserélje a törvényes latint, hogy a legprofánabb, legüldözöttebb érzésnek, a szerelemnek, a legcéltalanabb áhítatnak, a szépség vallásának, az istenes áhítat közvetlen közelében juttasson helyet, hogy áttörje a kollektivitás és személytelenség korlátjait. És nincs az a kinyomozható, száz könyvből kielemezhető külső tárgyi hatás, amely megfejthetné ennek az utolsó döntő lépésnek irracionális lényegét. S itt van egyik forrása Balassi varázsának, amellyel megejti három lírai nemzedék szemét és fülét. Ehhez járul, hogy Balassi versszaka, úgy, amint idegen mintára áthonosította, az arányosan tagozott, architektónikus versszaképítkezés kis remeke. Egyet azonban még nem ismert (vagy ha igen, csak néhány kivételes esetben): az egész vers testére érvényes zárt architektúra művészetét. Számos versében a termékeny hangulat, a teremtő versötlet, a tápláló alaphelyzet már régesrég kimerült, amikor még mindig nincsen vége a versnek. Bátran hozzátehetnénk néhány versszakot, a vers teste nem sínylené meg, bátran elvehetnénk belőle ugyanannyit, s a versnek nem folynék el a vére. (Igaz, hogy ebben nagy része van a verset alakító, irányító dallamnak.) Epigónjai alatt nem javul, sőt ellenkezőleg rosszabbra fordul ez a helyzet (kivétel alig akad: mindössze a népi-deákos lírának egy-két szerencés darabja mutat némi haladást). Az esedékes második lépést Faludi teszi meg. Legszebb vallásos és világi verseiben az egyes versszak, ha még olyan zárt

⁷ Ezekkel a kérdésekkel foglalkozom *A magyar nyelv felfedezése*, (Budapest, 1933) c. könyvemben s két tanulmányomban (*A magyar szellem európaizálásának első formái*, Budapest 1934; *Die Anfänge der ungarischen Persönlichkeitendichtung*, Festschrift für G. Petz, Budapest 1933).

is, nem él önálló vagy öncélú életet, hanem alá van rendelve értelem szerint is az architektónikusan megszerkesztett versépületnek. Itt találui elsőízben megnyugtató magyar példát ilyen versarchitektúrára, helyesebben arra, hogy a láthatatlan belső forma teljesen eggyéolvad a látható és hallható külsővel. Gondoljunk ezzel szemben nemzedéktársának, Amadénak, végeérhetetlen verseire, egymást kergető, végkimerülésig hajsolt versszakaira, s tüstént lemérhetjük az architektónikus és atektónikus művészi természet különbségét.

Faludi nem alkotó költő. Csak idő kérdése, hogy megtaláljuk még jó néhány versének idegen őst vagy megfelelőjét. A Tündérkertről például már most is megállapítható, hogy valamilyen ismeretlen német-francia vagy olasz kerülővel vetődött hozzá a spanyol Gongora világából. De még ha kiderülne is, hogy költészete első sorától az utolsóig merő visszhang, még ez sem változtatna páratlan történeti szerepén.

II.

Kisztő ének.

A gálánskor örökli az érett „barokk” nagy kérdéseit, de minden nyugtalanító problematika híján. Enyészet, halál, inferno, Fortuna-gondolat, abszolút magány levetkőzi ijesztő fenségét. A teremő kételkedést fölváltja a fölényes ironia, a szenvedélyt a személytelen játékosztön, a szerelmet a szerelmeskedés, a flirt, a szellemet a szellemeskedés. Ezidőtájt alakul ki az udvarlás mai fogalma. A végtelen vonal zenéjéből mindössze annyi marad, amennyi befér egy-egy veszélytelen dalba, áriába, kantatéba. Csak egy dolog kötelező: a tartás, a forma, a „disztancia pátosza”. Minden hangot a visszhangja, minden képet a tükörképe határoz meg a nagy nyilvánosság ellenőrzése mellett. Az udvari ember barokk eszményében elhomályosul az erkölcsi, érületi felelősség minden eleme, viszont túlsúlyba kerül benne minden, ami felelőtlen virtuozitás, alakoskodás, könnyedség. Ez a világ teremti meg a gáláns költészet klimatikus feltételeit, táplálja a gáláns költő kimeríthetetlen játékosztönét.

Faludi világi verseit a *Kisztő ének* vezeti be. (Eredetileg váltakozó éneket alkotott a *Felelő ének*kel, s ez világot vet első lelőhelyére, valamilyen daljátékra vagy drámára.) A századeleji illetan, tartás- és mozgásművészet szabályai szerint megépített,

minden gáláns jeggyel ékes lírai kép. Ritmikai, nyelvi-formai megoldása olyan teljes és meggyőző, ahogyan ez a magyar költői nyelv akkori fokán és akkori eszközeivel egyáltalán lehetséges volt:

Kisztő ének.

Űri nemzet eredete,
Deli, jeles, ép termete,
Gyöngyös, köves szép ruhája,
Ruhájánál szebb arcája;
De mit használ, ha hamis?

Szeme kökény, csillag fénye,
Amor csuda építménye,
Tüzet lobbant pillantása,
Mint az egek villámlása,
De mit használ, ha hamis?

Alabastrum fehér nyaka,
Piros rózsát nyit ajaka,
Sima márvány picin álla,
Tiszta hónál tisztább válla,
De mit használ, ha hamis?

Pindus hegyén szebb verseket
Nem mondanak, énekeket,
Mint mikor ő torkát nyitja
És hárfáját megindítja;
De mit használ, ha hamis?

Szép mikor varr, szép mikor ír,
Szép, ha nevet, szép mikor sír,
Szép mikor ül, szép mikor áll,
Jól hajt térdet, cifrán sétál,
De mit használ, ha hamis?

Tréfás, nyájos, hízelkedő,
Bátor, vidám, kedveskedő,
Sokkal biztat mosolgása,
Teljes tárház ajánlása,
De mit használ, ha hamis?

Benjamin Neukirch,⁸ eleinte Hofmannswaldau rajongó tanítványa, de azután nemzedéktársaival együtt megtér Boileauhoz, a józan okosság, mértéktartás, természetes ízlés poétikájához. Az ő neve alatt jelent meg a barokk-gáláns átmenet és alak- megalkatváltozás mértékadó antológiája.⁹ Egyik versében a Faludié-

⁸ W. Dorn: B. Neukirch, (Literarhistorische Forschungen. Herausg. v. J. Schick u. M. Fr. v. Waldberg, IV. Weimar 1897).

⁹ Herrn von Hoffmannswaldaus und anderer Deutschen ausserlesener u. bisher ungedruckter Gedichte, erster Theil... Leipzig 1695. (Még 6 kötet, de Neukirch csak a két első szerkesztette) — A. Hübscher: Die Dichter der Neukirch'schen Sammlung. Euphorion, XXIV. 1. 11.: 259 11.

val teljesen azonos művészi, helyesebben lírai-karakterológiai feladat foglalkoztatja:

An Sylvien über ihre Unempfindlichkeit.

Sylvia ist wohlgemacht,
Ihre Glieder sind wie Ketten,
Und ich wollte sicher wetten,
Dass von hundert Amouretten
Drei nicht ihre Schönheit hätten,
Noch ihr holdes Angesicht;
Nur ihr Herze tauget nicht.

Sylvia ist angenehm,
Ihre Lippen sind Korallen,
Ihre Brüste Zuckerballen,
Und ihr honigsüßes Lallen
Gleicht den jungen Nachtigallen,
Die die Mutter abgericht't;
Nur ihr Herze tauget nicht.

Sylvia ist voller Lust,
Sie verbirget, was sie schmerzet,
Sie ergetzet, wann sie herzet,
Sie bezaubert, wann sie scherzet,
Lachet, wenn man sie verschwärzet,
Und hört alles, was man spricht;
Nur ihr Herze tauget nicht...

Az első olvasásra és egybevetésre nyilvánvaló, hogy itt nincsen szó sem pusztá fordításról, sem önállótlan másolásról, de viszont semmi kétség: a két vers alaphelyzete, témája, belső és külső formája, hangja, ritmikája, egyszóval egész épülete a képzelhető legteljesebben egyezik s úgy hat, mintha egy kéz írta volna őket. A legmeggyőzőbb persze a visszatérő sor értelme és egyezése. Itt is, ott is az a szerepe, hogy minden versszak végén ellenkezőjére fordítsa, ironizálja a lány gánestalanságáról rajzolt képet. Más a két vers rímképlete és versszak-képe, de mihelyt elhagyjuk a német szakok kezdő sorát, amely csak címfunkciót lát el és nem tartozik szervesen a versszak testéhez, akkor, ha lehet, még közelebb került egymáshoz Faludi és Neukirch.

Bessenyei és a magyar élettípus.

Az a szükség, amely arra hajt, hogy irodalmunkat külföldi közönség előtt érvényesítsük, nagyon értékes tapasztalatokkal tesz gazdagabbá, s ezeket a belső kutatásban is felhasználhatjuk. Egyik ilyen tapasztalat az, hogy irodalomszemléletünkön mint valami szívós és mégis finom alaphálózathoz végigvonul a nemzeti szempontból vett használhatóság gondolata. Nagy íróink túlnyomórészt közszolgálatnak tekintették irodalmi munkásságukat, a hazának akartak szolgálni, közvéleményt teremteni, szilárdítani, gyógyítani vagy ébresztetni s nagyon felháborodva tiltakoztak volna a „l'art pour l'art“ elmélet rájuk vagy műveikre való alkalmazásának még csak a kísérlete ellen is.

Sok nagy írónk kerülő úton, nemes hátsógondolattal jutott el a remekműhöz, amelyet egy olthatatlan, nagyon magas hőfokú tűzön olvasztott érből a magyar ember művészi alakító tehetsége mintegy önmagától alkotott. S ezért a magyar remekművek között nagyon kevés kelti azt a benyomást, hogy itt csöndesen latolgató, nyugodt kézzel cizelláló művész megfontolt szándéka vált örök-érvényű formává.

Még jellegzetesebb azoknak az íróinknak sorsa, akik nem alkottak örök-érvényű formákat és mégis csalahatatlan érzéssel érezzük nagyságukat. Ha az írókat a nevükhöz fűződő remekművekért s rajtuk keresztül értékeljük, akkor sok magyar író, aki szívünknek kedves, rejtéllyé légiessül számunkra. Sírjuk fölött, amelyen nem sorakoznak remekművű urnák, tanácstalanul állunk, nyugtalan kegyelettel. S amikor ösztönös érzéssel tör fel belőlünk a meggyőződés, a régi, a biztos: „És mégis nagy ember nyugszik itt!“, akkor felvillannak előttünk a halott életének harcai, tollának tiszta fehérje és acélos ereje, lelkesedésének tónusa, mozdulatainak szépsége, s mindennekfölött az azonosság az az érzése, amely szegény rokonként ejt térdre mindünket a dísztelen sír lábánál.

Rokonságot csak olyan halottakkal lehet érezni, akik még mindig élnek, hatnak s mintát álmognak számunkra. S a magyar írókkal nemcsak azért érzünk rokonságot, ami utánuk maradt, hanem azért — vagy azért is —, amit szenvedtek értünk, helyettünk és amire megtanítottak. A magyar író nemcsak művész, akinek az a funkciója, hogy tollából szép mondatok folynak a papírosra, hanem *élettípus*, aki megmutatja, milyen viszonyba kell lépünk azzal, ami körülvesz s azzal, ami bennünk forrong; hogyan játszhatjuk igazán magyar módon szerepünket a nemzetek véres színpadán; hogyan lehetünk minél teljesebben magunk. S ne feledjük, hogy ebben a feladatban nemcsak hazafiúi és erkölcsi példaadás van, hanem a legtisztább értelemben vett művészet is: stílusosan élni, benső tartalmat kristályos következetességgel kiformálni *művészet*. A művész élete is hozzátartozik a műhöz, sokszor egészen egybeforr vele. Petőfi élete több külföldi költőt ihletett, mint versei; Jókai a magyar élettípus kialakításával ért el a regényíróművészetnek olyan magas csúcsaira, hogy a meredek hegycfal alján álló kritikások sehogyan sem tudták szeksztánsaik „kezeügyébe“ keríteni.

Ma könnyen dobálóznak az *élettípus* fogalmával. Merész analógiák láncára fűzik, amikor barokk, gótikus vagy biedermeieréletről beszélnek. Az élettípus

mélyebb tanulmányozásával, tudományos rendszerezésével azonban adások maradnak.

Az élettípusnak van egy külső armatúrája: az *életkörülmények* — az, hogy valaki falun él vagy városban, gazdag-e vagy szegény, milyen foglalkozást űz, hol tanult stb. —, az *életstílus* — az életmód esztétikai síkban —; de van egy belső élettípus is, amelyet a felfogás, az eszmények és a vágyak határoznak meg, az, hogy milyen a viszonyunk élethez és halálhoz, emberhez és emberiséghez, természethez és művészethez; harcos természet vagyunk-e vagy békességes, az udvari élet fejez-e ki legjobban vagy a nyárspolgár élete; milyen a hitünk színezete és a jellemünk hajlékonysága; milyen kép lebeg előttünk örök kísértésként: a lámpa fénykúpjába összefoglalt családi kör, vagy száguldó paripák a haremzón?

Más kérdés, hogy van-e nemzeti vagy faji élettípus? Az egyéni élet kialakult típusai között egy nemzet, törzs vagy faj körében vannak-e jellegzetes hasonlóságok, törvényszerűséget mutató egyezések? Misztikus vakmerőség kellene hozzá, hogy kategórikus választ adjunk erre a döntő fontosságú kérdésre. Legyünk óvatosak s állapítsunk meg legalább annyit, hogy amikor egy nemzet kebelében az egyéni sorsok szinte ritmikusan újra meg újra azonos körülmények közé sodródnak, akkor azok a sorsok hasonlóan reagálnak, küzdenek az örvény ellen s csiszolódnak le a tajtékzó árrban. Márpedig a „magyar sors“ makacsul ismétlődik . . .

Bessenyei sorsát könnyű volna párhuzamba hozni sok más olyan magyaréval, akik a „kezdetben vala“ tétlen káoszába Isten segítségével magot teremtettek és rendet hoztak egy élet boldogsága árán, — mert a káosz még bukásában is veszedelmes ellenfél . . . Különösen Kazinczy helyzetét lehetne célszerűen összehasonlítani a bihari remetéével, de míg Kazinczy lelkéhez „telefonhuzalok“ mutatják az utat, Bessenyei körül a káosz vak erővonalai vonaglanak még. De itt is, ott is, azonos az alapélmény: a fájdalmasan csendes pusztaság, amelyben a művelt ember szava olyan kísértetiesen kong, hogy először ijedten hallgat el s aztán egész élete menekülés lesz ettől a siket csendtől, az örök monológtól. Az író körül hallgat a magyar élet. Egy-egy levél töri meg a némaságot, de mi egy-egy távoli hang ebben a némaságban, amelyben az elemek végkép lehalkították az embert? De se Bessenyei, se Kazinczy nem érzélegnek és nem sápítoznak. Idealisták: természetesnek találják, hogy beszélniük kell akkor is, ha senki sem hallgat oda, s meg vannak győződve róla, hogy a pusztába küldött szó felébreszti a pusztát s a sivatag mélyén felraktározódott szép szó előbb-utóbb élet lesz és táplálék. A magot eleinte fönn kavarja a szél a terméketlen magasságokban, tornyok tetejére menekült magányos műveltek szintjén; de a magok súlyosak s előbb-utóbb földet érnek; élesek és hegyesek: majd csak belefűrődnek a lomha televénybe. Bessenyei jól emlékezik a maga tespedtségének korára s mivel ő maga is átalakuláson ment át, hiszi, a többi magyarok esete sem kétségbeejtő.

Amikor Bécsbe kerül, a környezet hatására rendkívül gyorsan ébred felelőssége, és huszáros tempóban művelődik. Az, ahogy megtanul németül, franciául s ahogy olvasni kezd, nemcsak magyaros nekibuzdulás és bátor belevágás, hanem a helyzetnek az a villámgyors felismerése, amit csak a mozgékony értelem magyaráz, — talán ősi harcok gyakorlata. Vagy a „szűz természetben“ gyorsabban ható külföldi injekció csodája ez? Mindegy: ez is, amaz is magyar vonás, állandó vonás. A párizsi elemi iskolákban tanuló magyar gyerekek nagyszerű eredmény

átlaga és a magyar gárdisták vasszorgalma jól összevág; a magyar „készenlét” versengőkodv és a magyar leleményesség nem új erények. Értelmesség, gyors fel-fogás és szívósság adnak itt egymásnak találkozót.

A szívósság, az összeszorított fogak s a túlfeszült izmok herkulesi munkája külföldi vélemények — mégpedig nagyon különböző korokból származó vélemények — szerint mindig jellemezte a külföldre szakadt magyart. Nem lehetne Bessenyei élete csodáját másképp megközelíteni, mint ha elgondoljuk, mennyi keserűség és mennyi dacos lelkesedés kellett ide fűtőanyagának. Ez a sok és sokféle mű nem egy goethei természet sokoldalú derűjéből született, s a tollat sokszor ökölbe fogták, mielőtt a finom ujjak közé siklott engedelmesen. Atlasz vállairól ezekben az ujjakba gördült le a magyar glóbusz, amely nem akart megmozdulni, amíg Bessenyei, Kazinczy, Csokonai, Kisfaludy Sándor, Széchenyi, Kossuth, Jókai nem adtak neki lendületet. Magyar sors az is, hogy nem vethettek vállat vállnak és hogy mindegyiküknek külön kellett szívósnak lennie, elkeseredett daccal azon kínlódnia, hogy végre érezhessék: „Eppur si muove!”

Ez a szívósság és dacosság nagyon sokszínű. Nemcsak mozgat, alkot, de akadályokat is torent a lélek mélyén. Tudjuk, ez rontotta meg Bessenyei életének második felét, amikor neheztelésből vált hitet s czzel kiközösíti magát rokonai és barátai köréből és elveszti hivatalos kapcsolatát azzal a magyar talajjal, amelynek időnkinti érintése erőt adott neki a földgörgetéshez.

Tökéletesen ismeri azt a magyar nemest, akiről Pontyiban és a Természet világában olyan képet rajzol, hogy Kisfaludy Károlytól Móríc Zsigmondig mindenki igazolja. S belülről is ismeri, benne, e típus ostorozójában is sok maradt abból, amit ostoroz.

S itt a jellegzetesen magyar meghasonlás csirája is. Ez az a hajszálfinom repedés, amelyen a verbéna vázájából kiszivárog az éltető víz. Mint csaknem minden magyar úttörő, Bessenyei is „kétlelkű”. Ő, aki Bécs kultúrával túltelített levegőjében találta meg a magyar ember lelke mélyén szunnyadó esztétát, hazakerülve elássa magát a nádasok közé, évtizedeken át pihen és álmodozik és fantasztikus perekbe veszejt erejét, hogy helyreállítsa a Bessenyei-család ősi fényét. Harcrakél a magyar parasztert, véletlenül, vagy sem, már Ágis is a kisemberekért pusztul el¹ és Bessenyeit azért mellőzik az úriszékben, mert a paraszток pártján áll, de ő, a kultúra rajongója, károsnak találja a nép művelését! Lelke mélyén él-hal a bátor kiállásért és Hunyadi Lászlójában is, másutt is valami harcos határozottság van, kemény, törhetetlen magyarság, mintha Czuczor Hunyadiját látnók már, aki úgy véste magát képzeletünkbe, hogy „mond és marad nyugodtan...” De máskor csupa tépelődés, okoskodás. A mindig világos célratörő, hidegfejű Voltaire-t itt kiegészíti Rousseau, aki lágygyá és határozatlanná kerekíti a racionalizmus éles sarkait.

Madách Adámja jut eszünkbe, a magyar szívósság örök példaképe, a magyar optimizmusé, aki mégis annyiszor csalódik s oly fájdalmasan mereng el ereje korlátoltsága fölött. Ez a tépelődés mindig értékes, szinte azt mondhatnám: önnevelő hatású. Madáchot előlegezi és magyar szempontból igazolja, hogy az első magyar „pionir”, aki, mint az ő Adámja, még ki nem alakult világokban tört álmotut, annyira szerette a hosszas elmélkedéseket, az egye-

¹ Az is tökéletesen magyar benne, hogy bár úgy szakad rá Bécsben a külföldi műveltség, hogy alig jut lélekzethez, mindent azonnal *alkalmaz* magyar viszonyokra. Alkalmazkodik, de alkalmas módon.

temes alkalmazhatóságot, az általános-érvényűséget. Hiába mondják erre: ez Voltaire és Pope hatása, nem Bessenyei sajátja. De fussák át a statisztikát s meg fogják látni, hogy Bessenyeitől Csokonain és Berzsenyin keresztül, Vörösmartyn, a „Felhők“ Petőfijén, a hősköltemények Aranyán keresztül Madáchig ugyanaz az örök magyar vágy teljesedik ki minden nagy művészünkben: azt, ami egyéni fájdalom, nemzeti aggodalom, csak úgy lehet elviselni, ha általános érvényt biztosítunk neki a legmagasabb gondolatok síkjában, amely úgyszólván Isten térdén nyugszik. Bessenyei okoskodásának van valami sajátos zamata, — valami benső tüze, amely át- meg átfűti az ügyetlen verseket: a magyar ember élete túlságosan komoly ahhoz, hogy a gondolat szellemi játék legyen vagy tudományos filozófia: minden, amit kimond, életkérdés az ő számára, s úgy érzi, az életkérdés mindig az egész emberiségé.

Nem mondok semmi újat, amikor a „derékban kettétört“ exisztenciát is jellemzőnek találom a magyar sorsra. Irodalmunk tele van ilyen hősökkel. Bessenyei nagyon magasra helyezi célját és visszahull a földre, amelyből vétetett. Mi ez: a „földdobott kő“, vagy az „Itt élned-halnod kell“ attitűdje, amikor haza kell jönnie, ki tudná ma megmondani? De harmincéves fejlett öregnek érzi magát s a viharzó életből közvetlenül remetebárlangba búvik. Ez is kitartás, szívósság és ez is „meghasonlás“, vagy talán ott volt az ürömpohár alján valami édes üledék s a remete *hazatalált?* A földbirtokos élettípusa lassankint felszívta az írót. Bessenyei is elmondhatta volna: „Partra szállottam, levonom vitorlámat“. De azért sohasem vonta le egészen.

A lovag hazatért a keresztes hadjáratból, amelyet a kulturátlanság ellen folytatott, s remete lett. Sok sebet kapott, de az ostromlott vár fokán most már ott lobogott a sokat cibált, ezer foszlányba foszlott zászló. És soha senki se merte onnan letaszítani.

A remetének igénye van az utókorra. A nagy ember életének az utókor fontos kiegészítő része. De különösen ragaszkodnia kell az utókorhoz annak aki minden tehetségét korszerű kérdésekbe gyúrta bele, aki nem ért rá remekműveket alkotni, mert úttörő kellett, hogy legyen, életípust kellett hagynia nemzetére. Mintha csak Chateaubriand-t hallanók,² amikor Bessenyeink „koporsómon túlvitt beszédem“-ről álmodik. Tartozunk neki azzal, hogy megértsük ezt a beszédet, amely csakugyan túlvitte őt a koporsón. Sokat várt a „szavak ragyogó fényétől és méltóságától“. Szavai azóta ezer visszhangot költöttek fel s az a magyar nyelv, amelyet védenie kellett, a legnagyobb remekek kanyargóiba is diadalmasan simul. De minden szónál ragyogóbb életének biztató fénye: a magára maradt magyar tehetsége a helyzet gyors felismeréséhez, a sokirányú műveltség megszerzéséhez és szétszórásához, szívós kitartása minden végleteken át, Scylla és Charybdis között egyetlen célra szögezett szeme, tragédiája, amelytől az eszményhez és az utókorhoz föllebbezett.

Tökéletes stílus van ebben az életben s amikor egész mélysége fel tud villanni egy-egy regényrészletben, egy-egy verssorban, egy-egy levélben, akkor a mű is stílust kap és mélységet s kitárt karokkal szakad be a küzdelem jeléből a remekmű öröklétébe.

Hankiss János.

² Az, aki eddig oly hatalmasan agitált, most elmélyed, „magába száll“ — oly mélyen, ahogy csak a nagy lelkek tudnak. Sohasem élt üres, kifelé fordult, homlokzati életet; optimizmusa és pesszimizmusa mindig ellensúlyozta egymást. Felismeri a szakadékokat, mélyen beletekint, aztán az égre emeli szomorú tekintetét töredelmet keres törhetetlen szívében.

Guillaume Vautier.

(1866—1937.)

(Megemlékezés egy Petőfi- és Madách-fordító, magyarbarát francia íróról.)

A múlt év őszén Saint Germain-en Layeben, Párizs mellett, meghalt egy francia író és műfordító: Guillaume Vautier, aki egy hosszú életen keresztül lelkes barátja volt a magyarságnak és a magyar irodalomnak s aki buzgó tevékenységet fejtett ki, hogy irodalmunk kiváló alkotásait fordításában honfitársaival megismertesse. Csendes, szerény, a munkának élő, eszményi gondolkodású ember volt. Nem kereste a nyilvános szereplést és hírnevet, barátai és ismerősei szűk körén kívül kevesen ismerték nevét, hiába keressük azt a mi lexikonjainkban és írói életrajzgyűjteményeinkben is, irodalmi társaságaink sem vettek róla tudomást, pedig megérdemli, hogy számon-tartsuk hazánk régi külföldi barátai sorában s hogy elhunytával kapcsolatban életpályájáról és magyarvonakozású irodalmi működéséről megemlékezzünk.

Vautier 1866. január hatodikán született Párizsban. Szüleit korán elvesztette s 12 éves korában Magyarországra került, mint Révay Simon báró hasonló nevű fiának játszó- és tanulótársa. Gyermekkora egy részét tehát hazánkban töltötte a Révay-családnál, melynek Felső-Magyarországon két kastélya és hatalmas birtokai voltak s amellyel kapcsolatait egész életén át megőrizte. E környezetben természetesen tökéletesen megtanult magyarul, ami lehetővé tette számára, hogy 1882-ben a budapesti Kereskedelmi Akadémiára beiratkozzék, ahol három év múlva érettségit tett. Tanulmányai befejezése után visszatért Franciaországba és a francia állam szolgálatába lépett. Élete jelentékeny részét mint konzuli tisztviselő külföldön, főképp Oroszországban töltötte. Pályáját 1888-ban a bécsi francia konzulátusnál kezdte meg, onnan Budapestre került, minthogy a francia kormány az ottani francia konzulátushoz nevezte ki attasénak. E minőségben ismét több évet töltött Magyarországon, hol hosszabb-rövidebb ideig azután is többízben tartózkodott. Budapestről mint helyettes konzul Krisztániába, majd Moszkvába és Szentpétervárra helyeztetett át, azután mint konzul Odesszában és végül Lembergben működött. 1925-ben vonult nyugalomba és életének utolsó tizenkét évét Saint-Germainben töltötte. A francia Becsületrend lovagja volt és számos külföldi kitüntetés birtokosa. Hosszú és fájdalmas betegség után 1937. szeptember 28-án halt meg. „C'était un homme actif, — írja róla egyik barátja — tout dévoué à ses fonctions... un ami sûr, dans toute l'acception du terme, et qui a laissé après sa mort les plus profonds et les plus sincères regrets.“

Vautiernak gyermek- és ifjúkorában hazánkban töltött évei maradandó benyomásokat hagytak hátra lelkében. Ezek hatása alatt sohasem szűnt meg Magyarország és a magyar irodalom iránt érdeklődni. „Il aimait la Hongrie comme une seconde patrie et mettait une véritable passion à traduire les œuvres de vos grands écrivains“ — jegyzi meg a fent idézett levél írója. Habár évtizedeken át Magyarországtól távol élt és különösen Oroszországban igen kevés alkalma volt magyarokkal találkozni, nem felejtette el nyelvünket sem és azt még öregkorában is meglepően jó kiejtéssel és folyékonyan beszélte.

Budapesten töltött évei alatt mint francia konzulátusi attasé írta meg *La Hongrie économique* című könyvét (megjelent 1893-ban, Párizsban, a Berger Levrault és Társa-cég kiadásában, 498 lapnyi terjedelemben). Ez nagy szorgalommal összegyűjtött adatok alapján készült, alapos munka, mely mind Franciaországban, mind nálunk kedvező fogadtatásra talált. Művét a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatásban részesítette, a párizsi Académie des Sciences morales politiques-ban pedig bemutatásra került. Megjelenése évében többek közt a *Budapesti Szemle* közölt róla terjedelmes és elismerő bírálatot.

E munkája célját Vautier egy hozzám intézett levelében így határozta meg: „je me suis efforcé de retracer... la magnifique évolution accomplie par votre patrie à partir de 1867 et qui lui valut, vers les années 1890, une ère de progrès et de prospérité sans pareille“. Kitűzött célját meg is valósította, könyve valóban a legkomolyabb és legtárgyilagosabb francia munkák egyike, amelyek a világháborút megelőző korszakban hazánkról megjelentek.

Vautier a magyar irodalom iránt tanúsított érdeklődésének felkeltésében nagy része volt Justh Zsigmondnak, akivel Révayék házánál ismerkedett meg és barátkozott össze. E barátságnak, valamint Justh egyéniségének és nagyszabású kulturális programjának jellemzésére talán nem lesz érdektelen Vautiernek egyik, hozzám intézett leveléből idézni a következőket: „Justh n'était pas exclusivement un homme de lettres. S'il avait abordé l'étude de diverses couches sociales, c'était dans un but d'ordre plus général. A l'époque où la Hongrie allait de réforme en réforme, de progrès en progrès, son ambition le portait à agir sur l'esprit même de la société hongroise. Et il s'était déjà utilement affirmé dans ce domaine, notamment par la création du „Műbarátok Egylete“ qui visait à établir des liens entre les classes dirigeantes et les artistes et écrivains. Parmi les moyens qu'il comptait employer pour travailler au bien de sa patrie figurait en bonne place le rapprochement entre les classes cultivées de la Hongrie et de la France. Étant donnée la situation exceptionnellement favorable dont il jouissait dans l'un et l'autre pays, j'ai toujours cru et je reste convaincu qu'il eût obtenu sur ce terrain des résultats appréciables.

Le sort ne l'a pas voulu. Les meilleurs et les plus doués de ses adeptes — Louis Széchenyi, Géza Batthyány, les deux frères Keglevich — sont morts prématurément. Personne après lui n'a relevé le flambeau.

Pour la Hongrie, comme pour l'amitié franco-hongroise, la perte de Justh a été irréparable.

Quant à moi, qui ai pleuré en lui le meilleur des amis, je suis heureux de l'occasion qui m'est offerte — ce sera sans doute la dernière — d'apporter à sa mémoire le témoignage ému de ma vive et sincère amitié.“

Justh hatása alatt kezdett Vautier a magyar irodalommal foglalkozni és az ő biztatására érlelődött meg benne az az elhatározás, hogy honfitársait a magyar irodalom kiválóbb termékeivel megismertesse. Fordítói tevékenységét lényegesen megkönnyítette magyar nyelvtudása; ez lehetővé tette számára a műveknek eredetiben való olvasását és nem volt szüksége német fordítások igénybevételére.

Első ilyen kísérlete Justh *A Puszta Könyve* című munkájának fordítása volt, mely *Le Livre de la Pousa* címmel 1892-ben jelent meg Párizsban, Ollendorf kiadónál. Ez egyike ama kevés számú magyar könyveknek, amelyek valóban eljutottak francia olvasók kezébe, amennyiben élénk visszhangot keltett az előkelő francia társaságokban és némely irodalmi körökben s olyan olvasók és kritikusok, mint Huysmans, Coppée, Sully-Prudhomme, Taine és Faguet nyilatkoztak róla nagy elismeréssel.

Ugyancsak Justh biztatására fordította le Vautier Madách *Ember Tragédiáját* is. Ezzel Justhnak nagy tervei voltak, nemcsak a fordítást akarta kiadni, hanem befolyásos párizsi összeköttetéseinek felhasználásával Párizsban elő is akarta adatni Madách remekét. A halál mindkét tervének megvalósításában megakadályozta és Vautier fordítása csak 1931-ben jelent meg a budapesti Librairie française kiadásában.

Vautier nagy szolgálatot tett a magyar irodalomnak ezzel a fordítással. Ő előtte már két francia próbálkozott meg ezzel a feladattal. Az első, nem teljes fordítás egy szinte hozzáférhetetlen helyen, egy. budapesti francia folyóiratban, a *Gazette de Hongrie* 1881. évfolyamában jelent meg és valószínűleg a szerkesztőnek, Amédée Saissynek fordítása volt. A másik francia fordító, Bigault de Casanove, nantesi tanár volt, akinek fordítása 1896-ban, Párizsban látott napvilágot.

Vautier Madách-fordítása több mint három évtizedes munka gyümölcse. Már 1888-ban kész volt, a következő évtizedekben Vautier újra meg újra elövette, állandóan csiszolta és tökéletesítette s végleges, nyomtatott formájában jóval értékesebb, mint a két előbbi fordítás.

Justhon és Madáchon kívül Vautier Petőfitől és Adytól fordított le mintegy száz-száz költeményt. Ifivatali pályájának gondjai közt és később, nyugdíjas éveiben e két nagy magyar költő verseinek franciául való tolmácsolása volt kedvenc időtöltése s a magyarsággal való kapcsolatainak fenntartója. Adyra egy magyar ismerőse, dr. Papp Etele hívta fel figyelmét, Ady költészete és nyelve kezdetben idegenszerűnek tűnt fel előtte, azonban, ha helyenként fenn is akadt egy-egy szón vagy olyan kifejezésen, mint: „fusson, akinek nincs bora“, csakhamar meglepő megértést és érdeklődést tanúsított Ady Endre iránt és élete éveiben sokat foglalkozott vele. Petőfi- és Ady-fordításai túlnyomó része kiadatlan maradt, csak egy részük jelent meg a *Revue de Hongrie*-ban és a Hankiss—Molnos—Müller-féle antológiában.

Élete vége felé kifejezett kívánsága szerint fordításának kéziratait a pécsi Egyetemi Könyvtár fogja őrizni.

Birkás Géza.

Pintér Jenő: A magyar irodalom története. Két kötet. Budapest, 1938. Franklin-Társulat kiadása. 571, 654 l.

Pintér Jenő újra nagyértékű munkával ajándékozta meg a magyar tudományosságot: hétkötetes irodalomtörténetének befejezése szinte természetesen vezette arra a gondolara, hogy elővegye 1921-ben kiadott első „tudományos rendszerezését“, nagy művének kétkötetes alapvetését és beledolgozza azt a mérhetetlen adatkincset, ami a századok szerint felépített teljes-irodalomtörténet hatalmas kötetekben foglal helyet, sőt kiegészítse azzal az eredménnyel, amit az irodalomtörténeti kutatás azóta termelt. Hiszen ez a hétkötetes összefoglaló munka is 1930-ban indult meg, s azóta nemcsak egyes korszakokat látunk egy-egy monográfia alapján új megvilágításban (— így az írásbeliség kezdetét, a magyar humanizmust, a XVII. századot —), hanem sok részlet-probléma is tisztázódott (— köztük Balassi drámájának forrása, a katolikus iskoladráma kezdete, a Rákóczi Györgyről írt eposz, Heltai és Pesti Mízsér irodalmi szerepe, Mikes lelkisége, Faludi forrásai, Bessenyei élete a bécsi udvarban, a kurucdalok hitelessége, Horváth Adám viszonya az osztrák irodalmi törekvésekhez, a magyar kollégiumi éneklés, Dugonics stílus-furcsaságainak magyarázata, Fejér György törekvései, Kisfaludy Sándor költészete, Kisfaludy Károly korának sok írója, Vörösmarty epikus indulása, Fáy András idegen mintái, a XIX. század elejének drámai próbálkozásai, a Bánk bán szövegforrásai stb.).

Pintér Jenő azt tűzte maga elé célul, hogy használható kézikönyvet adjon a magyar tanárság és az egyetemi ifjúság kezébe. Gondosan latolgatta tehát, hogy mire van ennek az olvasóközönségnek szüksége. Ez a közönség nem akkor lapozza fel az új művet, amikor tudományos dolgozashoz forrást, a továbbkutatásban útmutatást keres, hanem ha irodalomtörténeti tényekről szeretne röviden és világosan tájékozódni. Az új irodalomtörténeti kézikönyv ezért szorít háttérbe mindent, ami nem szorosan vett ténytörténet. Elsősorban az egyes korok történeti környezetképe rövidült meg itt, noha kiegészült a művelődés világtörténeti mozzanatainak egy-egy szavas adatjelzésével. A hétkötetes műből átkerül ide egy-egy század írói törekvéseinek rövid bemutatása, mintegy keretbefoglalásul a fejtegetés folyamán részletesebben tárgyalt íróknak és műveknek. Noha ebben a részletes tárgyalásban itt is bőséges tagolás érvényesül, az egyes mozzanatok bemutatása mégsem szakad annyi apró, önállósuló fejezetre, mint az 1921-es szövegezésben.

Maga a szövegezés is aggodalmas javítgatás eredménye. Alig van mondata, amely változatlanul került volna át ide. Elsősorban rövidsége törekedett; elhagy tehát minden feleslegesnek érzett adatot, sőt jelzőt és mellékmondatot is. Sajátos, egyszerű mondatokból épülő stílusa itt még határozottabban érvényesül. Sehol bonyolultabb szerkezet, sehol az alárendelések halmozása. De gondosan számbaveszi az egyes szavak jelentésértékét is, és ahol szükségesnek látja, pontosabb megnevezéssel él.

A hétkötetes mű korszakbeosztását is megtartja: századok szerint tagol és az egész második kötet egy századot, a XIX-et öleli fel. Érvényesíti a nagy összefoglalás műfaji megfontolásait is: drámák között veszi számba a dialógus-formájú irodalmat, pl. Veresmarty Mihály Intő és Tanító levelét is.

Az értékelés itt is a mai esztétikai ízlés álláspontját adja. Az értékelésben szóhoz kívánczó történeti szempont csak egy-egy magyarázó közbevetéshez jut. Ilyen pl. ez a megjegyzése: „De ha megítélésében történeti alapra helyezkedünk, el kell ismernünk érdemeit.” Ez a mai szemmel néző kritika nemegyszer szembe helyezi Pintér értékelését a Toldy—Beöthy-iskola értékelésével. De Pintérnél a megítélésnek mindig esztétikai érték az alapja. A történeti jelentőség foka ezt nem befolyásolja. Ilyenkor elégségesnek tartja általánosságban hivatkozni a korázásra, mint pl. Dugonics méltatásánál.

Ítéleteiben lehető gondossággal ragaszkodik a legilletékesebb megállapításhoz, de nem hallgatja el az attól különböző véleményeket sem. Viszont a maga felfogását sem titkolja, még ha olyan megállapodott ítélettel kell is szembeszállnia, mint a Bánk bán méltatásánál.

Ha a hétkötetes összefoglalás után akarjuk ennek az új műnek sajátos érdemét megállapítani, felesleges a magyar irodalomtörténeti kutatás eredményeinek teljes ismeretére hivatkoznunk, ismételten lenne az irodalmi termés sikerült ismertetését emlegetnünk; új érték benne az az okos mérséklet, amivel anyagát megválogatta. Ezt igazolandó, hivatkozom arra, hogy itt meg sem említi Petőfi elbeszélő költeményei közül a Szerelem Átkát, a Szilaj Pistát; nem szól külön Arany művei közt a Szent László Füvéről, Losonczy Istvánról. Ennyire gondol arra, hogy csak a maga közönsége szempontjából szükséges anyag legyen művében. De az teljesen és szemléletesen.

Az egyes írókra vonatkozó irodalom jelzésében nagyobb teljességre törekszik; de csak a hétkötetes műve óta megjelentekben; egyébként onnan kiveszi a fontosnak érzetteket, a többire vonatkozóan pedig utal megfelelő kötetére.

Azt mondhatjuk tehát, irodalomtörténetünk nemcsak nélkülözhetetlen, hanem a hétkötetessel együtt teljes képe tudományunk mai állásának.

A. Zs.

Szondy György: Bezerédy Amália. (Debrecen, 1937. 20 l.)

A magyar ifjúsági irodalomnak legszorgalmasabb történeti kutatója, egyben maga is ügyes ifjúsági író, Szondy György ebben a kis dolgozatában az első magyar ifjúsági írónak állít emléket halála századik évfordulója alkalmával.

Bezerédy Amália mindössze 33 esztendő-t élt; tizenhétéves korában ment férjhez rokonához, Bezerédy István tolnamegyei földbirtokoshoz, a magyar reformpolitika egyik legkimagaslóbb harcosához. A betegség azonban hamarosan megtámadja. Irodalmi munkálkodása azonban nem betegségével, hanem gyermeke, az 1834-ben született Flórika nevelésével függ össze. A gyermek számára készülnek a versikék, amelyekből a Flóri Könyve egybeáll. Ez a gyermekkönyv nem meséskönyv; ábcével, olvasási gyakorlatokkal kezdődik, aztán inák, játékok következnek, majd a Flórika-mondókák, apró versikék, nevelő tanítások. Ezeket követi két verses történet. A könyv többi része (53—107. l.) tankönyv, versekbe foglalt tanítások a természetismeret, földrajz stb. köréből.

Ezek már kinőnek a családi körből; a kiseddévó számára valók, amelyet már a huszas évek végén létesített Hidján a Bezerédy-család. E tanítások alapelve: „Az embert ész, okosság, tudomány és lelki jószág teszi kedvessé, érdekessé.” Megszövegezésük könnyed, dallamos.

A tanulmány írója ismerteti a Flóri Könyvének kéziratát is, ezt egybeveti a kiadásokkal. Szól másik, feledésbe ment művéről is, a Földesi Estvékről. De hangsúlyozza, hogy Bezerédy Amália nevét nem ez, nem is egyéb, felnőttek számára írt dolgozatai tartják fenn, hanem a Flóri Könyve. *Kn.*

Gergely Gergely: Szabó Dezső stílusa. (Hargitaváralja könyvei, IV. Szeged, év n., 34 l.)

A kis tanulmány írója rajongója Szabó Dezsőnek. „Az ő feladata az, ami Zrínyié, a magyarság felrázása, szemének felnyitása.” Stílusában figyeli a cselekvés szavát, az igekötők táncát, a translativust, a fokozásnak sajátos módját, képeit, megszemélyesítéseit, jelzőit, szavának magával ragadó újságát, kemény realitását, nem-egyszer meglepő nyersségét. Majd rávilágít arra, hogy maga Szabó Dezső mit emelt ki tanulmányaiban stílmegfigyelésként, s ezzel kapcsolatban megrajzolja Szabó Dezső stílusának magyar irodalomtörténeti hátterét.

Sok finom megfigyelés, találó észrevétel van a kis dolgozatban; az elfogult szeretet inkább értéke, mint hibája. *Bh.*

Hesz Kálmán: Magyar irodalom a német lexikonokban. XVI., XVII., XVIII. század. (Pécs, 1937. A Magyar Intézet Értekezései, 23. 57 l.)

A tanulmány anyagát a szerző így jelöli ki: Foglalkozom a német lexikális művekben található magyar- és latinnyelvű közérdekű irodalmunknak azzal a részével, mely a későbbi korok folyamán is mint magyar irodalmi érték nyert elismerést.

Az első számbavett lexikon: Trithemius 1512-ben megjelent párizsi kiadása. Ebben még csak Thuróczy krónikája szerepel. Gesner Conrad 1545-ben már hat magyar szerzőt tart számon. A megvizsgált 50 lexikon között érdekes, hogy Alsted Jánosé csak Bonfiniét és Turóczyt említi, noha szerzője magyar földön is tartózkodott. König Georg Matthias műve (1678) valósággal bővelkedik magyar vonatkozásokban. Még bővebb Jöchernek 1715. évi kiadása. Ennek egyre nagyobbodó kiadásai mellett gazdag anyaggal szerepel a számbavetés során a Zedler-kiadta lipcei Universal-lexikon (1732—34). Ennek egyik későbbi kötetéből idézi a Mikesre vonatkozó sorokat: Zagony, (Mikes de), bekleydete bey dem Fürsten, Franz Leopold Ragoczy der den 8. April 1735. zu Rodosto verstorben, die Charge eines ersten Cammer-Junckers, welcher Fürst ihn auch nebst noch verschiedenen andern getreuen Anhängen in seinem Testamente mit ansehnlichen Legaten auf die von der Crone Frankreich zu fordern habenden Geldern bedacht hat. — Érdekes Saxius műve is (1775—1803), Janus Pannoniusnak négy lapnyi cikket juttat. Figyelmet érdemel a Das Gelehrte Österreich második kiadása is, amely már Czwittinger, Rotarides, Haner, Horányi és Weszprémi magyar gyűjtését is felhasználja.

Az előttünk lévő szorgalmas tanulmány nemcsak a magyar adatokról tájékoztat, hanem az egyes lexikonok forrását is megkeresi, az adatgyűjtést tehát gondos forráskimutatással gazdagítja. Elismerés illeti mind a két munkáért.

A. Za.

Féja Géza: A régi magyarság. A magyar irodalom története a legrégibb időktől 1772-ig. Tátra-kiadás. Pozsony, 1938. 197 l.

Féja Géza könyve egészen egyéni felszerelésű és berendezésű munka. Semmiképen sem illeszthető bele az irodalomtörténetírás formái avagy módszertani hagyományaiiba. Aki tehát ezzel az igénnyel nyúl feléje, csalódní fog benne. Nem is itt a helye. Odaváló azokhoz a törekvésekhez, melyek az esszé művészi szempontjait, szabad szemléletét, időszerűen frissítő irodalmi élet-érzést igyekeznek uralkodóvá tenni minden más megkötő elvszerűséggel szemben. Ezzel meg is adtuk Féja Géza irodalomtörténetének jellegét: Kitűnő írásművészettel élénk ábrázolt, mondhatni: mai érzéklésünk elé ízesített esszé-sorozat. A történelem, mint időhatározó és esemény-szilárdító feltétel, körül keretezi ugyan; a fejlődés átsugárzó, belső törvényszerűsége is szerepet kap benne, de sokkal szaggatottabb iramú a könyv menete, mintsem a szellemi átvilágítás összefoglaló távlatú fénye egyforma nyugalommal beragvoghathá minden részletét. Így válik a szerző munkája az irodalmon végigvillanó, szellemes robogássá, melyben csak az oromzatok cikáznak fel, hogy felragyoghasson rajtuk írónk színes látása, lírai természetének pompás tűzijátéka. Mindenben önmagát élvezően éli ki finom képességeit az esszéíró, de éppen tárgy fölé sikló könnyedségével elhagyja fegyelvező talaját, s vilátható ítéleteket alakít a történetíró. Így aztán az a bizonytalan súlypont lesz a könyv helyzete, hogy jóval több s magasabb, mint a művészi megmintázási tájékoztatás, de viszont nyugtalanítóan kevesebb, mint egy minden tekintetben biztos szilárdságú irodalomtörténet.

A szerző mintha önkénytelenül is harcolna önmagában a kettősség kiegyenlítéséért: „alulról fölfelé haladó“ módszerrel s tárgyismereti igazolással igyekszik biztonságát egyensúlyozni, főleg ott, ahol *irodalomszociológia*i területre bővíti ki szempontjait. Ez az eljárása s könyvének szándékolt újszerűsége azonban csak esetleges, szűkkörűen értelmezett s nem következetesen elvi alappá kidolgozott. A benyomás pillanatnyisága ismét és ismét felülkerekedik benne, és a történetíró elborítja a szépíró, akinek néha talán kellenél többet segédkezik a zsurnaliszta. Ezért lesznek kis lélekképei jobbak, mint a nagvok, amelyeket ott rajzol meg, ahol tárgyi kisugárzó erejük végződik. Az embernek Wilde szavai jutnak eszébe: A szobor szépsége ott kezdődik, ahol valósága végződik. Talán ebben kell okát keresnünk annak a magára-szigeteltségnek, melyben főleg újabb íróink nála állanak. Hiányzik körülöttük a történelmi viszonyítás, csak a maguk levegőjében látszanak nem is annyira értékelésre, mint inkább gyönyörködtetésre várnak, vagy arra, hogy az író egy gondolat-irányát szolgálják. El lehet-e így fogadni például azt, amit Féja Géza kétségkívül finom elme-éllel Pázmányról állít, hogy Szent Ferenc szívével ír, kozmikus költő, kinek misztikus hangja van? Avagy az-e az *egyik* Mikos, akit ő rajzol meg? Szellemesen csattan az a mondata, mellyel azt mondja Amadéról: A vers tovább fejlődött benne, de a líra nem. Hová teszi akkor Amadé impresszionizmusát!? stb. Minden fejezetét úgyszólván kétszer kell elolvasnunk, hogy fel tudjunk ocsudni stílusának bővületéből, élkábitó sodrából, ítéleteinek villámló meglepetéséből.

Van azonban Féja Géza könyvének egy igen nagy értéke, mely hol sejtetve, hol élesen láttatva, hol mint teljességre nem jutó csonkult lehetőség ott bujkál mondatai, szempontjai mélyén; irodalomtörténeti alapfelfogása,

mellyel az irodalmat a valóságérzék fejlődéseként tekinti. Kár, hogy a szerző éppen ma, amikor ismét fenyeget a veszedelem, hogy irodalmunkat kiszolgáltatjuk idegen eszmék „ancilla”-szerepére, vagy hogy beleolvasztjuk az irodalmi bergsonizmus határozatlan folyamatába, ezt a belső irodalomelvet munkája közben oly sokszor elejti, hézagot üt rajta s nem teszi tengelygondolatává. Talán szabad remélnünk, hogy a következő kötetek ezt a lehetőséget — a szerző munkája értékének javára — mint valóságot fogják bemutatni.

88.

Lám Frigyes: A győri német színészet története. (1742—1885.) Győr, 1938. Sr. IV és 223 l.

Lám Frigyesnek ez a munkája szinte példaszerű gondossággal megírt színésztörténet; forrása elsősorban a Győr város levéltárában őrzött anyag volt, a jegyzőkönyvek, számadások, irat-fogalmazások, de felhasználta a szomszéd Ausztria színészetének történetét is, az egyes társulatok másutt feljegyzett történetét, az egyes nevesebb színészek életére vonatkozó adatokat és azt a gazdag ismeretét, amit esztendőik során a német irodalom tanulmányozása közben gyűjtött. A német színjáték jelentőségének megítélésében, egyes tények értelmezésében talán ellenmondást válthat ki, de egészében ez a munka körültekintő lelkiismeretességével minden elismerést megérdemel. Azt is hangoztatnunk kell, hogy többet ad, mint amit ígér: benne van a győri magyar színészet kezdete is, hiszen a városi levéltár áttanulmányozása közben egész sereg adatot igazít helyre a magyar színjátszás multjára vonatkozóan is.

A kezdetre neki sincs elég és világos adata. A komédiásokat nagyon is készségesen veszi színészeknek, pedig ha csak egy komédiásról van szó, az aligha színészre vonatkozik. 1752-től azonban már színjátszó társulat szerepel. Ettől kezdve pontosan végig kíséri a városi jegyzőkönyvek alapján, hogy milyen társulat, mennyi ideig szerepelt a városban.

Helyreigazításai és megállapításai közül kiemelendők: Kuntz Kristóf János színigazgató elkülönítendő attól a kalaposmestertől, akivel Koltai Virgil azonosította. A legelső magyar színjátszó Győrött Nuszöl József bécsi színész volt 1802-ben. Három darabot adott elő magyar nyelven német színeiseivel. 1807-ben a Helytartótanács tiltja a többi közt Schiller: *Kabale und Liebe*, Goethe: *Götz von Berlichingen* előadását. Raimund 1810 áprilisában került Győrbe; első színi sikereit itt aratta. Egy kudarca azonban már itt csaknem az öngyilkosságba kergette: amikor egy herceget adott, a bugyogóját tartó zsinór elszakadt, a bugyogó lecsúszott és ezzel a közönséget rettenetes nevetésre ingerelte. Raimundnak két győri szerelméről is megemlékezik; közül egy eddig ismetlen okiratot is a híres osztrák költő aláírásával. Halálát is Győrrel kapcsolja össze egy 1845-ből való gúnyos megemlékezés: nem azért lötte agyon magát, mert a kutyá marásától félt, hanem mert Győrött látta magát álmában, ott, ahol élete legszebb idejét töltötte, és lelki szemével látta, hogyan teszik éppen Győrött pocsékká az ő művét. Raimund kapcsán megemlékezik arról is, hogy 1812-ben Benke József társaságában Katona József is játszott a magyar színészek között. Koltainak ezt a feltevését igazolhatatlannak tartja, de azért megengedi, hogy Katona éppen itt, Raimund Heimatkunst-ja nyomán kapott kedvet magyar

nemzeti tárgyak feldolgozására. Az első magyar társulat Győrött Benke Józsefé volt 1811-ben. A német színészet teljes kiküszöbölésére az első kísérlet 1820-ban Kilényi Dávidé. Az eredmény azonban az, hogy a közönség teljesen betelt a magyarokkal. Érdekes, hogy a teljes műsor csak 1824-ből maradt reánk. Előző évekből csak egyes adataink vannak.

1828-ban Győr is belekapcsolódik a Dunántúli Játéztársaság létesítésének gondolatába. Úgy látszik, egyesület is alakult a magyar színészet pártolására. 1839-ben a színház is résztvesz az urakodó ünneplésében. 1840-ben Kovács Pál hozza létre a magyar színészetet előmozdító biztosító társaságot. Érdekes, hogy ez a mozgalom hogy kényszeríti a német színészeket magyarból fordított darabok előadására. Igaz, hogy *A peleskei nótárius* fordítójáról az egykorú bíráló megállapítja: megérdemelte volna, hogy ő legyen a ló a nótárius pesti bevonulásánál. Nagyon érdekes a szabadságharcot követő idők színi életének rajza, majd a magyar lelkesedés fellángolása. De jellemző, hogy Győrött a német színészet csak 1885-ben szűnt meg. Az utolsó években magyar részről az a vád hangzott el, hogy csak a zsidók pártolják a német nyelvet és színjátszást.

Becses a kötetben a műsor közlése 1824-től.

Meg kell állapítanunk, hogy a magyar kultúrtörténetnek — zsúfolt adatai ellenére is — értékes hajtása ez a mű; elismerés és köszönet illeti szorgalmas szerzőjét.

Bb.

Magyar Irodalmi Ritkaságok. (Szerkeszti Vajthó László.) Budapest, Egyetemi Nyomda. XXXVI., XXXVII., XXXVIII., XL., XLI. kötet.

Az a szerencsés gondolat, amellyel Vajthó László a magyar középiskolák ifjúságát a magyar irodalmi emlékek kiadására munkába állította, immár 41 kötetet juttatott az ifjúság és a közönség kezébe. A szerkesztője az ihlető erő, a kiadandó mű megválogatása az egyes iskolák magyar tanárainak munkája. Ebben a megválogatásban elsőrangú szerepe az egyes iskolák jellegének van. Így került a sorozatba az előttünk lévő füzetek között a XL. szám: *Báró Wesselényi Miklós naplójából*, amelyet a székesfőváros VI. kerületi Báró Wesselényi Miklós Fiú Felső Kereskedelmi Iskolájának két IV. osztálya tett közzé Rubinyi Mózes irányításával. A naplórészlet a száz évvel ezelőtt Pestet lepusztító árvíz képét adja, tehát centennárius kiadvány annak az iskolának a részéről, amely nevében a Vörösmarty megénekelte árvízi hajós nevét viseli. (Így került a napló élére a sajtóhiba is: 1938 március!) — Ez szabta meg a XXXVI. füzet tartalmát is; benne a *Sopronra vonatkozó irodalmi emlékeket* gyűjtötte egybe v. Házi Jenő a soproni Széchenyi István-gimnázium ifjúsága számára. A soproni szójegyzék-töredék-nél veszi fel a fonalat, közli a virágének-töredéket, majd sorra veszi Sopron íróit. Szeremlyéni Mihályon kezdve Beythe Istvánon, Szigeti Frankovith Gergelyen, Artner Sebaldon, Nyéki Vörös Mátyáson, Kis Jánoson, Dukai Takách Judithon és Kovács Mártonon át Frankenburg Adolfig. A közölt darabok megválogatása nagyon szerencsés, de irodalomtörténeti forrássá teszi a kis kiadványt az Adattárban közölt levél- és aktaközlés, a Beythe életrajzához gyűjtött ismeretlen adalékok. — A budapesti II. ker. m. kir. áll. Mátyás király-gimnázium önképzőkörének anyagkiszemelésében az a szempont érvényesült, hogy a velük egy épületben lévő festvérintézetnek volt a növendéke

Péterfy Jenő, a magyar kritikai irodalomnak egyik legkiválóbbja; Dénes Tibor tanár vezetésével tehát közzétették *Péterfy irodalmi bírálatainak* azokat a darabjait, amelyek Péterfy gyűjteményes kiadásában nem kaptak helyet. Különösen becsesek ezek közül a Lévayról, Justh Zsigmond pályakezdéséről, Baksay Sándorról és Mikszáth Kálmánról írt bírálatok, de Péterfy egyéniségének megértéséhez becses adalék a Schlauch püspökről írt néhány lap is. A sorozatnak ez a XLI. darabja szerencsésen egészíti ki a sorozat Péterfy-képét. — A vezető tanár egyéni érdeklődése serkentette az ifjúságot a XXXVII. és XXXVIII. füzet anyagának kiválasztásában. Amott *Riedl Frigyes egyetemi előadásai* közül kapjuk a *Vörösmartyról* szólót a budapesti V. ker. Berzsenyi gimnázium tanulóinak kiadásában. Az ifjúság irodalom-szemléletének egyik legjobb vezetőjét választotta ki a tanár és azt az előadást, amely a Gyulai kép után először mer és tud új vonásokat emelni ki Vörösmarty egyéniségében. A másikat Raffaelli R. Rafaela nővér ellenőrzése mellett a budapesti Ranolder-intézet növendékei adták ki; tanárnőjük gazdag zenei műveltsége lehetővé tette, hogy a legrégebb katolikus egyházi énekeskönyvnek, a *Kisdi-féle Cantus Catholicának* nemcsak szövegét adják, hanem kottalejegyzését is és ezzel teljes egészében áthozzák a mai egyházi ének anyagába ezt az ősi gyűjteményt.

A haszon, amit ezek a kiadványok a magyar irodalom multjának megismertetésében jelentenek, már magában is buzdító lehet a buzgó szerkesztőnek, hogy lelkesedése ne lankadjon a serkentésben, de buzdító lehet a magyar középiskoláknak is, hogy ebben a nemes versenyben résztvegyenek. A magunk részéről csak azt ajánljuk, hogy a kiadásra kiszemelt anyag valóban irodalmi ritkaság legyen, hiszen — sajnos — ebből a fajtából még nagyon sok várja a nyomdafestéket. Hadd említsék meg néhányat: a XVI. század protestáns prédikációinak társadalmi képe szemelvényekben; *Bogáti Fazekas Miklós zsoltárfordítása*; *Heltai Gáspár*: A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról; a *Sándor-regény* XVI. századi töredéke; Skaricza Máté *Szegedi Kisletrajza*; Esterházy Pál *Harmonia Coelestis*; az *Öreg Gradudl*: Apáczai Cseri János *Magyar Encyclopaediájából*; Kolosi Török István: *Az asszonyi nemről*; Koháry István versei; a *Sebes Agynak Késő Sisak*; *Paskó Kristóf* siralma; *Pyramus* históriája; a legelső, teljes egészében reánk maradt szerelmi dráma, a *Constantinus és Victoria*; *Csuzy Zsigmond* beszédeiből; Bod Péter *Athénásából*; *Judit asszony* históriája; Mikes Kelemen: *Ifjak kalauza*; Gvadányi: *A falusi nótárius elmélkedései*; *Péczeli József* valamelyik dráma-fordítása, stb.

Az újabb magyar irodalomnak is sok kiadatlan emléke van; itt csak a M. Tud. Akadémia könyvtárának *Toldy-gyűjteményére* utalok, benne első sorban a Költészet Története számára beküldött önéletrajzokra.

Anyag tehát bőven van; adja Isten, hogy legyen lelkesedés is a kiadásra.

Bb.

Zoltai Lajos: *fáji Fáy János, a könyv- és műgyűjtő debreceni polgármester*. Debrecen, 1936. A Déri Múzeum régészeti osztályának ismeretterjesztő közleményei. 8. sz. 15 l. 8°. — *Báró Eötvös József családjának debreceni származása*. Debrecen, 1937. Kny. az 1938. évi Debreceni Képes Kalendáriumból. 8 l. 4°.

Nem érdektelen az irodalomtörténet számára Debrecen multjából e két kis híradás. Az első a sokat emlegetett tibolddaróci Fáy-könyvtár gyűjtésének körülményeire és tragikus széthullására vetít fényt, s szép emléket állít a gyűjtő Fáy Jánosnak. — A másik nagy írónk, báró Eötvös József családjának debreceni származását kutatja föl. Az első biztos nyomok a XVII. századból gazdag kereskedő családra vonatkoznak. A *vásárosnaményi* előnevet 1717 óta használják, báróságot 1768-ban nyertek Mária Teréziától. Szerző szerint a debreceni és református származás jutott kifejezésre Eötvös József műveiben. —*ry.*

Werger Márton: Tarczai György (Divald Kornél). Doktori értekezés Székesfehérvár—Budapest, 1937. (72. l.)

Igen öröndetes, hogy az egyetemek megindították a tegnap szépíróinak működésére vonatkozó kutatásokat. Ennek a mozgalomnak egyik gyümölcse ez az értekezés. A szerző a katolikus szellemű írók és folyóiratok századfordulói szerepével kezdi művét. Főképen Alszeghy Zsolt, Mihályfi Akos és gróf Apponyi Albert alapján foglalja össze ennek az időnek a katolikus irodalomra vonatkozó felfogását. XIII. Leónak irodalmi enciklikáját azonban nem ismeri s így nem látja meg a kérdés egységes alapjait. Pedig ebből kitűnnék, hogy milyen a felfogás fejlődésének útja Mihályfi Akos 1887-es (Kat. Szemle), Rudnyánszky Gy. 1888-as (Magyar Szemle), Alszeghy Zsolt 1922-es és később kifejtett álláspontja (Gral, Élet) között. Ebből következik aztán az a bizonytalansága, amely miatt nem találja meg Tarczai György helyét a Magyar Szemle és a Katolikus Szemle írói között. Szerzőnk gondosan összeszedte az irodalom adatait. Meg is említi Tarczainak Andor József „Két világ között” című regénye 2. kiadása elé írt bevezetését, amelyben jó fogózó van ennek a kérdésnek megoldásához, de azt nem használja fel.

Az életrajzot gondosan állította össze. Emberi fejlődését az adatok hosszú sorával mutatja meg. Tarczait atyja, a gyógyszerész és híres fényképész indítja a természetszeretet és a hazai művészettörténet útjára; Róma hódítja meg végképen a szépségnek, a jóságnak; a családi béke meg a sikerek s a hitvalló folyóiratok a lelkéből sarjadó szépirodalomnak. Ezt a fejlődést végigkíséri regényein is. Itt szintén csak összefoglal. A M. Tud. Akadémia Péczly-regénypályázatán (1906) dícséretben részesült *Masolino*-ját ismertette úgy szólván egy idézettel méltányolja. *Vitus mester álma*val (1916—18) böven foglalkozik, hisz Divald—Tarczai „Stósi tanulmányai” (1914) megadják a főhős életadatait, mellékalakjainak egész sorát s a regény vázát. A korrajzi háttérrel veszi figyelembe és így nézi a történelmi valósággal túltömött munkát. Kiemeli szépségeit és igyekszik megbizonyítani, hogy ez szépírónk legjobb regénye. Ezt szerkezeti és stíláriis szempontból is megvizsgálja. Megállapítja, hogy a mű első része kerekebb, másodika széteső. Bár szerzőnk nem mondja ki, forrásaiból mégis azt láttatja meg, mennyire a tudós áll itt homloktérben. — Tarczai utolsó kész regénye, a *Mikó solymár*, magja két Árpád kori oklevél anyagából nő ki. Ezekben találja meg a hierozolomiták Szent László-kolostorának várrá alakítását s a tatárokkal szemben való megvédését. Az oklevél „auceps Myco”-ja akart a főhős lenni, de aztán melléje nőtt Merzse vitéz, a felvidéki telepések tarka élete — és amint Tarczai fölfe az élet, úgy kerekedett Mikó fölfe a természet, a „Terra Epuryas”, a Tatur-hegy, a Tarea-patak,

a Szent László-hegy. Itt rejlik az ő „árnyakat nőttető” képzelete. Így lesz hőisévé a természet! — Mert szépiroónkat nagyobb műveiben elnyomja a történelem, a tárgya iránt való szeretet — s ő aztán melabúsan, önfeláldozóan leszerel előttük. Ez már tudós és költői egyéniségének egységéből folyik. — Ugyanígyennek indult utolsó, vázlatban maradt regénye is, az „Esthajnali csillag”, Janus Pannonius életsorsáról. „Ne felejtsetek el!” szól hőse. Halála előestéjén még hallja, hogy egy fiatalkori dalát vándorénekeseek zengik. Ez a kerek vázlat mutatja, miként gondolhatta el többi regényét is — lehet, hogy az utolsóban ő kerekedett volna a történelem fölé.

Nagyobb elbeszéléseiben biztosabban szerkesztett, nem özönlötték el mellékalakjai. Erre példakép legjobb szépirodalmi műve, a „Dönk vitéz Rómában”.

Valóban helyes az a megállapítás (45.), hogy Meyer Konrád Ferdinánd nála mélyebb, több benne a szenvedély, de Tarczai gyengédebb. Meyer a kort úgy mutatja be, ahogy azt annak embere látta; Tarczai maga nézi a multat és tudománnyal állítja vissza, miközben súlya alá kerül.

Szerzőnk külön fejezetben foglalkozik a regények, elbeszélések alakjaival és jellemrajzaival. Ez így, a művektől elszakítva meglehetősen talajtalanul hat. Megállapításai azonban, amelyeket többnyire jelesebb kritikusoktól vesz át, helytállóak.

A szorgalmas munka hibáival is igen értékes. Tarczait lemérni nem könnyű feladat. És kortársai még tartoznak egy igen fontos pszichológiai kérdés megvilágításával: hogyan nézte süketen az embereket, e miatt hogyan kellett a film valóságbőségével dolgoznia, hogyan kellett varázsos vizionárius-ságban „erőltetnie az árnyakat”.

Pf.

Zolnai Béla: Mikes eszményei. Budapest, 1937. 55 l. (Ajánlva Király György emlékének.)

Mikes írói világának alig van hivatottabb kutatója, mint Zolnai Béla. Megalapításunkat igazolja tanulmányainak gazdag sora, amelyekben több mint húsz esztendeje lankadatlan kitartással és értékes eredménnyel mutatja be az irodalmunk fejlődéséből oly sajnosan kiszakított zsenit. Jelen tanulmányában mintegy összegezi eddigi vizsgálódásait. Hangsúlyozza, hogy Mikes „olvasmányait és fordításra kiválasztott szövegeit illetőleg igen nagy részben a Port-Royal könyveire van utalva” s így öntudatlanul a janzenizmus befolyása alá került. A vallásos irányzat komorságától és túlzásaitól azonban megóvta. Mikes természetes józsága és veleszületett jókedélye.

—ry.

Regnum. Egyháztörténeti évkönyv. 1937. Budapest. 282 l.

A magyar történetírók katolikus csoportjának ez a második évkönyve. Tartalma elsősorban történeti, de vannak benne irodalmunk történetét érdeklő tanulmányok is. Karsai Géza a *színjátszás vallásos gyökereiről* értekezik. Alapjában az idevágó irodalom megállapításainak ismételése. — Gábrriel Asztrik: *Szent Erzsébet magyarsága nyugati szemmel*. Érdekes adatok arról, mennyit tudott a nyugati kereszténység Szent Erzsébet magyarságáról. — Pásztor Lajos: *Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát az egyházi és világi pályáról*. Prédikációiknak ebből a szempontból való áttekintése; érdekes kép a XV. század fordulójának életszemléletéről. — Clauser Mihály: *A patriota Pázmány*. Megvilágítja Pázmány írásai alapján a nagy érsek felfogását a rekatolizá-

lásról, ennek kapcsán megérteti politikáját. — Gárdonyi Klára: *A biedermeier kor vallásossága*. Gondosan egybegyűjtött adatok arról, hogy gondolkodott a magyar biedermeier a vallásról, a nevelésről, a társadalmi problémákról. Bemutatja a vallásos lírának specifikusan biedermeier vonásait is.

Örömmel látjuk a magyar katolikus történészek irodalomtörténeti dolgozatait, mert bizvást remélhetjük, hogy sok eddig elhanyagolt kérdés tisztázódik e révén; természetesen annál becsesebb egy-egy dolgozat, mennél jobban egyéni kutatásnak köszöni létrejöttét. Ebben a kötetben a tanulmányok, egy kivétellel, mind előbbre is viszik eddigi tudásunkat. Bb.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Polyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mikály, Kerecsnyi Dezső, Kozocsa Sándor.

A Cél. — 1938. febr. Bartha József: *Pro domo*. „Az új magyar irodalom kistükré” című munkájának bírálataira felel. Sorra veszi a baloldali lapok közül a Magyar Hírlapot (Sós Endre), a Pesti Naplót (Kemény István), a Heti Újságot (Falus Elek); a jobboldaliak közül a Magyarok Lapjában megjelent bírálókat.

Apollo. — 1938. (VII. köt.) Thienemann Tivadar: *Klasszicizmus*. Essay a goethei klasszicizmus szelleméről. — Reményi József: *Amerikai humanizmus*. Az igen érdekes tanulmány megállapítja, a háború utáni évek irodalmi naturalizmusára és pszichológiai „behaviorism”-jára bizonyos humanisztikus irányzat következett. Sajnos, jelentősége nem nagy és a jelenlegi rendszer sem kedvez neki. — Sárkány Oszkár: *A fiatal Palacký*. A magyar hatások beható vizsgálata Palacký életművében. — Kovács Endre: *Az újabb cseh líra*. A mai cseh költőkről (Hora, Halas, Závada, Nezval). Sárkány Oszkár: *Szlovák übeszlők*. Könyvismertetés. — Gáldi László: *Román drámatrók*. Könyvismertetés. — Bóka László: *Kosztolányi Dezső*. Nekrológ. — Gál István: *Magyar figyelő*. Babits új essay-iról és Cs. Szabó László műveiről írt magvas kritika.

Budapesti Szemle. — 1938. évf. 724. sz. Balogh Jenő: *Berzeviczy Albert emlékezete* (II). Berzeviczy Albertnek, mint államférfiúnak, kultúrpolitikusnak, szónoknak és embernek rendkívül pontos és meleg rajza és méltatása. — Fest Sándor: *A Toldi-monda*. Chaucer angol költő irodalmi hagyatékából ismert közép-angol vers: Gamelyn a magyar Toldi-monda mintája. „Toldi Miklósunk a monda világában az angol Gamelyntől kölcsönözhetett egyet-mást. Magyar Gamelyn lett belőle, hasonló egyéniséggel, hasonló körülményekkel és hasonló sorssal.” Hogy a mondai folyamat végbemegetett, annak lehetőségét és feltételét abban kell keresnünk, hogy a mondai Gamelyn híre eljuthatott Felső-Olaszországba, a Fehér-csapat táborába, ahol Toldi Miklós is vitézkedett s az angol monda így kapcsolódott össze a magyar kapitánnyal, Toldi Miklósnak alakjával. — 725. Kornis Gyula: *Kölcey Ferenc világnézete* (I.). Rendkívül mély és nagyátlatú filozófiai tanulmány Kölcey világnézetéről, melynek „két pillére van”: a nemzet és a történet. Vezető szempontjai: Kölcey világnézetének fejlődése. — Világnézetének érzelgőssége és pesszimizmusa. — Kölcey és a neohumanizmus: világnézetének esztétikai jellege. — Világnézete és a nemzeti hagyomány. — Világnézete és a romantika történeti iránya: nacionalizmus és hisztorizmus. — A történet filozófiája: a történettudomány ismeretelmélete. — A történet metafizikája: a vallás a történetben. — A filozófia története. — Életbölcse. — Radó Antal: *Vörösmarty, a Shakespeare-fordító*. A Julius Caesar- és Lear király-fordítás történeti és kritikai ismertetése. Mindkettőnek vannak nagy erényei, mindkettőnek vannak fogyatkozásai. — 726. sz. Kornis Gyula: *Kölcey Ferenc világnézete* (II.). Az előbbi számban megkezdett tanulmány folytatása.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1937. 10—12. sz. Koltay-Kastner Jenő: *Leopardi Magyarországon.* A nagy olasz költő halálának századik fordulóján megrajzolja Leopardi szerepét a magyar szellemi életben. A legelső ismertetés róla 1835-ből való. Alakjának és műveinek hazai ismertetésében Reviczky Xavérnak van nagy érdeme (1859—). Ekkor még a nálunk róla festett kép erősen Petőfies ízű Szana Tamás már a pesszimista költőt emeli olvasói elé (1869). Majd Olaszországban három rajongója, Endrődi Sándor, Bartók Lajos és Dengi János ismertetik és közvetítik. De közvetítésük inkább átköltés. A pesszimista Leopardi marad az előtérben Radó Antal teljes fordításáig. A tanulmány a magyar költészet rokon hangulatáramlatait is figyeli, megállapítja a magyar lírában a leopárdii elemeket, s rámutat arra, hogy a pesszimizmus eltűntével líránkból Leopardi hatása is elvész. Végül méltatja Imre Sándor többoldalú Leopardi-tanulmányát. — Horváth Endre: *Péczei József görög fordításban.* A mindenes Gyűjtemény egyik értekezésének úgörgögre való fordításáról. — Révész Mária: *Johannes Garzo magyar összeköttetései.* Banfi Florio tanulmányával szemben prioritását igazolja Johannes Garzo egyes munkáinak ismeretében. — Dorogi-Ortutay Gyula: *A Tarimenes kialakulásához.* Voltaire hatását hangsúlyozza; még élményei felhasználásában is Voltaire volt Bessenyei mintája.

Debreceni Szemle. — 1938. jan.-febr. Molnár József: *Görög Demeter es kiadatlan levelei.* A magyar újságírás egyik első munkásának rövid életrajza után közli néhány családi vonatkozású levelét.

Erdélyi Helikon. — 1938. 2. sz. Szabó András: *Benkő József.* Pályakép.

Erdélyi Múzeum. — 1937. 4. sz. György Lajos: *A magyar közönség szórakoztató olvasmányai száz évvel ezelőtt.* Jellemzi a magyar nyelven megjelent lovagregényeket; jellemző, hogy nem a mesterművek, hanem többnyire a fércmunkák kerültek át hozzánk a német irodalomból. Megmagyarázza a rémrománok divatját, bemutatja a rablóregények hajtásait, majd a bűnügyi történetek magyar tolmácsolatait. A XIX. század elejének izlésére vet nagyon érdekes világot.

Győri Szemle. — 1937. 7—8. sz. Bánkuty Ernő: *Endrődi Sándor kiadatlan levelei és költeményei.* A Mihalovics Tivadar birtokában volt kéziratok anyag ismertetése és közlése. — Gálos Rezső: *Báró Amade László kiadatlan versei.* Az Üchtritz-Amade család levéltárában talált öt költemény közlése. (A versek Gyöngyösi stílusú szerelmes versek, Pyber Juliánához, valamint Treszka nevű kedveshez stb.) — 9—10. sz. Gálos Rezső: *Széljegyzetek Vörösmarty két alkotásához.* A Hűség Diadalmáról meghatározza, hogy 1823-ban már készen volt; a Villi-mesében Majláthon kívül Artner Teréz és Köffinger János feldolgozása is forrása volt, de a Kotzebuenak tulajdonított Gisela oder die Willis is kiválthatta ötletét. Vizsgálja a Zalánhoz való kapcsolatát, hűsnőjéről, Jolánról pedig azt hiszi, hogy nem Etelkának, hanem egy más völgyi leánykának emlékét őrzi, akit Vörösmarty szeretett. A Rom kapcsán ismerteti a Láng Ádám fordításában megjelent „A kísértő hegyi lélek” c. darabot, melynek előadását Vörösmarty is láthatta; a költemény keletkezését ezzel kapcsolja össze. — Bánkuty Ernő: *Endrődi Sándor kiadatlan levelei és költeményei.* (Folytatás.) — Jenei Ferenc: *Nyéki Vörös Mátyás olasznyelvű könyvbejegyzése.* A győri székesegyházi könyvtár egyik Tasso-kötetében.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1938. 1. sz. Kristóf György: *Dózsa Dániel elbeszélő költészete*. A XIX. század közepén élt író kortársai előtt ismert, kedvelt és népszerű volt, 1859 körül azonban abbahagyja a verses költészetet és teljesen a regényíráásra adja magát. Legemlegettebb műve a Zandirhám című eposz, a székelyek őstörténetéről. Motívumai már 1843-ban élénk kerülnek két prózai regéjében. Az eposzt a szabadságharc után, bujdosása közben dolgozta ki. Hőskölteménye erősen romantikus. A Zalán futása ihlette, de még annyi történelmi alapja sincs, mint annak, Dózsa tehetsége pedig messze elmarad Vörösmarty gúniusza mögött. — Gálos Rezső: *Kisfaludy Sándor Lizája*. Pais Károly értekezésének bírálata. Cáfolni törekszik azt a feltevést, hogy Himfy Lizájának Horváth Róza volt az ihletője. — Waldapfel József: *Heltai Gáspár és a magyar Poncianus*. A XVI. század két magyar Poncianust hozott; ezek közül a lőcsei kiadásból ismert fordítás Heltai Gáspáré; erre vall a stílusa, a magyar szövegnek az eredetihez való viszonya. — Adattár: *Gyulai Pál levelei* Imre Sándorhoz, — *Arany János két ismeretlen levele* (Benkő Mihálynéhoz), — *Adat Barcsay Ábrahám halálához* (Trintseyi Sala Mihály búcsúztatója elmondja, hogy B. mint kurir járt Hamburgban, Hollandiában. Itáliában, Helvéciában; 1806. márc. 2-án éjjel gutaütés következtében halt meg); — *id. Wessclényi Miklós ismeretlen sztműve* (Hypparchus és Hyppias, vagyis a megszabadult Attica, a keszthelyi hercegi könyvtárban); — *Rájinis József kéziratos epigrammagyűjteménye* (az Akadémia Kresznerits-gyűjteményében); — *Aranka György ismeretlen levele* gr. Bánffy Györgyhöz (1796. febr. 25); — *Adalék az utolsó nemesi felkelés költészetének történetéhez* (hat kiadatlan vers); — *Berzsenyi levele Tatay Jánoshoz* (1812. júl. 27); — *Arany János kiadatlan levele* Kolbenheyer Mórhoz (1855. márc. 17. a Toldi estéje fordításáról); — *Kármán József mint versszerző* (a pataki kézirattár látogatónkönyvéből, 1794) — *Kazinczy Klára verse?* (a Figyelő XV. 358. közölt vers, a versfők szerint, Horváth Adám második feleségéé, Sárközi Jusztináé); — *Egy Csokonai-vers eredeti kézirataról* (a „Hát már mindég csak vigszággal...” kezdetű versnek Csurgón levő kézirata); — *Molnár Borbála elveszettnek hitt verses regénye* (kézirata a keszthelyi hercegi könyvtárban van, de meg is jelent 1804-ben Szerencsétlen indulat vagy Sarolta és Sándor címen); — *Anyos Pál egy költeményének forrása és ismeretlen levele* (a vers: Battyáni Károly ő hercegsége halálán; Mészáros Ignác kéziratgyűjteményében, Anyos kezeiírásával, a német eredeti a levélben, amelynek kíséretében neki Anyos a verset elküldte).

Katolikus Szemle. — 1938. febr. Szegedi Gergely: *Ilyés Gyula költészete és vallásgyalázónak mondott verse*. A szerző egyéni ítélete: Voltaképpen az egész népi vallásosságot és vallásos képzeletet minden bájos melegségével és minden élményein tragikus, halálsejtelmes s e halál elől a szentekhez ragaszkodva, odabúvó hangulatával, tűzzel-vassal ki kellene égetni, ha ez a vers gyalázása a vallásnak!! — Máj. Sándor István: *Irodalmunk és az eucharistia*. Gondos áttekintése az eucharistia ünneplésének irodalmunkban.

Kelet Népe. — 1938. 2. sz. Vita Zsigmond: *Az erdélyi irodalom útkeresései*. Az erdélyi líra az elszakadás után 1924-ig, benne az erdélyi hivatástudat, köteleességvállalás. — 3. sz. Vita Zsigmond: *Az erdélyi irodalom útkeresései*. Az erdélyi líra világképének kialakulása. A költők társadalmi talaja. — 4. sz. Vita Zsigmond: *Az erdélyi irodalom útkeresései*. A regény kialakulása,

Az idealizmus világlátása 1924 után fordul a nemzeti kritikai látás felé. Ebben a regény szerepe; fejlődésének stádiumai. (Gondos, körültekintő számbavétel, sok eredeti megfigyeléssel.)

Koszorú. — 1938. 2. Császár Elemér: *Pekár Gyula*. Meleghangú megemlékezés. Az elbeszélő tehetség volt ereje; pompás causeur volt. Az erőnek és a gyöngédségnek, a bátorságnak és a jóságnak, a merész lendületnek és az elmerülő mélységnek nemes ötvözete emberi egyénisége. — Bán Aladár: *Dalmady Győző költészete*. Elsősorban lírikus, közelebbről dalköltő. Alaptulajdonsága az egyszerűség, őszinteség, finom érzékenység. — Hs.: *A hatvanéves Molnár Ferenc*. Az Est lapjain közölt nyilatkozat méltatása.

Láthatár. — 1938. 2—3. sz. Csuka Zoltán: *Zmaj Jovanovics, a magyar költészet első szerb műfordítója*. Életének és költészetének rövid jellemzése, magyar költőkből fordított művei.

Literatura. — 1938. febr. 15. sz. Barrabás Tibor: *Grünwald Béla*. Rövid, gondos pályakép. — Márc. 1. sz. Wawruch Gábor: *A mai Pécs irodalmi élete*. Megszólaltatja a címben felvett kérdésről Várkonyi Nándort, Lovász Pált, Kocsis Lászlót, Sásdi Sándort, Weöres Sándort. — Ápr. 1. sz. Galambos Gruber Ferenc: *Távolgyi Titusz*. 1838. ápr. 12-én született Schaffner Titusz néven. Arany Koszorújában kezdett irogatni. Hat nagy regénye közül kettő történelmi (Az ezüst vitéz, Honárulók), romantikus meséjű. Legérdekesebb Új-világ című regénye, a szocializmus és kommunizmus társadalmáról. Sikerültebbek elbeszélései. Mint publicista, a szabadabb magyarságért harcolt. Siralmas história alcímen a Bach-korszak c. írásában az abszolutizmus korát ábrázolja. Röpírataiban aktuális kérdésekhez szól hozzá (pl. a magyar zsidóság hazafiságáról). Maga is szerkesztett két politikai lapot. Úttörő a magyar spiritizmus irodalmában volt.

Magyar Szemle. — 1938. 1. sz. Bisztray Gyula: *Magyar irodalmi ritkaságok*. Vajthó László kiadványsorozatának ismertetése. — 2. sz. Bisztray Gyula: *Színházak és színdarabok*. Beszámoló a budapesti színházak darabjairól. — Kerecsényi Dezső: *Az ősi küldött*. Tormay Cecile történeti regényének posztumus kötetéről. — Zolnai Béla: *Zrínyi Világa*. Zrínyi élete szintézise a költőnek és a hadvezérnek, a humanistának és a homo practicusnak, az európaiságnak és a magyarságnak, megvalósítója a renaissance-barokk kor univerzalizmusának. — 3. sz. Keresztúry Dezső: *Babits Mihály összes versei*. A költő fejlődésének rajza. — 4. sz. Szekfű Gyula: *Nem vagyunk bujdosók*. A magyar lelki alkat meghatározására történettudományaink vezető egyéniségeinek kell vállalkozniuk. — 5. sz. Kerecsényi Dezső: *Ravasz László, az író*. Munkássága találkozása humánumnak és religiózumnak, élőszónak és irodalomnak. — Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyarság irodalmi élete*. Erdély írói a békés meggyőzés erejével küzdenek az erdélyi magyarság szellemi életének fejlesztéséért és irodalmán keresztül való megmaradásáért.

Múlt és Jövő. — 1938. márc. sz. Peterdi Andor: *Rubinyi Mózes*. Megteremtője a magyar nyelvész-tétikának (?). Önmagáról azt az ítéletet tartotta legtalálóbbnak, amely benne a nyelvészt és poétát látta meg. „Műveiben emel emléket magának.“

Műhely. — 1937. 6. sz. Martinkó András: *Társadalmi érdeklődés Kemény Zsigmondnál a szabadságharc után*. Ezirányú régebbi érdeklődése közjogi természetű volt. A szabadságharc után kerül közvetlen kapcsolatba a társadalom problémáival. Két fontos osztályt lát: a polgárságot és a közép- s kisebb földbirtokos osztályt. De programjában helyet kap minden társadalmi osztály. E társadalmi érdeklődésével kapcsolatos a népi irodalom kérdése iránt való érdeklődése is. — 1938. 1. sz. Angyal Endre: *Gótikus ízlés irodalmunkban*. A gótikára vonatkozó gazdag német irodalom ismeretében figyeli a magyar kódexekben élénk kerülő motívumkapcsolatokat. Megtalálja a gótikus romantikát, a mozgalmasat, regényeset, de az idilikusat is; vizsgálja a fájdalomkultuszt és az érzelmi szélsőségséget.

Napkelet. — 1938. 3. sz. Reményi József: *Vallási vonatkozások a mai amerikai irodalomban*. A vallási élmény a mai kor amerikai írói lelkében jelentős szerephez jut. Szám szerint nincsenek sokan, de álarmentesen, esztétikai és spirituális felelősségük tudatában éreznek, vágyódnak, gondolkodnak és írnak! — 4. sz. Fábian István: *Tormay Cecile egy ére halott*. Tormay Cecile hatásának oka nagyúri egyénisége s az, hogy heves ideg- és érzelmi életet élt. Nemzeti érzése szerves alkotórésze volt egyéniségének. — Klárik Antal: *Az új Kisfaludy*. Méltató jellemkép gróf Bethlen Istvánról, Márai Sándorról és Szekfű Gyuláról. — 5. sz. Hajnal István: *Küzdelmek, emlékezések*. A kiváló író művének pályaméltató ismertetése. — Thurzó Gábor: *Az új magyar esszé útjai*. „Érdekes és jelentős családja a magyar szellem életében a magyar esszéistáké. A gyökerek a XVIII. század talajába mélyednek, a törzs Kazinczy és Besenyei, az első ágak Bajzaé, Péterfyé, az új családi ág Babitsé és a legfrissebb hajtások Cs. Szabó Lászlóé, Halász Gáboré, Németh Lászlóé.

Pannonhalmi Szemle. — 1938. 1. sz. Bánhegyi Jób: *Szent István alakja irodalmunkban*. Gockler Imre tanulmányának felhasználásával írt színes kép. — Kniewald Károly: *A magyarországi liturgia legrégibb emléke*. A zágrábi érseki könyvtár egy sacramentariuma. 1075—1092 között készült; benne a magyar szentek legrégibb szövegű imádságai értékesek. Ezeket közli (Sajnos, nem különíti el a tanulmány elég szembetűnően az ismertetett kéziratot a zágrábi breviáriumtól, melynek himnuszait Dankó is közölte; még különösebb, hogy e himnuszok fordításait a szerkesztő ehhez a tanulmányhoz kapcsolta függéként.) — 2. sz. Bánhegyi Jób: *Zoltvány Irén emlékezete*. Rövid nekrológ.

Pannonia. — 1938. 1—2. sz. Koszó János: *Ungarn und die geistesgeschichtliche Forschung*. Utalva egy előbbi cikkére, rövid áttekintését adja a magyar szellemtörténeti munkáknak, méltatja *Thienemann*. Gerevich és Szekfű *úttörését*. — Fischer Béla, Birkás Géza: *Tolnai Vilmos*. Gondos arekép.

Pásztortűz. — 1938. 1. sz. Kovács László: *Babits Mihály, a költő*. Költszete formában átélte az európai vers történetét; mögöttük fájdalom, nagy élet áll. — 2. sz. Császár Károly: *Kisfaludy Károly*. Rövid, alkalmi megemlékezés. — Ligeti Ernő: *Márai Sándor*. A művésznak és a polgárnak újfajta heroizmusát látja benne; ebből magyarázza önkéntelen állásfoglalását a mával szemben. Rámutat művészetének finomságaira. — Janovics Jenő: *Színjátszásokunk múltjának négy korszaka*. A kolozsvári színészet történetének rövid áttekintése.

Protestáns Szemle. — 1938. 2. sz. Merényi Oszkár: *Gyóni Géza magyar mítosza.* — 3. sz. Istványi Géza: *Szellemtörténet, neopozitívizmus, új történeti realizmus.* — 4. sz. Joó Tibor: *Még mindig „szellemtörténet“?* — 5. sz. Makkai Sándor: *Legyen világosság.* Ravasz László legújabb műveinek tanulmányoszerű ismertetése. — Tóth Béla: *Gulyás Pál, a költő.* Fejlődésrajz. — Wiczán Dezső: *Payr Sándor.* Megemlékezés a magyar irodalomtörténeti szempontból is értékes munkájú egyháztörténetéről. — Istványi Géza: *Az új magyar történetiszemlélet alakulásához.* Válasz Joó Tibor előbbi cikkére.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1938. 3. sz. Csinády Gerő: *Diószegi Sámuel nézetei a nevelésről.* „Erkölcsi tanítások prédikációkban“ c. könyve alapján ismerteteti nevelési elveit.

Szellem és Élet. — 1938. 3—4. sz. Bartók György: *Descartes sorsa Magyarországon.* Felhívja a figyelmet a magyar tanulónak németalföldi egyetemeken készült disputációira; ezekben a felvett kérdés megoldása még sok új adattal gazdagodhatik. Fontosnak tartaná Apáczai Cseri Jánosnak a kolozsvári kollégium könyvtárában őrzött előadásjegyzését mielőbb közzétenni. Szól még Apáti Miklósról és Vásárhelyi Tőke Istvánról.

Szemle. — 1938. 2. sz. Vajlok Sándor: *A magyar könyv sorsa Csehszlovákiában.* A kisebbségi élet 18 esztendeje alatt itt megjelent könyvek (időszaki és propagandakiadványok is) száma nem haladja meg a kétezret. Minden magyar könyvkiadás megbukik. 1929-ben 153. 1933-ban már csak 125 könyv jelent meg. De ebből is például 1932-ben csak 21 az eredeti munka.

Szép Szó. — 1937. dec. Bóka László: *Justh Zsigmond.* Justh Zsigmond nemes elhivatásban hitt, olyanban, melyet sorstársai nem vállaltak: a harcok terén elherdált értékek emlékeztető őrzése és az új ember szolgálata. — Osvát Zsuzsa: *Személyesség és művészet.* Elmény és írói kifejezés összefüggései MórícZ Zsigmond „Míg új a szerelem...“ c. regényével kapcsolatban. — 1938. jan.-febr. *József Attila-emlékszám.* A költő kiadatlan írásai mellett tanulmányok, emlékezők és gyászoló versek. — Márc. *József Attila emlékének.* A költő műveinek bibliográfiája, életrajzi adatok, emlékének szentelt költemények. — Ápr. *József Attila kiadatlan versei.* — Faludy György: *Versformák pszichológiájához.* „A klasszikus görög forma, mely egykor a zsarnokgyilkos Harmodioszt és Arisztogeitont dicsőítette, ma megóv a zsarnokok ügyészei ellen. A nehéz klasszikus zene elnyomja mindenkinél a szöveget, aki fél.“

Theológia. — 1938. 2. sz. Hajnóczy Iván: *A lőcsei középkori misekönyv.* Az 1512. évi velencei kiadás egy példánya van meg a lőcsei ág. ev. egyház könyvtárában. A benne lévő írásos bejegyzések érdekesen mutatják a reformáció fokozatos érvényesülését a lőcsei egyházban.

Theologiai Szemle. — 1937. 3—4. sz. Révész Imre: *A református egyház területi egységei, alkotmánya, szervezete és kormányzata, fegyelmi rendje és jogi viszonyai Magyarországon a XVI. században.* Részlet a szerző új Magyar Református Egyháztörténetéből.

Tükör. — 1938. 2. sz. Schöplin Aladár: *Arany János és kiadói.* Arany először Heckenasttal került kapcsolatba; első szerződése 1853-ból való. Az Összes Költemények hatkötetes kiadása már Ráth Mórénál, a Franklin-Társulat-

tal 1879-ben kötött szerződést. — Halász Gábor: *Világfürdők és világirodalom*. Magyar vonatkozású rész: Karlsbad és Arany, Cannes és Justh Zsigmond. — Kardeván Károly: *Vörösmarty megrótt a színészeket*. Színes cikk. Vörösmarty színi bírálatai nyomán.

Ungarische Jahrbücher. — 1937. 4. sz. Szentiványi Béla: *Das hundert-jährige ung. Nationaltheater*. Rövid megemlékezés.

Válasz. — 1937. 12. sz. Veres Péter: *A magyar társadalom válsága az új magyar irodalomban*. A jó értelemben vett mai magyar irodalom megszületésében van. Ez nemcsak azért lesz igazi magyar irodalom, mert az írók jórészt fajmagyarok és népi származásúak, nem is csupán azért, mert szellemében és kifejezési módjában a legtisztább magyarságra törekszik, hanem főleg azért, mert felszabadulási vágyában azonosulni akar a dolgozó magyar néppel. — Juhász Géza: *A magyarság a népköltészetben*. Kísérlet a magyar népköltés sajátosságainak meghatározására. — 1938. 1. sz. Boldizsár Iván: *József Attila*. — Vass Gyula: *A magyar szellem*. — 3. sz. Vass Gyula: *A két Bolyai*. Alkatlélektani tanulmány.

**Szemere Bertalan ismeretlen munkái
a nemzetiségi kérdésről.**

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának Irodalmi Levelestárában őrzik Szemere Bertalan számos irata között egy 116 lapra terjedő befejezett tanulmány kéziratát.¹ A kézirat Szemere Bertalannak egy soha meg nem jelent munkáját tartalmazza, amely a magyarországi nemzetiségi kérdés történetével és annak megoldásával foglalkozik. A munka kiadására Szemere nem talált kiadót s kénytelen volt elállni attól, hogy tanulmányát a nagyközönség is megismerje. Néhány részletet közölt ugyan belőle a szerző hírlapi cikkeiben, de az egész munka ismeretlen maradt s 1927-ben, más Szemere-iratokkal együtt, került a Széchenyi Könyvtárba.

A szabadságharc utáni emigráció tagjai közül Kossuth mellett Szemere Bertalan foglalkozott legtöbbet a nemzetiségi kérdés megoldásával. Minden cikkében és könyvében, melyet a magyar viszonyokról írt, azt hirdette, hogy a független Magyarország jövője ennek a kérdésnek megoldásától függ. Ezt a munkáját is azért írta meg, hogy megcáfolja a külföldi — különösen a francia — politikai irodalom vádjait a magyar szabadságharc ellen, másrészt pedig a magyar és a vele kapcsolatos keleti kérdés elintézésére új programot adjon.

1853. júniusában kezdett hozzá a munka megírásához és kéziratát 1854. januárjában fejezte be.² A munka — céljának megfelelően — két részből áll. Az első részben a szerző polemizál a magyarellenessé, szlávbarát francia írókkal, a második részben pedig a közép- és keleteurópai problémák megoldására egy dunakonföderációs tervet ajánl.

Az első fejezetben Szemere igyekszik kimutatni azt, hogy a magyar faj sem a középkorban, sem az újkorban nem nyomta el a nemzetiségeket, s kifejti azt, hogy a magyar történelem folyamán nemzetiségi mozgalmakat és faji ellentéteket nem lehet felmutatni. Az ellentétek, amelyek a nemzetiségek lázadását okozták, nem faji elnyomás miatt keletkeztek, hanem szociális igazságtalanságok miatt, amelyeket éppen a 1848-i törvények tettek jónak. Az 1848-i forradalom Szemere megállapítása szerint eredetében tiszta alkotmányos mozgalom volt, a nemzetiségi zavargások csak a bécsi kormány izgatására törtek ki. Az osztrák reakció másképpen nem tudott segíteni magán, csak úgy, hogy ezeket a politikailag éretlen népeket használta fel a magyar liberalizmus ellen. Szemere élesen szembeszáll a pánszláv álmokkal és Magyarország jövőjét úgy képzeli el e munkájában, hogy a szlávok és magyarok — e két kijátszott nép — végre meg fogják egymást érteni s közösen rázzák le a Habsburgok igáját.

¹ M. Nemz. Múz. Irod. Levéltár, Fol. Hung. 1593. A kéziratnak címe nincs.

² A kéziratban látható feljegyzések szerint.

A kézirat második részében a volt miniszterelnök az összes dunai problémák megoldására dunai konföderáció létesítését ajánlja a közép- és kelet-európai népek számára. Véleménye szerint a krími háború, vagy valamelyik közeljövőben bekövetkező európai konfliktus olyan „konflagrációt” támaszt, amely Európa régi országait teljesen eltöri, megszünteti a monarchikus államformát s helyet ad a köztársasági államformának. Szemere szerint az új európai államrendszer nemzetiségi és földrajzi alapon fog felépülni. Ez annyit jelent, hogy a régi történeti határok megszűnnek s helyükbe a földrajzi összefüggések és a nemzetiségek elhelyezkedése szerint fogják megállapítani az új határokat. Középeurópa új helyzetét úgy képzei el, hogy a Duna mentén fekvő államok a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig egy államszövetséget alkotnának, amelynek magva Magyarország lenne. A szövetségen belül az államok nemzetiségi szempont szerint oszlanának meg és megtartanak nemzeti függetlenségüket. Belső ügyeiket önállóan intéznék s csak a külügy, hadügy és külkereskedelem kerülnének közös igazgatás alá. Nagy szerepet szánt Szemere a jövőendő államszövetségben Budapestnek, amely szerint arra van hivatva, hogy gazdasági és politikai központja legyen az új konföderációnak. Előadása szerint a vezetőszeretet Magyarországnak kell játszania központi fekvésénél fogva, de ez nem jelenti azt, hogy a többi állam belső ügyeibe beleszólhasson.

Szemere Bertalan ezt a munkáját főképen propaganda-szempontról írta. Főtörekvése az volt, hogy az „elnyomó magyar” fogalma, amely a magyarellenes sajtó és politikai irodalom hatása alatt belekerült a külföldi közvéleménybe, eltűnjön s helyette a külföld a magyarság igazi szereplését ismerje meg, különösen a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. Ezért akarta munkáját német és francia nyelven kiadni, hogy így válaszoljon a támadásokra. Sokkal kevesebb értékű munkájának az a része, amely Európa és különösen a dunai vidék berendezkedésével foglalkozik. Ebben a részben igen sok lehetetlen, fantasztikus terv van, aminek megvalósításától maga a szerző is elállott. A munkában a magyarság világpolitikai helyzetéről és a nemzetiségi kérdésekről néhány igen értékes gondolat van, amely tanúsítja azt, hogy a szerző sokat és mélyen foglalkozott a tárggyal.

A magyar emigráció irodalmi működésének még sok része homályban van, a száműzöttek irodalmi tervei nagyrészt még ismeretlenek. Szemere kiadatlan munkájának ismertetésével a jövőendő kutatást akartuk elősegíteni és az emigráció történetét egy lépéssel előbbrevinni.

Lengyel Tamás.

A „Virágnak mondanálak” legrégibb változata.

Papp Ferenc kitűnő Gyulai-monográfiájában részletesen kifejti a *Virágnak mondanálak* megírásának körülményeit. Azonban nem említi azt, hogy Gyulai legbájosabb szerelmi költeménye változatban erősen eltér a végleges szövegezéstől. Gyulai versgyűjteményeinek már első kiadásába (1870) is a végső szöveggel vette föl. Az első kidolgozásnak kilenc teljesen új sora van (a 2., 3., 4., 12., 18., 19., 25., 26. és 28.), s mint minden, amihez a nagy kritikus szelleme kapcsolódik, úgy ez is érdeklődésünkre méltán tarthat számot. A vers először a *Pesti Divatlap* 1846. 37., szept. 12. számában (727—728. l.) jelent meg *E.....-hoz* címmel. A vers Pataki Emiliához szólt.

Virágnak mondanálak,
Kit szült a szép kelet,
Es hajnal — s hófehérnek
Színével éktett:
 De a virág nem érez.
 Ne légy virág nekem!
 Maradj kedves leánynak,
 S légy hű szerelmesem.

Hajnalnak mondanálak,
A mely ha felköszönt,
Az ég, madárdalok közt,
 Örömkönyűket önt:
 A hajnalláng múló láng,
 Ne légy hajnal nekem!
 Maradj kedves leánynak,
 S légy hű szerelmesem.

Csillagnak mondanálak,
 Melly est koránya lett,
 Virasztva édes álom
Es szírtitok felett;
 A csillagfény hideg fény,
 Ne légy csillag nekem!
 Maradj kedves leánynak,
 S légy hű szerelmesem.

Így légy virág s viruljon
Rajtad szerelm s remény.
 Légy csillag fényt sugárzó
Gyötrelmem éjjelén;
 S hajnal, melly harmatot hoz,
 Örömkönyűt nekem —
 Oh légy a nagyvilágon
 Egyetlen mindenem!!

A későbbi kiadásokból kimaradt *szírtitok* reménytelen szerelmének egy újabb bizonyítéka. Kozoca Sándor.

Ismeretlen Ady-vers.

A Zsolnán megjelenő Magyar Újság 1938. április 18-i számában, B. F. jelzéssel, *Ismeretlen Ady-vers egy bécsi orvosi rendelőben* címmel Adynak kezelő-orvosához, Lukács Hugóhoz írt versét közli. Mivel a Magyar Újság Magyarországon nem hozzáférhető, széksége nek tartjuk a verset itt is közölni:

Nem illedelmes a mi életünk,
 De így indultunk, tehát így megyünk.
 Buta másokként élni nem tudunk,
 Tehát: hozzájuk nem hasonlítunk,
 Békét magunknak s másoknak nem hagyunk,
 Tehát sebzettek mindig mi vagyunk.
 Jogunk van hinni rangot, istenit,
 Tehát: rajtunk már zuhany sem segít.
 Nagy önszerelmű balga istenek,
 Tehát: meghalunk, mint kóbor ebek.

Kolozsvár, 1909.

S. O.

Egy híres bordalról.

Ma is egyik legkedvesebb darabja dalárdáinknak a *Fel, töltsetek fiúk, igyunk* kezdetű bordal. Szövegét és zenéjét Hilóczky Béla¹ írta s kottás kiadása az Athenaeum R. T. könyvkiadójából került ki 1883 ban. Ettől az időtől ismeretes a bordal szövege és a szöveggel művészi összhangba olvadó zenéje.

A szöveg azonban régebbi eredetű. Hilóczky Béla költői hagyatékában levő, *A pécsi diákok* című történeti drámai költemény (3 felvonásban) 1863-ból való. Targyát a mohácsi csata idejéből meríti. (Forrása Feszler VIII. 442. l.) Háromszáz pécsi tanuló ment el a tanárok vezetése alatt a mohácsi csatába és elvéreztek a hazáért.

¹ Szinnyei: Magyar írók.

Ennek a drámának első felvonásában egy csárda asztalánál dönti el élete sorsát a pécsi kollegium nagy diákcsoportja s itt zendül fel ajkukon ennek a bordalnak ezideig ismeretes két versszaka.

A költő hagyatékából került elő az 1883. évi kottás kiadás egy példánya is, melynek hátsó fedőlapjára még két versszakot írt a költő sajátkezűleg ezzel a megjegyzéssel: Az első és második versszak közé!

Hilóczky Béla bordala így most teljes egészében áll előttünk:

BORDAL,

Fel, töltsetek fiúk, igyunk
A hon s leányokért,
Szerelmet esd a csalfa lány,
A honnak üdvé vért.
Igyunk, fiúk, e pere miénk,
Vigadni rajtad áll.
Ma életet mosolyg feléd,
Holnap tán a halál.

Amíg lelkünkben él a hit
És a remény kísér,
Amely a szívnek üdvöt és
Szebb jövőt ígér.
Igyunk, amíg e hit, remény
S szerelmünk megmarad,
Míg mult lesz a jövőből is,
Mit a pere elragad.

Igyunk, fiúk, amíg az ősz
Elúzi a tavaszt,
Amíg nekünk a nyári nap
Néhány bimbót fakaszt.
Amíg a könny, amit felszitt
A forró napsugár,
A télen át, mint hópehely,
Fejünkre visszaszáll.

S ha megcsalódott a szíved,
Ha nincs, akit szeress,
Ha bánatot feledni vágyasz,
S óhajtod, hogy neved,
Ragadd meg, pajtás, a pohárt,
Siess, az óra fut;
Csak addig boldog a szívünk,
Amíg feledni tud.

A bor mámore és a józanság határai között született *carpe diem* életbölcseesség művészi megszólaltatása a dal. A fellobbanó szerelem, a közös sorban egyesült baráti szeretet, a mult és jövő jókedvű feledése mind mérsékelten merülnek a bor mámorába.

A drámában érthetőbb, hogy a szerelem, a barátság s a mult és jövő eltemetése töltik ki a dal érzelmi és gondolati részeit, míg az önfeláldozó hazaszeretet csak két sorban szólal meg.

Ugyanis a diákok háborús pártja nagy küzdelemmel győzi le azokat, akik nehezen felejtik kedveseiket, és azokat, akiket kitűzött életpályájuk elvesztésének gondolata tart vissza a csatamezőről.

A hazaszeretet végre mindent legyőz s érezzük, hogy a két sorban nagy súllyal esik a mérlegre az önfeláldozó hazaszeretet gondolata, s érezzük, hogy ennek a józanság körében maradt hazafias érzelmnek áldoz a szerelem, a barátság és a mámoros feledés.

Somogyi Ferenc.

Kódexirodalmunk misztikájáról.

Középkori irodalmunk misztikus elemei tudósaink és kutatóink érdeklődését mindinkább kísértik. Kisebb tapogató tanulmányok, disszertációk után (*Fábián I.*: Vigilia, 1936. II. 53.; *Vas Olga*: A misztika hatása kódexirodalmunkra. Bp., 1937.) *otróközi Nagy Gábor* dolgozata: *A misztika kódexirodalmunkban. Debrecen, 1937* tárgyának alapos kidolgozásában nagyon alkalmas arra, hogy vitát támasszon e mindenképpen kényes és hajszálvékony feladásokon libegő kérdésről. Gondosan kiállított értekezésének elején a misztika fogalmáról beszél, és a misztikus élmény lélektani alapjait mutatja be. (Talán

nem lett volna felesleges hangsúlyozni azt, hogy a „misztikus“ a szimbolikus és allegorikus fogalomnak volt rokonértelmű szava. Így Gersonnál már nemcsak gyakorlati, hanem spekulatív misztikus teológia terminológiája is előfordul. Amaz a szemlélődéssel beöntött, emez a tudományos vizsgálódással megszerzett Istenismeretet jelentette. Az askézis szó ugyanis ismeretlen a középkorban, helyette exercitia-t használnak. Az *Imitatio Christi* volt az askézissel egyenértékű. Krisztus által Istenhez való emelkedés az askézistől a miszticizmus felé kigyózó utat jelentette, míg Krisztus által Istennel való egyesülés végre az igazi miszticizmus fogalmával esett egybe.)

Magyarságunknak a XIV. századi misztikával való érintkezését a szerző Erzsébet hercegasszonynak, III. Endre leányának, a Töss-i zárda lakójának életkörülményeivel támogatja. (Szabad legyen megjegyezni, hogy az idézett W. Oehl mellett jobban felhasználhatta volna H. Wilms O. P.: *Das Beten der Mystikerinnen nach den Chroniken der Dominikanerklöster zu Adelhausen Diessenhofen, Engeltal, Kirchberg, Ottenbach, Töss, Unterlinden und Weiler. Freiburg, 1923.* munkáját. Jól esett volna olvasni *Jeanne Ancelet-Hustache* nevét: *La vie mystique d'un monastère des Dominicaines au moyen-âge d'après la chronique de Töss. Paris, 1928.*)

A középkori misztika ismertetése után a renaissance misztikára tér át. Mindkettőnek szerinte egy a célja, csak más-más úton akarnak az isteni egyesülésig eljutni. (21. l.) Ez utóbbi a tudás felfokozásával szeretne az igazság részesévé lenni. Hivatkozik arra, hogy az Érsekújvári-kódexben a csillagjósolás mint bűnnélküli tudomány jelenik meg. Am sem ez, sem *Chlichtoveus*, a párizsi Sorbonne-i doktor barátsága Gosztongyhoz nem jelentette a platonizmusnak való teljes behódolást. Sőt Chlichtoveus így ír Gosztongyinak: „unquam versatus sum in libris platoniorum legendis: neque eos evolui... quia non sapiunt, stomacho meo“. (N. Múz. Cod. lat. 348. 13. f.)

A misztikus út ismertetésére szerzőnk a via purgativa, illuminativa és unitiva-t veszi föl. (24. l.) Nem más ez, mint a kezdők, haladók és tökéletesek mesgyéje. A dionysios-i felosztás helyett *Szent Bernátra* támaszkodva szólhatott volna a homo carnalis, rationabilis, és spiritualis fajtájáról, avagy *Ruysbroeck* csoportosításával a szolgákról, barátokról és fiakról. Világosabban kimutathatta volna — ami az éles elmével megírt sorok közül azért kiolvasható — milyen lelki méltóságra emelkedtek a kódexek anyagával rendelkező beginák, apácák, főkötös atyafiak. A misztikus út ismertetésében el kellett jutnia az unio mystica-hoz. Nem merném a szerzővel megkockáztatni azt a megállapítást, hogy az unio mystica-ra vonatkozó szövegrészeket nem értették meg fordítóink. Hiszen maguk, az egyesülés kiváltságos alanyai is, hebegnek az átélteknek szavakba öntésekor. *Szent Mechtild* mondását idézem csak: Minden, amit elmondtam, puszta szél ahhoz képest, amit nem tudok kifejezni. (F. Vernet: *La spiritualité médiévale, Paris, 1929. p. 147.*) Amit ezek nem tudtak kifejezni, hogyan követelhetjük fordítóinktól, hogy hűen adják vissza?

Dolgozatának a passzív misztikáról szóló fejezete mindenben megérdemelné a részletesebb ismertetést. Szerinte a fordítók olyan szövegeket választottak ki, amelyek Krisztust legkézzelfoghatóbb, legemberibb alakjában állítják be. De nyugodtan lehet-e ebből arra következtetni, hogy a transzcendentalizmus kihalóban van és a realizmusban való torkolás olyan veszedelmes iramban jelentkezik kódexeinkben? Hisz éppen az oly szívesen fordított *Suso* állí-

totta, hogy Krisztus embersége által emelkedhetünk fel oda, ahol ő tisztá istenségében trónol. A passzív misztika éppen azt mutatja, hogy még a *Summa* jelkületé is elevenen izzik, Krisztus embersége alkotja az Isten felé vezető utat. (F. Vernet o. c. 119.) *Mále*, a nagy francia művészettörténész, nem túloz, amikor Szent Ferenc szenvedés iránti rajongását elevenen látja izzani a XIV. és XV. századi misztikusoknál. A szenvedés gondolatának elvont tisztaságát mutatja, hogy pirkad már a Szent Szív kultuszának a hajnala. Milyen gyönyörűséggel adja vissza a Winkler-kódex (289. l.) Szent Bernát szavát; szinte hangosan hirdetik fordítóink *patet arcanum cordis per foramina corporis*. „Jó énnéköm — mondja a Winkler-kódex — Uram Krisztussal lön-nöm, és ő vele megmaradnom, és ő benne három hajlokot csinálnom: egyet az kezébe, mást az lábaiba, harmadot és szönetlen valót az oldalába, ott akarok nyugodnom, és alonnom, ennöm és innom... ott én szölok édesködvén, vigadozván ő *szívének*.” Az a lélek, aki ide „szokandik” és itt édeskedik, Krisztus patikájában talál vigasztalást; micsoda felülemelkedésről tanuskodik, amikor a traktatus végén így kiált fel: „Isten-beli nagy édesességs gondolat.”

A természetmisztika, az érzelmesség vallása, a skolasztika és misztika viszonya a tanulmány megállapításainak kiemelkedőbb és széles látókört feltáró fejezetei. Végső következtetését, hogy a szubjektív vallásosság „eretnek” állásfoglalása beférkőzött kódexeinkbe, óvatosan fogadnám. Például: A hit által való megigazulás dogmáját véli felfedezni a Székelyudvarhelyi kódex halál-ról szölo elmélkedésében. A vitás részben a haldoklótló azt kérdik: hiszi-e, „hogy meheszen az örök életre nem az ő tulajdon érdemeiért, de *csupa csak* az édes Jézus Krisztusnak kénjának érdemének miatta.” (Sz. U. kx. 292: l.) Korántsem kell itt az egyedül igaz hit által való üdvözülés gondolatát üdvözölni. Pár sorral feljebb, a 291. lapon, a halál pillanatában a gyónáson kívül a bünöket egyedül eltörlő *tökéletes bánatról* van szó. A traktatus írója éppen erre akarja olvasóját hangolni. Bánja meg bünöit a haldokló, „nem a halálnak, vagy pokolnak, avagy az utolsó ítéletnek a félelméből, de *csak* szeretetből bänkódjék”. Később határozottabban kifejezi: nem az ideigvaló büntetés félelméből, de *csupa csak* az isteni teljes igaz szeretetből kell megbánni a bünöket, hogy az üdvösség kapuján áthaladjunk. Az idézett mondatból nem is világlik ki az egyedül üdvözítő hit gondolata. Ebben csak Krisztusnak fő érdeme, a *meritum excellentiae* van hangsúlyozva, mert a mi érdemünk csak kölcsön érdem, *meritum participatum*. Az érdemszerző cselekedeteket éppen az ötödik kérdés említi, és a kódex nem tagadja, hogy a megigazult ember a kegyelemmel végbevitt jötettei által valósággal érdemeket szerez Isten előtt. A következő megállapítás furcsábban hangzik: „Érdekes azt is megjegyezni, hogy középkorvégi kolostori irodalmunk közönsége előtt még a predestináció gondolata sem lehetett egészen ismeretlen. (86.)” Nem kell azt gondolni, hogy a kolostorok lelki vezetését ellátó lektorok erről nem beszölktek. A predestinációt már Szent Ágoston is hittételként kezelte.

A tanulmány irodalma nagyobbbrészét német munkák felsorakoztatása. Nagy előszeretettel idéz a misztikáról csak átmenetileg megemlékező, nagyobb teológiai compendiumokból. Ezek helyett inkább a problémáihoz szorosabban vágó részletmunkákat olvastuk volna a jegyzetek között. Különösen az újabb és a francia munkákról kellett volna megemlékeznie. (P. Pourrat: *La spiritualité chrétienne. T. II. Le moyen-âge. Paris, 1924.* — F. Vernet o. c. — L.

Gougaud: *Dévotions et pratiques ascétiques du moyen-âge*. Paris, 1925.) Ha pedig nem akart ilyen nagyobb munkákra utalni, legalább a középkori misztika bibliográfiáját 1933-ig felsoroló Grabmann-t említette volna meg. (M. Grabmann: *Geschichte der katholischen Theologie*, Freiburg/Br. 1933. 315—321.) A franciskánus misztikáról írva, átnézhetne volna Benz E. *Die Geschichtstheologie der Franziskanerspiritualen des 13. und 14. Jahrhunderts nach neuen Quellen* (Zeitschrift f. Kirchengeschichte, 1933) című dolgozatát. A misztikus nyelvről további részletkutatást indíthatott volna Lüers Grete (*Die Sprache der deutschen Mystik des Mittelalters im Werke der Mechtild von Magdeburg*. München, 1926.) és Zirker O. (*Die Bereicherung des deutschen Wortschatzes durch die spätmittelalterliche Mystik*. Jena, 1923.) A Nagyszombati-kódex Suso fordításának tavaszleírásában találóan értékeli az „esztétikai szempontot“ (62. l.); helyénvaló lett volna utalni Heieck L. erlangeni értekezésére (*Das Verhältniss des Aesthetischen zum Mystischen, dargestellt an Heinrich Suse. 1936.*) A sokat vitatott realizmus előretörését másik oldalról E. Borne: *Humanisme et mystique, Etudes Carmélitaines 1935.* világíthatná meg. A fejlődő városi élet és az érzelmes vallásosság kérdéseire vonatkozóan az idézett K. Beth- és Thienemann-tanulmányok mellett megérne W. Zippel értekezése: *Die Mystiker und die deutsche Gesellschaft des XIII. und XIV. Jh.* Leipzig, 1935.

Egy másik, kevésbé kidolgozott tárgyú értekezés szerzője Vas Olga: *Misztika hatása kódexirodalmunkra*. Bp., 1937. 74 l. Bevezetésében a misztika történetén szalad végig, majd idézetekben mutatja be a ferences, domonkos, pálos és vitás eredetű kódexek misztikus telítettségű szövegeit. Irodalma nagyon sok kívánnivalót hagy. Mályusz Elemér neves dolgozatáról (Szent Margit misztikája) nem lehet elfeledkezni!

Mindkét, de különösen *otrokósi Nagy Gábor* protestáns felfogású, komoly munkája bepillantást engedett abba a mély áramlatba, amely a kódexirodalomban lappang és felszínre terelhető. Ezeknek az édességes érzéseknek a története fogja alkotni majdan a megírandó *sentiment religieux* magyarországi történetének sarjadást ígérő gyökerét. Gábrriel Asztrik

Tóth Árpád Csokonai-kultusza.

Érdekes volna összeállítani azoknak a költőknek a névsorát, akik Csokonait megénekelték, siratták és dicsőítették, akik műveikhez személyét hőszül, életét tárggyul választották.

A Csokonai halála óta lefolyt 133 év alatt — Csokonai halálának jan. 28-án volt a 133. évfordulója — bizonyára százan meg százan vették őt lantjukra és tollukra, kezdve Fazekas Mihályon, aki mindjárt a gyászbeszéd után megírta magasztaló nekrológiát, végezve —, hogy Debrecennél maradjunk — Gulyás Pálon.

A hivatlan költők, alkalmi verselők nagy tömegében a hivatottak sem kis számmal vannak; elég Petőfire, Szász Károlyra, Szabolcskára, Adyra, Oláh Gáborra, Csathó Kálmánra, Móricz Zsigmondra rámutatnunk. A hivatottak között nem utolsó helyen áll *Tóth Árpád*, akinek Csokonai kultuszából fakadt költeményeivel óhajtanánk most foglalkozni, melyeket Tóth Árpád egyenest Csokonaihoz intéz, mintegy szerelme tárgyához. Három költeményről van szó.

Az első „A reményhez“ címet viseli s nem annyira komoly költemény, mint tréfás verses riport, melyet Tóth Árpád debreceni hírlapíró korában írt és a „Debreceni Nagy Újság“ 1912. évi április 30-i számában tett közzé. A költő nem a maga nevében beszél, hanem Csokonai szobrát szólaltatja meg, mégpedig panaszt és gúnyt ad ajkára. A szobor azon panaszkodik, hogy a körülötte álló, vasrácsos kertet eltüntették, hogy szerelmes párok bókja-csókja helyett csak a rendőr ásítózását és köpködését hallja. A gúny a Csokonai-kör ellen irányul, mely a kertet eltűnni hagyta és illő környezetről nem gondoskodott.

*

Tóth Árpádnak Csokonai-kultusza „Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz“ című költeményében nyilvánul meg a legteljesebben, mely „Lomha gályán“ című kötetében, 1917-ben jelent meg, de melyet már 1913-ban írt egy készülő verses regény előhangjául. Az akkor huszonhét éves költő búsan és csüggedten nézi tépett ifjúságát, szerteszét gurult terveit, céltalan útját s akkor eszébe jut Csokonai, aki még csalódottabban, még összetörtebben a honszerző Árpádot akarta hőskölteményébe foglalni a haza dicsőségére; őt is a haza képe készíti egy új honfoglalás megéneklésére, s ekkor kéri famulusi alázattal a mesternek, Csokonainak segítségét, áldását.

De azzal a szerelmi vallomással, amely végig hullámszik az „Invokáció“ hosszú, de szebbnél-szebb versszakain, *Tóth Árpád* még nem elégítette ki a maga szíve vágját. Csokonai testi-lelki képe máskor is ott lebeg szeme előtt és nem hagyja nyugodni, míg ezt a neki oly kedves képet meg nem örökíti, egy művészi szonettnek szigorúan megszabott keretébe nem foglalja. — A szép kis alkotás a költőnek harmadik kötetében („Az öröm illan“, 1922.) jelent meg, amelyben Berzsenyiről is festett egy szonettformába illesztett pasztell-képet. A két szonett egymáshoz tartozik, de nem annyira, hogy egyik a másik nélkül teljesen érthető és élvezhető ne volna.

A Csokonai-szonettet ideiktatom:

CSOKONAI

Vitézem, oh te nem voltál zordság
Vitéze, vén diák csak, kálvinista,
Ki kósza farsang víg kulacsát itta
S a gráciák kezébe tette sorsát.

Am bús homok szent venyigéje, hordád
Lelked szelid fürtjét és drága, ritka
Borából új fájdalomak méla titka
Halk verseinkbe dús ízekkel forrt át.

Óh látlak: lomha árnya nőtt a fáknak,
Már láz gyötört s a rózsás gráciáknak
Lárvája hullt és párka arca lett.

S még görnyedtélt egy édes rim felett,
Szemedben végső fény gyúlt, hűnyő csillám,
S kezed lassan, reszketve írta: Lillám.

*

Debrecen város közepén ott áll Izsó Miklós remeke, Csokonainak bronzbaöntött héroszi alakja, amint erős karral tartja és feszes ujjakkal

pengeti a lantot, zengi rajta a szerelem tüzét, a bor mámorát, éneklí a dámáknak a farsangon vett diadalmát, hirdeti a lélek halhatatlanságát; ott áll az emelt fővel, biztos léptekkel az örökzöld Parnassuszra törő Csokonai.

Tóth Arpádnak költészete közepén egy másik Csokonai áll, a bús magánosságba menekülő, barátokban, pártfogókban, Lillában csalódott, a reménytől elhagyott, de a műzsáktól soha — még a sírja szélén sem — elszakadni nem tudó poéta.

Izsó Miklósnak bronzbaöntött hatalmas szobra, *Tóth Arpádnak* versekből formált kis plasztikai műve méltó párja egymásnak, mindkettő méltó nyilvánulása a magyar emberábrázoló művészetnek; mindkettő egyaránt és méltán hirdeti egy magyar lángelmének, Csokonainak el nem múló dicsőségét.

Kardos Albert.

Elhunytak.

AUER ISTVÁN, ny. min. számvev. főtanácsos, szül. Bácsordason (Bács-Bodrog vm.) 1872 december 31-én, megh. a Pécs melletti Magyarürögön 1938 február 8 án. Egy ideig teológus volt Kalocsán, majd jogot és filozófiát hallgatott a bpi egyetemen. 1894—908. mint hírlapíró az *Alkotmány* b. munkatársa, 1905. VIII. tól s. szerkesztője és az Orsz. Pázmány-Egyesületnek alapításától 1908-ig titkára volt. Ekkor kinevezték tollnökká a kassai kir. tanfelügyelőséghez, majd berendelték közp. szolgálatra a vallás- és közokt. minisztérium számvevőségéhez, ahol a hitoktatói ügyek közp. előadója volt. Nyugdíjaztatása után Soroksáron élt. Itt is temették el. — Első versei 1889-ben jelentek meg Kálmán Károly székesfehérvári folyóirataiban. 1896—1905. a Néppárt ném. hiv. lapja, a *Christl. Volksbl.* szerkesztője is volt. — Szépirodalmi munkái: *Vergődés.* Költemények és Mária-dalok. Bp., 1901. — *Amerre én járok.* (Versek.) U. o., 1905. — *Jesse és Mária.* Reg. Írta Enrica Handel-Mazetti. U. o., 1907. (2 köt.) — *Játszótársak.* Reg. Írta u. a. U. o., (1914) (2 köt.). — *Idegen tükörben.* Írta Paul Keller. U. o., 1921. — *Hágár fia.* Reg. Írta u. a. U. o., 1922. (Először: Alkotm. 1911). — *Az istenfélő nővér és más apró mesék.* Írta Christoph Schmidt. U. o., [1926]. — *A bahirok varázslója.* Írta Johannes Emonts. Kalocsa, 1927. — *Gólyafészek.* (Versek.) U. o., 1929.

BAJZA JÓZSEF, dr. phil., egyet. ny. r. tanár, a M. T. Akad. I., és a Sz. István Akad. r. tagja, szül. Fugyivásárhelyen 1885 január 31-én, megh. Budapesten 1938 január 8-án. — Az egyetemet Bpen elvégezvén, 1906—23. a M. N. Múzeum könyvtárának tisztviselője, legutóbb a Hírlaptár vezetője, 1923-tól a horvát-szerb irodalom ny. r. tanára volt a bpi egyetemen. Nyelvészeti és m. irodalomtörténeti cikkekkkel és tanulmányokkal kezdte irodalmi működését, majd tört. és polit. cikkeket írt a délszláv kérdéssről. Publicisztikai működését a *M. Hírl.* (1913/8), *Új Nemzedék* (1917/25) és a *Mság* (1920/37) hasábjain fejtette ki. — Irodalomtörténeti munkái, a Bajza József működése egyes részeit tárgyaló különnyomatokon kívül: *A kuruc elbeszélő költészet ismertetése.* Bp., 1906. — *Bajza József költői nyelvéről.* Szfhehérvár, 1908. — *Petőfi István versei.* Összegyűjt. és bev. ell. (Petőfi Kt. 17.) Bp., 1909. —

Bajza József munkái. Kiadja Szücsi József. (A Kisfaludy-Társ. Nemz. Kta. 43.) U. o., 1914. (I., egyetl. köt.). — *Bajza József.* Írta Szücsi József. U. o., 1914. (Az 1911. Ipolyi-díjjal kitüntetett pályamű.) — *Podmaniczky-Magyar Benigna a horvát költészetben.* (A Podmaniczky-család tört. 3.) U. o., (Ny. Pápa), 1935. (Akad. székfoglalója.) — *Alnevei:* Battorych Kornél (polit. cikkeinél); Oroszi József; Szücsi József.

BALLA (1894-ig Braun) FRIGYES (FÜLÖP), festőművész, szül. Pécskán (Arad vm.) 1871 február 5-én, megh. Aradon 1937 decemberében. — Izr. B. Ignác, író testvérébátyja. 1888/93. a bécsi képzőműv. akadémián tanult, majd Aradon telepedett le, ahol 1908—13. a városi p. isk. rajztanára is volt. — Esztétikai cikkei: *Arad és Vidéke* (1900, 05), gyulafehérvári *Közművelődés* (1903), *Aradi Közl.* (1905, 07).

BIGE GYÖRGY (nemesnagyszántói), hírlapíró, szül. Kismarján (Bihar vm.) 1876-ban, megh. Budapesten 1937 november 30-án. — Előtte ismert verse: nagyváradi *Szabadság* (1900).

BORI JENŐ, dr., ny. rendőrfőtanácsos, megh. Kiskúnhalason 1938 február 11-én (temetés napja) 57 éves korában. — Talán az ő Heine-fordításai: *Székesfehérvári Hírl.* (1904).

CSEPLŐ ERNŐ, a Balatoni Szövetség igazgatója, megh. Veszprémben 1938 január 27-én 62 éves korában. — Elbeszélései: *Kép. Családi Lapok* (1901), *Hazánk* (1903/4), *Alkotmány* (1904).

DAVID ANNA (bethlenfalvi Paál Árpádné, pákái), ny. áll. számszéki számtanácsos özvegye, szül. Kolozsvárt 1861-ben, megh. Budapesten 1938 márciusában. — Ref. 1887-ben ment férjhez. — Írásai vidéki lapokon kívül: *Az En Ujs.*, *Főv. Lapok*, *M. Irónők Albuma*, *Olajág* (1903/7), melynek 1907-ben szerk. is volt.

GOROVE LASZLÓ (gáttajai), dr., nagybirtokos, szül. Piskolton (Bihar vm.) 1868-ban, megh. Budapesten 1938 január 26-án (temetés napja). Unoka-öccse volt G. István miniszternek s egyik belső barátja gr. Tisza Istvánnak. 1901—5. a végvári kerület országgyűl. képviselője volt szabadelvűpárti programmal. Közgazd. és publicisztikai cikkeket írt bpi és nagyváradi lapokba és folyóiratokba. — Munkája: *Közgazdasági tanulmányok*. Bp., 1898.

GREISINGER OTTÓ, ny. polg. isk. tanár, megh. Szombathelyen 1938 februárjában 77 éves korában. — Cikkei: *Polg. Isk. Közl.* (1904/6, 10).

GRIGER MIKLÓS, dr. theol., országgyűlési képviselő, r. k. plébános, szül. Kőrmöcbányán 1880 november 22-én, megh. Budapesten 1938 február 27/28-ra virradó éjjel. — 1903-ban pappá szenteltetvén, 1910-ig a besztecebányai, azontúl a székesfehérvári egyházmegyében szolgált. 1912 óta sóskúti plébános volt. Már 1910-ben fellépett néppárti programmal Lukács László akkori miniszterelnök ellen, de kisebbségben maradt. Mindkét nemzetgyűlésen a csornai kerületet képviselte keresztény-szocialista programmal. Az 1927. és 1931. ált. választásokon ugyane kerület országgyűlési képviselője lett a keresztény gazd. és szocialis párt programjával. 1935-ben régi kerületét v. Somogyvári Gyula hódította el s ő csak később került a parlamentbe mint a lovasberényi kerület képviselője. Nagy publicisztikai munkásságot fejtett ki az *Alkotmány*, *Igaz Szó*, *Nemz. Ujs.*, *Mság* és más jobboldali lapok hasábjain. Beszédei a Nemzetgyűlés és az Országgyűlés naplóiban. Több röpiratot is írt.

GYÖRY TIBOR (nádudvari), dr. med., ny. h. államtitkár, egyet. c. ny.

rk. tanár, a M. T. Akad. I. tagja, szül. Budapesten 1869 május 9-én, megh. u. o. 1938 január 9-én. — Természettud. és orvosi szaklapokba száznál több cikket írt, különösen a m. orvostörténet köréből. Emellett egy orvosi bibliográfiát is szerkesztett s kiadta Semmelweis összegyűjtött munkáit (Jena, 1905) egy testes kötetben.

HAJDU JÓZSEF, ny. ref. leánygimn. igazgató, szül. Szentesen (Csongrád vm.) 1876-ban, megh. Kecskeméten 1938 január 4-én (temetés napja). — Hosszú ideig a kecskeméti ref. gimn. matematika-fizika tanára volt. Egy ideig főmunkatársa volt a *Kecskeméti*-nek, majd szerk. a *Kecskeméti Lapoknak*. Tárcái a *M. Szó*-ban s talán az ő eredeti és ford. elbeszélései: *Debr. Ellenőr* (1892/7, 900), *Debr.* (1893), *Kép. Családi Lapok* (1894/5), *Arad és Vid.* (1901), *Aradi Közl.* (1901), *Hazánk* (1901/3), *P. Napló* (1901), *B. Napló* (1909/10), *P. Hírl.* (1909).

HALASZ MÓRIC (dabasi), dr. jur., m. k. gazd. főtanácsos, szül. Alsódabason (Pest vm.) 1879-ben, megh. Gyónon 1938 márc. 1. — Ref. Az 1919-i forradalom kitöréséig szolgabíró volt, azóta birtokán gazdálkodott. 1922. a lajosmizsei kerület bevásárlott a nemzetgyűlésbe, 1927. pedig az alsódabasi kerület országgyűlési képviselővé választotta a nemz. egység pártja programjával. — Cikkei közgazd. szaklapokban. Főműve: *A jövő problémái közigazgatási szempontból*. Bp., 1917.

KARDOS (Kohn) ANDOR, volt színész, szül. Nagyváradon 1875-ben, megh. Budapesten 1938 március 18-án. Előbb vidéken színészkedett Krecsányinál, Pécsen és Kolozsvárt. 1911-ben a bpi M. Szính. tagja lett, majd 1923-ban a marosvásárhelyi és nagyszebeni színházak igazgatója. A színháztól visszavonulva vendéglőt nyitott Bp-en. — Előtte ismert színművei: *Vilmos-huszárok*. Operett 3 felv. Nádor Mihály zenéjével (bemut. Király-Szính. 1914. XI. 13.); *Babavásár*. Operett 3 felv. u. annak zenéjével (u. o., 1922. II. 16.); *A sárga nagyúr*. Színmű (Arad, 1923).

KOVACS FERENC, a Bpi Kisipari Hírelint. R.-T. irattárának vezetője, megh. öngyilkos módon Budapesten 1938 március 5-én 57 éves korában. — *Hattyúdal* c. utolsó versét közölte *Az Est* (1938. III. 6.).

KOVARZIK KAROLY, dr., állategészségügyi főtan., közp., m. k. állattenyésztési főfelügyelő, megh. Budapesten 1938 január 11-én, 65 éves korában. — Versei és tárcái: *Sopron* (1894, 98/9).

MADY LAJOS, hírlapíró, megh. Újpesten 1938 január 29-én (temetés napja), 58 éves korában. — Ref.

MÉSZÁROS EDGAR LASZLÓ, tart. rokkant hadnagy, megh. Budapesten 1938 február 21-én (temetés napja). — Ref. Szerk. a *Tér és Forma* c. építészeti lapot.

NAGY LAJOS (Félegyházi), r. k. ig.-tanító, megh. Békésszentandrásen (Békés vm.) 1938 januárjában, 47 éves korában. — Sok verse jelent meg bpi és vidéki lapokban.

ÓVARI (1872-ig Obele) FERENC, dr. jur., ügyvéd, szül. Veszprémben 1858 május 3-án, megh. u. o. 1938 március 12-én éjjel egy órakor. — R. k. 1892—1905. a nagyvázsonyi, 1910—18. a veszprémi kerület országgyűlési képviselője volt előbb szabadelvű, majd 48-as párti s végül Justh-párti programmal. 1927-től Veszprém vm. törvényhatósága választott felsőházi tagja volt. Szerk. a Balatoni Szövetség hiv. közlönyét.

PAYR SANDOR, dr. theol. h. c., ny. egyet. r. tanár, szül. Pápán 1861 február 25-én, megh. Sopronban 1938 január 30-án. — 1888—99. mint ev. lelkész és püspöki titkár működött, 1899—1930. a soproni ev. teológiai akadémia (1923-tól az Erzsébet egyetem teol. kara) ny. r. tanára volt. 1889-től számos egyház- és irodalomtört. érdekű cikket írt, főleg egyh. lapokban. — Munkái sorából megemlítendők: *Az Isten igaz szolgájának jó élete*. Pozsony, 1890. (Andreae pastoralisa verseiben.) — *A Megváltó könnyei*. Egyh. besz. Sopron, 1891. — *A wittenbergi fülemile*. Pozsony, 1893. (Hans Sachs verseinek fordítása bevezetéssel.) — *Nádasdy grófék házatája*. (Koszorú. 13.) Bp., 1896. — *M. pietisták a 18. sz.-ban*. U. o., 1898. — *M. protestáns egyháztörténet*. U. o., 1898. — *A nádorispán udvara*. Tört. kép a reformáció korából. Sopron, 1902. — *Mária. a humanista m. királyné*. Bp., 1905. — *Negyedfélszázados főiskola Sopronban*. Sopron, 1907. — *Hárfahangok*. Bp., 1909. — *Egyháztörténeti emlékek*. I. Sopron, 1910. — *Erdősi Sylvester János*. Bp., 1910. — *Kanizsai Orsolya élete*. U. o., 1910. — *Magyar István és Bátor Erzsébet*. U. o., 1913. — *Rélay Judit, a hitehagyott Nádasdy Ferenc édesanyja*. U. o., 1913. — *Protestáns volt-e Nádasdy Ferenc?* U. o., 1914. — *Fláciánus lelkészek Magyarországon*. Pozsony, 1916. — *Soproni ev. egyh. története*. I. Sopron, 1917. — *A balfi paplak és a két balfi papfi Amerikában*. Tört. elb. Bp., 1929. — *Luther és a magyarok*. U. o., 1930. — *Liszt Ferenc és Király József Pál*. Sopron, 1933. — *Gárdonyi apja és a Ziegler-család*. U. o., 1934.

PERÉNYI (1892-ig Perina) JÓZSEF, dr. phil., ny. kegyesr. tanár, rendi levéltáros, a Sz. István Akad. r. tagja, szül. Budapesten 1871 augusztus 25-én, megh. u. o. 1938 február 15-én. — Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt végezvén, a rend kolozsvári, sátoraljaújhelyi, nagykanizsai, majd ismét sátoraljaújhelyi, veszprémi és bpi gimnáziumaiban tanított. — 1890-től számos cikke és tanulmánya jelent meg a zene- és irodalomtörténet köréből. — Munkái: *Katona Dénes élete és munkássága*. Sátoraljaújhely, 1896. — *Rosnyai Dávid*. U. o., 1896. — *Szemerei Szemere Miklós életrajza*. U. o., 1897. — *Az Oberon nyelvezete*. Nagykanizsa, 1898. — *Endrődy János életrajza*. U. o., 1899. — *Mephisto és Lucifer*. U. o., 1900. — *Irodalomtörténetírásunk első munkásai*. U. o., 1902. — *M. irodalomtörténeti repertórium*. U. o., 1902. — *Szemere Miklós és Tompa levelezése*. U. o., 1902. — *Dugonics András színművei*. Sátoraljaújhely, 1903. — *Endrődy eudaemonisztikus bölcsellete*. Bp. 1903. — *Szász Béla élete és költészete*. Kolozsv., 1903. — *M. irodalomtört. chronológia*. Sátoraljaújhely, 1903. — *M. zene*. U. o., 1903. — *Dugonics András „Tudákossága”*. U. o., 1904. — *Boruth Elemér*. U. o., 1905. — *A m. irodalomtört. vázlata*. U. o., 1905. — *Szemere Miklós irodalmi hagyatékából*. Klny. az IK-ból. Bp., 1905. — *Szemere Bertalan levelei Szemere Miklóshoz és Györgyhöz*. Veszprém, 1908. — *Kemenes Ferenc*. U. o., 1909. — *Horváth Cyrill színművei*. U. o., 1910. — *Dugonics András Trinummus*. U. o., 1912. — *Veszprém városának nyájas leírása*. U. o., 1912. — *János Gusztáv*. U. o., 1912. — *Két család, két élet*. Elb. a mindennapi életből. Írta Wilhelm Goebel. Ford. Bp., 1914. — *Aranka György m. nyelvű művelő társasága*. Bp., 1918. — *Két népies bohózat a 18. sz.-ból*. Vác, 1936.

PÉTER FERENC (dálnoki), ny. szföv. főszámvető, szül. Obaitelen (Alsó-Fehér vm.) 1876 március 20-án, megh. Bp-en 1938 március 3-án. — 1897-ben lépett a főváros szolgálatába. Az *Új Kor* szerk. és tulajdonosa volt.

PETZKÓ-SZOKOLAY ERNŐ, dr. phil., ny. ref. gimn. tanár, szül. Miskolcon (Borsod vm.) 1865 december 18-án, megh. Debrecenben 1938 február 12-én. — Eredetileg piarista tanár volt. 1896-ban hitet változtatott s a debreceni ref. gimn. tanára lett. Székfoglaló értekezése: *debr. ref. főgimn. értes.* (1897. A szabadságharc költészete.) — Munkája: *Gyöngyösi költészetének valláserkölcsei oldala*, Kassa, 1894.

PLANK ANTAL, ny. r. k. ig.-tanító, megh. Budapesten 1938 január 9-én (temetés napja). — Beregszászon működött. — Munkája: *Kath. egyházi énekek*. Beregszász, 1905.

PORZSOLT JENŐ (barátosi), ny. szföv. f. keresk. isk. igazgató, szül. Bicskén (Fehér vm.) 1856-ban, megh. Budapesten 1938 március 30-án (temetés napja). — Ref. 1883-ban lépett a főváros szolgálatába s 1913-ban a II. ker. f. keresk. isk. igazgatójává választották. — Munkatársa volt (1896-ig) a *Föv. Lapoknak*, több sportról szóló könyvet írt s 1884—1917. szerk. a *Herkules* c. sportlapot.

ROHOSKA JÓZSEF, ny. ref. teol. tanár, szül. Kúnhegyesen (Szolnok vm.) 1817 augusztus 19-én, megh. Budapesten 1938 január 26-án. — A sárospataki ref. főisk. tanára volt. 1895-től szerk. a *Sárospataki Lapokat*. — Irodalmi jellegű munkái: *Márc. 15.-e a nemzet ünnepe*. Beszéd. Sárospatak, 1901. — *Új idők, régi igazságok*. Wirth, Zwigli vál. egyh. beszédei. Ford. U. o., 1904.

RUBINEK ISTVÁN (1908-tól zsitvabesenyői), dr. jur., m. k. gazdasági főtanácsos, ügyvéd, szül. Óhajon (Bars vm.) 1886 január 3-án, megh. Budapesten 1938 február 21-én. — R. kat. R. István volt miniszter testvéröccse. Az első nemzetgyűlésen a monori, az 1927. és 1931. országgyűlésen pedig az eleki kerületet képviselő kigazdapárti, illetve egységespárti programmal. Mint utóbbi párt alelnöke, ő irányította az 1931. választásokat. — 1918 óta jogi szerkesztője volt a *Köztelek* c. lapnak. Beszédei a nemzetgyűlés, illetve országgyűlés naplóiban.

SOLYOM JENŐ (nagybajomi), m. k. kormányfőtan., ny. min. számvevősegi főszámtanácsos, szül. Pesten 1858 december 18-án, megh. Budapesten 1938 január 1-én. — R. kat. A pénzügyminisztériumban szolgált. Színnyei néhány irodalomtört. cikkét említi. Irodalmi jellegű munkája: *Az irodalom színderei*. Legújabb fény- és árnyképek. (Debrecen), 1878.

STEUER LAJOS, m. k. kormányfőtanácsos, közíró, szül. Liptószentmiklóson 1885-ben, megh. Bécsben 1938 januárjában. — Izr. Középiskolai elvégzése után a *Liptó* c. hetilap és a *Felvidéki Ór* c. folyóirat szerkesztője volt. Az 1914/18. háború folyamán sokat tett a svájci sajtóban a szláv agitáció ellensúlyozására. Az 1919. kommün idején Bécsbe költözött s Bethlen István gróffal összeköttetésbe lépve, több tanulmányt írt a béke delegáció részére.

SZARVADY KALMAN, hadirokkant hírlapíró, szül. Huszton (Máramaros vm.) 1883-ban, megh. Budapesten 1938 januárjában. Szerk. az Igazügyi Tisztviselők Egyes. hiv. lapját. — Verse: kolozsv. *Ujs.* (1904).

SZEMLER FERENC, ny. r. k. gimn. igazgató, szül. Székesfehérvárt 1871-ben, megh. Brassóban 1938 márciusában. — Előbb a székesfehérvári r. k. gimnázium tanára, majd a brassói r. k. gimn. igazgatója volt. — 1895-től költeményei: *Alkotmány, Kat. Szle* gyulafehérvári *Közművelődés, Tiszántúl*, stb. — Népies elbeszélése: *Szerencsés András*. (Népiratok 85.) Bp., 1894.

TOMA ISTVÁN, ny. r. k. plébános, szül. Sátoraljaújhelyen 1881 már-

cus 14-én, megh. Érsekújvárt 1938 március 8 án. Mint a Sz. Imre Kollégium tanulmányi felügyelője, 1911-ben megalapította az Élet Irod. és Kny. R.-t.-ot, melynek 1915-ig ügyvezető igazgatója volt. Ekkor dunamócsi plébános lett. 1902 óta jelentek meg novellái és cikkei kül. bpi. lapokban, főleg az *Alkotmányban* (1905-) és az *Életben* (1909-). Szerk. a *Sárospataki Ifj. Közl.*-t és az *Egyetemi Lapokat*. — Munkái: *Lombok*. Elb. Hol?, 1899. — *A nehéz út*. Elb. Bp., 1911. — *A hegyaljai diákok*. Reg. U. o., 1912. — *Élet és irodalom*. U. o., 1914. — *Imádkozzunk a hadbavonultakért*. U. o., 1914.

TORDAI (1898-ig Tolvaj) ANYOS (Gyula), dr. phil., cisztercita gimn. igazgató, szül. Heőcsabán (Borsod vm.) 1879 augusztus 3-án, megh. Baján 1938 január 17-én. — A rend pécsi, egri és bajai gimnáziumában működött, utóbbi helyen 1924-től, mint igazgató. — Versei kül. kat. lapokban. Irod. tört. cikkei a szaklapokban. — Munkái: *Kódexünk Mária-himnuszai*. Bp., 1903. — *Kivonat a m. nyelvtan, stilisztika, retorika és poétikából*. Pécs, 1908. — *Mátyás Flórián könyvtára*. U. o., 1909. — *Stilisztika*. A középisk. 4. o. sz. Bp., 1912. (Bartha Györggyel. Több kiadást ért.) — *Retorika*. 5. o. sz. U. o., 1913 (u. azzal). — *Tinódi*. Ifj. színj. 3 felv. U. o., 1912. — *Poétika*. A középisk. 6. o. sz. U. o., 1914 (Bartha Györggyel. Több kiadást ért.) — *A vén honvéd álma*. Ifj. színj. 3 képben. U. o., 1916. — *Mikes Kelemen*. Ifj. színj. 4 képben. U. o., 1921. — *Margit királylány*. Ifj. színj. 4 képben. U. o. [1922]. — *Rózsáskert*. Szavalókönyv. U. o., 1923. — *Kisfaludy Sándor iratai*. Bev. (Élő Könyvek. I. 2.) U. o., (1926). — *Sz. Erzsébet legendája*. *Sz. Elek legendája*. (M. Irod. Ritkaságok. 11.) U. o. [1932]. — *Amit nem tudtunk Gárdonyiról*. U. o., 1935. Ezenkívül mint társszerző szerepel Madarász Flóris helyett a Bartha György-féle *M. olvasókönyv*, *M. nyelvtan mondatlani alapon* és *Rendszeres m. nyelvtan* c. művek újabb kiadásain.

VAJDA FERENC, ref. esperes-lelkész, szül. Farcádon (Udvarhely vm.) 1865 március 16-án, megh. Székelyudvarhelyen 1938 januárjában. — Hosszú ideig szerk. a *Vasárnap* c. erdélyi nélapot. — Szépirodalmi jellegű munkái: *Bethlen Gábor fejedelem*. (Koszorú 5.) Bp., 1898. — *Kalászkok az élet mezejéről*. Kolozsvár, 1895. — *Barcsay Agnes*. (Koszorú 45.) 1895. — Több tört. munkát is írt s legutóbb Székelyudvarhely monográfiáján dolgozott.

ZOLTVÁNYI IREN (Lajos), dr. phil., bencés apát, a Sz. István Akad. r. tagja, a M. Irodalomtört. Társ. alelnöke, szül. Érsekújvárt 1859 április 24-én, megh. Balatonfüreden 1938 február 12-én, hosszas szenvedés után. — A pannonhalmi tanárképző főisk. tanára, 1910-től igazgatója volt. Nyugalombavonulása után (1921-ben) bakonybéli apát lett. 1878 óta írt nyelvészeti, irodalomtört. és esztétikai tanulmányokat. A pannonhalmi sz. Benedek r. történetében ő írta meg az irodalomtört. fejezeteket. — Munkái: *A Nádor-codex nyelve*. Bp., 1883. — *Guzmics Izidor életrajza*. U. o., 1884. — *Katona József Bánk bánja*. U. o., 1889. — *Tapasztalati lélektan*. U. o., 1894/903. (4 köt.). — *Zola naturalizmusa és Lourdes c. regénye*. U. o., 1895. — *Egi lant*. Írta Foltényi K. a 14. kiad.-t átd. Győr, 1899. — *Erotika és irodalom*. (Sz. István Kvek) Bp., 1924.

ZSIDI JÁNOS, dr. phil., kegyesrendi tanár, megh. Veszprémben 1938 márciusában. — Munkája: *Fejér György*. (Palaestra Calasactiana). Bp., 1936.

G. P.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszegehy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7).
28.177 — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeghy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeghy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenschatz: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszeghy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Zsolt Alszeghy, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő. Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1938.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

Oldal

Baránszky László: Az impresszionizmus irodalmunkban. (I.) .. 105

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kozocsa Sándor: Adalékok Tompa két költeményéhez és a
költő kiadatlan levele 118
Benkó Barnabás: Magyarázat Csokonai egyik bordalához 121

BÍRÁLATOK.

Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi. — Baráth Ferenc: Kosztolányi
Dezső. — Schridde Éva: A magyar vezércikk első éve. —
Benedek Marcell: A magyar irodalom története. — Németh
László: Berzsenyi. — Baránszky-Jób László: A magyar
széppróza története. — Berzsenyi-kiadványok. — A. Fr.
Gombos: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. — Gacs
B. Emillán: Szoszna Demeter kéziratos énekeskönyve. —
Rózsa Ilona: Gerhard Hauptmann a magyar irodalomban.
— Sövény Aladár: Géczy István. — Szirmai Mária: Párizs
a magyar sajtó tükrében. — Medvei Emma Margit: Budapest
a magyar szépirodalomban. — Lorenz Károly: Munkácsy
János. — Dobó Sándor: Petőfi költészetének zenei vonat-
kozásai. — Székely Anna Klára: B. Kemény Zsigmond
művészi felfogása és kritikai álláspontja 125

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok 135

FIGYELŐ.

Horváth János hatvan éves. — Néhány gondolat gimnáziumaink
irodalomtörténettanításához. — Elhunytak 140

A folyóirat évenként négy füzetben jelenik meg.

Az impresszionizmus irodalmunkban. (I.)

1.

Riedl Frigyes Arany impresszionista kedélyét rajzolva megállapítja, hogy „a magyar értelmessége mellett fölötte érzékeny is, minden benyomás gyorsan és élénken hat rá, hamar megharagszik, de az első kedvező alkalommal ki is békül...” Kiemeli az impresszió esztétikai jelentőségét: „Az élénk impresszió, amely mélyebbre ható változást idéz elő szellemünkben: minden költészetnek és minden művészetnek egyik alapeleme.”

A gúny és megnemértés ekkor már másodízben is kioltotta a magyar impresszionista festészet érzékeny lelkű úttörőjének palettáját. (1882.) És megjelent már, egy másik nógrádi ember tollából és éppen Szegeden, a magyar irodalmi impresszionizmus legtermészetesebb légkörében, a pleinair fényében tűnőklő első magyar írás: a Lapaj híres dudás. (1880.) Ha a kritikát nemi is, a közönséget azonnal meghódította, mert magyar talajból fakadt, sőt egyenesen táji színeket hozott s emellett az elbeszélő művészet számára a műfaj természetének megfelelő művészi eredményeket: a kedélytől áthatott, a megélt, az élő nyelvet. Impresszionista elbeszélőink: Tömörkény István, Szini Gyula, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Tormay Cécile és Zilahy Lajos, ez önkéntelen kezdet természetes betetőzői, szinte észrevétlenül haladhatnak egy-egy lépéssel tovább. (Az egy Szomorj Dezső nem stílusával, hanem jellegzetes nyelvrontásával és beteges érzékiségével vált ki ellenhatást; ő az impresszionista dráma egyetlen — elszigetelt — képviselője is irodalmunkban.)

Amennyire természetesnek bizonyult az epika fejlődése az impresszionizmus irányában, annyira feltűnést keltett az új stílus érvényesülése a lírában. Az epikus kötelessége a megfigyelés, a benyomások vadászása, gyűjtögetése. Legyen jó megfigyelő s minél finomabb fülű. (Az epikában az impresszionisták: Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Tamási Áron stílje jelenti majd a forradalmat.) A líra kötelessége az egyszerűség és a kifejezés. S most a lírai vers egyszerre tarka képek sorozatává változik s ezek a képek bonyolult belső világot akarnak érez-

tetni. Az impresszionista lírikus jelképes alakja Szini Gyula egyik novellájának hőse, Joru herceg, lehetne, akinek főszenvedélye, hogy az éji csendben lesse a hangokat, s szerencsés napja, ha új bogárhangot ismerhet meg. Azzal a különbséggel, hogy az impresszionista költő befelé figyel, a kedélyvilág mélységes éji csendjében figyeli a titkos rezdüléseket. S nemcsak figyeli, el is akarja fogni, rabul ejteni, anélkül, hogy hangulati színük elváltoznék. Nem elmondani akarja, hanem közölni a benyomást. Természetesen, ehhez sokkal több mesterségbeli tudás szükséges, mintha elbeszélné, hogy mit érez. Az impresszionista festő sem másolt csupán, hanem a természettudomány fénytának a legújabb eredményeire támaszkodva a szívárványszínek pontozott vagy pálcikás felrakásával olyan képet akart adni, hogy színei kifejezzék a légkört is, amelyen áthaladnak. S az impresszionista lírikus feladata még bonyolultabb. Nem külső érzékelést kell hangulatilag elmélyítenie, nem kívülről indul befelé, mint a festő, hanem belső megfigyeléseit akarja benyomásszerűen érzékeltetni. Ha célja is az impresszionizmusnak a friss benyomás közlése s ha a közlés képességének nélkülözhetetlen előfeltétele is a benyomások iránti finom érzékenység, ez ne tévesszen meg bennünket: az impresszionista költő nem kevésbbé, hanem erősebben alakít, mint a régebbi, egyszerűen közlő költő. Az új lírát, az impresszionistákat ért sok gáncsból és kárhoztatásból legjogosultabb a mesterkéltség, a keresettség vádja. S legmegfelelőbben jellemezzük az irányt, ha — mint a németek — „Kunst des Treffens“-nek, a „találás“ művészetének nevezzük. Az impresszionizmus elnevezés nem az alakításmódot jelöli, hanem a művészi célkitűzést, a művészi szándékot.

Mindezek után nevezhetjük-e ezt a stílust az ernyedt, benyomások között tehetetlenül vergődő lélek stílusának? Ilyenként jellemzi Richard Hamann, aki nem művészetáganként vizsgálja, hanem mint a korlélek kifejeződését valamennyi művészetágban. Szerinte pusztán a nagyvárosi kultúra szubjektiviztikus megnyilvánulása. Világnézeti alapja a pszichológizmus a maga viszonylagos látásmódjával; a minden körvonalat elmosó fejlődéelmélet. A böleseletben az intuición és a paradox aforizmák a jellemzői (Bergson, Nietzsche). A festészetben a szerkezet felbontása, a vonalak helyett a pont és a szín (Monet, Degas). A zenében Beethoven, Bach, Mozart dallamai, vonalas szerkezetű dalművei helyett a pillanatnyi benyomás akár diszharmó-

nia árán is, új hangkapcsolatok, hangszínek uralomrajutása. (Wagner, Puccini.) A szobrászatban a formák helyett a hús puhaságának és a formált anyag sajátosságának az éreztetése, az organikus egység rovására nyers kőből kiemelkedő testtorzók (Rodin). Az irány irodalmi képviselői ugyancsak a szerkezet feladásával, egymás mellé rakott képekkel, hangszínekkel kívánnak hatást elérni s az értelmi, akarati elemek háttérbeszorításával ködös hangulatok s egyre új benyomások gyönyörét hajszolják. (Baudelaire, Verlaine, Wilde, Hofmannsthal, Thomas Mann.) Nem habozik kimondani, hogy az impresszionizmus öregkori stíl, s megkísérli, hogy egyes nagy művészek, Rembrandt, Goethe öregkori stílusában megállapítsa.

2.

Hamann vizsgálódásainak művészettörténeti szempontból az a fő módszertani hibája, hogy nem a művészi alakításból indul ki, hanem csupán adalékokat gyűjt a művészet terén a korlélek rajzához. Nem veszi figyelembe az egyes művészetágak szerint különböző alakításfeladatokat s még kevésbé azt, hogy művészi egyéniségenként milyen más lélekhangulatú lehet ez az impresszionizmus, pedig ennek a stílusnak egyik legfőbb vonása éppen az, hogy felszabadítja az egyéni látásmódot.

Az impresszionizmus vizsgálatánál kétségtelenül erősen számolnunk kell azzal, hogy tudatos stílus, de a kornak önmagáról való stílustudatát nem szabad a művészi gyakorlat megítélésénél döntőnek elfogadnunk. Bizonyos, hogy stílustudat, alakítás-szándék nélkül korstílus nincsen, ezt a tudatot figyelmen kívül hagyni nem lehet. A főkérdés azonban az marad, milyen volt a művészi gyakorlat, s az illető művészetág fejlődésében milyen feladatokat vállalt az illető stíluskorszak.

A korstílus egyoldalúságait ugyanis rendszeren új művészi eszközök meghódítása teszi szükségessé, az igazolja. Aki vállalja ezeket a feladatokat, annak művészileg érdekes, eredeti, új a mondanivalója. Egy-egy nemzedék feladatvállalása, új látásmódjának érvényesülése ez. A *Blätter für die Kunst* nemzedéke (Richarda Huch, Friedrich Lienhard, Paul Ernst, Dauthendey, George, Rilke, Däubler s a két Mann-testvér) az 1860–70-es években születettek. Nálunk az egy évtizeddel később születettek (az 1870–80-as): a nyugatosok, modernek, vagy hogy stílusmegjelöléssel éljünk, impresszionisták, az Ady-nemzedék: Babits,

Kosztolányi, Kaffka, Juhász Gyula, Nagy Zoltán, Kemény Simon, Tóth Árpád s az elbeszélők közül Szini Gyula, Tömörkény István, Szomory Dezső, Krúdy Gyula, Tormay Cecil. A nemzedéktudatot Ady *Új versek* kötetének a megjelenése s az azt nyomon kísérő visszhang teremti meg. Kétségtelen, hogy Ady szimbolista és nem impresszionista, bár csupán az impresszionizmus vívmányainak birtokában lehet szimbolista. Impresszionizmust és szimbolizmust bajos elválasztani egymástól. Az impresszionizmus nemcsak kifelé figyel, hanem befelé is — mint a német impresszionista költői nyelv elemzője, Louise Thon megjegyzi: Janus arcú — s viszont a külső benyomások csak mint hangulatszimbólumok jelentkezhetnek. Impresszionistának nevezhetnők mégis azt a költőt, aki inkább külső tájak, hangulatok, események leírásából indul ki, szimbolistának, aki az érzéki crejű képnyelvet belső lelki mozgalmainak, élet- és sors kérdéseinek az érzékeltetésére használja fel. Kosztolányi, Babits, Juhász Gyula, de az egész magyar impresszionista költőnemzedék élménye inkább szemléletből kiinduló és ahhoz tudatosan tapadó, míg Ady, ha impresszionista leírásba kezd is, a leírt táj, vidék azonnal belső drámája színterévé válik. Mégis egy korstílushoz tartoznak, olyan közös stílussajátságok fedezhetők fel bennük, amik a művészet valamennyi ágában megtalálhatók, s mint új művészi kifejezésnyelv uralomra jutnak ebben a korban. Ady képnyelvének sok eleme megvan már a párizsi út előtt. Az Ady-versek nagy újsága, eredetisége és fő esztétikai erőssége a képesség iránti érzék, ez megvan már teljes mértékben a két első verseskötetben. Megvan bennük az Ady-magatartásból: az elhivatottság és a dac, s nem egyszer már a Párizst járt Ady nyelven. Így az első kötet élre helyezett versében: „Eladtam már magam, nem magamnak élek, Nyugalmat, pihenést már nem is remélek, Lelkem lett a küzdés, szívem lett az álmom, Szívemet keresem, amíg megtalálom“. Az utolsó szavakban már Ady továbbépítő szimbólumnyelve jelentkezik. A vers refraines s a refrain is jellemzi Ady alaphangját: „— Édes anyám, lelkem, Sirasson meg engem“. Vagy a kötet másik, *Itthon* című verse már mutatja Ady későbbi jellemző versszerkezetét:

Aldott kezdeddel símogatsz meg,
Anyám,
Intő szavad még mintha hallanám.
Míg rám borulsz
S áldott kezdeddel símogatsz meg.

A régi intést elfeledtem,
Anyám,
Azért zúdult annyi vihar reám;
Úgy összetört...
A régi intést elfeledtem.

Mint látni fogjuk, az impresszionista vers legsajátságosabb eleme: az időbeli haladás helyébe szavak, sorok ismétlésével versszakot és verset egybefogni s így pontozott felépítést és egységes hangulati hatást biztosítani.

Hogy Adynak ez a sajátságos adottsága új költői nyelv teremtesére mivel egészült ki az impresszionizmusban, arra kitűnő példa a *Válaszúton* című, ugyanazon kötetből való vers egybevetése a témának tíz évvel későbbi impresszionista kidolgozásával, az *Elsülyedt utak* című költeménnyel. A már kiemelt kitűnő képszerkezet azonban a téma első kidolgozásában is megvan:

Durva láрма zúg körültem,
Küzdelemre vár az élet.
Megállok a sorompónál,
De nem tudom mit csináljak:
Harcba szálljak, visszatérjek?

Sáros a tér, undok a hare,
Oly silány a harei pálma: :
Olesó hírnév, darab kenyér...
És érettük odaveszne
Ifjúságom minden álma!

— — — — —
Visszatérjek?... az a világ,
Ahol álom volt az élet,
Bezárult már rég mögöttem...
A szép világ, ifjúságom
Soha többé föl nem éled.

— — — — —
— — — — —
'Szép világom rég bezárult
S nincs, ahova visszatérjek!...

A versben megvan Adynak a legnagyobb erőssége, a képszerkezet iránti érzék, a képben gondolkodás adottsága; különböző árnyalatokkal színeze többször elmondja ugyanazt, és ért az egységbe foglaláshoz: ez az „eredetisége“, ez az ő eredeti sajátja. Nézzük, ugyanez a téma hogyan hangzik az impresszionizmus hangszerelésével:

Hívott a titkok nagy mezője,
Kellette magát száz síma út
És én legényesen, dalolva
Csaptam mögöttem be a kaput

Valamennyi út fölfelé tört,
Ragyogón és virágba veszőn
S én feledtem a csendes udvart,
Rohantam részegen a mezőn.

Egyike Ady legesodálatosabb egységű képeinek, amelynél az impresszionista nyelv az expresszió szolgálatába áll, úgyhogy alig hagyható el belőle valami is:

Sehol, sehol a régi hajlék,
Kődbe és éjszakába borult,
Rét, út, virág, illat és udvar,
Kapu, hit, kedv, mámor, nóta, mult.

— — — — —

Vissza, a vén csendes udvarba
Elsülyedt azóta mind az út
S távolból hallom, kődben, éjben,
Hogy nyitogatnak egy vén kaput

Ha egybevetjük az utolsó csodálatos szemléletességű és mély hangulatiságú képet, az első fogalmazásnak tekinthető tíz év előtti vers utolsó két sorával:

Szép világom rég bezárult
S nincs ahova visszatérjek.

akkor láthatjuk, hogy mit jelent az impresszionizmus nyelve, s lemérhetjük Ady költői fejlődését is. Ez az új hangszerelés a francia impresszionista versből lopódzhatott fülébe, de már első *Párizsi levelében* (1904. február 24.) alkalmunk van nyomon követni ezt a képteremtő adottságot, azt, hogy hogyan veti fel az élményképet (impressziót) először valós, azután jelképes formában a levél elején és végén, s fogja azt így a képpel egybe:

“(A lány) ott sirt a kapu alatt. Kevés, lompos, piszkos ruhában és mezít-láb. De esinos volt a kétfrankos kalapja s a forró, vörös kezeeskéjében csipkés selyemzsebkendőt szorongatott. ... Még beszélni sem tudok vele, pedig ez a leány a lelkem, az én rongyos és hivalkodó lelkem eleven képe. Az én lelkem ez a leány.”

Hosszabb eszmefuttatás következik, hogy a lány milyennek láthatja, mesélheti el a vele való különös kaladját. Kettős tükrözéssel bemutatja a maga büszke nyomorúságát, párhuzamba állítva az éhes modellével, hogy a végén az alapképhez térjen vissza:

„Mademoiselle, a kegyed furesa embere nagyon elgyötrött, nagyon szomjas, nagyon szerencsétlen ember. A lelke rongyos, mint a kegyed ruháskája volt akkor, de csipkés, selymekendőként szorongatja még mindig egy-egy álmát.”

Hogy a rongyosruhás, csipkekendőt szorongató párizsi lányt valóban látta-e a költő, vagy költői levelében költői képnek teremtetten csupán, tehát hogy mi volt elsődleges, a kép-e vagy a jelentés, az lehet érdekes művészetpszichológiai szempontból, de ami az írásmű stílusát s a képszerkezetet illeti, teljesen közömbös. Szemünk előtt van a mély hangulatiságú szemléleti kép, amelyet a költő elmélyít, a szerkezet fölépítésére használ fel, s a levelét lezárja vele impresszionista stílusban s egyben szimbolista módon. Ady impresszionista nyelvében az irodalmi impresszionizmus mintegy teljesen kész eredményeivel jött már át hozzánk. Mint meggyőződhattünk, Ady a franciáknál csupán megerősítését és kiegészítését, fejlesztését találhatta az ő sajátos költői stíljének, amely fejlődés volt nemcsak Endrődi, hanem még Komjáthy, Vajda után is: egy egészen új lírai közlésmód.

3.

Művészi stíljében az impresszionizmus volt az, amivel a kortársak itthon a maguk ízlését leginkább azonosnak érezheték. Ignóus remegő orreimpájú nemes paripához hasonlítja a költőt. Valóban, fogékonyság és benyomások szomjazása előfeltétele a szemléletes érzéki erejű költői képkincs gyűjtésének. Laczkó Géza mindjárt a *Nyugat* indulásakor (a második évfolyamban) ír Ady költői nyelvéről és azt mint az impresszionista nyelv mintapéldáját mutathatja be. A soha nem hallott érzéki elevenségű új jelzők; a legkülönbözőbb környezethangulatot visszaadó sajátos — nagyvárosi, kálvinista, népi, régi — szavak; a kiegészítő értelmező jelzők nagy szerepe; az ellentétek (mint víg halott, szomjas tűző csók, tréfás, víg, iszonyú parancs, balga bölcsesség, könnyetlen sírás); az egymás mellé rendelt képekkel, „türelmetlen impresszionizmussal” leírás; körvonalak elmosása („sejtelen:csók minden dalom”); az általános, tágértelmű szavak („egy leány”, „valaki”, „minden”); a szinestézis; a jelzőcsere („süket a fal, a nőta, az álom, a kép; vak a hajnal, az átok; hangos a csók; részeg a korsó; éhes a fog”); az anyagéreztetés (aranytest, fényember, ködharang ködváros, esontest); mindezek együtt adják azt, amit az új, találó, benyomást frissen közvetítő impresszionista költői nyelvnek hívnunk. Az *Új verseknek* 1906-ban, az első elejétől végig ilyen impresszionista képnnyelvel és sajátos Ady vers- és képszerkezettel megírott kötetnek döntő jelentőségűnek kellett lennie. Ha eddig a folyóiratokban fel-felcsillant egy-egy bátortalan impresszionista próbálkozás, most valódi, egész szervezetükben impresszionista versek fognak születni. Hosszabb kísérletezés után megszületik az új irodalmi tudatnak két szerve is: a *Nyugat* (1908), s az ellentétes világnézetű *Élet* is ezt a stílust képviseli (1909); első számaik mintha az impresszionizmus programját akarnák adni, és pedig a szó eredeti, betűszerinti értelmében. A *Nyugatban* Ignóus a hírhedt Ady-vers, a *Fekete zongora*, értelmezése kapcsán kifejti az impresszionizmus versesztétikáját, megismételve a Magyar Hírlapbeli Ady-cikke megállapításait: az értelem csak egy a sok tényező közül, ami a verset teszi, semmivel sem fontosabb, mint hogy hány *u* betű fordul elő benne. Jellemző, hogy a legkonkrétebbnek látszó művészetnek, az építőművészetnek az alkotásán bizonyítja be, hogy minden művészi alkotás lehet impresszió. A Sainte Chapelle né-

hány pillérközi üvegablak. A kápolna nem maga az üvegablak, hanem az a színözön, amely az ablakon át mélyen a felhomályba beleömlik, és amint leszáll a nap, vége. — Ugyancsak mindjárt az első évfolyamban Szini Gyula kifejti (*A mese „alkonya”*) impresszionista elbeszélőművészetének az alapelvét: magánál a mesénél fontosabb az elmondás módja. — Csáth Géza Pucciniről írva úgy látja, hogy a zenedráma főproblémája: „mennyit lehet adagolni a muzsikából, a drámából és a színpadból, hogy kielégülési érzések jöjjenek létre a néző-hallgatóban.” Wagner a Gesamtkunst-tal próbálkozva, lépten-nyomon elvétette az arányokat, s Puccini érdeme épp a megoldás, a helyes adagolás eltalálása. Jellenzően: a zenedráma problémája, mint pusztán pszichológiai probléma. — Megtalálható mindjárt az első évfolyamban az impresszionizmus képzőművészeti esztétikája is: Beszámoló a magyar impresszionisták és naturalisták köre kiállításáról: Rippl-Rónai képein „a lehangosabb vörösek virítanak” és „a legelevenebb zöldek illatoznak”. Kiemeli a cikk Ferenczy lila és vörös barnáját; a reggeli táj képén a levegőégben elváltozott színeket. „Mindez villanyosan megrögzített impresszió.” Az évfolyamban az impresszionista kultúra teljes szervezőségében jelentkezik: irodalom, építészet, zene, festészet. Az irány korstílus-jellegét bizonyítja, hogy az ellentétes világnézeti tartalmú *Élet* e stílusnak ugyanolyan szerves képviselője, legfeljebb Kosztolányi, Harsányi Lajos, Szini, Krúdy nevei mellett olyan költők is szóhoz jutnak benne, akik nem tartoznak ehhez az irányhoz, de már a külföldiek közül csupán impresszionisták: Verhaeren, Verlaine, Benzmann, Francis Jammes, Gregh. Azután ez a folyóirat adja a külföldi impresszionizmus teljes palettáját, a Modern Költők Külföldi Antológiáját, és pedig Kosztolányi Dezső fordításában, aki kimondja a hangulati impresszionista műfordítás elvét: „Műfordításaim nem úgy viszonylanak az eredetihez, mint a festmény a festmény másolatához, inkább úgy, mint a festmény ahhoz a tárgyhoz, amit ábrázol. Úgy érzem, hogy a festmény hübb, becsületesebb, igazabb, mint a fotográfia.” S amint a harcászati folyóirata, a *Nyugat*, az impresszionista kultúrát képviseli, akként a harcászati katolicizmus orgánumban azt írja Sztrakonieczky Károly az impresszionista kultúráról szóló beszámolójában: „A kor nem lelkesedik a harcért. Ennek az elfinomult, ellágyult kornak annyi impressziót kell már felvennie, hogy kénytelen a rendelkezésre álló

energiát igen sok részre osztani.“ Jellemzően Kacziány-kép az illusztráció, míg az *Új Idők* annak idején első számában (1895) Margitay Tihamér (Utolsó szerelem), Papp Henrik (Egy névtelen hős) egy-egy képét hozta s e novellisztikus festők képeinek tartalmát elbeszélésszerűen ismertette.

Az impresszionizmusnak e folyóiratok által képviselt változata lényegében nem más, mint a festészetnek, a pusztán kifelé figyelő művészet gyakorlatának az átplántálása az irodalomba, a költészet területére. A festészet hatására vall a gyakorlatban a színek elharapódzása a költészetben; sokan ezt a színességet vélik impresszionizmusnak, itt is elterjedt a tájfestés, a csendélet divatja. Babits költeményeinek nagy hányada tájkép, egész sorozatok vannak ilyenek (*Paysages Intimes*, *Csendéletek-ciklus*; s van ilyen alcímű verse is: „Festmény B. M. modorában“). De Juhász Gyulánál is bőven található (Szege di interieur s „Tápé“, Nyilassy főszíngyűjtőhelye). Sok az impresszionista portré, rokonokról, a régi magyar nagyokról is. Magában a *Szegény kisgyermek panaszaiban* is több ilyen impresszionista portrét találhatunk (A doktor bácsi, Anyuska régi képe, A rokonok, Öreganyó, A húgomat a bánat eljegyezte, Fényképek; köztük az apáról: „Akárcsak egy kormos szénégető. — fekete az apám és szigorú.“). Babitsnál egészen Rippl-Rónai-szerű impresszionista festmény: „Anyám nagybátyja, régi pap, — lilaszín övvel, kanonok, — sárgatag ujján nagy gyűrű, — az arca sápadt és sovány, — arany keretből feketén, — apró szemével kivigyáz.“ Már említettük a színek elharapódzását: Babits első verseskötetét a szivárvány istenasszonyának, Irisnek ajánlja, Kosztolányi színes tintákról álmodik, ott van Babits fekete dala, Adynál a színszimbolumok nagy szerepe, fekete zongora, vörös hajó, vörös nap, lila-kék nyári délutánok.

Természetesen a zene, mint a művészetek közül a legközvetlenebb érzékelések birodalma, szintén erősen hat. Míg régebben szinte csak Vörösmarty *Vén cigánya* mutat zenei hatást, az impresszionista költők művészi vágyát mondja ki Babits a recitativ elleni panasszal: „mért nem lettem én muzsikus“. A magyar impresszionizmus legszebb versei közé tartoznak Nagy Zoltán *Zenekari hangverseny* és *Törött hegedűk* című darabjai. De formailag is hat a zene. A vers, akár az értelem rovására is, zeneiségre törekszik, nagy szerephez jutnak a hangszínek, a bizarr rímjáték, amely Kosztolányinál, Babitsnál a szókabaláig,

a leoninusok felújításáig megy. „Pénztár és rátnép, van értelem ebben? — Semmi. — De mindig lehet beletenni. — Két véletlen szó nem ostobább, — mint a világ — vasakkal-fűzött s gyilkos véletlene.“ (Babits). A világnak is ez a lényege, az is kapcsolatok teremtménye.

A szenzualizmus jogaihoz juttatja az eddig elhanyagolt érzéklést, a szaglást. Az impresszionizmus ez érzéki jellegét legjellemzőbben Babits fejti ki (*Szagokról, illatokról*. Nyugat 1909; készült: 1904). Az illatok a testek szekundér sajátságai — mondja, — az alany, a tárgy és a környezett bonyolódott termékei. De a színek is azok, teszi hozzá. Herbert Spencer evolúcionista pszichofiziológiai világmagyarázata értelmében kijelenti: az ilyen kapcsolatok szövedéke a világ, a világ érzetek összessége. Bár szól a szagok asszociatív erejéről, amelynél fogva Rousseau a szaglást egyenesen a képzelet érzékének nevezi, mégis az impresszionizmus szenzualista jellegénél fogva az érzékesérré (szinesztézis) gondol, arra, hogy vannak arany, sárga, zöld, vörös illatok. Vannak piano, forte, valamint selymes, bársonyos, izgató, karcoló, amiként égető, hideg és csiklandó szagok is. Így megállapítja azt is: az illat egészben véve szellemibb, mint akár a szobrászat, akár az építészet anyaga, akár a lármás zene.

4.

Ilyen értelemben lenne impresszionista Ady, amikor érzi az „Isten-szagot“ s „szent mennydörgést lát a két szeme“? Ebben a szinesztézisben nem érzéki a hangsúly, költészete nem szenzualista gyökerű, hanem forrása bizonyos metafizikai nyugtalanság. Ő is, de Babits is Vajda életérzésében, Komjáthy képanyelvében látják az új líra magyar előzményeit, s Riedl is így jelöli meg ezeknek a költőknek a helyét. A két nemzedék valóban kiegészítője egymásnak. De úgy, mint minden egymást követő nemzedék, a kérdésfeltevés és a felelet formájában. Babits értekezésében egy helyen kitűnően rávilágít a két nemzedék, a két stílus különbségére. Egyenes ellentétbe helyezkedik a Vajda, Komjáthy, Reviczky-féle idealista világnézettel, amely a felszín alatt eszmét is keres, vagy Ding an sich-et. Szembehelyezkedik az érdektelen tetszés elvével is; a világot akarni kell: „felfogásom itt egyenesen ellentéte Schopenhauerének. A világ pedig nem holmi Ding an sich, hanem közvetlen érzeteink.“ Világosabban megfogalmazni az új költőnemzedék álláspontját a Scho-

penhauerre támaszkodó Komjáthy-, Reviczky-félével szemben alig lehetne. Az utóbbi felfogás szerint a világ lényegét a költőnek kell feltárnia, a múltó jelenségek alól a változatlan lényegét. Komjáthy Schopenhauert ünepeli, mint aki Mája fátylát széttépte s egy szebb világot, az örökszép hazát, a fájdalomtalanlalt tárja fel; a gondolat gyönyörét, szűzi tisztaságát, hol nem sért az érzet, nem bűv a bűn, nem fáj a fájdalom, a semmi az, mert nincs róla földi képzet, mert ellenképe az, mi itt vagy. Babits szerint, „aki a világot (vagyis minden érzetet, még a fájdalmat is fáradatlanul) szereti és akarja és élvezni tudja (a művészi fogékonyságú ember): annak a változást is kell szeretnie: a világ maga, mint érzet nem egyéb, mint változás“. Költeményei ilyen értelemben levelek Iris koszorújából:

— világ költője, tarka mint virág,
 jer, kedvesebb nekem a Mája fátyla,
 mint az unalmas-egy-való világ!

Komjáthy világszemlélete különös összetétele a jelenségvilágot megvető, reá borzadva tekintő Schopenhauerének („Panaszom az örök sirám: Mért élek, mért fogantatám! — Bánatom a föld bánata, Hogy rajta élet támada.“) s a német idealizmus és fejlődéseméletnek; ennek Nietzsche-féle változatával van legközelebbi rokonságban. Az ilyen költő- és embertípusnak a világgal egyesülése nem az érzékszerveken keresztül történik, hanem lényegszerűen, pantheisztikus beleolvadásban: „...nem fehér a hó — Hiszen a látszat oly csaló! — Csak én tudom, hogy fekete — Szálakból szöve szövete!“ Látja az ártatlan szép szín alatt a sötét pontokat, megannyi mérhetlen atóm, amely a sírból jó és a sírba vonja. S csak azért nem rémíti démonszenük, mert ő is pont és atóm lesz. — Másutt: szétszórja magát a végtelenbe, hogy „ismeretlen maradjon, mint a Szellem, Mely a szívek mélyén lobog“. — Tudjuk, hogy Reviczky kevésbé általános jellegű költészete is az „általános emberi“ eszmét akarja énekelni, bár az ő és Vajda János költészete nyitottabb a világ jelenségei számára.

Az, amiben rokonok Vajda, Reviczky és Komjáthy s a modern líra közvetlen elődei, a világfájdalmas nyugtalanság. Az önkéntelen ösztönös nyugalomra vágyó nyugtalanság tudatosan programmként jelentkezik azután az impresszionista költők élményhajszájában. „Az egész élet bennem zihál, — Minden, mi

új, felém üget“ (Ady). „S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily — mértékben zengte a megelégedést — Hadd daloljam rajt ma himnuszát én — a soha meg nem elégedésnek!“ (Babits).

Van egy másik probléma is, ami elválasztja és összekapcsolja a két költőnemzedéket. Vajdáék modernsége, hogy problémaként felvetődik nálunk az idő, mint elmúlás és öröklét. A klasszicizmus időtlen nyugalmával, zárt világképével szemben a romantikusok, Kölesey, Vörösmarty, Vajda Péter, Eötvös problémája. De ilyen erős élményként, ilyen nyugtalanságot keltve még soha nem lépett fel. Kölesey *Vanitatum vanitas*-a még Faludi barokk *Szerencse forgandóságával* rokonhangot üt meg, Csokonai a rokokófelvilágosodás vallásos feleletét adja a halhatatlanság kérdésére, Vörösmartynál az idő egyike romantikus képkelléktára darabjainak, az *Éj* megrázó monológja ugyanabból a szótárból való, amelyből Mirigy valószerűtlenül gyűlölködő szitkozódása. Eötvös a Chateaubriand-féle megnyugvás feleletét adja, s Madách halálköltészetében sem olyan „vérkövesztő szörny“ az elmúlás, nem idézi fel azt az iszonyt, amely Reviczkyt elfogja: „Ó ne még, ne még!“ S Vajda János, e gondolat kínozott megszállottja, éppúgy retteg az öröklétől, mint az elmúlástól. Komjáthynek van bizonyos pantheista szellemhite. Valamennyiük időfelfogásának közös jellemzője: térbeli, vonalas kiterjedésű. A mechanikus, az anyagi világ ideje az, amivel a képzeletük dolgozik. Az impresszionista a mulandóság és örökkévalóság dialektikáját a pillanatban oldja fel. Mint Bergson impresszionista filozófiájának durée-je, az ő idejük a meg nem ismételtető egyéni, emberi „tartam“. Természetesen az idő a művészi alkotásmódban is érvényesül. Az impresszionizmus pillanatnyi benyomásokat rögzít egymás mellé, ezeket is egyetlen élménnyé sűríti. Ez a szerkesztés, alkotásmód jellemzi Gárdonyi prózáját, némileg Mikszáthét. Tömörkénynél jelenidejű a cselekmény, a rajzból elmarad minden történés, minden vonalszerű: hangulati színfolt az, amit kapunk. Ez az új időérzék a prózában tudatossággal Kaffkánál (*Színek és évek*), Tormay Cécile (*Régi ház*) és Krúdy stíljében jelentkezik. Kaffka *Színek és évek*-je már címben is jellemző: az élet inkább színekben marad meg, színek, hangulatok szerint tagolódik, az emlékezésben egybemosódnak évek, hónapok, s egy-egy délután üti rá hosszabb sorozatokra a maga hangulati bélyegét. Tormay *Régi ház*-ában történelmi események a közvetlen szemlélet elevensé-

gével jelentkeznek, a történelmi távlat teljes elejtésével: színfoltok. Az elmúlt idők, régi városok, utcák érzéki elevenességű felidézése Krúdy művészi légköre. Jellemző alakja Szindbád, aki „bejárja azokat a helyeket, ahol a nőkért öngyilkos szokott lenni“. Krúdy visszatérő képe: „Valami olyan időt mutattak az órák, mely talán soha nincs.“

Baránszky László.

(Folytatjuk.)

Adalékok Tompa Mihály két költeményéhez és a költő kiadatlan levele.

Érdekes irodalomtörténeti forrását találtam meg Tompa *A gólyához* c. versének. A költemény először T. jelzéssel a Szilágyi Sándor által szerkesztett *Magyar Emléklapok 1848 és 49-ből* c. gyűjteményben (Pest, 1850, 269—270. l.) jelent meg. Mint köztudomású, a költő sok üldöztetésnek volt kitéve éppen e költeménye miatt, s ezért gyűjteményeibe sem merte fölvenni, s az csak a kiegyezés utáni *Legújabb költeményeiben* (1867, 145—167. l.) jelent meg másodszer, címe alatt keletkezésének évével, az 1850-nel. Szemere Miklós az „Életképek“ 1846. évfolyamában (V. köt., 4. [jan. 24.] sz., 112. l.) hasonló elgondolású, de tartalmi mélységében és szimbolikájában közel sem olyan művészi versében *A fecskéhez* fordul. (Szemere verse ismételtelen megjelent *Összegyűjtött munkáinak* I. kötetében [1882. 149—151. l.]) Tompa ismerhette Szemerének az „Életképek“-ben megjelent költeményét, hiszen két számmal (6.) később neki is jelentek meg ott versei. Szemere kilencstrófás, szakaszonként hat sorból álló költeményének alapgondolata Tompa versének éppen a fordítottja. Míg a gólyához a költő azért fordul, hogy térjen vissza új hazájába, mert ahová visszajött, abban a honban „az élet fagyva van“, Szemere viszont a fecskét azzal biztatja, hogy jöjjön vissza a hazába s hozzon fényt abból a honból, ahol még annyi van. Érdekes, hogy mindkét költemény alapelgondolásában találkozunk: a haza szomorú állapota felett érzett bánatban. Míg Szemere versében ezt a bánatot csak pillanatnyi keserűségnek érezzük, addig Tompa hangjából a nemzet egészének tragikus, az abszolutizmus alatti fájdalomra sikolt fel.

A fecskéhez.

Mi boldog vagy te, kis madár!
Vidám dalodra két hon vár,
Két honban áll tanyád.
Feléd örök tavasz virúl:
Mídon egyik viránya hull,
Amaz zöld lombbal áld.

Nem ismered, vig fecske, még
Te a' telet, o' hon telét,
Ha gyászba öltözött;
Örülj, hogy azt nem ismered,
Láttán szíved repedne meg
Hű fájdalom között.

Eltűnt a' zöld virány 's remény;
Halvány hideg sugár a' fény;
Az árnyak — enyhe nincs;
Olly bús minden, olly hervatag,
Fagyott könyű a' zuhatag;
Mindszertó jégbilincs.

A' hold alább-alább evez,
Leszáll, 's mindent homály fedez,
Sötét rideg homály;
Viradtig milly hosszú az éj! *
'S a' várt hajnal csak percznyi kéj,
Csalóka tünde báj.

Az ormokon dül a' vihar,
Hajlong az ág, mint férfíkar,
Nehéz tusát ha vív;
Hervadt levél rezeget, remeg,
Miként félénk imát rebeget
A' sejtő hölgyi szív.

A' vésznek látom angyalát,
Beszárnyalón a' gyász honát,
De áll még 's küzdel ő,
'S fölél, mely égig domborul,
Karpát mint harci pajzs borul,
Tört bajnokát fedő.

Repülve tengerhab felett,
Jer, üzd el a' rideg telet,
Víg dalnok üzd el azt;
Hol most te vagy, mi szép a' hon!
Oh, hozz fényéből szárnyidon!
Oh, hozd el a' tavaszt!

Hozd és a' gyász enyészni fog
'S az ősz bércz mint nap ragyog
Hármas szent ormival,
'S a' fény ismét repkényt növel
'S várat, kunyhót egyként fed el
Dús lombja árnyival.

Repülj, repülj zöld hab felett,
Víg fecske üzd el a' telet,
Közöttünk mely viraszt;
Hol most lebegsz, dicső a' hon!
Oh, hozz fényéből szárnyidon!
Derítve hontavaszt.

A gólyához.

Megenyhült a lég, vidul a határ,
S te újra itt vagy, jó gólya-madár!
Az ócska fészket megigazgatod,
Hogy ott kikölthesd pelyhes magzatod.

Repülj, repülj és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk;
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...

Csak vissza, vissza! meg ne csaljanak:
Csalárd napsugár és síró patak;
Csak vissza, vissza! nincs itt kikelet,
Az élet fagyva van s megdermedett.

Sokra sír, sokra vak börtön borul,
Kik élünk, járunk búsan, szótlanul;
Van a ki felkél, és sírván, megyen
Új hont keresni túl a tengeren.

Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóba, vértől áradott;
Toronytetőkön nézvén nyughelyet;
Tüzes üszökbe léphetsz, úgy lehet.

A menyasszony meddőségért eped.
Szüle nem zokog holt magzat felett,
A vén lelke örömmel eltelik:
Hogy nem kell élni már sok ideig.

Házamról jobb, ha elhurekolkodol,
De melyiken tudsz fészket rakni, hol
Kétségbesést ne hallanál alól,
S nem félhetnél az ég villámitól?

Beszéld el, ah...! hogy... gyalázat reánk!
Nem elég, hogy mint tölgy kivágatánk:
A kidült fában őrlő szű lakik...
Honfira, honfi ki vádaskodik.

Csak vissza, vissza! dél szigetje vár,
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted,
Nekünk csak egy — volt! az is elveszett!

Testvért testvér, apát fiú elad...
Mégis, ne szóljon erről ajakad,
Nehogy, ki távol sír e nemzeten:
Megutálni is kénytelen legyen.

A két költemény között nagy értékbeli különbségek vannak, Szemere versén érzik alkotásának kora, míg Tompa költeménye ma is elevenül él és hat. Ismeretes Tompának *Szigligeti* c. verse, mely a következőképen hangzik:

Romjaid aljánál állottam, Szigliget! és dült
Homlokodon lelkem néma keservbe merült.
Századokat láttam fölkelni s borulni homályba,
S tégedet emlékül sirjaik árnya fölött.
Oh mily tiszteletes romod is! mily drága az emlék,
Mely a nagy őseknek nagyszerűn őrzi porát.
Nem rajtad sírtam, de a multak búa epesztett:
Oh az erőtlen kor csak keseregni tanúl!

A költemény a költő egyetlen életében megjelent gyűjteményébe sincs fölvéve, csak a Léway és Szász Károly által sajtó alá rendezett 1870-es kiadás 1890. évi bővített részében, a négykötetesben (I. 125. l.) és az 1894-es összevont

egykötetes változatban (28. l.). Ez a két utóbbi kiadás több addig előkerült és lappangó Tompa-verssel bővült, többek között a *Kisfaludy Sándor emlékére* és a *Vörösmartyhoz* címűekkel. Ezek között van a *Szigliget* is. Tompa azonban sohasem járt Szigligeten, holott a költemény pontos topográfiával is szolgál: „romjaid alján állottam“. Érdekes véletlen folytán megoldódik a probléma. Talabér János keszthelyi róm. kat. plébános (1825—1899) *Költeményeinek* első kötetében (52. l.) található a *Szigligetnél* című, mely teljesen egyezik a Tompa-gyűjteményekben szereplő költeménnyel, a 6. sor a következő variációban: „Mely nagy inknak egyszerűn őrizi porát!“ Talabér köete még Tompa életében — 1860 — látott napvilágot; maga a papköltő dunántúli születésű volt s így gyakran gyönyörködhetett a Balatoni tájak szépségében s azok nem egyszer ihlették hasonló kedves epigrammok írására is (ilyenek még *Badacsony*, *Balatonnál*, *Kisfaludy Sándor háza előtt*). A vers valószínűleg úgy kerülhetett Tompa újabb gyűjteményeibe, hogy kéziratai között lehetett az övéhez hasonló írással lemásolva s kiadói a különben is költői epigrammot neki tulajdoníthatták. Ezek szerint a *Szigliget*, helyesebben *Szigligetnél* c. Tompának tulajdonított vers szerzője Talabér János.

Nem érdekelten az a levél sem, melyet 1859. május 7-én írt Tompa Reesky Benedeknéhez a Széki-pusztára Gömör vármegyében:

Tisztelt Nagysád!

A leveleket átolvastam és valóban alig tudom: mi véleményt mondjak a dolog felett. Mindenesetre igaz: hogy jeleseink sírját emlékkövel megjelölni illendő dolog; az is igaz, hogy Nagysádot tisztelvén meg bizalmokkal a rimaszombati nők: el nem fogadni s visszautasítani egy kissé furcsa dolog, de méltóztassék megbocsátani, ha őszintén szólok, azon tennap tett kikötéssel, mi szerint ne méltóztassék az én szavaimra hallgatni, hanem saját akarataját követni, különben is elviselhetetlen volna rám nézve, ha az mondatnék: Tompa a legszentebb ügyben rosszakaratot tanusított; tehát őszintén szólok: nekem úgy tetszik: hogy ennek az egész dolognak a mozgatója csupán egy pár nő, nevezetesen azok kik nagysádhoz írtak; nem tudom ugyanis átérteni miért nem írt például Borbélyné asszony, ki személyesen ösmerte a szobrászt, ki Jánosiban napokat, heteket töltött. Azt sem értem: mi az az elnöknőség olyantól mint Nagysád ki nem lakik helyben, ügyeiket, tanácskozásait nem vezetheti? s vajlon aztán nem tetetik Nagysád nevében sok dolog olyan mit nem szeretne, hogy tetessék? s vajlon bizonyos dolgokért nem tolják-e Nagysádra a felelősséget? például: ha a szobor nem lesz ízléses, melyet pedig megválasztani Nagysád csakugyan nem mehet Pestre. Isten őrizzen, hogy én a jó ügyet rontsam, vagy nagysádat lebeszéljem, vagy hogy tanácsot adjak is; de ha most nekem valaki — nekem Tompa Mihálynak — ilyen tárgyban írna: én, t. i. Tompa Mihály — ezt válaszolnám:

Édes Barátom! Tisztelem, becsülöm szándéktokat, isten áldjon meg benne-tek: hogy a kegyeleteket ápolják, jeleseink sírját megjelölni szándékoztok; e tekintetben én is hozzátok állok; a mit tehetek magam is megteszem, másokat is adakozásra bírok e szent célban; de az elnökséget én, ki nem vagyok többé a nagyvilági, ki hanvai magányomban a természet zajtalan kebelén élek, el nem vállalhatom; nehogy, távol esvén a kivitel helyétől, a dolgot inkább rontsam, mint építsem, s azért se nehogy más közelebb eső, világban forgó előtt a helyet

elfoglalom, a mit lehet megteszek, igyekezni fogok pártolókat nyerni meg azon igen kevés közül kikkel még én a világban összeköttetésben vagyok; még ez izgalmas időkben is, midőn az emberek lelke egészen a nagy eseményekkel lévén elfoglalva, alig érdekeltetik más dolgok által, s a csendes, házias kegyetek gyakorlására alig alkalmatos, mondom most is megkísérlek mindent a mi tőlem telik, csak az elnökség aloli felmentetésemet kérem.

Mondom én — Tompa Mihály — ezeket írnám. Mert bizony szép volna az. ha az ügy az ottani minden nők által felkaroltatván, vezetni azt. De hátha csak a két nő *ábrándos ötlete* az egész? minő furcsa volna, ha nagysád nevét ütnék fel zászlóul? Tudni kellene az egész helybeli körülményt, akkor lehetne helyesen hozzá szólni. Most én így vélekedem. De rám ne méltóztassék hallgatni, én Nagysád kegyes meghagyása következtében nyilatkozom így. Aztán magam részéről: nem vagyok azon véleményben miben a tisztelt hölgyek, országos embernek vagy *valódi szobor* kell állítani, vagy semmit inkább, mint kicsinyes sírkővel éppen azt jelenteni ki: ide különb szobor kellene. Még egyszer ismétlem: ne méltóztassék reá hallgatni.

Pál úr nagy tiszteletét küldi; a juhokat jövő héten fogja úsztatni, ha a víz megtisztul; egybearánt tudatni fogja minden bizonnal a napot. Feleségemmel én is a legnagyobb tiszteletünk nyilvánítása mellett vagyunk s vagyok Hanván május 7. 1859.

Tisztelt Nagysádnak

alázatos szolgálja

Tompa Mihály.

A levél címzettje akkor még nem lehetett özvegy. A síremlék, melyről a levelben szó van, Kazinczy Ferenc sírjára vonatkozik, kinek ez évben — 1859 — ülték országsszerte százéves születési évfordulóját, melyben a gömöri nők is részt szerettek volna venni.

Kozocsa Sándor.

Magyarázat Csokonai egyik bordalához.

Csokonai Vitéz Mihály bordalai között a legjellemzőbbek egyike a *Miért ne innánk?* című. A vers először a *Diétai Magyar Múzsza II.* füzetében¹ (Pozsony, 1794) jelent meg nyomtatásban, de belejutott az *Ódák* gyűjteményébe is, mint az első könyv XIX. darabja. Az előbbi közzététel bizonyítja, hogy a mű a költő ifjabbkori alkotásai közé tartozik. Lényegét tekintve, anakreoni dal, bár a görögöستől elütő versszakban. A „könnyű és játszi epikureizmus” — amit a tudatosan alkotó Csokonai e műfaj jellemző vonásának tart — már e versben is megjelenik. A bölcs poéta derült hittel vallja, „hogy jó az élet, és a halált úgy nézi, mint az örömmek és meglegedésnek utolsó pontját... A gyönyörűségek közé mindig szép módjával beviszi a halált, a koporsót, a másvilágot... Eljünk vidáman és minél kevesebb gondnal, mert egyszer meghalunk”².

A bordalt a számos középiskolában használt Pintér-féle irodalomtörténeti tankönyv is felveszi szemelvényei közé, a hetedikes diákok olvassák, tehát már

¹ Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Kiadták Harsányi I. és Gulyás J. Genius. Nagy Írók — Nagy Írások. 1922. I. 1. 58. l.

² Jegyzések és értekezések az anakreoni dalokra. Előbbi kiadás. I. 1. 189. l.

ezért is fontos, hogy a vers egyik, homályosnak tetsző részét helyesen magyarázzuk. A bor kedvelésére buzdító költő az első versszak végén ezt mondja:

„Vigadj, Őcsém! ma holnap
Zsákjába dughat a pap.“

Különösképen hangzik, hogy a *pap* az *embert zsákba* dughatja. A pap és a zsákfogalom összekötése manapság csak a *papzsák* kifejezésben él s ez utóbbit a telhetetlenség jelképének tekintik. E szólás eredete a papi dézsmaszedők és a kolduló barátok túlságos buzgóságára utal; ezek ugyanis ügyeskedéseikkel minél több adományt igyekeztek a hívőktől kiereszokolni. Éppen ezért e kifejezésnek „*barátzsák*“ változata is előfordul. (Marg. 42. l., Dugonicsra és Faludira való utalással.)

A papzsák kifejezés egész mondattá, közmondássá is bővült. Sirisaka³ és Margalits⁴ közmondásgyűjteményeit s azok forrásait átvizsgálva azt találjuk, hogy az idevágók túlnyomó többsége a *Feneketlen, mint a papzsák* alapképletre vezethető vissza, és itt a papzsák anyagi javak gyűjtőhelyének gondolandó, de ember nem kerülhet bele.

Hogy ember is kerülhet a zsákba, erre — a közismert gyűjteményekben — csak egy szólást mondást találunk::

Úgy vagyok, mint pap a zsákban. (Szorult helyzetben.)⁵

De itt meg épp a pap került a zsákba, nem ő dug bele mást. A veszprémmegyei szólásmód gyűjtője — Bánóczi József — nem közölte az anekdótát, amely alapul szolgálhatott. Ez a mondás semmikép sem alkalmas Csokonai sorainak megmagyarázására.

Margalits könyvében azonban találunk egy ilyen darabot is „barát“ címszó alatt::

*A barátok zsákjába jutott.*⁶

A gyűjtő magyarázatkép zárójelben megjegyzi, hogy ennek értelme: „*xége*“, és a mondás forrásául Dugonicsot jelöli meg.

Tényleg, Dugonics gyűjteményének „Negyvennyolcadik szak“-ában „Szerencsétlenek“ címszó alatt többek közt megtaláljuk az előbbi szólásmódot.⁷ A csoport többi darabja is, legnagyobb részben szerencsétlen és végveszélybe jutott *emberről* szól, úgylátszik tehát, mintha e szólásmód adná meg a kulcsot a két verssor értelméhez. Csokonai sorának és a szólásmódnak „pap-barát“ változata nem döntheti meg a magyarázatot, mert e két rokonértelmű szó a közmondásokban váltakozva szerepel.

De hogy kerülhet az ember a barát vagy a pap zsákjába? Elevenen vagy holtan? Csokonai sorai azt sejtetik, hogy holtan. Hiszen a költemény a kor divatja és Anakreon szelleme szerint írt bordal, s ezekben logikusnak veendő a halál gondolatának feltűnése. Ezt vallotta — mint cikkünk elején említettük — az anakreoni dalok lényegét jól ismerő költő is. Csokonai tehát arra céloz, hogy

³ Sirisaka Andor: Magyar közmondások könyve. Pécs. 1890. 52. l.

⁴ Margalits Ede: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Bp. 1896. 602. l.

⁵ Margalits, 764. l., Nyelvőr, 5. évf., 466. l.

⁶ Margalits, 41. l.

⁷ Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles mondások. Szeged. 1820. II. 280. l.

hamar meghalhatunk, s akkor aztán holtan a temetést végző pap zsákjába, mint valami koporsóba kerülhetünk.

A keresztény halottat — mert csak ezt vehetjük számításba — Csokonai idejében általában fából való koporsóban temették el. A járványok vagy háború idején szükségből használt más temetkezési módtól — ami a vers magyarázatául nem szolgálhat — eltekintve, Csokonai korából csak egy emlékünks van, amely a keresztény ember zsákban való eltemetésére vagy legalább is ilyenirányú hatósági rendelkezésre utal.

Horváth Mihály *Magyarország történelme* c. művében⁸ II. József 1782-i „egyéb vallási rendeletei”-t tárgyalva így ír:

„... voltak egynémely rendeletei, melyek minden felekezetben egyaránt elégtelenséget és zajt keltettek. Ilyen pl. az a rendelete, mely szerint az enyészet gyorsítása és fakímélés végett a halottakat ezután koporsók helyett zsákokba dugva parancsolta eltemettetni. Ezen rendelet, melynek közzétételékor Józsefet még a legértelmesebb és elfogulatlanabbak is méltán arról vádolták, hogy újítási szenvedélyében kicsinységekkel is bíbelődik, s rendeleteinél a nép erkölcsi állapotát, műveltségi fokát, hiedelmeit nem veszi tekintetbe, — a nép zajos ingerültsége miatt nemsokára visszavonta, nyíltan megvallván, miszerint nem hitte volna, hogy a nép még oly kevésbé van felvilágosodva.”

E furcsa és erőszakos rendelkezést a magyar munkák közül megemlíti a Szalay—Baróti-féle történelem is.⁹ Megtaláljuk továbbá Fessler Aurél németnyelvű Magyarország történelmében, mégpedig mind az eredeti, mind a szerző halála után a múlt század nyolcvanas éveiben átdolgozott kiadásban.¹⁰ Fessler szintén az 1782-i eseményekkel kapcsolatban tárgyalja a rendeletet. A művek megfelelő helyének nagyon hasonló szövegezése, valamint az 1782-es —, mint látni fogjuk — téves évszám azt sejtetik, hogy az említett magyarnyelvű munkák itt kritika nélkül követték Fesslert. Az újabb magyar történelmi könyvek nem említik e temetési rendeletet. Így hallgat róla Marczali háromkötetes, II. József korát tárgyaló nagy monográfiája s a Szilágyi Sándor szerkesztette és a Hóman—Szekfü-féle történelem is. Idegen szerzők közül Mitrofanovnak — szakemberektől magasztalt — újabb monográfiája¹¹ szól e kérdésről és pedig a magyar írókéhoz hasonló véleményel. Ő a lap alatt a rendelet pontos keltét is adni akarja: „Hofdekret vom 23. Juli 1783“, azonban ebben csak a hó és a nap helyes, az évszám hibás; a rendeletet ugyanis 1784-ben adta ki az uralkodó.

Ez utóbbi dátum helyességét igazolják azok a németnyelvű szakmunkák, amelyek II. József e temetési rendeletével bővebben foglalkoznak. Gross—Hoffingernek 1837-ben¹² és Wendrinskynek 1880-ban¹³ megjelent terjedemes mo-

⁸ Bp. 1873. II. bőv. kiad., VII. köt., 496—97. ll.

⁹ A magyar nemzet története. Bp. 1896. IV. köt., 225. l.

¹⁰ Aurel Fessler: Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. Leipzig. Gleditsch. 1825. X. köt., 560—61. ll. és Geschichte von Ungarn von I. A. Fessler. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage bearbeitet von E. Klein. Leipzig. Brockhaus. 1883. V. köt., 479. l.

¹¹ Paul v. Mitrofanov: Josef II. Wien und Leipzig. 1910. 673. l.

¹² Lebens- und Regierungsgeschichte Josefs des Zweiten und Gemälde seiner Zeit von dr. A. J. Gross—Hoffinger. Stuttgart. Fr. Brodhag'sche Buchhandlung. 1837. II. köt., 146—47. ll.

¹³ Joh. Wendrinsky: Kaiser Josef II. Wien. 1880. Wilh. Braumüller. 207—8. ll.

nográfiai az uralkodói parancsból szószerint is közölnek különböző részleteket. Ezekből kiviláglik, hogy az 1784. augusztus 23 án és szeptember 15-én kelt rendelkezések szerint a hullát ruhátlanul, egyetlen lepedőbe göngyölve vagy vászonzsákba varrva kellett a koporsóba tenni és a temetőbe vinni. A koporsó azonban nem került a földbe, csak a holttest kiszállítására szolgált, és a plébánia állandóan igénybe vett hullaszállító alkalmatossága volt. A sirba helyezett holttestet — oltatan mésszel leöntve — azonnal el kellett hantolni. A kegyeletsértő rendelet mindenütt heves ellenkezést váltott ki, Csehországban pedig majdnem *fölkelés* tört ki miatta, míg végre öt hónapi érvénybenlét után II. József 1785. január 20-án visszavonta.

Igen sok érv szól a mellett, hogy a fent említett módon Magyarországon egyáltalában nem temettek. A hazánkban megjelent két alaposabb rendeletről, a *Collectio* és a Kassics-féle *Enchiridion* ezt az intézkedést nem tartalmazza, s nem emlegeti Keresztúri József református lelkész sok korabeli érdekességet megőrző naplója sem. Ugyancsak nem említik e temetkezési módot a magyar királyi kancellária 1782—85. évi hivatalos iratai: egyes — különféle rendű és vallású emberek halálesetére vonatkozó — rendelkezései sem, amint ez az Országos Levéltár általam átvizsgált ügyirataiból kitűnt.

Tény azonban, hogy az uralkodói elhatározás öt hónapig törvény volt, s erőszakossága következtében hírhedtté vált. Éppen ezért legalább a műveltebb emberek, a papok, tanárok, diákok sokat beszélhettek róla, hiszen, mint említettük, éppen e miatt egy szomszéd tartomány elkeseredése csaknem lázadássá fajult. Ebben az időben Csokonaink tizenegy éves és a negyedik — syntaxista — gimnáziumi osztály növendéke.¹⁴ A kortársak bizonyossága szerint élénk szellemű s már határozott költői tehetséget mutató fiúcska. Hogy a kis Mihály szellemi alkata mennyire az átlag fölött van, 1785 márciusában (tehát alig két hónappal a rendelet visszavonása után), tanárának, a „rimkovács“ Kovács Józsefnek elragadtatástól sugallt szavai tanúsítják. Ennélfogva hihető, hogyha a fiú a rendeletről már akkor hallott, az megmaradt emlékezetében. Már pedig az uralkodóról Debrecenben sokat beszéltek, nemcsak a protestánsok iránt tanúsított jóindulata miatt, de azért is, mert II. József trónörökös korában emlékeztetre méltó körülmények között személyesen is megfordult a városban és járt a kollégiumban.¹⁵

Igen valószínű az is, hogy a Dugonics-gyűjteményében megőrzött közmondás, amire hivatkoznak, a királyi parancs hatása alatt keletkezett, vagy —, ha még általában a „telhetetlen“ vagy „feneketlen papzsák“ kifejezésből már régebben származott is — utóbb, II. József korában, az ő temetési rendeletével kapcsolatban, új értelmet és életet nyert. Hisszük, hogy a felháborodást keltő fejedelmi parancs *hírének*, mégha nálunk nem is temettek el zsákba dugott holttestet, volt ekkora eleven ereje. Ezt bizonyítja az, hogy a szólásmódnak korábban nincs nyoma, és csak Dugonics, a kalapos király nagy ellensége, az erősen hazafias szellemű piarista tanár jegyezte föl.

Benkő Barnabás.

¹⁴ Ferenczi Zoltán: Csokonai. Bp. 1907. 9. és 11—12. ll.

¹⁵ Szűcs István: Debrecen város történelme. Debr. 1882. III. köt., 789—92. ll.

Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi. Bp., 1938. Révai. 366 l. Alig két éve, hogy meghalt a magyar Parnassien egyik legnagyobb alakja s özvegye érdekes könyvben gyűjtötte össze mindazokat az adatokat, melyeket a megboldogultról életük folyamán megőrzött, vele együtt átélt. A fiatalon elhunyt amerikai Jack London özvegye bájos visszaemlékezésben írta meg híres férje életrajzát, még monumentálisabb emléket állított halhatatlan hitvestársának Dosztojevszkijné emlékirataiban. Irodalmunkban Mikszáth Kálmánné rajzolta meg megható közvetlenséggel a „nagy palóc” sorsát és dicsőségét. Ezek a példák lebeghetnek Kosztolányiné előtt is, amikor hozzáfogott jellemző és őszinte életrajzának megírásához. Könyve azonban művészien feldolgozott biográfia helyett rendkívül értékes irodalomtörténeti adattár. Három részre tagolódik: gyermekkori napló, ifjúkori levelezés és a betegség leírása. Az életrajzi vázlatban mindháromnak önálló élete van s ha nem is kapcsolódnak a főrészek egymáshoz, külön-külön nagy értéket képviselnek. Ezeket a főalkotórészeket egyéb életrajzi adatok kapcsolják össze. Részletesen rajzolja a Kosztolányi-család fejlődésének történetét, megpróbálja az ősök vonásai-ból is megmagyarázni férje jellemét. A gyermek szellemi életének kialakulását is igyekezett a fennmaradt adatok alapján rekonstruálni, azzal azonban adósunk marad: miképpen fejlődött ki, milyen lelki adottságok hatása alatt a gyermek Kosztolányiban a költő. Iskolázását is tárgyalja, majd naplótöredékét teljes egészében közli 1900 októbertől 1901 februárig. Erős fényt vetnek ezek a lapok a fiatal költő lelki fejlődésére, érzelmi válságaira, babonás félelmeire, ideges vibrációira. Szellemi érdeklődésének korai kibomlása kísérelhető nyomon ezekből a gyermekkori olvasmányi élményekből. Nagy a hatása a környezetnek: a 48-as nagyapának és a tanár apának. Nem kevésbé érdekesek egyetemi évei, amikor Négyesy stílusgyakorlatain összebarátkozik Babits Mihállyal és Juhász Gyulával. Levelezésük kiemelkedő darabjainak közlésével nagy szolgálatot tett az irodalomtudománynak, mert ezekből a levelekből alakul ki a század elején föllendülő modern magyar irodalom. Érdekes az a csodálatos rokonszenv, amellyel a fiatal Kosztolányi a hasonlókorú és félszeg költőtárs: Babits felé fordul. Kissé nagyobb részletességgel mondja el az özvegy megismerkedésük és szerelmük történetét. A sorok között érezni lehet, hogy a család nem nagyon örült a színésznő-feleségnek, de a költő, korlátlan és véleményét nemtűró természetével könnyen túltette magát az előítéletek korlátain, bár csodálatos módon házasságáig is csak színésznő szerelmei voltak. Nagy előszeretettel viseltetett a társadalom kivetett női, perditái iránt, azonban valószínű, hogy ez nála Reviczkyes póz volt, amit felesége is gyakran emleget. Annyira szeretett szerepeket megjátszani, gyakran a tükör előtt próbálva el azokat, hogy sokszor a legközelebb állók sem tudhatták, igazi- vagy póz-énjével állnak szemben. Ezt a vonását erősen hangsúlyozza Kosztolányiné. Érdekes, hogy éppen Kosztolányi kifogásolta annyira Ady pózait s tartotta kibíráhatatlannak és „émelygősnek” azokat, holott Adyban ezek szerint sokkal több természetesség lehetett, mint benne volt.

Adyval szemben különben mindvégig érthetetlen gyűlölettel, sőt hálátlanul viselkedett. Ady soha nem bántotta meg, *A szegény kisgyermek panaszai*-ról, az ismeretlen költő meglepetésszámbamenő könyvéről ő írta az első szép bírálatot, őszinte szeretettel ragaszkodott hozzá és feleségéhez: „Ady Endre halálosan beteg. Mostanában többször izen éreztünk. Látni akarja Didét, engem is. Eddig titkolt szeretetét most nem rejtegeti. Fakuló, tág szemével rajongással tekint költőtársa arcába.” (226. l.) 1929-i Ady-vitájában elvileg sok igazság volt, nyíltan tárta föl azokat a ferdeségeket, melyek Ady költészetében láthatók voltak, de tagadhatatlanul kiérzett engesztelhetetlen gyűlölete is s ez tette írását sokak előtt ellenszenvenessé. A feleség visszaemlékezéseiben, mert hisz az „életrajz” inkább annak tekinthető, sok jellemző, intim részletét örökítette meg Kosztolányi életének: erősen patológikus jelenségek nála gyermekkori halálfélelmei, babonás hisztériái, önuralomhiánya, de nem látjuk eléggé tisztázva kommun alatti szerepét sem, s beteg idegzetével igyekszik magyarázni pacifista magatartását is. A könyv vége az író utolsó éveit eleveníti föl: hosszas betegségét, a stockholmi kísérleteket és tragikus halálát. Az író-feleség kétségtelen tehetsége, művészi fogékonysága itt mutatkozik meg a maga erejében a legmegrázóbban. Dantei színekkel és erővel, a realizmus őszinte közvetlenségével vezet végig ezen a fájdalmas kálvárián. Érzik, hogy a szenvedősorsú asszony szíve vérével, a szomorú élmények végzetes hatása alatt tudta ily szemléletessé tenni ábrázolását. Valóban elérte azt a célt, melyért a könyv is íródott s amit férje annyiszor kért tőle, bemutatni mindenkinek, hogy mennyit szenvedett: „Édes fiam, ne feledd el, mennyit szenvedtem. Említsd meg mindenkinek.” A könyvnek azonban van egy igen súlyos szépséghibája: Kosztolányi utolsó felgyógyulásának története. A költő már a végzetes betegség depressziójának hatása alatt cselekedett, — hiszen a hitves büszkén vallja egy helyen, hogy azelőtt soha nem volt hűtlen hozzá —, amikor ezt megtette. Megtörtént, de nem lett volna szabad ezt így, még az objektivitás látszatával sem megírni. Senki sem lett volna enélkül szegényebb s a dolognak az a látszata, mintha a vetélytárs így akarta volna megbosszulni azt, aki férjét megpróbálta tőle elrabolni. A számtalan kép, mely a költő életét gyermekkorától végigkíséri és a facsimiléek nagymértékben emelik a könyv értékét.

Kozocsa Sándor.

Baráth Ferenc: Kosztolányi Dezső. Zalaegerszeg, 1938. 130. [4] 1., 1 arckép.

Doktori értekezésnek szánt komoly célkitűzésekkel induló tanulmány. A modern magyar líra legegényibb hangú képviselőjének sikerült fejlődésrajzát adja. Majdnem teljesnek mondható anyaggal, mérsékelt tapintattal dolgozta föl témáját. A kissé nagyképű „előtörténet és situáció” című fejezetben, a tulajdonképeni bevezetésben elég határozott és találó vonásokkal jelöli ki Kosztolányi helyét irodalmunkban. A pályaképben sok új adatot kutatott föl, kár azonban, hogy nem hivatkozik forrásaira. Ezután következik műveinek tárgyalása: lírája, az általános bevezetés után a verskötetek megjelenési sorrendjében a *Négy fal között*-től (1907) a *Számadás*ig (1935). Finoman elemzi ebben a részben azt, ami a legjellemzőbb: versművészetét. Szokatlan frissességgel használja föl Ady Kosztolányi költészetére tett hatásának elemzésénél nézete megerősítésére professzorának, munkája kéziratára tett megjegyzését:

„Horváth János e tanulmány kéziratának a margójára, ahol Adynak Kosztolányira gyakorolt hatását egy általános célzás jelezte, a következő gondolatát jegyezte föl: „Ált. több az Ady hatása, mint hiszik.“ A fiatal kutató ebben a fejezetben egészséges nyelv- és versesztétikai felkészültségről tesz bizonyosságot. Prózáját két részre osztja: lírai (*Öcsém, Alakok, Zsivajgó természet*) és tiszta prózára s ez utóbbiban a romantikus (*Bűbájosok*) és a klasszikus (*A véres költő, Tengersizem*) elemek kihangsúlyozása alapján választja el a könyveket s ezeken belül, mint a líránál is tette, időrendi sorrendben tárgyalja. Szerencsésebb lett volna külön elemezni novella- és regénystílusát vagy témáit. Kár, hogy nem emeli ki azt, hogy erudíció tekintetében a Kosztolányi-próza föltötte áll a versnek. Drámai jelneiteinek is szentelt fejezetet, majd részletesebben elemzi az újságíró, a nyelvvédő működését, irodalmi (Ady) és nyelvészeti polemiáit. Aránylag — jelentőségét tekintve — kisebb teret szentel a műfordítónak, különösen dráma-fordításaiival (*Romeo és Júlia, Téli rege, Salome*) bánik mostohán. A szerző nemcsak újkorok irodalmunk történetében bizonyítja be kellő tájékozottságát, hanem a külföldi irodalmakból vett hasonlatai és példái is hivatott kutatóra mutatnak. Egyetlen kifogásunk az, hogy pár lapon áttekinthette volna fejlődésszerűen az eddigi Kosztolányiról szóló irodalom kiemelkedő termékeit. Bibliográfiájában említ egy kéziratot Kosztolányiról szóló doktori értekezést, azonban nem ártott volna jelezni azt, hogy melyik egyetemen készült. Könyvészeti összeállításai mintaszerű teljességűek, kár hogy három részre szakította — művei, műfordításai, az íróra vonatkozó irodalom — s hogy az utóbbi hézagos, erősen válogatott, csak a neki tetsző cikkeket, tanulmányokat és bírálatokat vette föl.

Az egyszerűen, de ízléssel kiállított könyvet a költő ismert arcképe díszíti. K. S.

Schridde Éva: *A magyar vezércikk első évei*. Pécs, 1938. A Magyar Intézet Értekezései 24. 34 (2) 1. 8°.

Az elméletileg jól megalapozott és általában jóeszű munka azt a négy és fél esztendő akarta megvilágítani, amit Kossuth Lajosnak köszönhet a magyar újságírás története. Sajnos, éppen a megvilágító anyaggal túlságosan gazdaságosan bánt a szerző. Egyes részletek pedig igazán megérdemelnék a behatóbb vizsgálódást (pl. a „Pesti Hírlap“ és a „Világ“ viszonya). Erdményeiben így még nem eléggé meggyőző, s inkább egy nagyobb lélekzetű tanulmány előmunkálatait látjuk a szerző jelen értekezésében. A problémák a szerző előtt világosak, reméljük, lesz ereje megoldásukhoz. —ry.

Benedek Marcell: *A magyar irodalom története*. Számos képpel. Budapest, 1938. 256 lap. Singer és Wolfner kiadása. Hornyánszky Viktor nyomdája.

A szerző igen helyes vezéreszmével fogott hozzá munkájához: „A művelt közönség számára írt nemzeti irodalomtörténet az összehordott roppant anyagból azt válogatja ki, ami tiszta képet adhat a nemzeti lélek irodalmi kifejezéséről az elmúlt évszázadokon át.“

A népszerű irodalomtörténet szerzőjének három főszempontra kell ügyelnie: legyen a stílusa vonzó, könnyed, egyéni; válogassa ki anyagát helyes ítélőerővel, egyenletesen, arányosan; méltatásaiban ne nézzen se jobbra, se balra, forduljon megértéssel minden irány képviselőjéhez. Benedek Marcell

eleget tett ezeknek a követelményeknek, mert választékos hangon, teljes tájékozottsággal, költői megérzéssel tájékoztatja olvasóit ezer esztendő lelki világáról, úgy ahogy az íróink munkáiból kisugárzik.

Idézetei nem a megszokott, mindenkitől túlságosan ismert, eléggé meg is únt prózai és verses részletek. Kevésbé mondhatjuk el ezt a könyv képanyagáról. Igaz, hogy mindig vannak olyan hagyományos, nagyértékű képek, hogy mellőzésük súlyos hiány volna egy képes irodalomtörténetben, de ezek mellett minden illusztrált munkának bősséggel kell meglepően új ábrázolásokat is hoznia.

B. L.

Németh László: Berzsenyi. Kultúra és Tudomány. Franklin Társulat, Budapest. 114. l.

A szerző az új magyar irodalmi élet egyik közismert és kétségtelenül nagyon tehetséges tagja. Kritikus (a legutóbbi időkig saját folyóirata volt, a *Válasz*, amelyet csaknem véges-végig maga írt), regény- és drámaíró (az idén a Nemzeti adta elő *Villámfény*nél című darabját). Ez a könyv tanulmány, érdekes ötletekkel, eredeti meglátásokkal, bántó elírásokkal és igazságtalanul egyoldalú hadakozásokkal. Hat fejezetből áll, szép címekkel. Nem értjük, miért nincsenek ezek a könyv végén tartalomjegyzékben „ődivatúan” összegyűjtve: *I. Sopron ellenében. II. Ember a műhelyben. III. Nikla és Széphalom. IV. Összeomlás. V. Önigazolás. VI. Kiaknázatlan.*

A jobbra-balra terjedő tanulmány menetéről e fejezetcímek jó tájékoztatást nyújtanak. A szerző gondosan olvasta Berzsenyit és a reá vonatkozó irodalmat, a kapott adatokat nagy stílusos készséggel fordítgatja visszajára, s hogy őt kövessük freudi módszerében, úgy látszik, ezért haragszik forrásaira. Nagyon lenézően beszél róluk, „a hivatalos irodalmárok rosszhiszeműségéről”. Szinte kedvetlenül mondja, hogy „a Berzsenyi-ház padlását felkutató kiadó ma is talál nemcsak Berzsenyi könyvtárában ittmaradt munkákat, de kiadatlan Berzsenyi-verset is”, ám a kiadó nevét, az Akadémia kiadványát, meg sem említi. S ezek még jobban járnak, mint „Berzsenyi életírói”, akik a könyv néhány lapján kapnak keserű szemrehányásokat és lenéző kifakadásokat. Egyébként ő az egész Berzsenyi-irodalomból a legjobbnak Füst Milán tanulmányát tartja, ez hát Berzsenyiről „a legszebb s legárnyalatosabb” méltatás. De pofozza az új Nyugatos rajongást is, amely „a niklai bölcsből is Nyugat-agitátort csinált”. Jobbra-balra verekszik s könyve végén mély megilletődéssel ismeri be, hogy a könyvére fordított esztendő legnagyobb eredménye, hogy ő — már mint a szerző — Berzsenyit nemcsak nagy költőnek, de nagy tanítónak is látja. S utolsó mondatában (fontosnak tartja a szerző megjelölni, mikor írta, oda is nyomtatja, 1937 május) megállapítja, hogy a tanulmány szerző és hőse között tragikus a kapcsolat: mindketten akkor jutnak fel a hazai gondok közt nyűgölődve a hozzájuk méltó „lehetőség kilátóhelyére, amikor késő már”.

E szerény lírai ellágyulásban kihangzó kötet a Berzsenyi-irodalomnak kétségtelenül problematikus részéhez tartozik. Sok helyen igazán emberi közelbe hoz bennünket a költőhöz. Jó a család eredetének elemzése. Igen jó a Berzsenyi-versek kronológiája megállapításának kísérlete. Kazinczy („a mi nagy finnyásunk”) jellemzése rikító, de sokhelyt talál. Az apa jellemzése: „dip-

lomájára ügyvéd volt, foglalkozására gazda, világnézetre sztoikus, családi állapotára basa“. „*Egy*mag ember.“ Közismert, úntalan ismételt Berzsenyi-idézeteket („az én első szeretőm az én karjaim között elalélt“) éles elemzéssel való értékére szállít le. Jók a korjellemzései. „Nálunk Magyarországon a Martinovics-összeesküvés volt a nagy fordulat, mely a régi jozefinista gárdát szétszórta, demokratákból klerikálisokat s titkos forradalmárokból újult királyhíveket csinált.“ Jó az, amit a szabadvers divatjáról írt, hogy a „rímes századok után a szabad vers sok tekintetben a csömör gyermeke“. De a következő lapokon józan ítéletét elhomályosítja az eredetieskedés dühe. Berzsenyinek még volt érzéke régi tagoló verselésünkhöz. „Ez a vers nem volt az a határozott szótagszámú ütemekben doboló lovasfogat, amivé az Arany-iskola merevítette.“ Szellemes az az érdekes megállapítása, hogy a *Magyarokhoz* című ódában említett sybaritaság voltaképpen a jozefinizmusra vonatkozik. A szerzőt Berzsenyi *Egy leánykához* című versének utolsó sorai úgy elragadják, hogy felkiált: „Balassán kívül egész irodalmunkban nincs még egy férfi, akinek a szájában, ha nőről szól, a szó így felragyogna és remegne“. E percben nyilván úgy járt, mint a töle annyira megvetett biográfusok, beleesett a biográfiai túlzás közismert betegségébe s nemcsak Petőfiről feledkezett meg, hanem tán imádott Adyjáról is. Viszont érdekes megállapítása, hogy Kazinczy eredetileg a *Fohászkodást* is ki akarta hagyni a Berzsenyikötetből. A 89. lapon az ihletet így magyarázza: „A poétai anyagot csak vérbő szervekkel lehet magunk alá gyűrni, akár a nőt, az agynak ez a létünk mélyéből felszálló erekciója az ihlet.“ Németh László Berzsenyit egy „lobbanó-konyuló ihletritmus“-sal jellemzi. Íme az erotikai alapon fejlett széplektan egy csodás hajtása. S míg a megbántott költő összeomlását tragikusan mély szavakkal jellemzi, Kölcseyről, Aranyról, egyetemi tanárainkról újságírósan üres, csúfondáros szavakat böki ki. A millenium: hülyeség. Arany „világ-félelmében és undorában a nemzeti klasszicizmus című vállalkozást hallgatólag cégjegyezte“. Gyulai úgy védte Berzsenyit, mint az egyetem, mely Berzsenyit minden páratlan szemeszterben eltemette. Saját koráról műve végén azt írja, „hogy abban a társadalmi korhadás, mint bonthatatlan szentség védetett“.

Ennek a könyvnek körülbelül a felét tűzbe kellene vetni, a másik felét rendesebben átírni, az idézeteket, utalásokat európaibb formában beállítani s akkor kapnánk egy új tanulmányt arról a niklai bölcsről, aki életében sokat szenvedett, de úgy látszik, halála után is irigylik a nyugalmát. Gy. E.

Baránszky-Jób László: A magyar széppróza története szemelvényekben. (A tanítás problémái. 18. sz. Szerkeszti Vajthó László.) Budapest, Kir. M. Egyetemi Nyomda. 558 l.

Nagyon becses irodalomtörténeti segédkönyv ez a kötet. Egybeállítója azt tűzte maga elé, hogy szépprózánk fejlődésének menetét gondosan összeválogatott szemelvényeken szemlélteti. Tehát nem a fejtegetéseken, hanem az olvasó megfigyelésén van a hangsúly. Irodalomtörténeti és esztétikai tanulságokra akar eljutni, de úgy, hogy a könyvnek olvasója ne csak a levont eredményeket lássa, hanem a fejtegetővel együttesen észrevegyen és megállapítson minden megfigyelésre érdemes dolgot. Alapjában tehát metódikai vezető: jelentősége is elsősorban ez, mert példát ad a magyar tanárnak, hogyan kell szemléltetni és miként kell tanulságokat levonni.

Stilustörténeti áttekintéssel kezdi, Tíz fejezetet vesz föl: a kódexirodalom, a XVI. század stílusát, a barokk stílust, a széppróza megszületését, a romantikus novellát és regényt, a kiábrándult romantikát, a magyar humor művészetét, a lélektani realizmust és újromanticizmust, az impresszionizmust és végül az expresszionizmust. Már az első korszakok szemelvényeihez is fűz néhány érdekes megfigyelést, de egyre finomabb és találókbb a kísérő szó, mentől közelebb jut az igazán művészi próza szépségeihez. Példaszerű a Kemény Zsigmondról, Jókairól, Herczegegről írt részlet. Baránszky—Jób egyéniségére jellemző, hogy nem akar mindenáron újat mondani; sőt éppen arra törekszik, hogy a helyes megállapításokra építse a maga szemléltető munkáját. De korántsem a régi megállapítások ismétlését kapjuk a könyvből: érdemes megfigyelni, milyen finom érzék építi tovább Keményről szólóban Péterfy mélyreható fejtegetéseit. Kemény nyelvének sajátos szépségét, különösen a leírásokban, lélekrajzban, meggyőző szemelvényeken mutatja be. A szellemes megfigyelő mutat rá például annak a jellegzetességére, miként udvarol Timár Mihály Noéminek. Egyszeriben átérzi a tanuló is Jókai humorát „Az új földesúr”-ból vett példán. Mikszáth írásának élő nyelve és e nyelvben Mikszáth lelke kitűnően megvilágosodik a könyv példáin. Gárdonyi realizmusában az író lelkét pompásan feltárja. Herczegegről ezt írja: „Jókai és Mikszáth mindent el tudnak hitetni; Herczegegnél nem kell elhinnünk semmit. Minden felől megbizonyosodhatunk.” Külön értékű tanulmány a kötetben a magyar impresszionizmus és expresszionizmus szemléltetése. Józanság, történeti mérséklet, finom megértés van e fejeztekben.

A könyv másik fele a regény szervezetében mutatja be a fejlődést. A leírással kezd, azután a párbeszédet, jellemzést, korrajzot szemlélteti, a Kártigám kezdetlegességétől Móricz Zsigmondig, Tamási Aronig. Mindenütt érezteti, hogy a műfaji fejlődés és a nagy egyéniség mit jelent. Példái gondos keresés jól megválogatott eredményei.

Irodalomtörténeti képet ad a műfaj fejlődéséről; de ezen az úton reánevel az irodalmi szép megismerésére.

Bb.

Berzsenyi-kiadványok. (1. Berzsenyi Dániel verseinek kiadatlan összevegei. — 2. Berzsenyi Dániel ismeretlen és kiadatlan levelei.) Kiadta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Merényi Oszkár. Budapest, 1938. A M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának Kiadása. XVI. és 91, illetőleg 121 lap.

Az a szorgalmas kutatás, amellyel Merényi Oszkár nemrégiben sajtó alá rendezte Berzsenyi verseinek kritikai kiadását, még két érdekes kötetet hozott létre. Az elsőben — ha a kissé homályos bevezetésből jól értjük — Berzsenyi eredeti kézírásából teszi közzé azt a versgyűjteményt, amely Kis János útján került Kazinczyhoz kiadás céljából. A közlés alapjául szolgáló kézirat — úgy látszik — az Akadémia könyvtárában M. Irod. Lev. 4. r. 44. szám alatt van. Nem ártott volna ezt a bevezetésben jelezni. Maga a szöveg éppen Merényi kritikai kiadásának jegyzeteiből ismert; ott ugyanis már közölte a kiadott szövegtől való eltéréseit ennek a kéziratnak. A kiadásnak mégis két jelentősége van: az egyik a kegyelet, hogy végre a maga eredeti szövegében is napvilágot lássanak ezek a versek; a másiknak Merényi azt látja, hogy e szövegekből a tájnyelvi Berzsenyi lép az olvasó elé. Nem sza-

bad azonban elfeledni, hogy azért mégsem ezek az igazi Berzsenyi-költemények; Berzsenyi poétai nagysága azokban a módosított szövegekben van, amelyek bizonyos érés után kerültek a nyomdába. Függelékül a kiadó közli *A magyarokhoz* című óda győri kézirat szövegét; ennek a közzététele a kritikai kiadásban lett volna helyénvaló, de itt is örömmel üdvözljük. Érdekes e megjegyzésben az a régi megjelölés, amely a versből három szakot Kazinczyénak mond.

Becsesebb és kívántabb a második kötet szövegtartalma: Berzsenyi leveleit kapjuk itt, azoknak kivételével, amelyek úgyis könnyen hozzáférhetők Váczy Kazinczy-kiadásában. Tudjuk, hogy Merényi a teljes gyűjteményt szeretné volna nyújtani, s nem rajta múlt, hogy kötete csonka, bevezetésének 10—13. lapján azonban időrendben közli az összes eddig ismert levelek pontos jegyzékét. El kell ismernünk, hogy nagyon szép gazdagodást hozott Merényi kutatása ezen a téren. 15 eddig ismeretlen és 26 eddig kiadatlan Berzsenyi-levél kerül itt az immár megjelent 39 levél mellé. Olyan gyarapodás ez, amely minden elismerést megérdemel a lelkes gyűjtő munkájára. Maga a gyűjtemény csak a Döbrenteihez írt levelekben nem tud teljesen hiteleset adni, ha azoknak szövege Döbrentei közlésén kívül sehonnán sem ismeretes, mert Döbrentei a közléskor nagyon szabadon bánt a Berzsenyi-levelekkel. Egyebekben gondos, lelkiismeretes szövegközlés. Tagadhatatlanul színezi azt a képet, amely Berzsenyi emberi egyéniségéről bennünk eddig élt. Csak két példát: a Dukai Takáts Judithoz írt levél (1814. júl. 5.) tisztázza a költő viszonyát a poétasszonyhoz — bár jellemző, hogy maga a kiadó is túlozza a kapcsolat fontosságát! —, míg a függelékben közölt két levél a diák-Berzsenyiről nagyon érdekesen egészíti ki Berzsenyi önvallomását. Köszönjük a szorgalmas kiadónak ezt a becses levélgyűjteményt.

A. Zs.

A. Fr. Gombos: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium. Ab Academia Litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus. Budapestini, MCMXXXVII. Tomus II. (D-N.) 813—1715. p.*

Árpád-házi uralkodóink történetének ez a gazdag forráskiadványa az előttem lévő második kötetében 2216 címszót vonultat el szemeink előtt. A számbavételről és a közlés módjáról nem kell külön megemlékezni; az teljesen hív marad az első kötet már ismertetett eljárásához. Anyagának gazdagságáról csak ismételni lehet, amit az első kötetről mondtunk: szinte káprázgató bőségben ontja a becses történeti forrásanyagot. A közlésben a kiadó bizonyos válogatással jár el: vannak források, amelyeket teljes egészükben lenyomat; vannak, amelyeknek csak a tartalmi ismertetését (kivonatát) adja; és vannak olyanok, amelyeknek csak jelzi valami megbízható közlési helyét. Ahol a forrás egy-egy mondatával szolgált a magyar történethez adatot, ott megelégszik e mondatok kiragadott közlésével. A közlésben tartalmi, nem filológiai hűségre törekszik. A címeket azonban összes ismert változataikban számontartja, hogy a kutató a címszavak utalása alapján megtalálhassa a keresett közlést. Kár, hogy a címszavak nyomásában az utaló és a regisztráló között nincs semmi különbség. Nagy értéke a kiadásnak a forrásérték meghatározására vonatkozó egy-két mondat. Pl. Ekkehardus Uraugiensis abbas címszó szövegközlése alatt: „Tantum ab a. 1065 proprie relata, cetera ad

verbum ex notis fontibus (Liudprandi Antapodosis, Chronicon Wirzburgense, Annales Widukindi) recepta. Auctor ex proprietate compositionis suae ad easdem res tractandas denuo iterum atque iterum revertitur.“ Ezek az apró jegyzetek mutatják a legjobban azt a rengeteg munkát, ami e forráskiadásban, gyűjtésben és összevetésben rejlik.

E két kötet lapozgatása azonban nem ad mindig tájékoztatást a megválogatás okáról. B. Margit legendájának magyar szövegét pl. teljes egészében újranyomatja (bár nem a legjobb szöveget, a Baros Gyula új közlését!), viszont Szent László legendáját csak jelzi az Erdy-kódexben, sőt még törvényeinek is csak utal a kiadásaira. Irodalmunkat közelről érintő nincs is több a kötetben a Margit-legendánál. De éppen ennek a közlése is jellemző Gombos Albin forrásközlő eljárására. A címszó ez: „sz. Margitnak, IV. Béla király leányának élete, a mely igen tsudálatos. Ráskay Lea másolatában 1510-ből, XIII. századból való eredeti után.“ Ezután jelzi a legenda kiadásait, a kézirat lelőhelyét, és utal a Ferrarius-féle latin „fordításra“. A közlésben magában zárójeltek akadnak elénk, s ezekről a szöveg végén ezt a magyarázatot kapjuk: „Pars asterisco signata deest in ms. Leae de Raska.“ De hogy ezeket honnan veszi és miért közli, ha a címszóban a Ráskay Lea másolatát ígérte, arravonatkozólag nem ad felvilágosítást. Pedig nem egyes mondatokról van szó, hanem mindjárt az elején harmincat meghaladó sorról. Kár, hogy az ilyes apró különösségek zavarják a kiadás használhatóságát. Az is kár, hogy a legenda forrására vonatkozó megállapítások nem kaptak helyet.

Néhol nem látja az ember az okot, ami az illető forrás-szakaszt felvételre. Pl. a *Miracula S. Apollinaris* (3723.) szövegének elején nem találom meg a magyar vonatkozást; ott t. i. csak ezt olvasom: „In Burgundiae partibus, in pago Divionense, praedicti martyris nomini consecrata habetur ecclesia, distans plus minus a praedicto castro milliariis duobus: in eminenti utique colle eiusdem castri, in parte orientali, in fundo, cognomento Aquiliaco.“ Másutt az ilyest a helynév későbbi előfordulásakor egyszerű zárjeles utalással helyettesíti!

Nincs jelzése annak sem, honnan való Bölsz Leó közölt szövegének idecsatolt latin fordítása. És ha egyéb idegennyelvű szövegek latin fordítás nélkül kerültek e gyűjteménybe, viszont a magyar fordítások e Leó-részlet címszáva után úgyis jelezve vannak, volt-e szükség erre a latin fordításra?

Mindez azonban apróság a mellett a haszon mellett, amit az Árpád-kori magyar történet forrásainak megismertetésével Gombos Albin a magyar történettudománynak e kiadásával tett: hála illeti ezért a szinte emberfeletti munkáért!

A. Zs.

Gacs B. Emilián: *Szoszna Demeter György kéziratos énekeskönyve.* (1714—15.) Pannonhalma. 1938. (Pannonhalmi Füzetek. 20.) 111 lap.

Szoszna Demeter énekeskönyvére a figyelmet Rupp Kornél hívta fel, de pontos megismertetése máig késett. Pedig a Boldogasszony anyánk benne szereplő szövege sokak érdeklődését fordította feléje. E sorok írója is azért kereste fel hat évvel ezelőtt Pannonhalmát, hogy a helyszínén tanulmányozhassa a becses kéziratot, de a sajátos magyar viszonyok lehetetlenné tették átvizsgálását, mert a becses énekgyűjtemény éppen az egyik távollévő főiskolai tanár írástalanak fiókjában rejtőzött. Öröm nekünk, hogy végre gondos bemutatása

mégis elkészült, a bencés-rend egyik fiatal tagjának doktori értekezéseként. Ebből megtudjuk, hogy a kézirat 422 magyar, 4 latin éneket és 4 apró prózai szöveget tartalmaz. Összeírójáról — nevénél többet nem tudunk. Az sem bizonyos, bencés volt-e. Az összeállítás forrásai: Szegedi Lénárt, Kájoni János, Illés István, Náray György, a protestáns Acs Mihály és Gönczi György, de használhatott ezeken kívül más forrást is. Gyűjteményében vannak szövegek, amelyek magának Szoszsnának átdolgozását sejtetik és k. b. 56 ének, amely először itt kerül elő.

A kéziratos gyűjtemény tartalmából legérdekesebb a Boldogasszony-nyánk kezdetű ének. A Szoszsnánál található lejegyzés azért fontos, mert a versfők nevet adnak: BONIFACIUS. Ennek az éneknek legközelebbi lejegyzése a Boeskor-daloskönyvben található, nem sokkal 1739 utánról. Gacs dolgozata egybeállítja az ének összes ismert változatait. A Szoszna-változat alapján Lانسics Bonifácot sejtí szerzőnek. Az értekezés végén közli a csak Szoszsnánál és legelőször Szoszsnánál élénk kerülő énekeket.

Mintaszerű gondosággal, becsületes utánanézéssel készült dolgozat.

A. Zs.

Rózsa Ilona: Gerhard Hauptmann a magyar irodalomban. Budapest, 1938. 54 lap.

A kis értekezés számot ad arról, hogy szerepelt Hauptmann a magyar színpadon, milyen fordításai vannak és mit írt róla a magyar kritika. A kis tanulmány egyetlen értéke a könyvészeti összeállítás. Hauptmann hatását a következő magyar íróknál látja: Bródy Sándor (Dada), Molnár Ferenc (Liliom), Lengyel Menyhért (Nagy fejedelem, A hálás utókor), Szilágyi—Lenkei (Májusi fagy).

Bb.

Sövény Aladár: Garamszegi Géczy István. Budapest, 1938. 35 lap.

A kis tanulmány áttekinti Géczy életét és negyvenhat darabját. Rövid áttekintésének csupán számontartó jellege van: sem az irodalmi kapcsolatokra, sem a korviszonyok hatására rámutatni nem tud. Egyetlen érdeme a bibliográfia.

Bb.

Szirmay Mária: Párizs a magyar sajtó tükrében. (1900—1914) Budapest, 1937. (Bibliothèque de l'institut français a l'université de Budapest, 33.) 64 lap.

A dolgozat gondosan beszámol arról, hogy mutatta be a magyar sajtó a háború előtti években Párizst. Ezzel valamelyes adalékot nyújt a magyar lélek formálódásának kérdéséhez. Részletkérdést tűz maga elé, áttekintésében erősebb hangsúllyal azok a sajtóorganumok szerepelnek, amelyeknek bizonyos érzelmi közösségük volt a párizsi szellemmel. Így aztán alapjában egyoldalú.

Bb.

Medvei Emma Margit: Budapest a magyar szépprózairodalomban, különös tekintettel az 1830-as és 40-es évekre. Budapest, 1937. 37 lap.

A rövid kis elmefuttatás alapján semmi újat nem ad. De néhány jellemző mozzanatra utal a múlt század folyóiratainak Pest-bemutatásaiban. De nem elégszik meg a címbe említett időszakkal, hanem Jókairól, Gyulai Pálról, Ambrus Zoltánról, Herczeg Ferencről, Molnár Ferencről is mond egy-két mondatot. Tudományos értéke nincsen.

Bb.

Lorenz Károly: Munkácsy János. Budapest, 1937. 49 lap.

A múlt század második negyedének ez az érdekes íróembere megérdemelte, hogy önálló tanulmányban vegyék számba munkásságát. Szerzőnket a területi megszűlés megakadályozta abban, hogy kimerítő életrajzot adjon, de gondos utánjárással szedett azért össze mindent, ami az életrajzíróknak mégis rendelkezésre áll. Így aztán módja van néhány tévedés eloszlására is. Nagyon helyesen, Munkácsy színműveit vizsgálja a legbehatóbban, és itt néhány nagyon jó megfigyelése van. Kis tanulmányával becsületes munkát végzett. *H. M.*

Dobó Sándor: Petőfi költészetének zenei vonatkozásai. Budapest, 1938. 30 lap.

Az apró füzetben megjelent tanulmány nem mond újat; a Petőfi-dalok népi továbbélését alig ismeri. De az egybeült elmondottaknak ügyes és értelmes összefoglalása. Végső megállapítása ez: „Harsányi Zsolt az „Üstökös“-ben írja: A vers az ember álma, hogy Istennel rokon. Petőfi egész költészete érezteti ezt, hiszen maga mondja: Szentegyház keblem belseje! Ebből a legnagyobb nyomorúságok közt is ideálisnak megmaradó lélekből olyan dalok fakadtak, amelyek éltető napsugárként tova fejlesztették a magyar muzsikát is.“ Azt hiszem, ez az idézet is mutatja, hogy tudományos értéke nincs a tanulmánynak. *II. M.*

Szekély Anna Klára: Báró Kemény Zsigmond művészi felfogása és kritikai álláspontja. Esztergom, 1938. 79 lap.

A dolgozatnak ez a célkitűzése: „mi volt K. felfogása a költészet hivatásáról, miben látta a költő jelentőségét, milyen kritikai álláspontot foglalt el, milyen esztétikai nézeteket hirdetett tanításaiban, mi volt a véleménye a tragikumról, milyen álláspontot foglalt el Kemény a művész, az ember és az emberiség nagy kérdéseivel szemben.“ Gondosan végigolvasta tehát Kemény Zsigmondnak minden megjelent írását, áttanulmányozta a Keményre vonatkozó irodalmat, és az így nyert ismeret alapján próbál megfelelni a maga elé tűzött kérdésre. Igaz, hogy *Zord idők* című regényéről beszél (14. l.), de elismerhetjük komoly szorgalmát. Ez az érdeme; már a kíséző megjegyzések közt furesa is akad. Például Kemény regényelméletéről szólóban ezt írja: „A regényíró kötelességeit megállapítva hangsúlyozza, hogy a szépműtani követelések pusztá kielégítése nem elég, megkívánja a költői ihlettségen kívül a filozófiai mélységet, a fogékonyságot a finom részletek megfigyeléséhez, az olvasottságot. Ma — teszi hozzá — a maga egészében nem fogadhatjuk el ezt a felfogást, mert a mostani gazdasági helyzet nem teszi lehetővé minden regényírónak, hogy olyan társadalmi életet éljen, mint Kemény, aki alapos pszichológiai ismereteit olvasmányain kívül társadalmi életének is köszönhetette.“ Mintha Kemény a társadalmi életben látná a forrást! Végső megállapítása, hogy Kemény művészi világnézete doctrinaire és sok tekintetben passzív irányú, reflexiós tendenciájú. Ennek a típusnak a regény a legmegfelelőbb művészi forma. De ebből a világnézetből, költői életfelfogásának és általános világnézetének határozatlanságából, ingadozásából magyarázza Kemény regényeinek két jellemző oldalát: tragikus voltukat és formátlanságukat. *K. B.*

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

Apolló. — 1938. (VIII. köt.) Illyés Gyula: *Szellemi fajkutatás.* A magyar és a francia irodalom közös vonásairól írt essay. — Halász Gábor: *Külföldjáró magyarok.* Régi magyar utazók (Szepsi Csombor, Bölöni Farkas stb.) emlékének föllevenítése. — Csabai István: *A Végvári Vitéz és a Magyar Humanista.* „A magyar kultúra végvárkultúra, abban l'art pour l'artnak nincsen helye, minden művészet kifejezetten irányzatos és nemzetpolitikai funkcióval bír.” — Sárkány Oszkár: *A magyar irodalmi romantika cseh visszhangja.* A XIX. századeleji cseh irodalomban Berzsenyi, Vörösmarty és Kisfaludy neve ismeretes. — Hadrovics László: *A magyar sors a régi horvát költészetben.* A XV. és XVI. századi horvát költészetben a magyar-horvát sorsközösség tudatának példái.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1938. 1—3. sz. Eckhardt Sándor: *Várdai István beszéde a francia király előtt.* Annak a latin beszédnek szövegét találta meg és közli, amelyet V. I. kalocsai érsek mondott el VII. Károly francia király előtt, amikor V. László magyar király részére Magdolna királyleányt feleségül kérte. — Angyal András: *Ein Beitrag zur Parzival-Motivgeschichte.* Az Érdy-kódex egyik példájáról.

Esztétikai Szemle. — 1937. 2—3. sz. Kristóf György: *Szép János és Pucz Antal, az esztétika magyarnyelvűségének úttörői.* A magyarnyelvű esztétika egyidős latinnyelvű esztétikai irodalmunkkal. Emezt Szerdahelyi György, amazt Sófalvi József indította meg. Szép János nem szószerint fordította Szerdahelyit; hivatkozásai közt magyar vonatkozású is akad. Pucz Antal 1817-ben Eberhard könyvét fordította le. A következő magyar esztétika a sorrendben Péterfi Károly marosvásárhelyi tanáré.

Ethnographia. — 1938. 1—2. sz. Dömötör Tekla: *Népi eredetű-e az európai vallásos színjáték?* R. Stumpfl német könyvéhez kapcsolja fejtegetéseit; a magyar népi színjáték kutatásában célul tűzi ki: megvizsgálni, milyen magyar népi elemeket, az ősi néphit, vallásra, szokásokra vonatkozó vonásokat vettek föl azok magukba az idegen eredet ellenére.

Erdélyi Helikon. — 1938. 6. sz. Molter Károly: *Az irodalom védelme és ábrázolása.* Megjegyzések Hankiss János tanulmányához. Hiányolja, hogy nincs meg Hankissban a mai szellem belső vívódása, és így fejtegetése alapjában papírelmélet.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1938. 2. sz. Kristóf György: *Dózsa Dániel elbeszélő költészete.* Elemzi regényeit és novelláit; arra a megállapításra jut, hogy nincs ok az irodalomtörténetnek Dózsára vonatkozó vélekedését megváltoztatni. — Waldapfel József: *Heltai Gáspár és a magyar*

Poncianus. E második közleményben érveket hoz fel annak igazolására, hogy a kolozsvári Poncianus Heltai fordítása; a fordítás 1571—74 között készülhetett. Az ettől független bécsi fordítás első ismert kiadása 1573-ból való. Nem tartja azt sem lehetetlennek, hogy ez jelent meg előbb. — Solt Andor: *Vajda János „Ildikó“-ja.* A sűgőpéldányok alapján ismerteti Vajda Jánosnak ezt a szomorújátékát; kifejti a Hebbel *Judith*-jához való kapcsolatát, rámutat forrásaira, köztük a költő szubjektivizmusára. — Adattár: *Gyulai Pál levelei Imre Sándorhoz.* — *Magyar írók levelei a Nemzeti Színház levéltárában.* (Fáy Andrásé Földváry Gáborhoz, Munkácsy Jánosé a fenntartó részvénytársasághoz, Hazucha Ferenc, illetve Kuthy Lajos folyamodványai a színházi költői állásért, Czákó Zsigmond levele Szigligetihez, Kuthyé Bartay Endréhez.) — *Versesghy zsenéi.* A Nemzeti Múzeum könyvtárának kéziratai közt két gyűjtemény Versesghy-anyagát ismerteti s részben közli. — *Reviczky Gyula levele Arany Jánoshoz és 21 mutatóba küldött verse.* — *Berzsenyi-strófák Vörösmarty ifjúkori versei között.* (A kiadatlan költemények 24. darabja Berzsenyi „A jámborság és középszer“ című versének 4—6. strófája.) — *Szabolcska Mihály levelei Fejes Istvánhoz* az új próba-énekeskönyv ügyében. — *Bethlen Miklós és Bersenyei György kéziratai a sárospataki könyvtárban.* (Figyelmeztetés.) — *Kazinczy Ferenc néhány feljegyzése.* (A Török Józseftől kapott Seneca-kötetbe jegyezve.) — *A pannonhalmi könyvtár ismeretlen egyházi énekeskönyvei.* (Hat kéziratos, köztük öt a XVIII. századból, és 24 énekfűzet.) — *Erdélyi János kritikái a Magyar Szépirodalmi szemlében.* (A névtelenül megjelent bírálatok.) — *Pálóczi Horváth Ádám verse gr. Festetics György halálakor.* — *Igaz Sámuel egyik verséhez.* („Emlegetés“ című verse K. Műchler dalának fordítása.)

Katholikus Szemle. — 1938. június. Huszti Dénes: *Kazinczy és Berzeviczy vitája a jobbsággkérdésről.* A szóban forgó mű a „De conditione et indole rusticorum in Hungaria“. Ismerteti Kazinczy nyilatkozatait erről leveleiben, majd bírálatát; Berzeviczy válasza még világosabbá teszi a két magyar nacionalizmusának ellentétét.

Kelet Népe. — 1938. 5. sz. Vita Zsigmond: *Az erdélyi irodalom útkeresései.* Az Erdélyi Szépmíves Céh ellen felhangzó támadásokat ismerteti; szól a Korunk nemzeti radikalizmusáról. — 6. sz. Veres Péter: *Irodalom és közönség.* Fájdalmas panasz, hogy az olvasóközönség közt nem az irodalomnak van kelete; változást csak attól remél, hogy a magyar társadalom szerkezetében és osztályösszetételében megváltozik. — 7. sz. Juhász Géza: *Széchenyi és Kossuth.* Sajnálja, hogy a magyarság zöme nem ismeri azt a Kossuthot, akire ma elsősorban lenne szükségünk: az emigráció Kossuthját. Pedig Massaryk tőle tanult. Írásukat szembeállítva, két típust lát bennük: az egyik mindenk fölétt önmagával van elfoglalva — ez Széchenyi, a romantikus, — a másiknak egész érdeklődése a közönségre irányul: ez Kossuth. Rámutat nézőpontjuk különbségére: Széchenyi alaplátomása az örökérvényű hatalmas Ausztria, Kossuth már a hanyatló Ausztriát látja. Széchenyiben valami elvektől független gyűlölet van Kossuth iránt. Viszont a függetlenségi nyilatkozatot kevéssel halála előtt Széchenyi is elismerte. Érdekes sorokat idéz a Nagy Magyar Szatirából, igazolásául annak, hogy ebben szinte együtt küzd Kossuthal Ausztria ellen.

Koszorú. — 1938. 4. sz. Sík Sándor: *Szdray Gyula emlékezete*. Jellegzetes darabjain keresztül ismerteti a lírikus poétát. Így jellemzi dalstílusát. Megállapítja, hogy a költői ihlethez hiányzott nála a belső nyugalom és fenntartás nélkül való odaadás. Amde még alkalmi verseiben is vannak meglepően szép és költői részek. Legegyénibb benne a könnyed, ártalmatlan, jóízű humor. — Ifj. Hegedüs Sándor: *Petőfi Sándor*. A londoni Royal Societyben elmondott jellemzése. „Versei, mint lírai költemények magasabbrendűek Byronéinál, mert önála nincs romantikus vonás, hanem csak tiszta, leszűrt líra, és ezért abszolút közvetlen. Heinével rokon a dalforma könnyedségével, azonban soha sem kevert Heine módjára sem melankóliát, sem cinizmust a dal tiszta hangjába. Shelley szaggatott lírájánál tömörebb és nem éreztet semmi mellékszöngét, mert Shelley is hajlik a romantikus irány felé. Victor Hugo, Schiller, Goethe, Béranger és Lamartine mind nagy költők, lángelmék voltak, de lírájuk nem olyan tiszta, nem olyan intenzív, mint Petőfié.”

Láthatár. — 1938. 5. sz. Sziklay László: *A magyar irodalom a szlovák folyóiratokban*. Ilyen érdeklődésnek nagyon gyér nyomát találja. Wass Albert regényéről jelent meg ismertetés és abban Emil Boleslav Lukács a mai regény más munkásairól is megemlékezik. Viszont a Czambel-emlékkönyv meg lehetősen élehangú bírálatot vont magára.

Libanon. — 1938. 1. sz. Zsoldos Jenő: *Révész Béla és a zsidóság*. A századforduló irodalmában csak két író vállalta leplezetlen hangsúlyozottsággal a zsidóságot: Kóbor Tamás és Révész Béla. Révész a zsidó érzelmi életforma tartalmát az egylelkűség közvetlen átélésével közelíti meg. Legmelegebben a zsidó családi élet emelkedik írásaiból élénk.

Literatura. — 1938. ápr. 15. Névtelen: *Egy magyar kiadó új ösvényeket tör*. Cserépfalvi Imre kiadványainak méltatása. — Máj. 15. Reményi József: *Magyar író amerikai naplójából*. A Western Reserve University előadásai során méltatta Ady költészetét, ismertette Babits Mihályt, Kosztolányi Dezsőt, Tóth Árpádot, Áprily Lajost. — Jún. 1. Supka Géza: *Kosztolányi ösvényének könyre az uráról*. Figyelmeztet a levelekre, amelyeket Kosztolányi Babits-csal váltott Adyról. Érdekes, hogy jellemezte egy írásszakértő Kosztolányi írását: „Olyan, mint az angolna, minden kényes helyzetből kisiklik.” — Júl. 15. Geréb László: *Janus Pannonius*. Rövid jellemzése a nagy humanistának. Hegyi László: *Hugó Károly*. Emlékezés születési évének 130. fordulójára. — Aug. 1. s. g.: *Kornis Gyula Kölcsy-könyre*. A könyv egyetlen vádirat Kölcsy kora s a magunk kora ellen.

Magyar Könyvszemle. — 1938. 1. sz. Berkovits Ilona: *A „Képes Krónika” és Szent István királyt ábrázoló miniatűr*. Ugyanaz a miniatűr festette a Nagy Lajos részére készült Secretum Secretorumot, amely most az oxfordi Bodleianában van. Az olasz trecento miniatűr-festészet jelentősebb iskoláinak egyes stílusjegyeit eklektikusan magán viseli ugyan, de a különféle iskolák stílusjegyein egyéniségének alakító ereje fölényesen uralkodik. A Krónika a címlap iniciáléjának vallomása szerint a kis Katalin hercegnő megkeresztelése alkalmával készülhetett. — Varjas Béla: *Gismunda és Gisquardus históriájának első kiadása*. (1577, Debrecen, R. Hofhalternél.) — Kristóf György: *Az erdélyi időszaki sajtó a kiegyezéstől a közhatalom ráltozásáig*. Részlet

egy nagyobb tanulmányból. — Trócsányi Zoltán: *Az ajándások történetéhez*. Érdekes gyűjtemény a XVIII. századi könyvek ajánlásaiból. — 2. sz. Kniewald Károly: *A Hahóti-kódex jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából*. Vizsgálja benne a római, bencés-frank és magyar réteget. — Radó István: *Gróf Széchenyi István könyvtárának töredéke Sopron sz. kir. város közkönyvtárában*. 225 mű bizonyult e könyvtár töredékének. Közül a könyvekben található apró megjegyzésekből. — 2. sz. Kozoca Sándor: *A Ludas Matyi-kiadások története*. Gondos összeállítás. Az első kiadásnak csak a Városi Könyvtár Szűry-gyűjteményében van példánya. Ennek ponyvaváltozata Szinnyi Ferenc gyűjteményében. Az 1817-es bécsi kiadás is három változatot mutat. — Trócsányi Zoltán: *Magyar könyvek papírosai*. Összegyűjti a XVIII. század végének és a XIX. század elejének nyomtatópapír-megjelöléseit. — Gárdonyi Albert: *XVIII. századi magyar főúri könyvtár*. A gróf Zichy Erzsébet könyvtárának ismertetése Schönwiesner leltára alapján. „Magyar könyv feltűnően kevés volt a gyűjteményben és azok sem voltak jelentősebb munkák: Mennyei korona (1696), Pázmány Péter Kalaúza (1613), Makula nélkül való tükör (1765), Szenci Molnár Albert latin-magyar szótára (1621), Molnár János teermészettudományi (1777) és Szláv Pál bölcséleti munkája (1774).” — Trócsányi Zoltán: *Szerzői tulajdonjog és az alányomtatók*. Annak példái, hogy a XVIII. században milyen általános volt az anyagi ellenszolgáltatás nélküli újranyomatás. — Tolnai Gábor: *A kolozsvári Heltai-nyomda ismeretlen termékei*. Az 1573-as Kalendárium mellett előkerült: *Practica*, azaz az egeknek forgássáról, 1573. — Joó Tibor: *Könyvbecslés a XVII. század elején*. Tatai János prédikátor könyvtárának jegyzékét közli az egykorú (1704—08) becslésekkel. A Pestis pestise 12 dénár, Psalterium Hungarorum 1 fl., Magyarország útja 50 dénár, Szent História 65 dénár.

Műhely. — 1938. 1. sz. Angyal Endre: *Gótikus ízlés irodalmunkban*. A modern német képzőművészettörténet eredményei nyomán keresi az ott gótikusnak mondott vonásokat a magyar kódexirodalomban. Ilyenek: a dinamizmus, az érzelmi szélsőségesség. — 2. sz. Angyal Endre: *Gótikus ízlés irodalmunkban*. Tovább folytatva a képzőművészeti párhuzamokat, szól a gótikus szenvedélyről, rajongásról, a gótikus formalizmusról, gondolatornamentikáról. — Lengyel Dénes: *A szerencse a régi magyar költészetben*. Sorra veszi a szerencse ábrázolását, egyes kiemelt vonásait (forgandóság, játékos hízélgés, mézzel kínál — mérget nyújt, olyan, mint a kristály), állandó jelzőit, ismétlődő képeit stb.

Nemzeti Kultúra. — 1938. 1. sz. Kovács Endre: *Irodalmi realizmusunk feladatai*. „A naturalizmus a céljátévesztett és formává süllyedt társadalmi struktúra irányzata, s nálunk viszont adva van egy élni és fejlődni akaró társadalmi közösség, mely az offenzív védekezés magatartásán és egy szikárd etikai bázison keresi latens energiáinak szabadabb kifejtését. Ennek a társadalomnak egyedüli adekvát irodalmi iránya csakis a realizmus lehet.” — Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyarság irodalmi élete a világháború után*. Rövid helyzetkép. — Környei Elek: *Földvár Gábor*. Rövid jellemzés a pesti magyar színház lelkes propagátoráról. Csak a Kántorné miatt támadt zavart részletezi.

Pannonhalmi Szemle. — 1938. 3. sz. Gacs Emilián: *A pannonhalmi kéziratok énekeskönyvek Szent István királyról szóló énekei*. A szorgalmas

tanulmány első fontos megállapítása, hogy az „Ah hol vagy magyarok...” kezdetű ének a Bozóký énekeskönyvénel régebben készült (1768) úgynevezett Dóri Énekeskönyvben is elének kerül. A versfők épsége arra enged következtetni, hogy az ének a XVIII. század közepén, vagy inkább második harmadában a Dunántúl keletkezett. E mellett fölhívja a figyelmet a Dóri kéziratós énekeskönyvnek egyik (Oh Szent István, ki első király), a Varsányi ÉK másik eleddig ismeretlen énekére (Szent István király Istennek szolgája). Végül a Pannonhalmi katolikus énekeskönyv kéziratából közli Erdélyi Ferenz énekét a XVIII. század első feléből. (Érdekes bizonyossága ez a kis tanulmány annak, hogy mennyi kincs lappang még át nem kutatott kéziratós énekeskönyveinkben.)

Pásztortüz. — 1938. 3. sz. Jancsó Elemér: *Döbrentei Gábor*. Rövid jellemzés. — Janovics Jenő: *Színjátszásunk multjának négy korszaka*. Szól a Farkas-utcai színház nyolcvanöt esztendejéről, benne a felívelő fejlődésről. Az új színház 1906-ban nyílt meg. Ebben az utolsó magyar előadás 1919. szeptember 30-án volt. Az új színjátszás a mozgófényképszínház épületében folyik.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1938. 4. sz. Evva Gabriella: *Karacs t'ertéz élete és munkássága*. (Emlékezés születésének 130. évfordulójára.)

Századok. — 1938. 4—6. sz. Ivánka Endre: *Két magyarországi plébániai könyvtár a XV. században*. Nagyon sokoldalú megvilágítása a nagy-sebeni és selmeci plébániai könyvtár XV. századi anyagának.

Theologia. — 1938. 3. sz. P. Gyéressy Ágoston: *A pálos mise*. A Fráter György-kiadta misekönyv (1537) ismertetése.

Tükör — 1938. 6. sz. Ortutay Gyula: *A magyar népköltési gyűjtemények*. A népköltés iránt való érdeklődésnek és az érdeklődés eredményének, a népköltési gyűjteményeknek ismertetése s keletkezésük korával való kapcsolatuk. — Nagy Lenke: *Imakönyvek*. Az imakönyvek tartalmának változása a századok folyamán.

Ungarische Jahrbücher. — 1938. 1. sz. Heinrich Kalek: *Ungarische Bühnenwerke in Deutschland*. Két darabról szól: Madách drámai költeményéről és Herczeg Ferenc „Kékróká“-járól.

Vasi Szemle. — 1938. 3. sz. Ifj. Országh László: *Angol utazók Szombathelyen kétszáz év előtt*. Richard Pococke útjáról. — 4. sz. Marék Antal: *Dunántúli lírikusok*. Bakó József még csak ízes nyersanyag. Költészetének motorja a nyugtalan szív. Életéből nőtt ki szociális hangja. Harsányi Lajos költészetének egyetlen és kizárólagos élménye: a hit. Harsányi a katolikus Ady. Van szociális hang is költészetében. Két érdekes szerkezeti tulajdonsága van: 1. egyes verseiben minden második sor egy és ugyanaz; 2. egyes verseibe rövid kitérést, legtöbbször kétsoros, apróbetűs ellenmondást sző. Tóth János a hit, a család, de sokszor a lemondás költője.

Horváth János hatvan éves.

A magyar irodalomtörténetírásnak minden munkása mély tisztelettel és szinte személyes há'ával gondol június 24-én arra a Horváth Jánosra, aki a tudás és szellem fennsőséges hatalmával mesterünnké emelkedett, aki az ifjabb generációt megtanította arra, hogy a saját szemével lásson, merjen látni, aki új összefüggések jelentőségére ébresztett, aki új rendszerezésével régi irodalmunknak új megismerésére nevelt. Társaságunk a maga családi ünnepének érzi ezt a napot, hiszen egyik alapítója érte meg azon a hatvanadik esztendőt. Há-lánk és szeretetünk száll tehát feléje és esd áldást, egészséget Istentől neki.

A véletlen adta, hogy éppen az évforduló napjaiban hozta meg a posta Budapest székesfőváros ünnepi kiadványát (*Budapest székesfőváros Kazinczy-érmei*) s benne azt az állásfoglalást, amellyel a legutóbb az irodalomtörténeti és nyelvészeti Kazinczy-éremet Horváth Jánosnak ítélte oda. A magunk részéről kötelességnek érezzük ennek az állásfoglalásnak a leközlését, bizonyosságul annak, hogy nemcsak a döntést, de annak megokolását is hódolattal tesszük a magunkévá.

Íme a jelentés szövege:

„Az irodalomtörténeti és nyelvészeti Kazinczy-érem odaítélésére kiküldött bizottság egyhangúan Horváth Jánost, a Pázmány egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékének professzorát, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját tartja az éremmel kitüntetendőnek.

Horváth János nagyjelentőségű tudományos munkásságából különösen két kötetének figyelembevétele kényszerít bennünket erre: „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ (1931) és „Az irodalmi műveltség megoszlása“ című mű (1935). Bennük a magyar szellemi élet képét rajzolja meg Szent Istvántól Mohácsig; amott a középkori szellemi irodalom fejlődését, emitt a humanista műveltségben fogant irodalmiság életét mutatván be. A két kötet egy új, önelvű irodalomtörténeti rendszerezés adatban és megfigyelésekben rendkívül gazdag számadása az irodalmunkban jelentkező két hatalmas áramlat magyarországi terméséről.

A magyar irodalomtörténetírás eddigi rendszerezéseit véve vizsgálat alá, Horváth János megállapítja, hogy elődeinek mindegyike a maga korának irodalmi felfogásával nézi a multat, a maga korának szempontjaival ír történetet. Az igazi történetiség azonban megkívánná, hogy a rendszerezés elve a fejlődést szemlélő irodalomtörténész korának irodalomfelfogásától független, másrészt a rokon történeti diszciplinák mult-szemléletétől is önállósuló legyen, azaz a rendszerezés elve magának az irodalmiságnak legyen saját elve. Ebből a meggondolásból ered az irodalomtörténet célproblémájának kitűzése és az irodalomtörténetben regisztrálandó irodalmi életnek e meghatározásban való rögzítése: az „írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével“. Az irodalom történeti életében ezt a viszonyt az egyes irodalomtörténeti korszakok keretében sajátosan árnyalják: a viszony forgalmazói, azaz az irodalmi élet gyakorlati

megvalósításának eszközei, a viszony részesei, az író és olvasó személyek, a viszony közvetítői: az irodalmi készlet, és a viszony gyakorlásának módja, az alaki szerzemények (az irodalmi nyelv és a műformák). A viszonnak ezek a változó mozzanatai korszakokként valami kollektív eredményt hoznak létre: az irodalmi ízlést és az irodalmi tudatot. Gondolatmenetének végső megállapítása az, hogy az irodalom fejlődése az irodalmi tudat fejlődésével, az irodalom története az irodalmi tudat történetével azonos.

Ennek a rendszerező elvnek legfontosabb eredménye a napi politikától és világnézeti állásfoglalástól független, elfogulatlan történetírás. De a viszony változó mozzanatainak gondos megfigyelése módot ad a szellemi élet teljesebb, többoldalú megrajzolására, igazabb képmására. Az új elvnek gyakorlati igazolása az említett két kötet. Horváth János e könyveiben már az a hatalmas anyag is lenyűgöz, amit e korszak irodalmi életénél számbavesz, hiszen pl. a magyar humanizmus természetének regisztrálására sem történt még figyelembevehető kísérlet, Horváth János pedig nemcsak gondos áttekintést ad, hanem értékkel is. Biztos kézzel használja fel és biztos szemmel bírálja el a rokon tudományok megállapításait, közülök különösen az oklevéltan új eredményeit; meglepően gazdag könyve stílusmegfigyelésekben, forrásösszevetésekben, irodalmi kapcsolatok megvilágításában, a szellemi élet hullámainak rezgéseit megleső megállapításokban. Valósággal művészi erő van egy-egy irodalmi egyéniség arcképének megrajzolásában, mint Janus Pannoniuséban, Vitéz Jánoséban, Werbőcziéban, stb. A csodálatosan finom ízlés eddig észre sem vett egyéniségeket tud kiemelni a holt betűkből, mint az Érdy-kódex karthauzi névtelenjét; éles szeme összefüggéseket lát meg, amelyekre eddig az ismételt vizsgálódás nem jutott rá, mint a középkori magyar stíl és lélek között; egy-egy megjegyzése teljesen új fényt vet egy-egy irodalmi adatra vagy emlékre. Általában a magyar írásbeliség ez ötszáz esztendejének szellemi élete nem is sejtett mértékben, értékben és jelentőségben bontakozik eléink e két kötet lapjain.

Ez a két kötet tudományos eredményeinél fogva, a benne megjelenő új irodalomtörténeti rendszer jelentőségénél fogva olyan kimagasló terméke a magyar irodalomtörténetírásnak, hogy méltóbbat a Kazinczy érem kitüntetése nem jutalmazhat. De az itt számbavett művek és a mellettük megjelent tanulmányok gazdag sora, köztük az éppen Kazinczy egyéniségét újszerűen megrajzoló Kazinczy-emlékezés 1931-ben, az irodalomtudománynak nem holt kincsei: bennük és általuk korunk „*summus magister doctrinae litterariae*”-je hat a magyar tudományra és annak művelőire. A nagy tudóst és a magyar tudományosság nagy mesterét kívánjuk megtisztelni ezzel a Kazinczy-éremmel.

Néhány gondolat gimnáziumaink irodalomtörténet-tanításáról.

A VII. és VIII. osztály magyar irodalomtanítása betetőzése annak, amit a tanár hat alsóbb osztályban végzett. E mögött az egyszerű feladatmegjelölés mögött azonban a céloknak egész csokra húzódik. Itt teljeseedik ki, itt olvad egybe magával az élettel az, amit irodalmi műveltségnek nevezünk. Épp azért sokkal nagyobb jelentősége van, mint volna az irodalmi tanítás öncélúságának,

hiszen itt valósul meg az a sokat hangoztatott feladat is, hogy a tanuló bele-
 élje magát a magyarságnak az ezerszteni dős mult folyamán kifomálódott
 lelkiségébe. Olyan nagyfontosságú feladattömb ez, hogy érdemes kissé elmélyedni
 a részleteibe.

Mi mindent ad az irodalomtörténet?

Elsősorban a magyar mult lüktető szellemi életébe viszi bele a tanuló.
 Ez adja meg a lehetőséget, hogy a tanuló is magába fogadja és lelkébe asszi-
 milálja azokat a szellemi áramlatokat, amelyek a magyarságot multja folya-
 mán érintették, hogy átélje azt a folyamatot, amivel nemzetünk e szellemi áram-
 latokat magában feldolgozta, hogy azok bizonyos mértékig benne is öntuda-
 tosodjanak. Ennek a révén erősüljön egyénisége, tisztuljon látása, elmélyüljön
 világsszemlélete.

De a munka közben nagy egyéniségeket ismer meg, ezeknek mágneses von-
 zásába kerül, magába szívja lendületüket és átérzi az értékes egyéniségnek a
 csak önmagáért élő robotember fölé emelkedését. Eddig műveket ismert, de nem
 juthatott el a művet létrehozó egyéniséghez; és most egyszeriben más szemmel
 látja a már megismert műveket is, mert csak most figyelheti meg a bennük
 lüktető lélek talaját, célkitűzését, igazi teljesítményét.

Az írói léleknek ez a megismerése, a szellemi és ízlési áramlatnak ez a
 megértése adja meg végre a lehetőséget ahhoz, hogy az írói műalkotást igazán
 megértse. Szétfoszlanak szeme előtt azok a kategóriák, amelyeket eddig szem-
 üvegül használt, értelmet kapnak a stílus és poézis szabályai, mert meglátja
 azoknak az író egyénisége, kora és fajisága s egyben költői célja által való
 természetes adottságát. Immár keresztüllát a stíl, a forma, a műfaj burkán, s
 megszokja, hogy a szépséget és az értéket ne csak ezekben, hanem ezek mögött
 is keresse. Most érti meg azt a titokzatos kapcsolatot, ami a művész és alko-
 tása között mindig megvan.

Es ezen túl, itt látja először azt az ezerszövésű érintkezést, ami a nemzeti
 irodalmat a világirodalom áramlataival, íróival és motívumaival egybekapcsolja
 figyeli meg a szellemi hatás csodálatos biológiai tüneteit, érti meg az azonos
 tárgy vagy ízlésáramlat nemzeti és egyéni értékévé való átváltását. Ez a
 megértés segíti el a tudatos ízlésítélethez, s a megfontolt ítélet okos gyakorlatára
 magához az irodalmi ízléshez.

A nemzet-etikai és ízlésbeli szempont azonban nem zárja ki, sőt meg-
 követeli más szempontok megbecsülését is. Magának a nemzetnek társadalmi
 kiépülése, az egyes osztályok nemzet-értékké emelkedése is a nemzeti irodalom
 fejlődésének szemmel tartása által válik előtte világossá. Nemcsak a korok lel-
 kének nyugalmi helyzetével, hanem a bennük lüktető erők harcaival is megis-
 merkedik. Visszhangot hall a maga ifjúi lelkének vergődésére, s a hármas
 keresztútnál Csongorként maga is számot vethet magának az életnek kér-
 désével.

Átviharzanak lelkén a modern világ problémái, amelyeket eddig maga
 előtt is titkolt, megérti gyökereiket, a költők lelkével harmóniában átszenvedi
 kínzó örvénylésüket, s az egyéni és nemzetsorsra tett hatásukban bírálhatja el
 az egyeseknél fellépő megoldásukat.

Az eszményi cél tehát, amely a lelkes irodalomtörténettanár előtt lebeg:
 a legtökéletesebb életnevelés.

De hogy közelítse meg ezt a célt?

Az természetes, hogy e két osztály tanítása sem lehet ismeretanyag lelketlen közlése. Va valahol, hát itt kell a léleknek igazán uralkodnia az anyagon. Eleve hibás tehát az a tanítás, amely tankönyvszöveget bifláztat. Az irodalom multját egyének reprezentálják: azaz írókat kell a tanítványainkkal megismertetni. Az írók megismeréséhez kettő vezet: életének képe és művei. Ezek közül egyik sem nyomhatja el a másikat; mert a művek nem az író nevének függene, hanem az életből nőnek ki, viszont a művek megismerése nélkül az író lelkéhez nem lehet eljutni. Ebből természetesen adódik, hogy az irodalomtörténet-tanítás csak reprezentáns egyéniségekkel foglalkozhatik. Az is természetes, hogy az írók életéből csak azok a mozzanatok érdekelhetnek itt bennünket, amelyek valamit a lelkéből és e lelket kifejezésre juttató műveiből megértetnek. Különösen az egyes írók tárgyalása után adódó összefoglalások alkalmasak e mozzanatok összekapcsolására.

Vajjon az egyes művek önmagukért, vagy irodalomtörténeti tanulságaikért érdekelnek itt bennünket? — Ez a kérdés csak abban foganhat meg, aki az irodalomtudományt csak kívülről nézi. Nyilvánvaló, hogy a két szempontot nem lehet elválasztani. Az olvasott művet meg kell értenie a tanulónak, de minden szempontot egyesítő megértés az igazi megértés. Ámde a tárgyalás menete azért nem olyan részletekkel bűbelődő, mint az alsóbb osztályokban volt. Hiszen a tanítvány szeme éppen az alsóbb osztályok aprólékos elemeztetése kapcsán eléggé megnyílt, és sok mindent megért a minden lépésnél akadozó tudatosítás nélkül is. Gondoljuk el, milyen ferde eljárás lenne e fokon megfigyeltetni a metaforák és metonymiák különböző, aprólékos különbségeit. Mennyi naívság kellene ahhoz, hogy a tanulókkal a klasszikus eposz poétikájának törvényeit vizsgáltsunk a Murányi Vénuszban, ahelyett, hogy ráébrezzük őket a XVII. század sajátos eposzi stílusára! Ezen a fokon az irodalmi alkotás beszél a tanulónak, beszél írójáról, keletkezése koráról, a kor ízléséről, szelleméről. Szempontunk tehát ehhez a feladathoz van hozzászabva. De éppen ez a feladat kívánja, hogy tanítványaink mindazt meglássák benne, ami a fentebb kifejtett értelemben vett irodalomtörténet itanulság. Meglássák, de korántsem szükséges, hogy mindezt szóban is fixírozzák. Különösen a világnézeti tanulságokkal kell csinján bánni: a megszövegezett tanulság itt bizony sokszor éppen a gyerekes szembefordulást idézheti fel. De még az ízlésbeli ítéletekkel sem szabad erőszakoskodnia a tanárnak. Nagyon okos és megfontolt vezető legyen a tanár, megértő és megértető, nem pedig diktáló. Ne felejtse el, hogy az ifjú lélek nagyon ritkán képes történeti megértésre, épp azért jó, ha a tanuló mindig érzi a mával való összetartozás állandó folyamatosságát. Általában, a mult szemlélete ne függetlenül a jelenétől, ragadjon meg tanár minden alkalmat a jelen és mult egybekapcsolására. Ne kerülje el szemét semmi a ma irodalmából, ami megértető párhuzamként felhasználható. Még az olyan külsőséges mozzanatok is bő alkalmat nyújtanak erre, mint az írói sorsok irodalmi témává válása, azonos témák továbbélése. De mindennek felett a lélek problémájának mába kapcsolódását vegye figyelembe, ezt a minden műfajban legtermészetesebben felvetődő kapcsolatot a mult és jelen között. Általában az maradjon mindig világosan a tanuló szeme előtt, hogy az irodalom életfolyamat, amely a multból a jövőbe nyúlik. És, hogy ezt elérhessük, igyekezzünk a gyermek lelkével mentől közvetlenebb érintkezésre. Fogadjuk türelemmel tapogatózó ítéleteit, felvilágosítással, nem pedig rideg tekintélyi szóval vonjuk a helyes felfogásra. A. Zs.

Elhúnytak.

BALAZS (1886-ig Berger) IGNÁC, dr. sc. pol. ny. hírlapíró, szül. Albertirsán 1856-ban, megh. Budapesten 1938 június 2 án. — R. k. konvertita. Iskoláit Félégyházán, Kecskeméten és Budapesten végezte, doktorátust azonban csak 1896-ban tett. Az 1875/76. évet a berlini egyetemen töltötte s ekkor a Friedrich Wilhelm városi színházban egy színi előadást rendezett a Deákmauzoleum javára. Azonban a befolyt jövedelmet a berlini M. Egyesület akkori elnöke elsikkasztotta. Erről szóló riportja *A Hon*-ban volt írói debutje. 1884—1934. a *B. Hírl.* belső munkatársa és törvényszéki rovatvezetője volt. Számos humoros karcolatot is írt ebbe a lapba. — Munkái: *Törvény előtt.* Törvényszéki jelenetek. Bp., 1894. — *A vádlottak padján.* U. o., 1897. — *A becsület szanatóriumából.* U. o., 1909.

BÁN (családi nevén Baumann) FERENC, hírlapíró, szül. Budapesten 1885 július 4-én, megh. u. o. 1938 május 7 én reggel szívbetegségben. — Ev. Feleség: Bán Kuszka Lili festőművész. Egy nagybátyjától örökölt pár ezer forinttal végigjárta Ausztriát, Németországot, Belgiumot és Hollandiát, majd amikor elfogyott a pénze, visszajött Budapestre, ahol nevelőséget vállalt. A nevelősködés azonban nem vált be s felesapott újságírónak. 1906 tavaszán egy szocialista hetilap szerkesztőségébe került. Később a *Függetl. Magyarország.* és 1911 táján *Az Ujs.* b. munkatársa lett. Az 1919. proletárdiktatúra bukása után jobboldali lapokba dolgozott s a *Szózat*, majd az *Új Nemzedék* b. munkatársa lett. Evekig betegeskedett s teljesen visszavonultan élt. Tárcái, cikkei és szépirodalmi írásai: *Az Ujs.* (1910/19), *Élet* (1910—), *Nyugat* (1910, itt jelent meg *Szerdától szombatig* c. regénye), *Renaissance* (1910), *Az alkoholizmus* (1911/2), *Népszava* (1912/3), *Vas. Ujs.* (1912/3), *A Hét* (1913), *Orsz.-Vil.* (1913), *Tolnai Világlapja* (1915), *Új Idők* (1916), *Új Nemzedék* (1917—) stb. — Munkái: *A tizenkettedik.* (Mod. Kt. 169.) Bp., 1912. — *Pán.* írta Knut Hamsun. (Mod. Kt. 170/3.) U. o., 1912. (Előszőr: *Élet*, 1912. évf.) — *Új Isten.* Novellák. (Tevan-Kt. 11/2.) Békéscsaba, [1913]. — *Szerelem hajnala.* Reg. Bp., [1918]. — *Rádium.* írta A. E. Ball. (Olcsó Regény 70.) U. o., 1922. — *Elsüllyedt világ.* (Versek.) U. o., [1929]. — Írói neve: Bán Ferenc; áineve és jegyei: —án; B. F.; ½.

BARCZA IMRE, a keresk. és iparkamara ny. főkönyvtárosa, szül. Budapesten 1880-ban, megh. Balatonfüreden 1938 május 19 én (tem. napja). — Ref. Eredetileg könyvkereskedősegéd volt a Katz G. budapesti cégnél. 1916-ban a budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárosa lett. Főleg turisztikai és könyvészeti cikkeket írt. Munkái sorából az irodalomtörténészt különösen a Petrik Géza megindította *M. könyvészet. 1901—10.* II. köt. Bp., 1928. érdekli, melyet Petrik hagyatéka felhasználásával szerkesztett. A M. Könyvkereskedők Egyesülete megbízásából az 1911—20. é. könyvészet nyers anyagát is összegyűjtötte. Ezt a kultuszminisztérium magához váltván, kiinduló pontul szolgál a M. Nemz. Múz. kiadásában legközelebb Kozocsa Sándor szerkesztésében megjelenendő *M. könyvészet 1911—20.* c. kiadványhoz.

BAROSS LÁSZLÓ (bellusi), kormányfőtanácsos, uradalmi felügyelő, szül. 1865 október 16-án, megh. Bánkúton 1938 június 3 án. — R. k. Főleg búza-nemesítéssel foglalkozott. Szakcikkeken kívül tárcákat is írt. Pl. *Arad és Vidéke* (1914).

BARSONY ELEMÉR, v. népjóléti miniszter, szül. Budapesten 1879-ben, megh. u. o. 1938 május 2-án szívbajban. — R. k. Szülők: B. István, író, Borsos Vilma. Hírlapíróskodott. Az aradi kormányban ő volt a népjóléti miniszter. Utóbb budapesti gyógyszerészeti lapok szerkesztőségében dolgozott. 1920/21. főszerk. volt a *Nagy-Magyarország* c. polit. lapnak. — Előtte ismert tárcái, cikkei és elbeszélései: *P. Hírl.* (1902/5, 10/2), *Új Idők* (1904). — Munkája: *Az end ődi statárium.* Bp., 1911. — *A magyarorsz. gyógyszerészet története az ősidőtől a mai napig.* U. o., 1930. (2 köt. Baradlai Jánossal). — Alneve: Peregrinus (P. Hírl.).

BERZEVICZY ISTVAN (berzeviczei és kakasloveczi), földbirtokos, szül. Budaháza (Ung vm.) 1859 augusztus 5-én, megh. u. o. 1938 április 22-én. — Előbb Ungvár város rendőrkapitánya, 1916 től polgármestere volt. — Irod. cikkei: *Gyöngyössy-Irod.* *Társ. érke* (1909, 12, 16), tárcái: *Ung.* — Munkája: *Tanulmányok és karcolatok.* Ungvár, 1916.

CZAPARY LASZLÓ (József), ny. cisztercita gimn. tanár, szül. Nagykanizsán (Zala vm.) 1859 febr. 24-én, megh. Zircen 1938 május 4-én. — 1883. pappá szenteltetvén, 1933-ig rendje különböző iskoláiban működött. Főbb irodalomtörténeti tanulmányai: *székesfehérvári kat. főgimn. értes.* (1888. Székér Joákim Alajos élete és művei; 1893. Heros Sinensis 1763. é. m. iskoladráma, szövegkiadás; 1906. Ányos és Virák hazafisága), *egri kat. főgimn. értes.* (1890. Makári György egri író; 1892. Misztérium és iskoladráma). Munkája: *Vörösmarty emlékkönyve.* Szerk. Székesfehérvár, 1901.

DEPTNER TIBOR dr., magántisztviselő, megh. Budapesten 1938 januárjában. — Ev. Az 1919. forradalmak után egy ideig a kultuszminisztériumban teljesített szolgálatot, majd B-listára helyezték. — Munkája: *Népművelés és szabadoktatás.* (A Szabad Lyceum Kiadv. 8.) Bp., 1920.

DOMBY BÉLA, ref. lelkész, szül. Budapesten 1879-ben, megh. Jászberényben 1938 áprilisában. — A budapesti ref. teol. akadémiát 1904. elvégezvén, Gyöngyösön, 1909—17. Gyomán, 1917-től Jászberényben szolgált. — 1898 óta írt verseket fővárosi és vidéki napilapokba, szépirod. és felekezeti folyóiratokba. — Munkái: *Unnapi beszéd.* Gyoma (1909). — *Gyászbeszéd és ima.* Mezőtúr, 1912. — *Robinson Crusoe élete és viszontagságai.* Írta Daniel Defoe. Bp., 1933.

DSIDA JENŐ, hírlapíró, szül. Szatmár 1907 május 7-én, megh. Kolozsvárt 1938 június 6-án, tüdőtuberkózisban. — 1926-ban került Kolozsvárra joghallgatónak s egyidejűleg az *Erd. Lapok* b. munkatársa, majd a *Keleti Újs.* és a *Pásztortűz* egyik szerkesztője lett. — Munkái: *Leselkedő magány.* (Versek.) Kolozsvár, 1928. — *Nagysütőtők.* (Versek.) U. o., 1933. — *M. karaván Olaszországban.* Utelírás. U. o., mikor?

EMBER KAROLY, ny. kir. kat. tanítókép. igazgató, szül. Felsőbányán (Szatmár vm.) 1863 szeptember 16-án, megh. Pomázon (?) 1938 június 9-én. — Pályáját Felsőbányán kezdte mint ig.-tanító. 1894-ben a budapesti kir. kat. tanítóképzőn a pedagógia tanára lett s innen vonult nyugalomba. Mint főv. biz. tag ő szervezte meg a szföv. pedagógiai szemináriumot. Világi elnöke volt az Orsz. Kat. Tanügyi Tanácsnak s a r. k. el., polg. és f. leányiskolák. tanítónő- és óvónőképzők új tantervei és módszertani utasításai a Tanácsban az ő előadói tervezetei alapján készültek. Nagybányán szerkesztette az *Iskola* című havilapot s 1895-ben megindította Budapesten a *Népnevelő* c. hiv. kat.

tanügyi hetilapot, melyet 1919-ig szerkesztett. — Tankönyvei közül megemlítjük: *Olasókönyv*. Kat. p. és f. leányisk. 1—4. o. sz. Bp., 1895/6. (3 köt. Hortobágyi Antallal. Több kiadást ért. A 6. kiad. társszerzője Keményffy K. (Dániel). — *Abécéskönyv*. A kat. fiú- és leányisk. 1. o. sz. 2. kiad. U. o., 1897. (Győrffy János- és Hortobágyi Antallal. 3. kiad. u. o., 1901). — *M. olvasókönyv*. A kat. fiú- és leányisk. 2—6. o. sz. Bp., 1897. (3 köt. U. azokkal. Több kiadást ért). — *Kat. falusi iskolák olvasó- és tankönyve*. Osztatl. népisk. 3—4. o. sz. U. o., 1899. — *A m. kat. népoktatásügy történetének áttekintése*. U. o., 1900. — *M. nyelvtan kül. tek. a helyesírás és fogalmazás gyakorlására*. P. és f. leányisk. 1—2. o. sz. U. o., 1904. (3. kiad. U. o., 1910). — *A m. nyelv és fogalmazás kézikönyve*. El. népisk. sz. Bp., 1902. (3 rész. Több kiadást ért). — *Irály- és költészet*. Kat. p. és f. leányisk. 3. o. sz. 2. kiad. U. o., 1906 (Hortobágyi Antallal). — *A m. beszéd és nyelvgyakorlás olvasó- és tankönyve*. Nem m. tan. nyelvű kat. népisk. sz. U. o., 1908/10. (4 éf. Margitai József- és Mihálicska Jánossal). — *A m. népoktatás szervezete és állapota*. U. o., 1913.

FEJÉR (1889-ig Frint) ADORJAN (Géza) ny. cisztercita gimn. tanár, szül. Balatonfüreden 1865 február 22-én, megh. Egerben 1938 június 7-én. — 35 évig volt tanár a rend bajai gimnáziumában. — Cikkei, elbeszélései és olaszból való fordításai: *Bajai Közl.*, *Élet*, *M. Szle* (1901—5), *Zalai Közl.*, stb.

FEJÉR LAJOS (nemesdömölki), ny. ref. gimn. igazgató, szül. Mezőtúron 1859-ben, megh. u. o. 1938 májusában. — Főleg pedagógiai tanulmányokat írt. Az irodalomtörténetet is érdeklő programmértekezése: *mezőtúri ref. főgimn. értes.* (1907. A görög, latin remekírók és mai műveltségünk).

FÖLDES (1899-ig Fleischmann) ARTUR, dr., szül. Kaposvárt (?), megh. Budapesten 1938 május 16 án 60 éves korában. — Izr. Testvérbátyja volt F. Imre drámaírónak. Az 1914/8. háborúban mint főhadnagy vett részt. — Munkái: *Háború és politika*. Bp., 1915. — *Háborús írások*. U. o., 1915. — *A kegyelmes hamupipőke*. Játék 3 felv. U. o., 1916. — *A nagy kereszt*. Dráma. U. o., 1920. — *Um den Golfstrom*. Reg. Berl., [1926].

GEMPEL BÉLA, r. k. plébános, megh. Tiszaföldváron 1938 február 20 án, 44 éves korában. — Munkája: *Akác Béla vidám könyve: Majsajakabszállás*. Tiszaföldvár, 1937. (Névtelenül.)

GEIS IDA, okl. óvónő, ny. áll. szakfelügyelő, szül. Pilismaróton 1870 táján, megh. Budapesten 1938 április 4-én. Oklevelét 1889-ben megszerezvén. Városszalókon volt óvónő, majd 1895-ben az Orsz. Kisdédóvó-Egyesület budapesti óvónőképző-intézetéhez nevezték ki mintáóvónőnek. — Sok gyermekverset és mesét írt, főleg *Az En Ujságom*-ba. — Munkái: *Virágos kert*. Dalok, játékok és mesék óvodák, anyák és nevelők sz. Bp., 1891. — *Mesék*. (Fill. Kt. 41.) U. o., 1898. — *Tündérmesék*. (Fill. Kt. 77/8., 197.) U. o., 1900/4. (3 füz.) — *Ötven mese és történet gyermekek sz.* U. o., 1900. (2 köt. 2. kiad. Az én meséskönyvem. c. U. o., 1905, 4. kiad. U. o., [1921]).

GRANDPIERRE EMIL, dr. jur., közigazgatási bíró, szül. Nagykanizsán 1874-ben, megh. Budapesten 1938 április 10-én (temetés napja). — Ref. A jogot elvégezvén, bírói pályára lépett. 1918 dec. 1-től 1919 jan. 18-ig Kolozsvár és Kolozs vm. főispán-kormánybiztosa volt. A román megszállás után megalapította az Erd. M. Pártot s több évig fontos szerepe volt az erdélyi m. kisebbség politikájában. Utóbb repatriált s közigazgatási bíró lett. — Cikkei és elbeszé-

lései: *M. Nép, Pásztortűz* s más kolozsvári és budapesti lapok. — Munkái: *Ó, kedves Kolozsvár.* Berlin (Ny. Pozsony), 1926 (Nagy Péter álnéven). — *Három egyfelvonásos színdarab.* (A „M. Nép“ Kta. 17). Kolozsvár, 1926. — *A szamosparti ház.* Reg. Kolozsvár, 1927. — Írói neve: Nagy Péter.

HOFFMANN FRIGYES, dr. phil., a br. Eötvös-Kollégium ny. tanára, szül. Bulkeszen (Bács-Bodrog vm.) 1853-ban, megh. Budapesten 1938 április 16-án. — Ev. 1879-ben lépett a tanári pályára. Előbb a pozsonyi ev. líceum, majd a brassói áll. főreáliskola tanára volt. 1896-ban Budapestre került az áll. f. leányiskolához s utóbb a br. Eötvös-Kollégium német tanára volt. — M. irodalomtört. tárgyú dolgozatai: *Egyet. Phil. Közl.* (1879. Gr. Teleki László Kegyence), *brassói áll. főreálisk. értes.* (1891. Toldi szerelme forrásai).

KISS ADOLF, a budapesti Munkásbiztosító Pénztár igazgatója, szül. 1887-ben, megh. Budapesten 1938 áprilisában. — Egy ideig vezércikkírója volt a *Népszavának*, megalapította a *Munkásügyi Szélt.*

LUKACSY ISTVAN, ny. r. k. plébános, szül. Mohácsen 1874 október 3-án, megh. Kalocsán 1938 április 8-án. — 1897-ben pappá szenteltetvén, Mélykúton és Csantavéren s. lelkészkedett, majd 1900/8. Szabadkán volt káplán és hitoktató. 1909-ben Akasztóra, 1911-ben Kishegyesre került káplánnak, majd Dunapatajra és 1927-ben Miskére plébánosnak. 1935-ben Kalocsán lett hit-tanár és a *Kalocsai Néplap* fel. szerkesztője. 1903 óta írt elbeszéléseket a *M. Szélt.*-be, *Alkotmányba* s vidéki lapokba. — Munkája: *Negyedóra a szószéken.* Szentbeszéd. Írta Franz X. Esser. Bp., 1934/5. (2 köt. I. köt. 2. kiad. U. o., 1936).

LUX TERKA, l. *Oláh Ida* a.

MANDL ALICE (dr. Angyal Dávidné), egyet. ny. r. tanár neje, szül. Budapesten 1873 június 7-én, megh. u. o. 1938 március 31-én. — 1889-ben ment férjhez. — Cikke: *Szerda* (1906. Péterfi [Jenő] sírjára).

MÉRAY-HORVÁTH KAROLY, mérnök, hírlapíró, szül. Pestén 1859 (Szinyeyi szerint 1860) március 30-án, megh. Budapesten 1938 április 26-án agyvérzésben. — Ref. Atyja: Horváth Károly városi főjegyző és országgyűlési képviselő volt. Műszaki tanulmányait Münchenben elvégezvén, egy ideig a párizsi École des Beaux-Arts és a müncheni szobrásziskola növendéke volt. Szedő-géptálmánya értékesítésére a Schuckert-cég vezetésével megakult az Electro-typograph Syst. Méray c. részvénytársaság, de a találmány tökéletesítése abbanmaradt. Közben a hírlapírói pályára lépett s 1887–1893. az *Arad és Vidéke* szerkesztője volt. Utóbb Budapesten telepedett le s kül. fővárosi lapokba írt elbeszéléseket és cikkeket. 1906-ban a politikai életben is szerepet játszott s közvetítő szerepet vitt a király és a koalíció közötti kibékülésben. — Szép-irodalmi munkái: *Nő! (Egy asszony története.)* Dráma 4 felv. Arad. 1884. (Bemut. Nemz. Szính. 1884. XI. 12). — *Klára.* Dráma 3 felv. U. o., 1888. — *Falusi délutánok.* Vigj. 3 felv. U. o., 1888. (Bemut. Nemz. Szính. 1888. XI. 23). — *A diadalmas szerelem.* Reg. U. o., 1889. — *Tűz és hamu.* Reg. U. o., 1890. — *Ritta meséi.* (Mod. Kt. 421/3.) Bp., 1914. — *Amerika Cézárja.* Reg. (Athen. Kt. 38). U. o., 1915. — *Bobul'n a fekete cár.* U. o., 1916. (Új kiad. u. o., 1925.) — *Örök tűz.* Reg. 1/2. kiad. U. o., 1917. — *Új világ felé.* Reg. U. o., 1917. (2 köt.) — *Lázginem.* U. o., 1920. — *Két primadonna.* U. o., 1923.

NADLER RÓBERT, ny. műgyet. ny. r. tanár, festőművész, szül. Pesten 1858 április 22-én, megh. Budapesten 1938 június 8-án. — Technikai és művészi kiképzését Münchenben és Bécsben nyerte. 1889 ben a Mintarajzisk. tanára, 1915 ben az Iparműv. Isk. h. igazgatója, 1916—31. a Műegyeten a rajz, vízfestés és ékítménytan ny. r. tanára volt. — Szerk. a *Disztóművészet* című folyóiratot s több cikket írt a művészi és rajzoktatás reformjáról.

NAGY (eredetileg Grosse) ENDRE, hírlapíró, szül. Nagyszöllősen 1877 február 5-én, megh. Budapesten 1938 május 5-én, hosszabb betegeskedés után. — Ref. konvertita. Atyja nem járásbíró volt, mint Szinnyei állítja, hanem nagyszöllői vendéglős és bérlő. Kisgyermekkorában került Nagyváradra s itt nevelkedett nagybátyja, dr. Grosz Menyhért felügyelete alatt. A reáiskolát elvégezvén, beiratkozott a jogakadémiára s egyúttal főszerkesztő hírlapírónak. 1895 ben a nagyvárad *Szabadság* törvényszéki rovatvezetője lett, majd félbeszakítva tanulmányait, Budapestre költözött, ahol a *M. Szó* szerkesztőségébe került. Később *Modern Színpad* néven megteremtí a m. kabarét, s betölti a konferencier szerepét. Vállalata később *N. E. kabaréja* néven működött. 1913-ban visszavonult kabaréja vezetésétől s egy évet Párizsban töltött. 1914/15 ben mint haretéri tudósító működött. 1919-ben a Közokt. Népbiztosság keretében működő színház-államosítási bizottság vezetője volt. A kommün bukása után Salamon Bélával megszervezte a *Teréz-körúti Színpadot*, melynek társigazgatója lett. Az 1930 as években az *Ujs. b.* munkatársa volt. — Tárcái, regényei, versei és cikkei: nagyvárad *Szabadság* (1895/902), *Aradi Közl.* (1897), *Egyenlőség* (1897/901, 05/6, 11/3), *Nagyvárad* (1897), *Kép. Családi Lapok* (1898/9, 902/6), *A Hét* (1899, 901, 906. Udvari történet. Reg., 1907, 10), *B. Napló* (1899/900, 08) és *Napló* (1902), *Főv. Lapok* (1899), *Nagyvárad Napló* (1899, 903), *M. Lányok* (1902/7), *P. Napló* (1901/7, 09/12), *Új Idők* (1901/7, 09, 13/6), *M. Génusz* (1902: Új Budapest; 903), *Jövendő* (1903/5), *Orsz.-Vil.* (1903, 05), *Polit. Hetiszle* (1903/7), *A Polgár* (1905/6, 08/10), *Vas. Ujs.* (1905/7, 11), *Nyugat* (1908/9, 11, 14, 16), *Népszava* (1909/10), *P. Futár* (1909 : 71. sz. Válaszom a P. Hirl.-nak), *Renaissance* (1910), *Világ* (1910/11), *XX. Sz.* (1911. Arthur Meyer: 1912. Az írói becsület), *Úttörő* (1911), *P. Hirl.* (1917 : 118—26. sz. Mirjám, a lélektani rejtély; 172—88. sz. Oh, az a vén kujon; 248—53. sz. Törpe Jankó históriája); *Ujs.*, stb. Újvári szerint zsidótárgyú novellákat és egy regényt is írt a zsidó ifj. szám. — Munkái: *Síralmak völgye*. Nagyvárad, 1896. — *Rózsa*. Lírai elb. U. o., 1900. — *Jön a rölegény*. (Monológok, 107.) Bp., 1901. — *Egynapos özegey*. U. o., 1902. (Előbb P. Napló, 1902 : 74—106. sz. s nem Új Idők, mint Szinnyei állítja.) — *A primadonna előszobájában*. (Monológok, 116.) U. o., 1903. — *Öreg író*. (U. o., 124.) U. o., 1903. — *Tarka krónikák*. A ma anekdotái. U. o., 1903. — *A kis zseni*. (Leányok Színműtára, 15.) U. o., 1904. — *A nevető ember*. (Monológok, 131.) U. o., 1904. — *A babonás ember*. (U. o., 148.) U. o., 1904. — *A bírsai vándorforrás*. Reg. U. o., 1905. (Először: Vas. Ujs. 1905. éf.) — *A világlátott leány*. (Monológok, 144.) U. o., 1905. — *Ha férfi volnék!* (U. o., 146.) U. o., 1905. — *A Geódhiek*. Reg. (Vidám Kvek.) U. o., 1906. (Először: Új Idők. 1902. éf.) — *A pikkoló*. Tragédia. (Monológok, 160.) U. o., 1906. — *Apostol a Hódáságon*. Reg. U. o., 1907. (Utóbb: A Polgár, 1910 : 173—218. sz.) — *Az egésleges beteg*. (Leányok Színműtára, 19.) U. o., 1908. — *A misokai földkirály és egyéb elbek*. U. o., 1908 — *Kati kisasszony élettörténete*. Ifj. reg. U. o., [1909].

— Szamár Jankó. (Mozgó Kt. 58.) U. o., 1910. — *Bohémia*. 60 história. (Vidám Kt. 7/8.) U. o., [1910]. (Többekkel.) — *Humor a politikában*. (U. o. 8.) U. o., [1910]. (Többekkel.) — *Kártyahumor*. (U. o. 11.) U. o., [1910]. (Többekkel.) — *A zseni*. Tragikomédia 3 felv. U. o., 1911. (Bemut. Vígszính. 1911. III. 11. Elnyerte a M. T. Akad. Voinich díját.) — *A miniszterelnök úr*. Komédia 3 felv. U. o., 1912. (Bemut. M. Szính. 1912. X. 19. Németül: Der Herr Minister. Bemut. a bécsi Karl-Theater 1913. IX. 23.) — *A pólai győző*. E bek. (Mod. Kt. 210/11.) U. o., 1912. — *Anekdóták, vig esetek híres férfiakról*. (Vidám Kt. 15.) U. o., 1913. — *Furcsa alakok*. (U. o. 4.) U. o., 1913. — *Oh azok a gyerekek!* (U. o. 14.) U. o., 1913. — *Csataképek*. Összeáll. és előszóval ell. (A Nagy Háború Kvei.) U. o., 1915. — *Festők, szobrászok rig esetei*. (Vidám Kt. 25.) U. o., 1915. (Tábori Kornállal.) — *A nagy háború anekdótakincse*. Összeáll. (A Nagy Háború Kvei.) U. o., 1915. — *Tábori levelek*. Összeáll. (U. o.) U. o., 1915. — *Sienai Sz. Katalin vőlegénye*. Elbek. U. o., 1916. — *Szeplőtlen asszony*. Reg. U. o., 1916. (Több kiadást ért.) — *Erdély fia*. U. o., 1917. — *Oh az a vén kujon!* U. o., 1917. — *Jönnék a színészek*. U. o., (1918). — *Phöbus védenecsei*. U. o., 1918. — *A Mágócsy-csirkék története*. U. o., 1918. — *Gróf Mátyás Zsigmond*. (M. Kt.) U. o., 1919. (Előbb: P. Hir. 1918 : 270. — 1919 : 32. sz.) — *Kati kisasszony élettörténete*. U. o., (1926). — *Lukits Milos kalandjai*. U. o., (1927). — *Mademoiselle Martcha*. U. o., 1928. — *A kuplénékes*. U. o., 1930. — *Öregek kalauza*. U. o., 1933. — *Szerelmesek kalauza*. U. o., 1933. — *A kabaré története*. U. o., 1935. — Nyomtatásban meg nem jelent színművei: *A háromszázéves ember*. Moziboház. Írta Bródy Sándorral. (Bemut. Zeneakad. 1914. IV. 26); *Uras élet*. Revü 13 képben, Zerkowicz Béla zenéjével (Nemz. Royal Orfeum, 1916. V. 20); *Tessék beszélni*. Revü 15 képben, u. annak a zenéjével. (U. o., 1918. IV. 30); *Pirike papája*. Színm. 3 felv. (Bpi Szính. 1919. XII. 19); *A vásáros*. Színj. (Belv. Szính. 1926). — *Álneve*: Nemo; *betűjegyei*: —e; N; Ne; ne; N. E.

NAGY PÉTER, l. *Grandpierre* Emil.

NAGY ZOLTÁN (aldobolyi), ny. törvényszéki tanácselnök, szül. Nagy-szőllősen (Ugocsa vm.) 1870 szeptember 4-én, megh. Szegeden 1938 május 28-án. — Cikkei és riportjai: *Szegedi Napló* (1907/18), *Szegedi Híradó* (1908/9, 12/3) s más vidéki lapok. Zeneműveket is szerzett. — Valószínűleg az ő munkája: *Társadalmi betegségek*. Szeged, é. n.

NEMES IMRE (haranglábi), dr. phil., ny. áll. gimn. tanár, a Sz. István Akad. r. tagja, szül. Mohán (Nagyküüllő vm.) 1845 július 8 án, megh. Budapesten 1938 május 19 én. — 1873 ban a pozsonyi, 1874-ben a nagyváradai főreálisk. r. tanára lett. 1898/901. a fogarasi áll. gimn. h. igazgatója volt. 1872 óta írt filozófiai cikkeket m. és ném. szaklapokban. — Munkái: *Bölcsészeti szemelvények*. Buda, 1872. — *Ertekezés a fogalomról*. Pozsony, 1873. — *Az emberi test és szellem viszonyának bölcsészete*. Nagyvárad, 1877. — *Schopenhauer Arthur és Hartmann Ede bölcsészeteinek ismertetése és bírálata*. U. o., 1882. (A M. T. Akad. által dicsérettel kitüntetett pályamű. A díjat Alexander Bernát nyerte el.) — *Logica*. Középisk. haszn. Bp., 1884. — *Áttekintés Cicero bölcséletéről*. Klny. a Bölcséleti Folyóiratból. U. o., 1907.

OLAH IDA (özv. Szöllőssy Györgyné, dancsházi), szül. Szilágysomlyón 1873-ban, megh. Budapesten 1938 május 9-én reggel. — R. k. Gyermekevei

nehéz viszonyok közt teltek el, majd 1889-ben férjhez ment, de házassága csakhamar fölbomlott. A Révai-lexikon szerint ekkor kezdődött írói pályája. A válásban azonban már 1893—96. jelentek meg tárcái leányneve, Oláh Ida alatt: *Arad és Vidéke*, *M. Génius*, *Győri Közl.*, *M. Hírl.*, *Pécsi Napló*, *Debr. Ellenőr*. Lux Terka álneven 1898 óta írt a következő lapokba: *P. Napló* (1898/904), *B. Napló* (1900/2) és *Naptára* (1901), *M. Lányok* (1900/2), *Morsz.* (1900), *A Hét* (1901), *Alkotmány* (1901), *M. Szle* (1901/2), *Vas. Ujs.* (1901/2, 08/11), *Aradi Közl.* (1902/5), *Az Én Ujs.* (1902/3), *Felsőmorsz.* (1902/5), *M. Hírl.* (1902/3. 08), *P. Hírl.* (1902/38) és *Naptára* (1903—), *Orsz.-Vil.* (1903, 05), *Kép. Családi Lapok* (1904), *A Polgár* (1905), *Az Ujs.* (1907), *A Lakás* (1911), *Debr. Szle* (1912), stb. — Munkái: *Marcsa gondolatai*. Bp., 1904. (3. kiad., u. o., 1906). — *Mesék*. (Kis Kt. 59.) U. o., 1904. — *Lenci naplója. Fáni és Dani*. U. o., 1905. — *Bpesti fotografiák*. (M. Kt. 460.) U. o., [1906]. — *Leányok*. U. o., 1906. — *Amire születünk*. U. o., 1906. (Előszőr: P. Hírl. 1906 : 84—114. sz.) — *Budapest*. U. o., 1908. — *A una corda. (Egy húron.)* U. o., 1910. — *Emberék ragyunk. (Az Isten fia és az ördög fia.)* U. o., [1912]. (Isten fia — ördög fia c. filmre tette a Lux-gyár. Bemut. bpi Mozgóképek Otthon, 1918. VIII. 31.) — *Meseország*. (Elbek.) U. o., [1913]. — *Küzdelem az élettel*. U. o., [1913]. — *Tűz*. U. o., [1917]. (Előszőr: P. Hírl. 1917 : 81—98. sz.) — *Novellák*. U. o., [1919]. — *Életre-halálra*. Kolumbus. Két reg. U. o., [1921]. — *Kelet és nyugat*. Novellák. U. o., [1921]. — *A láthatatlan hajós*. U. o., [1927]. — *Őszi ének*. U. o., [1929]. — *Halk szerenáda*. U. o., [1931]. — *Az álomherceg* c. 1. felv. operettjét Czobor Gergely zenéjével bemut. a Főv. Orfeum 1916. II. 29. — Álnevei és betűjegyei: L. T.; Lux Terka (valamennyi könyvében); Sub rosa (P. Hírl.); Terka néni (Az Én Ujs.); x. a. (P. Napló).

PALLOS KAJETAN BÉLA, bencés alperjel, szül. Budapesten 1868 május 9-én, megh. Zalaapátiban 1938 április 27-én. — 1885-ben lépett a bencés rendbe, 1892. szentelték áldozópappá, 1931-ben lett zalaapáti alperjel. — Szentbeszédei: *Sz. Gellért* (1898/900, 02/3, 04/6).

PAPP JENŐ, dr., a *Déaványai Hírl.* alapító szerkesztője, megh. Budapesten 1938 június 21-én 48. évében.

PARCSETECH VINCE (rákóczi), c. gimn. igazgató, ny. áll. gimn. tanár, szül. Szabadkán 1857-ben, megh. Budapesten 1938 május 19-én. — R. kat. Hosszabb ideig volt az újvidéki áll. gimn. matematika-természettan tanára s ez idő alatt az *Újvidék* c. lapba sokat írogatott. De a *Művészvilágba* is dolgozott.

RABONG JÁNOS, m. k. kormányfőtan., okl. mérnök, máv. igazgató, szül. Orczyfalván (Temes vm.) 1877-ben, megh. Budapesten 1938 május 12-én. — Tárcai: *Délmorsz. Közl.* (1896/7).

RATH ZSIGMOND, dr. jur., a m. k. Kúria másodelnöke, szül. Kisbáron (Somogy vm.) 1859-ben, megh. Budapesten 1938 április 26-án. — 1879—1930. állt az igazságtügy szolgálatában, 1918 óta mint a Kúria másodelnöke. A budapesti ítélőtáblán ő tárgyalta a Désy—Lukács-bűnpert, a Kúrián pedig ő elnökölt a frankhamisítás bűnpörében. Nyugdíjaztatása után széleskörű publicisztikai működést fejtett ki.

SERESS IMRE, ny. hírlapíró, szül. Jászfényszarun 1860 november 1-én, megh. Budapesten 1938 június 13-án (temetés napja). — R. k. Nemesi családból származott. A pesti kegyesr. gimn. elvégzése és a levéltárosi vizsga letétele

után huzamosabb ideig Pest vm. s. levéltárnoka volt. Mint hegedűművész 1886—1889. Esterházy gróf tatai színházának zeneigazgatója volt. Közben a *Tatai Híradót* is szerkesztette. A színház megszűnése után teljesen a hírlapírásnak adta magát. Több fővárosi lapba dolgozott, majd meghívás folytán vidékre ment egyes hírlapok megszervezésére. Ezek voltak a szombathelyi *Dundutúl*, a *Jászberényi Hírl.* és a *Nyitra megyei Ellenőr*. 1904-ben a *Kassai Hírl.* fel. szerkesztője lett, de itt sorozatos párbajokkal járó afférja támadván a hadsereg m. vezényszava miatt, rövidesen el kellett hagynia Kassát. Mint jeles vívó 1878 táján megnyerte Magyarország amatőr vívóbajnokságát s ő volt az első m. repülőgép-konstruktőr. Ő kapta az államtól az első repülőgépmotort, amelyen 1910-ben Dobos István pilóta repült. — Első hírlapi cikke 1880-ban jelent meg *A Hon*-ban. — Munkái: *Ilári János Iliásza*. Eposz 12 énekben. Bp., 1885. (4 kiadást ért.) — *Ilári János Odisszeája*. U. o., 1886. (Ugyancsak 4 kiadást ért.) — *M. mondailág*. (Költői beszélek.) U. o., 1887. — *Vasutas tótok*. Verses humoreszk. U. o., 1887. (6 kiadást ért.) — *Rózsa lovag*. Költői elb. (M. Mesemondó, 41.) U. o., 1888. — *Emmi és társai*. Kisebb költemények. U. o., 1888. — *Kukány ostroma*. Paródia. Nyitra, 1899. (6 kiadást ért.) — *Repülő süzerek*. Kormányozható repülőgép. Bp., 1894. — *A hitetlen, vagy Isten útját beláthatatlanok*. (Népiratkák, 154.) U. o., 1898. — *Mindennél drágább a hit, vagy hogyan tért meg Bimbó mester?* (U. o., 162.) U. o., 1900. — *A piros bugyelláris, vagy maradj a becsület útján*. (U. o., 176.) U. o., 1900. — *Balázs Antal bajai, vagyis aki szarva között keresi a tőgyét*. (U. o., 181.) U. o., 1902. — *Új hiszekegy*. U. o., 1922. — *A nagy háború legendái*. U. o., 1923. — *Háriáda egy iskolatársi találkozó körül*. U. o., 1925. — *Egy év története*. U. o., 1926. — *A végzet*. Reg. U. o., é. n. — *Magyar, ne nyisd szét öklödet*. U. o., é. n. — Szinnyei még hibás évjelzéssel több regényét említi, amelyek azonban mind az *Alkotmányban* (1896: A tudós leánya; Századvégi férfiak; 1897. A Garami-család; 1898. Klára) jelentek meg. Hogy a Szinnyei-említett *Ördög-kultusz a XX. Sz.-ban* (1897) c. regény hol jelent meg, azt nem tudtam megállapítani; sem ő, sem a Révai lexikon nem ismeri *Etel* c. tört. regényét, mely a *P. Hírl.* 1907. éf.-ban látott napvilágot. — Végül megemlítjük, hogy Henry Bataille: *A bohóc* c. 4 felv. színműve az ő fordításában került színre 1910. IV. 19. a Városligeti Szính.-ban.

STORCZ MÁTYÁS, ny. udv. vadászati tiszt, szül. Perbálon 1863-ban, megh. Gödöllőn 1938 május 7-én. — 1879—35. szolgált Gödöllőn. — Vadászrajzai: *Vadászlap* (1891/2, 908), *A Természet* (1900/2), *Vadászat és Allatvilág* (1908).

SZALAY KAROLY, v. ref. gimn. tanár, szül. Sárospatakon 1859 december 17-én, megh. Lajosmizsén 1938 júniusában. — Főiskolai tanulmányait az utrechti, leideni, német, francia és angol egyetemeken végezte. 1886—1919. a budapesti ref. főgimnáziumban tanította a görög és latin nyelvet. 1903 óta tagja volt a Comenius szabaddkőműves páholyának. — 1883 óta írt cikkeket és verseket prot. és világi lapokba és folyóiratokba. — Szépirodalmi munkái: *Csanád*. Tört. színm. Bp., 1896. — *Emlékezet Erzsébet királynéira*. (Vers.) U. o., 1898. — *Komoly tréfa*. Költői elb. U. o., 1900. — *A magam útján*. Költemények. U. o., 1901. — *Arpád ezer éve*. Költemény. U. o., 1906. — *A sivatagban*. Költemény. U. o., 1906. — *Őszi verőfény*. Versek. Sárospatak, 1912. — *Éltető halál*. Reg. Bp., 1923. — *Holland költőkből*. Antol. U. o., 1925. — Több sa-

badkőműves munkát is írt, köztük *A szabadkőművesség titkai*. Bp., 1911. (2. kiad. u. o., 1912. Aczél Gáspár álnéven). Egyik sajtó alá rendezője volt Bod Péter: *Historia Hungarorum ecclesiastica* (Leyden, 188/9) c. művének. — *Alkonyórák* c. kéziratban maradt verskötetéből szemelvényt közölt az *Ujs.* (1938. VII. 3.)

SZÖVÉNYI (1894-ig Weber) LÁSZLÓ, dr. jur., ny. pénzügyi főtanácsos, pénzügyigazgató helyettes, ügyvéd, szül. Veszprémben 1878 január 10 én, megh. Budapesten 1938 május 4 én. — Az 1914/8. háborúban háromévi orosz fogságot szenvedett. — Fiatal korában verseket és színi kritikákat írt a *Nyugatmorsz. Híradó*-ba (1903/5).

VARGA GYULA, ny. ev. lelkész, tb. esperes, megh. 1938 június 2-án 83. évében. — 53 éven át volt a vönöcki gyülekezet lelképásztora. — Munkája: *Emlékkönyv a vönöcki ev. gyülekezet torony- és templomavatási ünnepélyéről*. Pápa, 1904.

VITÉZ ALADÁR (illyefalvi), dr. phil., ny. áll. gimn. tanár, szül. Losoncon 1872-ben, megh. u. o. 1936 április 9-én. — Ref. M. latin szakos tanár volt 1896-tól Losoncon. — Munkája: *Faludi Ferenc élete és költészete*. Bp., 1894.

ZILÁHI-BALOG (1920-ig Balog) GYULA, színész, szül. Zilahon 1859 január 22-én, megh. Budapesten 1938 május 17-én (tem. n.). — Pályáját vidéken kezdette, majd 1889-ben a budapesti Nemz. Szính. tagja lett. Az 1900-as évek legelején megvált a Nemz. Színházról s az aradi és debreceni színházak igazgatója lett. Mint színész ebben az időben is nagy sikereket aratott, de mint igazgató nem boldogult, mire visszatért a fővárosba. — Írt néhány tárcát és elbeszélést főv. és vidéki lapokba. — Munkája: *Ötven év. Egy boldog kor emléke*. Bp., 1930.

ZSEDÉNYI (1899-ig Hutka) ALADÁR, ny. szfv. tanító, szül. Szabadkán 1874-ben, megh. Pécelen 1938 június 14-én. — Ev. Atyja hivatásos katona volt. Oklevelét 1895-ben szerezte s 1897-től fővárosi tanító volt. Együttal az *Egyetértés* b. munkatársa lett. 1910-ben függetlenségi programmal föllépett képviselőjelöltnek Baján, de kisebbségben maradt. Ekkor megvált tanítói állásától. 1921/22. pár hónapig a *Keszthelyi Ujs.* szerkesztője volt. 1925-ben mint iparostanoncisk. id. tanító újból a főváros szolgálatába lépett. Élete utolsó éveit mint nyugdíjas Pécelen élte le. — Első tárcája 1896. jelent meg a *Székesfehérvár és Vidéke* hasábjain. Versei, cikkei és elbeszélései 1897-től: *Főv. Lapok*, *M. Szle*, *Morsz.*, *Orsz.-Vil.*, *P. Hirl.*, stb. Cikkei miatt többször összeütközésbe került a hadsereggel. Verseit maga zenésítette meg s ezeket országszerte saját hegedűkísérettel adta elő. — Színművei: *A bácskaiak* (bemut. Uránia, 1905. XI. 29.); *Őszi vihar*. Dráma 4 felv. Írta Vojnovich István. Ford. (Nemz. Szính. 1907. VI. 15.) — Munkái: *Trics-tracs*. Apróságok a társas életből. Bp., 1896. — *Bácskai históriák*. U. o., 1899/1902. (3 köt. A következő címmel: *Becsület és jellem*; *A mi vármegyénk*; *A Csicsa*). — *Utazás az óradíjtól az utolsó quin-quenniumig*. U. o., 1903. — *Ott túl a rácson*. A garnizonok titkai. U. o., 1906. — *Segítség!* Melodráma. Saját zenéjével. U. o., 1906. — *A hadsereg és a honvédség*. (Uránia. Népsz. Tud. Felolv. 33.) U. o., 1906. — *Szabadságharcunk 1848/49-ben*. (U. o. 51.) U. o., 1907. — *Vörös cserepek*. U. o., 1925. (Ebben életrajza P. Palásthy Ottótól.) G. P.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszegehy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7.)

28.822 — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszegehy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Julius Vízota, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszegehy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenvorstand: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszegehy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszegehy, Mitglied der Ung. Akademie der
Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1938.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

Baránszky László: Az impresszionizmus irodalmunkban. (2.) ..	Oldal 153
--	--------------

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Lengyel Dénes: Jókai regényeinek romantikája	162
Temesi Mihály: A magyar irodalom a múlt század és a század- forduló művelt franciájának felfogásában	166
Solt Andor: Kölcsey szerepe irodalmunk polgárosodásában....	174

BÍRÁLATOK.

Voinovich Géza: Arany János életrajza. — Merényi Oszkár; Berzsenyi Dániel. — Varju János: A szombatosok költé- szete. — Magyar Írók Levelei. — Gombos; Catalogus fon- tium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendunt. III. — Kölcsey Antonia naplója. — Ábrahám Ernő: Bárd Miklós. — Janus Pannonius költemé- nyei Hegedüs István fordításában. — Károty Pál: A kere- pesiúti temető nagy halottai. — Magyar irodalomtörténeti tárgyú értekezések a gimnáziumok értesítőiben.....	182
---	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	193
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Lengyel katonaköltő a XVI. század magyar végváraiban. — Elhunytak	199
Név- és tárgymutató	209

A folyóirat évenként négy kettős-füzetben jelenik meg.

Az impresszionizmus irodalmunkban. (II.)

Írta: BARANSZKY LASZLÓ.

Más jelentőségű ennek az időérzéknek a jelentkezése a lírában. A líra eddig történeként, asszociációs sorban közölt képeket, hozzájuk kapcsolódó gondolatokat; így közölte a belső élményeket. Sőt a szemléleteket, a leírásokat egyenesen kötelező volt átalakítani cselekményszerűvé, történevé. Most a költő belső élményét hangulatszimbólikus képben közli s a pillanatnyi benyomás hangulatát rögzíti. Ilyen benyomásoknak sokszor lát-szólag összefüggéstelen, de többnyire egyidejű sorozata adja az impresszionista vers hangulati egységét. Már említettük az egymás mellé rendelést:

Páris helyett: falu csöndje,
Csöndes ér, szagos virágok,
Zsongó méhek s hárs alatt
Hahotázó gyermekek,
Ókuláró és karosszék.

Az impresszionista összefoglalás eszközei az ismétlődő sorok, a versszakban legkülönbözőbb helyeken megismételt szavak, de a líra ez új időbeliségét talán mindennél jobban a leíráson érzékeltehetjük.

Az *Élet* első évfolyamában ott van Sajó Sándor *Balaton alkonya*, a régi elbeszélő stílusban közölt leírás:

Fáradt a nap, ballag nyugovóra,
Piros sávja ráterül a tóra;
Kék tótükör acélszínre bágyad, —
Tulsó partról bús fuvalmak szállnak.

Vessünk vele egybe egy pár impresszionista alkonyatleírást. Ott van mindjárt (*Élet* I. évf.) Benzmann *Krisztus a tengeren* költeményének bevezető képe:

A messzi síkon zengő nádbozót
S vad fenyvesek között inog, remeg
Az ibolyába játszó alkonyat.
Dombhát, fehér ház: minden elmosódik
Skarlátvörös ködöknek tengerében...

Vagy Kosztolányi *Esti hangulata*:

Este, este...

Árnyak ingnak
és bezárjuk ajtainkat,
figyelünk a kósza neszre,
egy vonatfüty messze-messze.

Az impresszionizmus kiemeli a konkrét környezetből leírása tárgyát, nem a Balatonról ír, hanem a „tó“-ról. Innen azután a szimbólummá kiemelt sok nagybetűs főnév.

Kosztolányi impresszionista tóleírása:

A tó, a tó! az eleven poézis,
fölkötte az ég — s összefoly a két víz —
egymásbaolvad — tág gyermekszemekkel
föl-fölmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tó! a messzeség! hahó,
a messzeségbe elvisz egy hajó,
ó álom, áldás, szívdobogtató
tündéri titkok tükre, tiszta tó,
tündéri tó! Az ég is mint a tó,
kék habja oly sejtelmesen inog.
Gyakran keresek rajt egy illanó,
tovább libegő, lengő ladikot.

A ritmuson, a hangokon hullámszerűen elő a képek. Nemesak hangulatfestő erejében, a pillanatnyi benyomások rajzában nyilvánul impresszionizmusa, hanem mindent érzékeltet, a tó hullámozását, a képzelte ladik továbblebbenesését is. Méginkább egymás mellé rendelt, álló képekből tevődik össze a következő Kosztolányi-vers:

Poros akácesor, vakolatos utcák,
petróleumlámpák és nyugalom,
üveggyöngyök a kertes udvaron.
Olykor a hárs alatt árnyas sarokban
kalácsos, tejszínes, hosszú uzsonna.

Természetesen nemesak az alakításmódban jut kifejezésre ez az új időérzék, hanem végeredményben intellektualista kor-szak intellektualista lírájában kereken megfogalmazva találjuk. Ennek az időérzéknek a képviselői a szökökút-versek (George, Konrad Ferdinánd Meyer, Gregh, Verlaine). E típus szép képviselője nálunk Nagy Zoltán verse, a *Síró kútnál*, Babits *Danaidákja*, *Esti kérdése*, de Ady *Nagy hintajátéka* és az *Örök halálmenet* is e típusba tartozik. Késői szép hajtása e típusnak Nadányi Zoltán *A cseresznyefa alatt* című költeménye. Egy cseresznyefa alatt cseresznyét ropogtató leányt lát a költő. A magot a leány eldobálja:

s az eldobott mag kikelt,
 a csemete feszaladt,
 nagy fa támadt pere alatt.
 És annak is az árnyékán
 forgolódt, kacagott
 egy cseresznyeszájú szép lány
 és dobálta a magot.
 És abból is új fa serken.
 — — — — —
 Láttam új fát nőni százat,
 lányokat a fák alatt...

A varázslat hirtelen megszakadt, a fákból csak az az egy fa maradt, ahol a költő áll, eltűntek mind a lányok: „az az egy se volt sehol“. A világ, mint tüzijáték, a képpé, színjátékká átalakított világ, pusztán mint benyomás. Az impresszionizmusnak ez a vonása e stílus romantikus gyökereire utal. (L. Nietzsche „örök visszatérését“; Nietzsche hatása Adyra filológiailag is figyelemre méltó; megelőzte a párizsi utét, a francia szimbolista líráét!) De ez a képpé alakítás egyszersmind megfelel a parnassien iskola impassibilité-jának. Mindkét stílusirányban a fokozott érzékenység és az eltávolítás, a képpé alakítás a két pólus. A parnasszistáknál ez az utóbbi hangsúlyozódik, irányítja a művészi szándékot; az impresszionizmusnál kétségtelenül az első mozzanat maradéktalan érvényrejuttatása a cél.

Jellegzetesen impresszionista a megállított idő. Kosztolányi egyik első határozottan impresszionista verse: „Megállt az óra és a mutató — halotti csendben a hatosra néz. — Az óra áll, mindig hat óra van.“ Babitsnál az annyszor visszatérő kép: „Talán megállt a vén idő.“ Vagy még kifejezőbben:

Remetelakban óra nincsen
 s boldog a lak, hol nincsen óra,
 nincs idegen kéz a kilinesen
 s nincs idegen látogatója.
 Odakünn fáj a toronyóra.
 — — — — —
 Eredj haza, hol nincsen óra.

Érdekes formája a képtömörítésnek és az időösszevonásnak az impresszionista stíl érdekében: az élet egy pillanatban. „Mint aki a sinek közé esett... És általérzi tűnő életét, — míg zúgva kattog a forró kerék —, cikázva lobban sok-sok ferde kép — és lát, ahogy nem látott sose még“. (Kosztolányi: *Szegény kisgyermek panaszai*. Lásd még Ady: *Halál a sineken*, *Halálpirkadat*.)

Adynak egész időmitológiája van. Valakinek a helyén élt már. Valamikor lányom voltál — mondja Léda asszonynak. „Messze és mélyen az időben Én asszony voltam... Emlékezem...” — „Nekropoliszban zene zendült Egy siket őszi napon. Én már meghaltam akkor régen S feküdtem vörös ravatalon”. — A jövődönék áldott virágos méhében alszik apró fiuk, esitri lányok hajnali lelkében szunnyadozik az ő fényes Árgyilus arca. — A régi kálvinista templomban Ámen-re tér vissza húsz évből az ígére. — Húsz év előtti valós kép, mint álomkép, megismétlődik egy kis változattal:

Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röpül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röpül a szánom az éjben.

Tagadhatatlan, az impresszionizmus a pillanat, a jelen tartalmát adja, arra szorítkozik, s így mintegy az idő kikapcsolása. Ady nagyon is hangsúlyoz multat és jövőt, e tekintetben is megfigyelhető stíljében az elmozdulás az expresszionista szimbolizmus felé. De felszította és megőrizte magában az impresszionizmus időérzékének meleg, emberi élményszerűségét.

Akár a mult, akár a jövő előjelével látja el, mindenkor nagyon is emberi egyéni hangulatú ez az idő. Az Ősz úri, a Nyár paraszt. Személyi viszonyban van velük. Az Ősz súgott neki valamit Szent Mihály útján; leveszi úri süvegét a paraszt Nyár előtt. Vannak „őszi könnyecseppek“, „őszi lárma“, a „Tegnap“ kiált utána, ő megy a Holnap elébe, a jövődő fehéreiért szenved, a kisvárosok őszi vasárnapjai hidegajkú halott mátkái; az „elillant évek szőlőhegyén“ ül; beteg századokért lakol. Hogy mennyire pusztán emberi élethangulat, sors számára az idő, azt legjobban mutatja az *Eljátszott öregség* szimbóluma:

Ahogy nőnek az árnyak,
Ahogy fogynak az esték,
Úgy fáj jobban és jobban
Az eljátszott öregség.

A szimbólum a vers további folyamán hangulati impresszióba hajlik át:

Ez az én két vén szemem
Habár sok szépet látott,
Mosolygós öreg úrként
Nem látja a világot.

Ady időképei emberi élménytartalmak. Az impresszionizmus e tekintetben is a „találás“, a megoldás művészete. Az előző nemzedék bölcselő költészetének problémáit viszik művészi síkra, s oldják meg művészileg. Úgy kellett indulnia, mint a pillanat művészetének, vissza kellett találnia az érzékelés valóságához. A természettudomány által minden misztériumától megfosztott világban, a puszta látszat világában lépett fel, amelyben az ember mint jámbor esibe a ketrecébe bújva akart elrejtőzni. (L. Babits: *Nincsen kísértet*, 1904), hogy hamarosan így énekeljen:

Nem szánom én az ostobát,
kinek üres a mennyek boltja:
ki méltó látni a csodát,
az a csodát magában hordja.

(*Babona varázsa*, Babits, 1911.)

Vagy, amint Prohászka kifejezte, megtanulta denevérszárnyakon járni a lelket. „Ez a denevérszárny ideg és érzés, szem és szárny is... s eligazít oly szárnyesapással, mely lágy és nesztelen, akárcsak az éj.“

Míg a romantikában az éj egyszerűen a bánat, az elmulás képe, vagy a vigaszé, az impresszionista éjben tovább éli a természet a maga sokszínű, illatos meleg életét, az est, e szárnyas takaró oly gyengéden takar el mindent, hogy leple alatt a fűszál tovább is egyenesen áll, „nem kap a virágok szirma ráncot — s a hímes lepke, kényes dupla szárnyán — nem vesztí a szivárványos zománcot“. (Babits: *Esti kérdés*.) Az ég pedig „kitakarózik, és emberi szemnek kirakja a kincsét; — a lélek az égbe föl akarózik, — mozgatja a szárnyát és rázza bilincsét“. (Babits: *Alkonyi prológus*.) Kosztolányi, aki szinte tudatosan az illúzió világára szorítkozik s az istenfogalmat is jellegzetes impresszionizmussal dolgozza fel az egyszer, amikor ír róla („Az Istenük már várja őket — szagosan és aranyba fogva — öreg, naív vidéki Isten — úgy ül, mint egy pipereboltban“), az éji ég látása alatt vallja:

úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Őnak
vendége voltam.

Az „ő Istenük“ kifejezés különben jellemzően impresszionisztikus; ilyen Adynál „a te jó szemeid“, a személyes névmás

hangsúlyozásával. Az impresszionizmus az előző nemzedék pantheisztikus istenfogalma után visszatér a személyi istenhithez, szinte már szélsőséges formában. Babits fiatalkori impresszionizmusában valósággal feltámasztja a görög istenvilágot: „Bárhova nézek, istent látok... egyike gyilkos, a másika áldott“. Nem egy istent hisz, hanem ezer istent: Kronost, az öreget, Bacchust, a fiatalít és így a többi. Hogy költészete második felében azután szenvedélyes hangon szóljon az egyetlen személyes Istenhez. Ady istenélményének konkrét személyi jellege nagyon is előterében állott mindig a vizsgálódásoknak, stílustörténeti szempontból itt csak „az én Uram a rég feledett“ s az „én Istenem“ kifejezéseket említjük, mint az egészen szubjektív eleményszerű istenhit jellemző kifejezésformáit.

5.

Befejezésül szólnunk kell még minden költői stílus legsajátosabb eleméről, a képszerkezetről. Az impresszionizmus képszerkezetének lényege, hogy benne jelentés és képeskifejezés közvetlen, szoros kapcsolatban vannak, képeit mindenkor teljesen valónak vehetjük, a maguk színes, illatos, meleg vagy zengő érzéki valójukban hangulati jelentőségűek is: ha akarom impressziók, ha akarom szimbólumok.

Az efféle képalkotás felé bizonyos fejlődést mutat már az előző nemzedék költői stílusa. Ilyen Revidzky kifejezése, amikor azt írja, hogy „elhozza hozzám (majd a sírba) idegen sírokról a szél a rózsák illatát“, vagy amikor a kékruhás leányka impresszionista képét élénk vetíti. De talán leginkább impresszionista egész felépítésében az *Imakönyvem* mélyen lélekbe ivódó versszaka:

Nekem úgy tetszik hogy csak egyszer
Fehér ruhában láttam őt.
Tavaszi velt ép, a kedves álca
Virágozott a ház előtt.
A lemenő nap fény sugarára
Reszketett ajkán, zárt szemén.
Apám ott állt a ravatálnál
És velem együtt sírt szegény.

A kép érzéki benyomásszerű szemléletességét az biztosítja, hogy csak a végén bontakozik ki igazi jelentése, s akkor a szelíd, idillikus vonások egyszerre új hangulati színt kapnak. Ez mintegy a legtökéletesebb impresszionista megoldás a régebbi költői

stíl keretei között, mielőtt az egy pillanatba tömörítés valódi impresszionista közlésmódja meghonosodik. Lényegesen eltér az impresszionista stíltól abban, hogy a hangszínek eszközeiről lemond, és hogy egyes esetet ír le, míg az impresszionizmus a képet mindenkor kiemeli egyszerűségéből, egyediségéből, így változtatja egyrészt pusztá benyomássá, másrészt így tölti meg hangulatszimbolikus jelentéssel. Legjobban megközelítik ezt a képszerkezetet Vajda természeti képei. Komjáthy minden ízében bölcséleti lírájában a kép mindig kép csupán. Különösen jól megfigyelhető ez ott, ahol kissé konkrétebb a témája:

„A szenvedélyek véres árja Mégsem borít el engemet!
Keresztül renyhe, vak homályon Ragyog még tiszta szép neved.“
...„S bár nem maradt a régi lángból A szürke hamunál egyéb,
S vágyaimat az őszi szélbe Hiú szeszély dobálta szét...“

Vajdának is hasonlat a világ, de ő nem alakítja képnyelvvé a világot, hanem egy-egy képet mélyít el. Az ő egyik költeménye, a *Sirámok I.* az, amely a maga egészében nem más, mint természeti kép, s mint ilyen mélyül hangulatszimbólíkussá. Az első versszak egyszerű, bár hangulatfestői értékű természeti kép: a vihar előtti halk fuvallat. Már a második versszak első szavaiban: „Hajaszáli a vadonnak“ a természeti kép kapcsolódik az emberivel, hogy azután a tisztán természetfestő „Fecske földet-szántva röpdés“ sor után elmondhassa: „minden oly merengő, csöndes“. A merengő és a csöndes szavak azok, amelyek egymás mellé téve egyszerű természeti és elvontabb lelki jelentést egybeolvasztanak. Ezután következhet már a képszerkezet legfontosabb természetsimbólikus kifejezésmozzanata: az erdőmező „Egy nehéz bús előérzet“. S a költő még tovább is megy egy lépéssel: „Valami nagy rejtett bánat Fogja el az egész tájat“, de egészen különös érzékkel teszi reálissá még ezt is, amikor magyarázólag hozzáfűzi: „Az a bánat, mit az ember Érez és nevezni nem mer“. E bánat az ember számára is kimondhatatlan, titkos, rejtett, s ilyenformán áthathatja az egész természetet. A pusztulásra ítélt élettal együttjárónak feltételezett mozzanat ez. Így sikerül megóvnia a kép s benne a természet előérzet-ének teljes realitását.

Az impresszionista költői kép, ha hasonló szoros egységben egyesít is szemléletet és jelentést, mégis különböző annyiban, hogy érzéki jellegével fejez ki, a költő a kifejezéshez ilyen szempontból válogatja egybe, s éppen ezért nem kauzalitás

sorrendjében, hanem hangulati rokonság szerint rakja egymás mellé őket. Míg Vajda képe fenntartja a külső világ valóságát, az impresszionista kép érezhetően konstruált, szerkesztett, itt érzet és érzésjelentés a hallgató, olvasó lelki síkján egyek. Vajda képe realista, az impresszionisták képe illuzionista, így egyenesen kizárja, hogy felvetődjék vele szemben a realitás kérdése. Lássunk példákat az ilyen természetű képszerkezetre, képegységre:

A téjszín léget elkeverte

fekete borával az éj:

lelkem ma, vágyak büszke lelke,

megúnt szavakkal ne beszélj...

Mámorosan az éj borától

szárnycsattogás legyen dalod:

ki éjt iszik, a kéjre bátor,

tenéked ez volt italod.

(Babits: *Éji dal.*)

Érezhető, kezdve a szavak jelentésén, az érzéki jelleg uralma. Arra, hogy a vers érzéki elemei hogyan olvasztanak össze képet, jelentést, mint valami mindkettőt átható villamos áram, bőven akad példa (talán legrikítóbban a *Danaidák*, *Sugarak* mutatnák). Lássunk példát az *Új leoninusokból*:

Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok,

hallgat az esteli táj, ballag a kései nyáj.

Villám; távoli dörgés; a faluban kocsizörgés,

gyűl a vihar serege: még lila s már fekete,

Sűrűn csillan a villám; bús szemed isteni csillam.

Míg künn csattan az ég, esőkom az ajkadon ég.

Az ég csattan, a csók pedig ég; nem szójáték ez, hanem új érzékeléssel dolgozó képzelet működése, a vers egészének hangulata ihleti, szabályozza.

Az impresszionista képszerkezet épp pontozott felépítésénél fogva részleteken, szavakon, hangokon nyugszik. Szini Gyula Rimbaud versét A magánhangzókról mindjárt az impresszionizmus beköszöntésekor magyarra fordítja. E nyelvszimbolika őse azonban inkább a romantika ritmuson lebegő képvilága, mintsem a költői realizmus hangfestése és hangutánzása. Kezdeteit inkább nyomozhatjuk Csokonai, Vörösmarty, Berzsenyi költői

nyelvében, mint Aranyében, vagy akár Petőfiében. Természetesen értelmi jelentés és érzéki kifejezés viszonya más benne, mint a romantikában, és pedig az impresszionizmus költői nyelve nemcsak hangzásra érzékibb, de jelentésre is valóságosabb, mint a romantikáé s épp ebben az érzéki valóságban egységesebb. Főjellemzője ez Ady szimbólum-nyelvének is. A következő képből például: „Két rohanó lábam egykoron Térdig gázolt a vérben S most nézd, Uram, nincs nekem lábam, Csak térdem van, csak térdem“, a kezdeti elvont jelentésű térd szó a beteg és bűnbánó költő reszkető vagy Isten előtt földre rogyó térdeként valós jelentést kap, és pedig új hangulati súlyát pusztán ismétlés által kapja meg.

Az impresszionizmus hatalmas vállalkozás a költészet művészi eszközeinek gyarapítására: a festészet szemléletességét s a zene érzéki-szellemi hangulatiságát egyaránt megkísérli annak számára biztosítani s a verset a maga egészében így szervezettebbé tenni. Az utódok stílusában elhalványodnak az akart keresés és a friss ráátalálás rikító színei, s egyben az érzéki szimbolika varázsából felszabaduló természet sokat visszakup szervezettségéből és üdeségéből; ha megszűnik is pusztán szimbólum lenni, nem veszti el hangulati jellegét. Mintha költészetünk a hangulati szemléletesség eszközeivel gazdagodva Vajda *Sírámak I.* stílusához térne vissza. Áprily Lajos (*Irisórai szarvas*), Erdélyi József (*A nagy tölgyfa*), Gulyás Pál (*Tékozló*) költői nyelvére gondolunk.

Jókai regényeinek romantikája.

Sok jogtalan és csaknem durva támadás érte Jókai regényeit a kritika részéről. Gyulai és Péterfy szigorú bírálatait a későbbi kritikusok csak mértékkel enyhítik. Így a két nagynevű esztétának ítéletei nagyrészt ma is érvényben vannak, Beöthy és Zsigmond Ferenc kissé módosított megfogalmazásában.

Jókai egyik legnagyobb hibájául a főhősök jellemének eszményített rajzát, lélektani valószínűtlenségét róják fel. Gyulai szerint: Sajátságos, bizarr jelmezbe öltözteti őket, erősen kitömve, vastagon kifestve.¹ Jókai hősei a részletekben össze nem függő, lélektani egység hiányával lévő alakok, mondja Péterfy.² Zsigmond felfogása szerint Kárpáthy Zoltán éppoly lehetetlen jellem, mint Abellinó, az ifjú Gutai alakja hihetetlenül van eszményítve, a főhősök szertelen eszményítése sokszor már-már kockára teszi illúziónkat.³ Sok hibát követ el Jókai regényeinek szerkesztésében is, bírálói ítélete szerint. Gyulai úgy látja, hogy az Eppur si muove számtalan epizódja, genreképe össze nem függő csoportozat, mely jól rosszul takargatja a főcselekvény szegénységét.⁴ Zsigmond szerint: Jókai ... regényeiben enciklopédikus tudását ragyogtatja, melyet a kritika tudomásul vesz, de helyénvalónak nem találja, a közönség pedig áhítatosan — átlapozza.⁵

Jókai főhőseinek jellemét Péterfy Flaubert, Balzac, Dickens alakjainak lelki alkatával méri össze, az összehasonlítás a magyar író elítélésére vezet. Péterfy szempontját nem tehetjük magunkévá. Jókai hőseinek jellemét a romantika művészetének eszközeivel rajzolta meg, ne várjunk hát realista jellemzést tőle. Súlyosabb a másik vád: a hősök jelleme ellentmond a lélektan törvényeinek, tetteik pedig a tapasztalati világ eseményeinek. Bármilyen irodalmi irányhoz tartozzék a művész, embert kell rajzolnia. Jókai pedig — bírálói szerint — a főhőst legtöbbször angyalnak, ellenfelét ördögnek festi: mindkét fél tettei meghaladják az emberi képességeket. Vizsgáljuk meg ezt a vádat, próbáljunk megfelelni erre a kérdésre a romantikus jellemfestés behatóbb kutatásával.

Jókaira legnagyobb hatást Victor Hugo regényei gyakorolták. Hugo regényeiben éppen úgy, mint drámáiban, szembeállt a klasszikus jellemábrázolás törvényeivel. A klasszikus hős testben és lélekben tökéletes, problémája: választás nemes és nemesebb között. (Cid.) Hugo regényalakjaiban diszharmonia van, ellentétet rajzol, hőseinek rút külsejük van, de lelkük nemes. Gondoljunk Gwiplaine nevető arcára és komoly törekvéseire. Milyen áldozatkész a rút Quasimodo, s hogyan ment életet a fegyencruhába öltöztetett Valjean! Ezt az ábrázolásmódot a neoromantikában is megtaláljuk. Rostand Cyránója, a nagy

¹ Gyulai, *Bírálatok*, 82. l.

² Péterfy, *Összegyűjtött munkái*, I, 93. l.

³ Zsigmond, *Jókai*, 146., 147., 191. l.

⁴ Gyulai, i. h. 115. l.

⁵ Zsigmond, i. h. 380. l.

költő, párbajhős stb. ugyanilyen diszharmoníának áldozata: nagy orra nevetéssé teszi. Hasonló ellentét van a Sasfiók rajzában is. Jókai regényhősei között találunk hugói alakokat. Krao, a majom-csúnyaságú nő, nemeslelkűen tűri el horzasztó megaláztatását. Xin, akit Gyulai Pál joggal nevezett el női Quasimodónak, a legrutább, de egyben legjobbszívű leány képmása. (A rútak rútja.) Megtaláljuk a test és lélek ilyen ellentétét Illavay rajzában is, külseje nem méltó lelki értékeihez. (Akik kétszer halnak meg.) Jókai hamar rájött, hogy a rút hős nem vonzza az olvasót, tehát fordított egyet a hugói ábrázolásmódon. Főhősei legnagyobb részének külseje és jelleme között ellentét áll fenn: a külső szépség és erő lelki gyengeséggel, bűnnel párosul. Művészetének éppen ebben van varázsa, minden hőse más az olvasó, s ismét más a külvilág előtt. Kifelé boldog, erős, megközelíthetetlen hősök ők, de nem sokáig hinnék létezésükben, ha nem ismernék belső vívódásukat, gyengeségüket, vagy éppen bűnüket. Vizsgáljuk közelebbről ebből a szempontból Jókai hőseit. Sok olyan van köztük, akinek egész élete — hazugság. Ilyen Gutai Lőrinc (Az elátkozott család), akit az ifjú mintaképének tarthatnánk: fellépésével férfit és nőt egyaránt meghódít, földhöz vág egy erőművészt, megszegyeníti a bűvészt, emlékezőtehetsége csodálatos, énekhangja gyönyörű stb. Mikor dicsősége tetőpontján áll, megtudjuk, hogy világesalás volt mindaz, amit művelt: kitűnő képességeit gyengo jellem elensúlyozza. Timár Mihály élte is hazugság: meglopta Timeát, s ettől kezdve kifelé aranyember, az olvasó szemében azonban szerencsétlen, s boldogságát csak Senki szigetén nyeri el. Gondoljunk Ocskay életének kettősségére. (Szeretve mind a vérpadig.) Kurucok bálványa, nők ideálja, szerencsés és boldog ember, de Csajághy, Sándor és a palóc szolga még bukása előtt leleplezik megjelenésükkel, vagy szavukkal. Mily kicsinnyé zsugorodik Rákóczi villáma Csajághy szavainak súlya alatt! Ugyanilyen ellentét van William (A kalózkirály), Hátszegi (Szegény gazdagok), Aronffy Lóránt (Mire megvénülünk) életének külső színe és belső tartalma között. A hősök másik csoportját a jóság eszményített alakjainak tartják. Túleszményített, minden hiba nélkül való alakok e ezek? Berend Iván kivételes tehetséggel megáldott, kiegyensúlyozott férfi — kifelé. De az olvasó tanúja lelki válságának: a nagy tudós, a bánya tulajdonosa megkíván egy munkásleányt, s nagy küzdelembe kerül önmagának legyőzése. Számtalan sikere mellett ne feledjük diplomáciai vereségét sem: nem sikerül Angélat nagyapjával kibékítenie. Jenőy Kálmán egyszerűen nevetéses helyzetbe kerül a debreceni szálláscsinálásnál, Tóth Máté megbotoztatásánál. Ügyvédi vizsgálója sem sikerül jól, Katinkánál egészen falusi módra mutatkozik be, stb. Kárpáthy Zoltánt is megkísérti rossz szelleme. Ez azt sugallja neki, hogy a mellette álló koldusasszonyt szorítsa a Duna jeges vizébe, nehogy ő maga fázzék meg. Adorján Manassé lelke mélyéig vallásos, háborúban sem öl, de kitűr belőle a vérszomj, mikor feleségét bajban hiszi. Eppen ezek a gyengeségek teszik emberivé Jókai hőseit, ezekért hiszünk létezésükben. De emberi érzések vannak gonosznak festett alakjaiban is. A rosszat képviselő alakok testileg méltó párijai a jóknak. Lelkileg sem mindig nagy az örvény köztük. Szunyoghy Ozmonda számtalan gonoszságát menti Ocskay iránt érzett szerelme, Korponay Jánosné (A lőcsei fehér asszony) minden tettét fia jövődó boldogságáért követi el. Arra is van példa, hogy a bűnös megjavul, tehát éppen nem ördögi jellem. Azraéáról (Törökvilág Magyarországon) éppen azért hihetjük el megtisztító romantikus szerelmét, mert már minden kéjt megízlelt és

megutált előtte. Vajdár (Egy az Isten) megváltozását megmagyarázza egyrészt a multjától való megundorodás, másrészt gyermekkori emlékeinek felevenedése és az Adorján-házba való befogadtatása. Vannak Jókainak démonikus gonoszságú alakjai is, mint Caldariva, Brazovics Atalie, Plankenhorst Alfonsine, Straff stb. Ezeknek kissé elrajzolt jellemét mindig megmagyarázza a környezet, melyben felnőttek és élnek, másrészt rossziaságuk gyakran szerencsétlen sorsuknak következménye. Szemben állnak ezekkel a harmónikus, falusi környezetben élő női ideálok: Noémi, Világosi Ilonka, Ankerschmidt Erzsike, stb. Ezeknek lelkivilága idealizált, tisztaság, szépség és jóság sugárzik róluk. Jólesik hinni bennük, a legkisebb hiba kiábrándítana belőlük. Esmények, de a meseszövések élénksége életet lehel alakjukba. Gondoljunk Világosi Ilonka hőstettére, mikor mint áspis csinál rendet a gazdaságban, vagy Erzsike bátorságára a Tisza áradása idején. Egy pillanat és leugranak a magaslatról, ahová a költő képzelete emelte őket, hogy a mindennapi élet nehézségeivel küzdenek meg. Ez az a pont, melyen keresztül az olvasó lelkéhez férnek: leszállnak világába, a nélkül, hogy regényességüket elveszítenék.

Jókai szerkesztésében hibának tartják, hogy meseszövéseit epizódok, elmékedések tartkítják, s ezek nem is tartoznak szorosan a főcselekvényhez. Ha Hugo regényeire vetünk egy pillantást, felte'áljuk e szerkesztésmód még feltűnőbb alkalmazását. A Nyomorultakban hatalmas elmékedést találunk többek között az apáca nevelésről és a párizsi csatorna világáról. Mindkettőnek igen kevés köze van a főcselekvényhez. Az író egyszerűen retardáló mozzanatnak használja ezeket a részeket, célja az olvasó érdeklődésének felcsigázása. Jókai nagyon finoman él a romantikus regényírásnak ezzel az eszközzével. A retardáló mozzanat nála mindig jobban összefügg a főcselekvénnyel, mint Hugo regényeiben, s érdekesebb is annál. Nem sok olvasó lapozza át az insurrectio hőstetteit (Névtelen vár), a szabadságharc küzdelmeit, vagy a szebbnél-szebb tájleírásokat. A retardáló mozzanat alkalmazásában Jókai más szempontból is felülmúlja a francia romantikusokat. Hugo és az összes romantikus regényírók arra használják fel ezt az eszközt, hogy az olvasót meglepő, félelmes, vagy borzasztó jelenetre készítsék elő. Éppen azért mosolyoghat az érettebb korú olvasó Dumas előkészületein, mert előre tudja, hogy kellő számú parókák levétele után Monte Cristo gróf, illetőleg Dantes Edmond fog vértfagyalálni valamelyik ellenfelében. Mindjárt sejtjük, hogy Montparnasse rosszul jár, ha az előtte sétáló hajlott hátú úrra veti magát, mert romantikus regényben szinte bizonyosra vehető, hogy az öreg rokkant győzi le a fiatal támadót. (Hugo, Nyomorultak.) Az olvasót tehát nem lehet meglepni, tudja ő, hogy most kell jönnie a borzalmas, váratlan jelenetnek, s legfeljebb annak újszerűsége kelthet érdeklődést. Hasonlóan látszik Jókai romantikája is: számtalan meglepő és borzalmas jelenet szerepel regényeiben. Szilárd legyőzi Hátszegit (Szegény gazdagok), Berend Salistát, Berna Andor Abellinót. Azt mondhatnók: ismerjük az ő receptjét is, felkelti az érdeklődést, s váratlan meglepetést próbál olvasója elé tárni. Alaposabb vizsgálatnál kiderül, hogy Jókai műhelyébe betekinteni nem könnyű. Gondoljunk Jenő Kálmán egyik kalandjára. Vadászaton hölgyek előtt megszegyenítik. Egyik úr fegyverét átadja, hogy ha még egy medve jönne, azzal védekezzék. Szörnyű medve támadja meg a társaságot, mindenki elszalad, kivéve Kálmánt. Kétszer rásüti fegyverét, a mackó fel sem veszi a lövéseket, egyre közelebb ér a hőshöz. — Fel a fára, kiáltja mindenki. Kálmán nem ijed meg...

Most jön a hős rehabilitálása, gondolja az olvasó, puskatussal váratlanul medvét öl a költő. Nem ez történik. Kálmán valóban fejbevágja a fenevadat, mire ez elküldi magát: doszta (elég), s kiderül, hogy kicsinált tréfa volt az egész medvehistória. Egy lépés, s miáris bohózat lett a félelmes színjátékból. Máshol (Az új földesúr) Jókainak alkalmá van leírni egy szabadságharc miatt elítélt fiatalember börtönét és szenvedéseit. Mindenki rémképet vár a kegyetlen dumasi börtönőréről, sápadt rabról, aki vérrel ír a falra, s e helyett Garanvölgyi Aladár kedélyes fogadtatásában van részünk — ismét megtréfált az író. Vagy gondoljunk Dabroni szerepére. (Kárpáthy Zoltán.) Milyen más képet fest erről a spadassinról az író, a szerint, hogy kit hív párbajra. Nevetségessé válik, mikor az öreg táblabíró pandúrból lett béresének karjában fickándozik, de végzetes szerepe van Rudolffal vívott párbajában. Némelyik jelenet tréfának indul, s váratlanul komollyá válik (Ankerschmidt és Garanvölgyi első találkozása), másik ennek ellenkezőjét mutatja. (Színházi csata Barna Sándor és Abellino között — hagyásával.) Tehát Jókai mesevezetésének éppen az a sikere, hogy sokféle úton viszi előre a cselekményt, hol mosolyog, hol rémít, néha mindkettőt megteszi, s ezzel a meglepés művészté válik. Ez a sokoldalúság nemcsak mese-szövéseiben, hanem szemléletmódjában is megjelenik. Egy-egy eseményről annyi-féle képet rajzol, ahány hősének szerep jut benne. Emlékezzünk például A kőszívű ember fiainak egyik jelenetére. A fellázadt bécsi népet egész más szemmel nézi Richárd, mint huszárai, de ellenséges hangulatukkal élesen szembenáll a bécsi diákok felfogása, akik hősöket látnak a forradalmárookban. Minden szereplő álláspontját megérteti a szerző, mert lelkének egy-egy darabját helyezi beléjük. Vagy gondoljunk a pesti árvíznek rajzára. Minden derék ember menteni siet. Maszlacky és a hajósok üzletnek látják a szerencsétlenséget, Abellinók érdekes színjátéknak. Mennyire megfelel ez a szemléletmód az egyes szereplők egyéniségének! Jókai önmagával vitatkozik gyakran, mikor egy-egy álláspontot megvitat (Ahol a pénz nem isten), mint egyik regényalakja: Zárkány Napoleon. Ez a tulajdonsága vezeti néha Jókait téves irányba, egyik regényében (A janicseárok végnapjai) mindkét küzdő felet biztatja csatára, mindkét párt mellett állást foglal.

Jókai, a romantikus művészet mértékével vizsgálva, fényes képet mutat. Hősei — jók és rosszak egyaránt — test és lélek, külső és belső világ ellentétét ábrázolják, legtöbbször a lélektan határain belül. Hősnőinek idealizált jellemét természetes viselkedésük ellensúlyozza. Jókai meséje mindig újszerű, fordulatainak eredetisége abban van, hogy tréfától szörnyűségig mindent hozhatnak magukkal. Növeli regényeinek szépségét a jelenetek 'sokoldalú megvilágítása, mindenki jellemének, világnézetének megfelelően látja az eseményeket. Jókai hatalmas regényeivel drága kincset adott nemzetének, olvasói után egyszer talán bírálói is felfedezik ennek az ajándéknak értékét. *Lengyel Dénes.*

A magyar irodalom a mult század és a századforduló művelt franciájának felfogásában.

A mult század első felében, különösen a negyvenes évek közepén, bizonyos érdeklődés alakult ki Franciaországban részint politikai, részint szociológiai stb. okokból (liberalizmus, német és orosz helyzet) a keleteurópai népek iránt, s ez nem csekély mértékben befolyásolta az irodalom iránt megnyilvánuló érdeklődést is. Így történhetett meg azután az, hogy a magyar irodalom sajátos vonásairól a legellentétesebb felfogásokat találhatjuk a francia irodalomkutatók tanulmányaiban. Azonban abban mind megegyeznek, hogy a magyar irodalomban sehol sem találják a várt és keresett exotikumot, pedig irodalmunk iránt megnyilvánuló érdeklődés főként ebből az exotikumvárásból táplálkozott.

Stachel különösen azt veti a magyarok szemére, hogy az írók „...ne pouvant plus se livrer à la politique, se réfugient tous dans les travaux littéraires.”¹ Jellemző a franciák exotikumot keresésére Arvéde Barine véleménye: „Il semble que sur un pareil sol et dans une prairie race il aie du germer une poésie ‚sui generis‘ étonnant notre oreille par un accent inaccoutumé, ayant un peu le goût sauvage, comme le gibier de Russie et, la musique des Tziganes. Il n'en est rien.” „...ce caractère propre n'existe pas, ou du moins il n'est pas assez prononcé...”² Mások szerint a magyar irodalom jellemzője a hazafias célzat: „...la littérature hongroise est avant tout patriotique dans le sens local.”³ Másrészt pedig, mert nem találtak a magyar irodalomban sem exotikumot, sem sajátos faji tulajdonságokat, hamar kimondták az ítéletet: „Le danger, c'était que l'imitation de l'étranger paralysât l'essor du génie national.”⁴ Sokan közülük az idegen, nyugati kultúrához való közeledésben látják a magyar irodalom megújulásának lehetőségét: „Il est hors de doute que la poésie magyare doit être refondée; à mesure que la race hongroise en se rapprochant, au point de vue intellectuel et moral, de la civilisation générale des peuples de l'Europe, perd ses caractères propres, il est nécessaires de faire subir à sa littérature une évolution dans le même sens, il faut créer une langue nouvelle capable d'exprimer des idées nouvelles, des concepts étrangers. Et cela s'applique aussi bien à la poésie qu'à la prose.”⁵ Különösen azért várnak annyi exotikumot a magyar irodalomtól, mert a magyarok annyira különböznek Európa többi népeitől: „...qu'on s'attend à rencontrer chez lui une littérature d'un caractère absolument original.”⁶ Ennek ellenére azt tapasztalják, hogy: „...elle a consommé un divorce avec la pensée et s'est bornée, comme la poésie populaire, à exprimer des sentiments et des faits.”⁷ E vélemények között meglehetősen egyedül áll B. Khaller: „Ce qui frappe surtout lorsque l'on parcourt les poésies hon-

¹ Stachel, Littérature hongroise. L'Atheneum Français. 1855. — No. 23. 488.

² A. Barine, La poésie hongroise. La Revue Pol. et Litt. 1879 : 1212, ill. 1213.

³ Chéland, Sur le caractère de la litt. hongr. Mercure de France. 1899 : 561.

⁴ G. Boissier, Coup d'oeil sur la litt. hongr. La Revue des Revues. 1900 : 57.

⁵ Gérando, Lettres hongroises. Mercure de France. 1909 : 758.

⁶ A. Barine, i. m. 1211.

⁷ Th. Bernard, Histoire de la poésie. — Paris, 1864. 700.

groises, c'est moins les subtilités de la forme, l'ingéniosité des métaphores, la richesse du rythme que le sérieux de la pensée.⁸

Azt hiszem, nem lesz teljesen érdektelen, ha rövid összefoglalásban végigtekintünk a magyar irodalom történetén, rámutatva az egyes irodalmi tényekre a franciák felfogásán keresztül.

A magyar irodalmiság első öt századáról (X–XV. sz.) furcsa dolgokat olvashatunk a „Revue Britannique” lapjain. Egyrészt a történeti tények teljes összezavarása, másrészt a sokszor szándékosnak feltűnő kritikátlanság lep meg bennünket, amikor például azt olvashatjuk, hogy a szegény „Hongrois”-kat a hűnök és a magyarok, a bolgárokkal együtt folyton pusztították s a „Hongrois”-k kultúráját csak II. József tudta felszabadítani a nemesek elnyomása alól, s így természetes, hogy a magyar irodalom csak nagyon későn alakulhatott ki.⁹ Általában a franciák a magyar irodalmiság első öt századát a magyar irodalom szempontjából teljesen jelentéktelennek tartják. Th. Bernard arról panaszkodik, hogy a bizonyosan szép és értékes ősi népköltészetet tönkretette az idegen hatásra keletkezett vallásos irodalom. Éppen így: „Le roi Mathias Corvin ne fit, par son grand amour pour les lettres, que denationaliser la Hongrie, en y introduisant un élément venu de l'étranger.”¹⁰

Némileg megváltozik a hang, amikor a XVI. század irodalmáról szólnak; elsősorban értem itt az egykorú nyilatkozatokat, ajánlásokat. Tudniillik Gosztonyi, Dudits, Sambucus nevét és munkásságát ismerték a saját korukban Franciaországban, sőt ezenkívül nem egy munka illetői lettek. A XVI. század magyar írói közül éppen Sylvester Jánosról elismerően nyilatkozik a „Magasin Pittoresque” egyik névtelenje; szerinte Sylvester „... fut le premier qui essaya de substituer la prosodie à la rime”.¹¹ Természetesen a XVI. század magyar lírai és epikus költőit a saját korukban Franciaországban nem is ismerhették, azonban a későbbi vélemények a történelem tényeinek általában megfelelnek. A „Magasin Pittoresque” névtelenje szerint az első magyar költő Tinódi volt. Balassát, a század végének költőjét különösen azért dicséri, mert „... il a laissé des compositions énergiques”.¹² Kiemeli hazafias költészetének büszkeségét és bizonyos tartalmi merészségét.

A XVII. század irodalmáról alig találunk néhány megjegyzést. A „Revue Britannique” Zrínyi eposzát meg sem említi, de szerinte „compositions

⁸ B. Khaller: La poésie hongr. La nouvelle Revue. 1900 : 296.

⁹ Mouvement de la litt. en Hongrie depuis le neuvième siècle de l'ère chrétienne jusqu'à nos jours. Revue Britannique. 1837, IV série, t. IX. 361.

¹⁰ Th. Bernard, i. m. 677.

¹¹ Poésies magyares. Le Magasin Pittoresque. 1837 : 215.

¹² U. a. — A XVI. század magyar irodalmának franciaországi kapcsolatairól v. ö. még: Frankl V, A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873. — Eckhardt Sándor, Magyar humanisták Párisban. Minerva, 1929 : 70 — Busson, Les sources et le développement du rationalisme dans la litt. française. Paris, 1922. — Faludi, André Dudith et les humanistes français. Szeged, 1927. — U. a., Dudith és a francia humanisták. Minerva, 1928 : 54–82. — Nolhac, Ronsard et l'humanisme. Paris, 1921. 164, 210. — Bach Endre, Un humaniste hongrois en France. Jean Sambucus et ses relations littéraires. (1551–1584.) Szeged, 1932. — Temesi Alfréd, Contribution à l'étude des relations littéraires des humanistes hongrois-français. (Nyomás alatt.) — Dézsi Lajos, Szenczi Molnár Albert. Tört. Elotr. 36 és kk. stb.

érotiques“-jai kiválóak.¹³ A „Magasin Pittoresque“ véleménye pedig az, hogy inkább katona, mint költő, s éppen ezért nem is említi műveit.¹⁴ Hasonlóképp intézik el Gyöngyösit és Kohárit is, csak nevüket említve. Ezzel szemben Gérando a „Mercure de France“ lapjain egy csaknem teljesen ismeretlen XVII. századbéli költő, Barakonyi Ferenc verseinek új kiadásáról (Erdélyi) szól elismerően: „Francois Barakonyi fut, en plein de XVIIe siècle, un pur lyrique et c'est en cela que son oeuvre est intéressante pour l'histoire de la littérature magyare.“¹⁵ Természetesen cnnyire furcsa érdeklődési körök után meglep bennünket az, hogy egy több lapra terjedő s nagy lelkesedéssel megírt tanulmányt olvashatunk a kuruc költészetről Lucien Bézard tollából. Igaz ugyan, hogy néhol a magyar irodalomtörténetekhez erősen hasonlító véleményeket olvashatunk, azonban néhány érdekes megjegyzése is van. Különösen kiemeli az egyes dalok szubjektívizmusát, s szerinte: „La majorité des pièces sont éminemment subjectives et se rapprochent du lyrisme de Tyrtée. Mais l'ensemble du recueil (t. i. a Thaly-féle) produit l'impression d'une épopée, d'une Ilyade fragmentaire et primitive.“ „...S'il n'y eut pas la une épopée, il y eut du moins tous les matériaux pour en faire une.“¹⁶

A XVIII. században az érdeklődés irányi irodalmi szempontból is az aprólékos csillogások felé tolódik el, amivel együtt jár formában és tartalomban a szertelenségre való hajlam. Ennek ellenhatásaként éledt fel a természethez való visszatérés jelszavában a felvilágosodás. Ez mutatott azután átmenetet a preromanticizmusba, amely a századvég irodalmának jellemzője lett. Ezek a gondolatok vezetik Daubresse-t¹⁷ tanulmánya elején, azonban csakhamar kiesik következetességéből, s nem tesz mást, mint felsorol néhány úgynevezett irodalmi iskolát.

A XVIII. század irodalmával foglalkozó többi tanulmány már egyáltalán nem törődik azzal, hogy irodalmunkat valamilyen egységesebb látással vizsgálja, hanem vagy teljesen egyéni megvilágításban vagy erősen egyoldalú filológiai hatások alatt a legkülönbözőbb véleményeket adja.

1711-ben jelent meg az első magyar „historia litteraria“, Czittinger könyve, melyről már megjelenése évében találunk híradást a „Journal des Sçavans“-ban.¹⁸ Alig néhány évvel később ugyanebben a folyóiratban ismertették Bél Mátyás: „De Vetere Litteratura Hunno-Scytica exercitatio“ (1718) című könyvét, azonban anélkül, hogy a sablonos dicsérgetés helyett valami érdembe vágót mondtak volna.¹⁹

A „Magasin Pittoresque“ szerint e század folyamán első költőnk, „Faludi“ vezetésével megalakul a magyar irodalom, miután a századokon át elnyomott magyar nyelv a XVIII. század folyamán föléledt.²⁰ Ehhez hasonló ferde beállítást olvashatunk még a „Revue Britannique“-ban is.²¹

¹³ Revue Britannique. 1835, IIIe série. t. XVIII. 177.

¹⁴ Le Magasin Pittoresque. 1837 : 215.

¹⁵ Gérando, Lettres hongr. Mercure de France. 1908 : 351.

¹⁶ L. Bézard, Les chansons des Kuruczes. Le Correspondant. 1908 : 559.

¹⁷ Daubresse, Un poète hongrois, Vörösmarty. La Grande revue. 1906 : 6.

¹⁸ Nouvelles de litt. Le Journal des Sçavans. 1711. no. 10. 159.

¹⁹ Le Journ. des Sçavans. 1720. no. 12. 177—184.

²⁰ I. m. 1837 : 215.

²¹ I. m. 1835 : IIIe série. t. XVIII. 177.

Ilyen körülmények között meglepő az, ha néha magyar irodalmi vonatkozásban tudományos színvonalon álló tanulmányt olvashatunk. Van Tieghem könyvében Anyosról, a századvégi preromantikusként tartott költőjéről és tényeknek valóban megfelelő jellemzést ad: „Anyos... qui chante la nature, la retraite, et devient le premier poète pessimiste et élégiaque de son pays: il exale ses plaintes à la lueur de la lune et appelle la mort. On peut douter qu'il connut Young et la poésie anglaise des cimetières.”²²

Általában Daubresse tanulmányának elejét kivéve, a XVIII. század irodalmáról szólva leginkább a múlt század magyar irodalomtörténeteinek kivonatos reprodukcióját kapjuk. Polyton úgynevezett irodalmi iskolákról írnak, s íróinkban nem látnak semmi eredetiséget vagy egyéniséget, hanem csak a latin, francia stb. irodalomnak kevésbé jól sikerült utánzóit.²³

A századforduló írói közül főleglitenek néhányat, de a róluk alkotott vélemények itt is a legellentmondóbbak. Kazinczyról, hazánk nyelvújító vezéről úgy emlékeznek meg, mint a XVIII. század elkésett Malherbe-jéről, aki éppen oly száraz és bizonyos mértékig korlátolt, mint Malherbe.²⁴ Kazinczy megújított nyelve nem volt alkalmas arra, hogy kifejezze az új eszméket. „Mais où sont dans ces débuts d'une littérature moderne, les idées neuves, originales, la spontanéité, l'élan. Et vingt cinq ans avant la révolution, une langue difficile et une littérature qui cherchait à naître, pouvaient-elles prétendre, pouvaient-elles servir à faire d'une mosaïque de peuples une nation au sens moderne?”²⁵ Természetes, hogy a magyar irodalom e kétségtelen jelentős, ha nem is zseniális alakjának ilyen felfogása mellett nem nagyon várhatjuk irodalmunk igazságos megítélését. Így van Tieghem, Kazinczy alakját teljesen az úgynevezett európai preromanticizmusba állítva, eredetiségének még a lehetőségét is a minimumra csökkenti.²⁶

A XVIII. század fordulójának költői közül Csokonairól eléggé elfogadható véleményt olvashatunk a „Mercure de France”-ban. Gérando elismeri, hogy nem lehet Csokonait egyik úgynevezett irodalmi iskolába sem besorozni, mert nem a forma a döntő, melyben írt, hanem az, amit mond.²⁷ Mások azonban teljesen idegen hatás alatt állónak tartják Csokonait, s megtagadnak tőle csaknem minden eredetiséget. Th. Bernard éppen úgy, mint van Tieghem német befolyás alatt állónak tartja, sőt ez utóbbi csak Gessner ügyes honosítójának vallja. S. R. Taillandier szerint Csokonai csak „faible et insipide” költő, s legfeljebb a parasztos vidámságot tudja visszaadni.²⁸

Berzsenyiről pedig részint a banalitás álarcába burkolózva beszélnek: „Berzsenyi excelle surtout à reproduire les douces émotions de l'âme et les joies du cœur.”³⁰ Részint hozzáértés és tanulmányozás nélkül elparentálják

²² P. van Tieghem, *Le preromantisme*. 1930. 142.

²³ *Revue Britannique*. 1837 : IVe série. t. IX. 361—366 és *Mercure de France*, 1899 : 561—566.

²⁴ Eisenmann: *La Hongrie contemporaine*. 1922. 125.

²⁵ I. h.

²⁶ Van Tieghem, i. m. 240.

²⁷ Gérando, *Lettres hongroises*. *Mercure de France*. 1908 : 353.

²⁸ Taillandier, *Bohème et Hongrie*... 277.

³⁰ *Revue Britannique*. 1835. IIIe série. t. XVII. 180.

Kölcsössel együtt: „... tous les deux appartenaient à la littérature académique bien plus qu'à la poésie vivante“.³¹

A kétségtelen nagy formakészségről tanúskodó Himfy-verseket pedig életeleneknek tartja formájukban és banálisnak tárgyában, fölösleges ihletettséggel lévén megírva.³² Kisfaludy Sándorról általában mindenütt, így a „Revue Britannique“-ban is, erősen bíráló véleményt olvashatunk.³³

Elég furcsa véleménye van Kisfaludy Károlyról is, szerinte: „Charles Kisfaludy est moins heureux dans le genre dramatique que dans le genre lyrique.“³⁴ A „Revue Encyclopédique“ ezzel szemben elismeri Kisfaludy kétségtelen érdemeit, s hozzáfűzi, hogy a „Tatárok Magyarországon“ című darabjával kétségtelenül elősegítette a magyarnyelvű drámairodalom kifejlődését.³⁵

Természetes, hogy ilyen előzmények után meglep bennünket az, hogy Garayról, ki éppen nem volt legnagyobb tehetségeink egyike, oly elragadtató hangon írt véleményt olvashatunk, mint Taillandier könyvében: „... son premier poème et ses oeuvres dramatiques révélaient une âme ardante et un talent très souple“. Műveiben szerinte „... était une pensée simple, mais vigoureuse, une imagination sobre, mais marchant toujours droit au but qu'elle s'était proposée“.³⁶ Mindezek után már az is természetesnek tűnik fel, hogy azt írja: „... mais nous estimons qu'on doit le mettre fort au-dessus de M. J. Arany“.³⁷

Találkozunk még a XIX. század első feléről szóló tanulmányokban nem egy ismerős névvel, mint Czuczor, Szemere, Vitkovics, Kis, Virág stb., azonban mindezekről csupa lényegtelen s igazán nem jellemző megjegyzést tesznek.

Jellemző a francia irodalomkutatóknak sokszor tapasztalható felületességére az, hogyha egy igazi költővel találkozunk, kinck van mondanivalója nemcsak kora számára, hanem minden idők emberének, akkor is egyszerű eszközeikkel próbálják megközelíteni, s hamar készek ítéletükkel. Így tesz Th. Bernard is, ki Vörösmartyról azt írja, hogy másodrangú költő, ki nem érti meg a magyar nép lelkét.³⁸

Egészen másként látja már Vörösmartyt Daubresse, sajnos azonban, hogy tanulmánya egy kissé felszínes marad, s az igazi értékeket ő sem találja meg. A „Zalán futása“-ról, a „Szózat“-ról, drámáiról és lírájáról bizony ő is néhol csak a sokszor hallott és olvasott sablonos megjegyzéseket reprodukálja.³⁹ Nem látta tisztán a „Csongor és Tünde“ igazi lényegét sem.

Chélaré tanulmánya egyes helyeken egészen jól érzékelteti Vörösmarty költészetét: „Au fond c'était un lyrique de large envergure que nul de son temps n'égale pour l'harmonie du langage, la beauté et le bonheur de l'expression“.⁴⁰ Rendkívül szellemes Sully Prudhomme-nak a Vörösmarty centenáriumi alkalmával kiadott fordításhoz írt bevezetője.

³¹ Taillandier, i. m. 277.

³² U. a. 276.

³³ *Revue Britannique*. 1835 : 180. és 1837 : 366.

³⁴ *Revue Britannique*. 1835 : 183.

³⁵ *Revue Encyclopédique*. Théâtre. 1819 : 580.

³⁶ Taillandier, i. m. 329, 330.

³⁷ U. a. 353.

³⁸ Th. Bernard, *Histoire de la poésie*. 680.

³⁹ Daubresse, *Un poète hongr. Vörösmarty*. La Grande Revue. 1906 : 7—10.

⁴⁰ *Mercur de France*. 1901 : 275.

Érdekes azonban az, hogy Chéland minden helyes ítélőképessége ellenére mennyire szeret általánosítani, ami különben a régibb irodalomtörténészek legfőbb sajátsága volt. Így kimondja azt a tételesnek hangzó felfogást is, hogy a XIX. században: „... tous les sujets sont patriotiques, le roman, les premiers bégayements du théâtre hongrois, qui se place à cette époque, la poésie sont visiblement inspirés par des idées ayant uniquement trait à la nation hongroise”.⁴¹

A magyar irodalomból, akit ismernek, s aki egy „littérature secondaire”-ből⁴² egyáltalán érdekelhet egy franciát, az Petőfi. Természetes, hogy róla is a legellentétesebb véleményeket olvashatjuk, de itt most a jellemzés megkönnyítésére csupán a jellemző adatokat emeljük ki.

Taillandier Petőfiről beszélve kimondja tételeszen hangzó felfogását a magyar költő hivatásáról: „Tout poète qui oublie d'entretenir le sentiment national et de préparer les fils d'Árpád aux épreuves de l'avenir est infidèle à sa mission.”⁴³ Bármely költő vizsgálatában ilyen felfogás egyoldalúságra fog vezetni.

Petőfit csak mint hazafias és szerelmes költőt ismerik, a „János vitéz” írója mellett, de itt is a sablonos költeményeit, melyek legfeljebb a magyarban hatnak, de idegenre áttéve banálisnak hangzanak. Természetes, hogy az irodalomkutatók ezen csoportjához tartozók számára Petőfi mindig „le poète de la révolution hongroise”⁴⁴ marad, s a „Felhők” írója őket nem érdekli. Ezen irodalomkutatók közül való Th. Bernard, aki jó filológiai módszerrel összehasonlítja Petőfinket Petrarcával, Burns-szel, Béranger-vel, Rouget de Lisle-lel stb.⁴⁵ De szerencsére tanulmánya végén rájön arra, hogy Petőfi első sorban Petőfi volt, s nem egy hatásokkal telt epigon. Különben, akik dicsérről nyilatkoznak róla, természetesen a hazafias költőről, mint Taillandier, Th. Bernard, Chassin, Polignac stb., munkáikon és tanulmányaikon nem sok eredetiség látszik, hanem leginkább Toldy és Gyulai hatás, sőt amennyire észre tudtam venni, átvétel.

Általában a francia irodalomkutatók hamar készek véleményükkel, s minthogy a francia prózai fordítások Petőfi költészeténck igazi képességeit nem tüntetik fel, így nem találunk bennük semmi különösét, s ezért banalitásokkal intézik el.⁴⁶ Mások pedig nem találva benne a beharangozott és végeredményben hiányzó exotikumot, rögtön készek véleményükkel: „... A lire Petoefi le plus célèbre des poètes magyars, on pourrait le croire né sur les bords du Rhin ou de la Sprée.”⁴⁷ Vagy pedig kimondják, hogy mivel „Petőfi, le grand Hongrois est Croate par sa mère”,⁴⁸ azért etnikuma is többé-kevésbé visszatérést jelent a horvát faj sajátosságaira, ami viszonyt a taine-i „race”-elmélet szerint feltétlen fölfedezhető munkáin is. Tehát végered-

⁴¹ Mercure de France. 1899 : 566.

⁴² Dozon, Un poète magyare Alexandre Petőfi. Revue Germanique. 1861 : 190.

⁴³ Taillandier, Bohème et Hongrie. 325.

⁴⁴ Chassin, Alexandre Petőfi. Címlap.

⁴⁵ Th. Bernard, Kritika. Revue Européenne. 1859 : 454.

⁴⁶ Taillandier, La litt. magyare. Revue des deux mondes. 1841 : 766. és Valmore, Les poésies de Petoefi. Revue Européenne. 1860 : 611.

⁴⁷ Barine, La poésie hongr. La revue politique et litt. 1879 : 1212.

⁴⁸ Baldensperger, La littérature. 1919. 150.

ményben odajutottunk, hogy Petőfink, a „Felhők“ írója, nem is magyar költő többé, s aki „... exprime sous une forme, non pas banale, mais qu'on pourrait appeler cosmopolite“.⁴⁹

Midőn külföldön legismertebb költőnkéről ennyire téves felfogással írnak, nem sokat várhatunk attól, hogy helyesen s érdemei szerint méltassák Arany Jánost. Polignac róla is hamar kimondja véleményét, amelybe azután be akarja szorítani: „... la pensée nationale le domine, il est touchant dans l'expression des angoisses de la patrie“.⁵⁰ Egyébként munkái közül csupán a „Toldi“ trilogiáról ír rövid tartalomismertetéssel. Taillandier a „Toldi“-val kapcsolatban ezt a megjegyzést teszi: „... je ne sais s'il méritait bien d'être repris par un poète de nos jours“.⁵¹ Szerinte igazán nem volt érdemes egy ilyen XVI. századi históriára ennyi költői tehetséget pazarolni, majd teljesen értelmetlenül „Toldi“-val kapcsolatban egy expozét ír a nemzetiségek védelmére, szembeállítva Toldit és bátyját, mint az elnyomott parasztságot (nemzetiséget) és a hatalmaskodó urakat. Mindezek után némileg vállveregető hangon hozzáteszi, hogy a még „fiatal“ (1869) költő elindulása ellenére sokat ígér. Ezek után méltán lepődhetünk meg, midőn Bernard Khaller-nak véleményét olvassuk Aranyról: „Celui-là fut un grand poète. Une philosophie seraine allié à un sens prudent...“⁵²

Prózaíróinkról, a század közepének regényíróiról teljesen más felfoású cikkeket olvashatunk, s ezek rendszerint közelebb járnak az igazsághoz, mint az előbbiek. Először Eötvös „A falu jegyzője“ című regényéről vesznek tudomást angol fordítás alapján. A részletcs ismertetés után czeke olvashatjuk: „Il serait inutile d'insister sur la haute valeur littéraire de cet ouvrage. Peu de gens assurément sont capables d'un pareil essor. Le pays, qui se distingue par de telles productions, n'a rien à envier aux nations les plus avancées en littérature“.⁵³ A századvégén, amikor a realista-naturalista irodalmi harc már javában folyt, Chélard-t a regényben a valóság művészi leírása kapja meg.⁵⁴

Jókai, a mult század „nagy mesélője“ is a legkülönbözőbb felfogások tükrében jelenik meg előttünk. Az egyetlen elfogadható véleményt Mme Adam adja, ki úgy állítja elénk Jókait, mint a humánus bölcsészet alapján álló s a legfonségesebb eszméket könnyen kifejező mesélőt.⁵⁵ Azt hiszem nem kell cáfolnunk azt a felfogást, mely szerint „Jókai est le romancier de la Révolution“;⁵⁶ mert róla nem lehet azt állítani, hogy mindenekelőtt hazafias célzatú író lenne.

A francia irodalomkutatók egészen a század végéig nem sokat törődtek a magyar drámairodalommal, míg végre 1896-ban A. Degaston egy hosszabb tanulmányban végig nem ment színjátszásunk történetén.⁵⁷ Különös véletlen, hogy ebben az évben jelent meg drámairodalmunk büszkeségének, „Az ember tragédiájá“-nak fordítása Ch. Bigault de Casanove tollából. A fordító elő-

⁴⁹ Barine, i. m. 1212.

⁵⁰ Polignac, La littérature hongr. 1900. 253.

⁵¹ Taillandier, Bohème et Hongrie 355.

⁵² Bernard Khaller, La poésie hongroise. La Nouvelle Revue. 1900 : 312.

⁵³ Ismertetés. Revue Britannique. 1850 : 303.

⁵⁴ Chélard, Lettres hongr. Mercure de France. 1899 : 567—568.

⁵⁵ Mme Adam, A magyarok hazája. 54.

⁵⁶ Chélard, Lettres hongr. Mercure de France. 1899 : 568.

⁵⁷ Degaston, Le théâtre en Hongrie. La Revue des Revues. 1896 : 149.

szót is írt a kiadáshoz, sajnos azonban nem értette meg e hatalmas mű igazi lényegét és pesszimiztikus műnek állítja be.⁵⁸ Egyébként a költemény értékét és jelentőségét felismerte éppen úgy, mint egy másik ismertetője, Dumur.⁵⁹ „Az ember tragédiájá”-nak pesszimiztikus felfogása még ma is kísért a franciáknál is, akárcsak nálunk.⁶⁰

A múlt század epigon költői és írói közül nem egyet ismertek, legálább is egyesek, Franciaországban, de elismerően csak akkor nyilatkoztak róluk, ha személyes ismeretségben voltak az illető íróval, mint ezt Hugó Károly esetében látjuk, kiről Henri de Pène a „Paris Journal”-ban írt.⁶¹ Csiky Gergelyről is francia ismerőse, P. Bert de la Bussière, írt bevezetést a „Declassés” című fordításhoz.

Bernard Khaller szerint az újabb magyar költészet melankólikus és költőink ezt a deprimáltságot fejezik ki. Azonban ügyesen fölépített gondolatfűzése megtörik akkor, mikor tételét alkalmazni akarja az egyes költőkre, s midőn Vajdáról vagy Reviczkyről ír, ahelyett, hogy kézzelfoghatóan bizonyítaná állításait, azt hangoztatja folyton: „Comme on le voit... la poésie hongroise est imprégnée de la tristesse.”⁶²

A századforduló prózájáról Gérando ír a „Mercure de France”-ban. Használja a régi irodalomtörténet műkifejezéseit, beszél léleklemzésről, alkot, ha különben nem találna, szembeállításokat. Mindez röviden, amit mi Mikszáth és Gárdonyi műveiről és írói munkásságáról a franciáknál olvashatunk. Mikszáthot kikiáltják humoristának: „...il est en outre un grand humoriste et son humeur est bien à lui”. E mellett: „M. Mikszáth est un naïf et un artiste”.⁶³ Mindezt minden megokolás nélkül jelenti ki. Gárdonyiról hasonló módon ír, sőt sokszor talán még sablonosabban.⁶⁴

A század elején nagy irodalmi harcáról már megindulása elején olvashatunk a „Mercure de France”-ban, de Gérando a „Nyugat”-ról és köréről csak támadó hangon ír. Szerinte a „Nyugat” íróinak munkái teljesen értéktelenek: „Leur oeuvre est donc néfast, inutile et sans valeur.”⁶⁵ Ennek oka az, hogy a „Nyugat” írói a német századforduló irodalmán nőttek fel, s elfordultak elődeik kitaposott ösvényétől, s elvetik mind a nyelvtan, mind a stilisztika szabályait.⁶⁶ Gérando nem akarja észrevenni, hogy itt tulajdonképpen egy új stílus alakul ki, melynek önálló formája mást fejez ki, mint a régi formák, mivel más a tartalmi velejárójuk is.

Éppen így a „Holnaposok”-kal sincs megelégedve, mert nem teljesítik azt, ami kötelességük lenne, s a Nyugatot utánozzák, ahelyett, hogy magyarok lennének.⁶⁷ E mellett kifejezései sincsenek a modern eszmék kifejezésére, s ezért

⁵⁸ Ch. Bigault de Casanove. La tragédie de l'homme. E. Madách. 1896. VIII. 1.

⁵⁹ Dumur, Kritika. Mercure de France. 1897 : 201—203.

⁶⁰ Bidou, Un cri de détresse: „La tragédie de l'homme”. Revue des Etudes Hongroises. 1934 : 5.

⁶¹ Erdélyi L., Hugo Károly élete és művei. Szeged, 1933. 29.

⁶² Khaller, La poésie hongr. La Nouvelle Revue. 1900 : 296, 300.

⁶³ Gérando, Lettres hongr. Mercure de France. 1908 : 181.

⁶⁴ Gérando, Lettres hongr. Mercure de France. 1908 : 182, 1907 : 176—181.

⁶⁵ Mercure de France. 1909 : 747.

⁶⁶ Mercure de France: 1909 : 746—748.

⁶⁷ Mercure de France. 1909 : 757—758.

szerinte, ha már a nyugati kultúra hatása alatt akarnak írni, akkor „...il faut créer une langue nouvelle capable d'exprimer des idées nouvelles, des concepts étrangers”.⁶⁸ Gérando a „Holnaposok” és a „Nyugat” fejét, Adyt sem értékeli megfelelően. Szerinte Ady nem más, mint idegen hatás-kifejtő, aki állandó ellentétben van saját természetes fejlődésével. Polémiában is volt Adyval, de Ady támadóhangú levelére semmi lényegeset sem tudott válaszolni.⁶⁹

Altalában azt tapasztaljuk, hogy a század elejének írói közül a másod- és harmadrangúakat többre becsüli, mint a vezetőket. Máray Ödönről azt írja: „...il recherche l'émotion vraie, humaine, belle...” Máray „Kelet fia” című könyvéről pedig: „C'est une belle revanche de la littérature vraie, point artificieuse, point tortueuse sur les élucubrations dites modernes qui prétendent aujourd'hui le génie artistique de la Hongrie nouvelle”.⁷⁰

Sokkal elismerőbben nyilatkozik az úgynevezett konzervatív költőkről és írókról, így például Szabolcskáról és Herczegről.⁷¹ Másutt Herczegről a következőket olvashatjuk: „Herczeg est un romantique, mais un romantique de la vie moderne”.⁷² De hogy miért állítja ezt, nem találjuk sehol. Vagy pedig felhasználva olvasóik tájékozatlanságát, alapteljesítő összehasonlításokat tesznek.⁷³ Egyébként is a század elejének irodalmáról a franciáknak nincs semmiféle határozott véleményük.⁷⁴

Ha visszatekintünk az itt elmondottakra, s ha elolvassuk a legkülönbözőbb folyóiratokban megjelent tanulmányokat, a kiadott fordítások előszavait stb., azt tapasztalhatjuk, hogy a franciák vagy hamisan magyarázzák a magyar irodalom tényeit, vagy rossz értesülésük alapján nyilatkoznak. Sokszor pedig minden további nélkül elfogadják a hivatalos kritikát és a múlt század magyar irodalomtörténetének megállapításait.

Temesi Mihály dr.

Kölcsy szerepe irodalmunk polgárosodásában.

Kölcsy Ferenc nemcsak törekény alakja mint érzelmes költő él a köztudatban. Ez a megállapítás annak a szemléletnek eredménye, amely Kölcsy munkásságának központjául líráját tekintette, s ennek alapján értelmezte egyéniségét és életművét. Költményei alapján jelölte ki a kutatás Kölcsy helyét irodalmunkban is, amikor azt tanítja róla, hogy Kazinczy Ferenc legtehetségesebb követője s az ú. n. németes iskola legkiválóbb képviselője.

Ezek a megállapítások Kölcsy csak a szellemtörténeti előzményekhez való vonatkozásában és stílustörténeti szempontból világítják meg. Kölcsy rendkívül bonyolult egyéniség; érzelmessége csak pályájának első felére s inkább ifjúkora irodalmi kapcsolataira jellemző. Ha Kölcsy jelentőségét teljes egészé-

⁶⁸ U. a. 758.

⁶⁹ *Mercure de France*. 1910 : 375.

⁷⁰ Gérando, *Lettres hongr. Mercure de France*. 1910 : 370.

⁷¹ *Mercure de France*. 1909 : 757.

⁷² Bauville, *La litt. madgyare. La Revue des Revues*. 1894 : 154.

⁷³ Degaston, i. m. *La Revue des Revues*. 1898 : 157—158.

⁷⁴ Gérando, *Lettres hongr. Mercure de France*. 1907 : 176—180; 182—185; 1909 : 755—758; 1908 : 361—366; 1909 : 746—750. és Ch. Bauville, i. m. A. Degaston, i. m.

ben akarjuk felmérni, s főleg azt kutatjuk, hogy mi az ő szerepe irodalmunk fejlődésében, akkor életének utolsó évtizedét is mint írói magatartást, és nemcsak mint közéleti szereplést kell értelmeznünk és értékelnünk.

Kölcsény egyéniségében 1830 körül mélyreható változás áll be. A tétlen álmodozóból tevékeny politikus, az érzelmes lírikusból gyakorlati érdeklődésű közíró lesz. Búskomorsága, zárkózottsága megenyhül; kilép önkínzó magányából, s amint azt *Országgyűlési naplója* bizonyítja, az emberi gyöngeségeken felülemelkedő bölcs csendes humorával és mélyenérző kedélyével vesz részt a haza sorsának irányításában. Kölcsény pályájának valamennyi méltatója kiemeli ezt az új életformát, a változás okát azonban nem világítja meg eléggé. Öccsének halála (1827), az illiási pör (1826) és egyéb írói kedvetlenségek, ha jelentősek is, inkább csak negatív irányban hatottak; megyei hivatala (1829), majd országgyűlési követsége (1832) pedig lelki átalakulásának már következményei s nem okai.

Kölcsény nem máról-holnapra változott meg, s változásának okát elsősorban sajátos egyéniségében kell keresnünk.¹ Jelleme kezdettől fogva az egyénitől a közösség felé fejlődött; mint író a hellén-német klasszicizmus magasságaiból, mint gondolkodó a sztoikus bölcsélet elszigeteltségéből mind közelebb és közelebb került a közönség szélesebb rétegeivel kapcsolatot kereső és tartó irodalom formáihoz. Ifjúkori tanulmányai felébresztették lelkének racionalista hajlamait. „Első ifjúságom studiumi valának a franciák, s első kritikus, kit ismerék, Boileau és Voltaire” — írja önéletrajzi levelében.² A „hasonlíthatatlan” Bayle *Dictionnaire*-jének tanulmányozása csak megerősítette a felvilágosodás íróinak hatását. Racionalista filozófusok irányítják tehát a fiatal Kölcsény érdeklődését, ők kedveltetik meg vele a tudós elmékedést. Tudományos kérdés kapcsán közeledik Kazinczyhoz is; levelezése a széphalmi mesterrel jórészt nyelvészeti tárgyak körül foreg. 1815-ben még azt vallja, hogy „nekünk mindnyájunknak egyetlenny munkánk van s ez a philologia”³ — így sodródik bele a nyelvújítási küzdelembe is, s volt idő, amikor tanári katedráról ábrándozott.⁴ Kritikai munkássága is elsősorban filológiai természetű: a Csokonai- és Berzsenyi-bírálatban pl. sok a szavakon fennakadó pedáns zsörtölődés. Költeményei nem egyszer ihlet nélküli műfajelméleti vagy stílári kísérletek. Szemere Pál kérésére ír „sonettot a Bürger formájú trochaicusokban”;⁵ „szeszélyes és könnyű lebegésű” dalairól, meg a „paraszt dal tonjára”-ról mint életének legnehezebb „studiumáról” nyilatkozik.⁶

Kölcsény igyekezett elfojtani intellektuális hajlamait. Szentimentalizmusát úgy is értelmezhetjük, mint menekülést a hidegen okoskodó ész világából a szív birodalmába, mint a józan kritikus sóvárgását érzelmi telítettség után.⁷ De racionalizmusa sokkal mélyebben gyökeredzett, semhogy könnyűszerrel túlhette volna magát rajta; elnyomva is át-meg átjárta érzelmességét. A fiatal Kölcsény lelkivilágát éppen ez a kettősség, a gondolkodó és érző ember ellentéte s a belőle

¹ Kornis Gyula a gondolkodó szellem önelvű fejlődésével magyarázza. *Kölcsény Ferenc világnézete*. Budapest, 1938. 54. l.

² *Minden munkái*. 3. kiad. Budapest, 1886—87. IX. 387. l.

³ *M. m.* IX. 155. l.

⁴ *M. m.* IX. 169. l.

⁵ *M. m.* IX. 92 l.

⁶ *M. m.* IX. 390. és 393. l.

⁷ Szerb Antal: *Kölcsény*. Minerva. V. évf. 1926. 73. s. k. 1.

támadó vívódás jellemzi. S ifjúságának belső tragikuma is éppen az, hogy egyik irányban sem tud megnyugodni, csalódás vár rá mindenkép. Költészete tárgy és élmény híján lassan elsorvad, kritikai és nyelvéseti működése kortársainak tompaságán vagy túlérzékenységén szenved hajótörést.

A feszültségekből kivezető utat, a racionalizmus és szentimentalizmus egyensúlyát Kölcsény a felebaráti érzés világánál találta meg. Kölcsény lelkének uralkodó érzése kezdettől fogva a szeretet volt.⁸ Vonalmának tárgya fiatal korában egyének — anyja, eszményképe, barátai — voltak; csekei magányában azonban, gondolkodás és tudományos bűvázkodás között lassanként fogékonyra vált embertársai sorsa iránt. Megértő álláspontja a katolicizmussal szemben⁹ azt mutatja, hogy lelkében magasra lobbant az a szociális szeretet, amelyben humanizmus és nemzetiség együttesen jelentek meg. A *Nemzeti hagyományok*-ban kifejtett nézete szerint a költészet csúcspontja a dráma, vagyis legkollektívabb műfaj. A magyar drámaköltő „műveiben alkotná össze magát azon valódi költői tartomány, melyben a magosított nemzetiség tulajdon hazáját fellelné; az ő műveiben ölelkeznek a hősi szép kor a jelenvalóval, emberiség érzelme a hazafisággal“.¹⁰

De az egyedüllét éveiben kialakult humanizmus csak elvont gondolat volt. Hogy lényegének megfelelő „jó tetté“ válhasson, meg kellett találni a kapcsolatot a való élettel, az emberek társaságával. Kölcsény 1830-ig csak a magánynak s egy kis baráti körnek élt; hogy eszmével a nagy nyilvánosság elé lépjen, hogy legyőzze azt a mesterségesen táplált gőgöt és büszkeséget, amellyel a világ ellen védekezett,¹¹ ahhoz egy, az emberi közösségtől jövő nagy élményre volt szüksége. Kölcsény akkor lépett ki loki elszigeteltségéből, amikor elérték őt annak a mozgalomnak hullámai, amelynek megindítója Széchenyi István volt. Szemere Pálhoz írt egyik levelében pontosan beszámol arról a döntő hatásról, amelyet a reform-eszmék és akadémiai taggá történt megválasztása tett rá. „Ez a nemzeti közgyűladoszás, közlekedés, mely e távol vidékben is ég; ez a közrészsztétel, melylyel itt a M. Társaságot s az én kineveztetésem fogadták, kirántott engen is hidegségből. A december 4-diki országos ülésben felolvasott resolútiók épen jókor jövének felmelegedésemet újlag neveleni; s ime gazdaságom kedvetlenségei s hivatalom szárazságai közt is lángolok, s fejem annyi s oly sokféle gondolatokkal tele, hogy a bőség még akadályomra van a dolgozásban.“¹² Széchenyi később közvetlenül is hatott rá; nem személyével,¹³ de műveivel. Kölcsény jól ismerte Széchenyi munkáit: a *Világot* saját szavai szerint gyönyörrel olvasta,¹⁴ a *Jelen-*

⁸ M. m. IX. 411. l.

⁹ V. ö. Farkas Gyula: *A magyar romantika*. Budapest, 1930. 126. s. k. 1. és Kornis: id. m. 33—43. l.

¹⁰ M. m. III. 43. és 44. l.

¹¹ Szerb: id. h. 109. s. k. 1.

¹² M. m. X. 353. l.

¹³ Kettejük kapcsolatából hiányzott minden személyes mozzanat, s ezért Kölcsény életében, aki kapcsolatát a külvilággal mindig a barátságon keresztül tatotta fenn, a tudatosság is. Kölcsény többször említi leveleiben és az *Országgyűlési naplóban* Széchenyit, de sohasem azzal a hangsúllyal, amely elárulná, hogy tisztában volt Széchenyinek reá gyakorolt mély hatásáról. Kölcsény sohasem került bizalmasabb viszonyba a gróffal, sőt volt idő, amikor gyanakvó fanyarsággal úgy érezte, hogy az ő ellenállásán hiúsult meg akadémiai titkársága.

¹⁴ M. m. X. 237. l.

tést a Buda-pesti hidegyesülethez Kende Zsigmond és Szatmár megye figyelmébe ajánlotta,¹⁵ az örökös megváltás ügyében mondott beszédével a *Hitel* szellemében készült kerületi javaslatot támogatta.¹⁶ Széchenyi nélkül nem is érthetjük meg Kölcsey magatartását a 30-as években.

Hogy Kölcsey — Riedl Frigyes gondolata szerint — a reformkorszak egyik leghűbb kifejezőjévé vált,¹⁷ azt Széchenyi fellépésének nagy hatásán kívül első-sorban lelki alkatuk rokonságával magyarázhatjuk. Felfokozott érzékenység, sóvárgás nagy élmények után, hűség az erkölcsi elvekhez, büszke önérzet, de egyben keresztényi alázat jellemzi mindkettőjüket; a racionális és szentimentális vonások sajátos keveréke, a hideg külső mögé rejtőző forró érzelm Széchenynek is sajátja, viszont a kíméletlen kritikából és önkritikából fakadó sötét pesszimizmust s a végletes hangulat gyors változásaiból eredő „szeszélyt“ Kölcseynél is megtalálhatjuk, különösen a 30-as években.¹⁸ És a két azonos diszpozíciójú lélek fejlődésében is találunk némi hasonlatosságot. A bécsi szalonok világa bizonyára nem hasonlítható a debreceni kollégiumhoz, a dúsgazdag katolikus mágnás lelki légköre a tiszántúli kálvinista kisnemeséhez, a háborús élmények és a külföldi utazások az álmosdi és csekei magányhoz, de a sorsadta viszonyok között egyikük sem érezte jól magát. Érzékenységük megütáztatja velük az emberek társaságát; többre, nagyobbra vágnak, s hogy azt elérhessék, a harcot először is önmagukkal kell megvívniok. S a sebzett lélek gyógyulási folyamata már teljesen azonos. A „belső csend“ éveiben tépelődve megértik a legmélyebb, a keresztényi humanitás¹⁹ titkát: saját szenvedéseink árán embertársainkét megváltani. Felereng előttük igazi hivatásuk: a másokért való küzdelem, s tettvágygá sűrűsödve kivezeti őket újra az életbe, most már a közéletbe. Fiatalabb éveikben még azt várták, hogy a világ hódol meg nekik — most az önismeret által felszabadult lélekkel alárendelik magukat a társadalomnak, életüket a haza javára szentelik. Kettejük közül persze Széchenyi a tetterősebb, a cselekvőbb. Bátrabb, gyorsabb, több benne a kezdeményező merészség, s éppen ezáltal tudta a kortársaiban, köztük a Kölcseyben is lappangó energiákat felszabadítani s emberi magatartásukat céljainak megfelelően kiformálni.

Elsősorban Széchenyi hatásának kell tulajdonítanunk Kölcsey magyarság-szemléletének megváltozását. A 20-as években még a romantika történeti felfogását vallotta;²⁰ ragyogó színekkel festi a mult dicsőségét, mert a honszeretet vezérszavát a hagyomány ápolásában látja.²¹ A táblabíróvilág patriótá szellemében védi meg az ősi alkotmányt azokkal szemben, akik azt állítják, hogy az már nem illik a kor szelleméhez s újjal kellene felcserélni.²² Erősen hiszi ő is, hogy „Extra Hungariam non est vita...“²³ Rákos szent mezeje, Várna és Mohács

¹⁵ *M. m.* 113. 1.

¹⁶ V. ö. Kautz Gyula: *A Hitel méltatása*. Széchenyi István munkái. II. sorozat I. köt. Budapest, 1904. XLI. 1.

¹⁷ Idézi Szekfű Gyula: *Három nemzedék*. 3. kiad. Budapest, 1935. 65. 1.

¹⁸ V. ö.: *M. m.* IX. 396. 1.

¹⁹ A szeretet Széchenyi rendszerében is nagy szerepet játszik: „A polgári erény... nem egyéb, mint anyaföldhez s honiakhoz vonzó szeretet.“ *Hitel*, 141. l. (Széchenyi munkáit az akadémiai kiadásból idézem.)

²⁰ V. ö. Kornis: *id. m.* 19. s. k. 1.

²¹ *M. m.* III. 25. 1.

²² *M. m.* VI. 39. 1.

²³ *M. m.* VI. 44. 1.

tércinek emléke könnyeket csal szemébe (*Fejdelmünk hajh, Rákos*) s 1825-ben úgy látha, hogy Drégely

... tetején az örök hír égi virága
Csillagi fényében századok óta virul.

(Drégely)

1831-ben Huszt romjai már egészen más gondolatokat ébresztenek benne. Széchenyi szellemében ő is „meggyalázza a multat”,²⁴ s tekintetét a jövőre irányítja:

És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Mészö jövendővel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

(Huszt)

Ebben a két utolsó sorban benne van a *Hitel* sokat emlegetett zárógondolata, csakúgy, mint ahogy Kölcsey utolsó éveinek főművében, a *Parainesis*-ben visszatükröződik Széchenyi hármas művének, a *Hitelnek*, a *Világnak* és a *Stadiumnak* eszmevilága.

Bizonnyára nem véletlen, hogy a *Parainesis*, legalább részben, a pozsonyi országgyűlés alatt készült:²⁵ ez a munka, ha meg is érzik rajta az ókor bölcselőinek formai hatása,²⁶ a maga egészében Széchenyi tanításának erkölcsfilozófiai vetülete. Alig van benne gondolat, amelynek szinte filológiaiilag egyeztethető mását meg ne találhatnók Széchenyi valamelyik munkájában,²⁷ s még feltűnőbb a kapcsolat, ha nemcsak az egyes részleteket, hanem a *Parainesis* alaphangját és célját tekintjük. Az intelmek, akárcsak Széchenyi egész életműve, a honpolgárhoz szólnak s a közösség javára kifejtett munka morálját hirdetik.

²⁴ Másképp látja Skala István *Gróf Széchenyi István és a magyar romantizmus* (Budapest, 1932.) c. munkájában 32. s. k. lapokon. De nem igazolja meggyőzően, hogy a *Mohács* c. emlékbeszéd 1835-ben készült, s maga is elismeri, hogy benne Kölcsey elítéli a mult egyoldalú bámulatát.

²⁵ V. ö. M. m. IX. 422. l.

²⁶ Angyal Dávid: *Kölcsey Ferenc*. Budapest, 1927. Irod. tört. Füzetek 16. sz. 29. l. és Waldapfel János: *A Parainesis antik mintái*. Budapesti Szemle 1904.

²⁷ Az élet főcélja — tett. (*Parainesis*. M. m. V. 169. l.); A derék egyedüli célja jeles tett: (P. 180. l.) — A tett tehát első, a szó második. (*Világ*. 137. l.) Jól bíró lakosokból áll az ország gazdagsága. (P. 196. l.) — Országunk nagyságát csak a tökéletesen elrendezett honi mechanika biztosítja, leginkább pedig... számos vagyonos. (*Stádium*. 71. l.) Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépkekre oszlott nagy nemzetségeknél. (P. 157. l.) — ... Az egész emberi nem nemzetekre, nemzetségekre, házastársakra ágazik. (*Hitel*. 142. l.) Tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznépkehez s ennek körén túl egy hazához láncolja. (P. 158. l.) — A nemzetiség nem egyéb, mint rokonok közt való szeretet... az emberi lény minden erébe s lelke legbensőbb rejtekeibe szőtt természeti sajátság. (*Hitel*. 144. l.) Mert jog és kötelesség egymástól soha el nem választhatók. (P. 161. l.) — Hol kötelesség van, ott jusnak is; hol pedig jus, szabadság s privilégiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenni. (*Hitel*. 202. l.) Egyedül a legnagyobb erő sem tehet mindent, mondhatnám nem tehet sokat: egyesített erőnek pedig lehetetlennek látszó is gyakran lehetséges. (P. 173.) — Egy magányos ember semmi, s csak egyesületnek van hosszú élete, s igazi súlya. (*Hitel*. 154. l.) Kinek szívében a haza nem él... lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt. (P. 160.) — Honszeretet hiját semmi tökéletesen nem pótolheti be. (*Világ*. 34. l.)

Kölcey nemrég a sztoikusokkal együtt hirdette: „Elrejtve élj!” — most, a „concentráció” szellemében azt tanácsolja unokaöccsének: „Légy kész egyesülni!” Az emberi tehetségek csak társaságban fejlődnek ki; a haza sem más, mint „a legszentebb kapcsolatok egybefoglalt emberek társasága”, s a férfiúnak az a hivatása, hogy életét „közhelyeken, polgártársai tömegében, hazai dolgokkal elfoglalva” töltsse. Fontos ugyan a szónoki képesség fejlesztése, de az élet főcélja a tett, amely embertársaink jólétének előmozdítására irányul. „Közre élj”, mert „minden ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek; s minden rész az egészért lévén alkotva, azért kell munkálnia is”. Az élet értelme a küzdés — „ki boldogságot vadász, árnyékot vadász”, csak az emberi és polgári kötelesség hív teljesítése adhatja meg a lélek nyugalalmát, az önértetet. „Világos ideákból fáklyát gyújtani, melynél az együttélők előítéleteik setétségéből kiléphessenek, régi és új, idegen és saját tapasztalást egyesíteni, hogy a néptömeg előtt vezérelv gyanánt ragyogjanak; szóval minden ismeretet a kor szükségére s kívánataira, a jelenlét nemesítésére, s a jövő előkészítésére fordítani s a lehetőség életbe hozni: ezt kívánom én mindazoktól, kik a közdolgokban forgandók.” A *Parainesis* tehát valóban a „polgári erények kistükré”, de a tükör képzeletbeli gyújtópontjában Széchenyi, a polgár áll.²⁸

„Hunnia minden lakosának polgári létet adni” — ez volt Széchenyi célja, s költőink közül elsőnek éppen Kölcey fogadta el ezt a gondolatot, amikor írói magatartását a 30-as években a polgári — azaz közösségi — életsejtelmet jegyben alakította ki. Egyéniségében ekkor a literátor és a patrióta egy magasabb egységbe olvadt össze — közérdekű tevékenységét költői fénybe borította (beszéd, *Országgyűlési napló*), költői alkotásaiban hangsúlyozta a közérdeket. (*Parainesis*, epigrammák.)²⁹ Ez az állásfoglalás nemcsak az ő életében, de irodalmunkban is új volt. Szemben Berzsenyi Dániel és Kisfaludy Sándor rendi és — szociológiai értelemben — műkedvelői költészetével, szemben Kazinczy Ferenc arisztokratikus és esztéta irodalomfelfogásával, Kölcey szemében az írói tevékenység nem úri kedvtelés, nem a kiválasztottak árkádiai csevegése, nem is kenyérkereset (mint Kisfaludy Károly esetében), hanem szociális tett s ennek következtében erkölcsi kötelesség volt. Az irodalomnak ezt a magasabb hivatását a Berzsenyi-emlékbeszédben fejtette ki: „Jaj a költőnek, ha célja csak időtöltés vala! A való költészet s a philosophia komoly Musája rokonszövetségben állanak. Mindegyik magas emelkedésben lebeg az emberiség felett; pillantásait szüntelen arra fordítva.” S ugyanitt rajzolja elének az újtípusú költőt, az „emberiségnek bizonyos jótévőjét”: nemesített érzelmeket hordoz keblében, az életet emelkedett szempontból nézi s dalát a szépnek, jónak s örök dicsőségnek szenteli, hogy általa „minden ifjú kebel lángra gyuljon”. Ez utóbbi kitétel mutatja legvilágosabban, hogy Kölcey a költőnek nemzetnevelői hivatást tulajdonított. Így fogta fel ő Kazinczy pályáját is, mint amely a „mindennapiság parányi köréből” kiemelkedve, „magát valami nagy, és szent, és milliommokat érdeklő cél után” intézte.

²⁸ V. ö. Varga Zoltán: *Széchenyi István, a polgár*. Debreceni Szemle. VIII. évf. 1934.

²⁹ Szemere Pál veszi ezt legelőször észre: „... tégedet mint író és polgárt kell elémutatni” írja tervezett életrajzával kapcsolatban 1833-ban. (*Szemere Pál munkái*. Budapest, 1890. III. köt. 249. l.)

A korabeli polgári írónak volt azonban egy másik változata is, az, amelyik az olvasóközönség legszélesebb rétegeinek szükségleteit közvetlenül igyekezett kielégíteni: a könnyen szórakoztató vagy a mulattatva oktató elbeszélő. Kölcsy író magatartásának ilyen irányú változtatát is megfigyelhetjük: utolsó éveiben készült novellái mind megannyi lépés a tömegirodalom divatos formája felé. Ebből a szempontból különösen figyelemreméltó a *Vadászslak* — az elbeszélés vadromantikus fordulatai mögül elővillanó emberies célzat együttesen mutatják a polgári erkölcs magaslatán álló és a polgári ízlés sekélyességeivel megalkuvó író.

Kölcsy kedélyén — akárcsak Széchenyién — a 30-as évek folyamán is többször erőt vett a sötétenlátó kétségbeesés. Ez és korai halála megakadályozták abban, hogy polgári magatartását teljes mértékben kifejelessze. Kölcsy, a polgár, csak tanítványában: Eötvös Józsefben teljesedett ki. Ismeretes, hogy Kölcsy szívéhez milyen közel állt az ifjú báró, a „kedves gyermek“, aki viszont úgy nyilatkozott, hogy kortársai közül nálánál senki melegebben nem szeretette Kölcsyét. Ennek a kölcsönös vonzalomnak forrása bizonyára az a szeretetből fakadó mély humanizmus volt, amely mindkettőjük lelkét áthatotta; Kölcsy jellemének ezt a vonását éppen Eötvös látta meg és fejtette ki akadémiai emlékbeszédében. „Ő sejté, hogy nagy polgári erények nemcsak az Olympus árnyéka alatt... találnak helyet. Sejté, érezte ezt a gyermek s nem gondolá többé árvának magát ezen a világon. Szeretni kezdé hazáját... azon szent, azon véghetetlen szeretettel, mely nem számít, nem gondol magára, hanem áldozik, ha kell vérét ontva egy pillanatban, ha kell, évekig nehéz járomba szolgálva hazáját.“ S Eötvös írói gyakorlata is Kölcsy nyomdokain halad. Komoly felfogása a költészet hivatásáról³⁰ nem más, mint Kölcsy fentebb ismertetett irodalomszemléletének továbbfejlesztett változata: Gusztáv története a *Karthausiban* a *Parainesis* emberbaráti eszméit példázza, a *Falu jegyzője* pedig a *Vadászslak* hatalmas korképpé nyújtott mása.³¹

Eötvös Józsefben kívül a Kölcsy magatartása által irányított fejlődés-vonalba tartozik az *Athenaeum* egyik írói csoportja is. Az *Athenaeum* polgárosodásunk egyik legfőbb szószólója volt; a szerkesztők már célkitűzésükben azt ígérték, hogy „a szellemi élet mozgásai, polgárisodás és literatura... mind a tárgyak megválasztásában, mind az előadás és forma meghatározásában“ vezérfonaluk lesz, s Bajza beköszöntő cikkében megtalálhatjuk a polgári irodalom másik jellegzetes vezérlvét is: „tanulságosat és gyönyörködtetőt akarunk nyújtani“. Kölcsy állásfoglalásának tudatosságára vall, hogy a *Parainesis* — noha Bajza személye iránt sohasem tudott felmelegedni — éppen az *Athenaeumnak* bocsátotta rendelkezésére. A *Parainesis* egyike volt a folyóirat legelső jelentős közleménysorozatának, s döntő szerepe volt az *Athenaeum* színvonalának kialakításában. Nyomában egész sereg értekezés jelent meg a folyóiratban, amely mind Kölcsy intelmeinek szellemében és stílusában fejtegette az egyén és közösség viszonyát, a polgár jogait és kötelességeit és az ezek szellemében való kor-

³⁰ „A költészet kedves játékká aljasul...“ stb.

³¹ Völgyesy alakját egyenesen Kölcsyről mintázta: testi hibája van, tiszteltetbeli megyei tisztviselő, tanult, de zárkózott lélek, az ártatlanok ember-séges védője.

szerű nevelés kérdéseit.³² Az *Athenaeum* szerkesztősége elismerte Kölcsy tekintélyét a szellemi vezerségét. Az egyes számok élén álló mottót legtöbbször Kölcsy munkáiból vették;³³ a mester emlékének legtöbbször éppen az *Athenaeum* áldozott,³⁴ s bizonyára az sem véletlen, hogy az *Athenaeum* melléklapja, a *Figyelmező* utasította elsőnek vissza a *Szión* című folyóiratnak azt az ízetlen cikkét,³⁵ amely Kölcsy alakját igyekezett kisebbiteni.³⁶

Mindez azt bizonyítja, hogy Kölcsy a reformkor szellemi életének egyik eleven hatóereje volt. S ebben a körülményben jelölhetjük meg irodalomtörténeti jelentőségét is. Az a tétel, hogy Kölcsy egy korszak betetőzője és befejezője,³⁷ csak a szentimentális lírikusra és a romantikus gondolkodóra érvényes; a szatmári követ, a *Parainesis* szerzője szociológiailag egészen új és kezdeményező jelenség irodalmunkban. Kölcsy cselekvő emberszeretetből fakadó magatartása nemcsak erkölcsi, hanem írói tett is volt — a Széchenyi szellemében polgárosodó irodalmunknak első jelentős állomása.

Solt Andor.

³² Ilyen pl. Hetényi János: *Nőnembeliek neveltetésének nagy befolyása a férfiak erkölcsi és izlési műveltségére.* (1837.), Warga János: *Philosophiai nézetek. I. A társasági alkü.* (1837.), *II. Az egyenlőségről.* (1838) *III. A szabadság.* (1839.) Tóth Lőrinc: *Világpolgárság és honszeretet.* (1838) Vajda Péter: *A nép-tömeg polgári élete.* (1840) Vahot Imre: *Természet és nevelés befolyása az egyetemi polgárosodás fejletére.* (1841.) Névtelen: *Világpolgárság és hazaszeretet.* (1842), stb. Különösen figyelemre méltó Vajda Péter szerepe: gondolkodásában a humanizmus már panteizmussá táglul. (V. ö. Alszeghy Zsolt: *A XIX. század magyar irodalma.* Budapest, 1923. 67. 1.)

³³ Szücsi József: *Bajza József.* Budapest, 1914. 302. 1.

³⁴ Például Terray Károly: *Kölcsy. Epigramma,* 1858. Lugossy: *Kölcsy. Epigramma.* 1839. *Böngészet Kölcsyből.* 1839.

³⁵ 1838. 23. sz.

³⁶ 1838. 46. 48. és 49. sz.

³⁷ Farkas Gyula: *id. m.* 293. és k. 1.

Voinovich Géza: Arany János életrajza. 1—3. köt. Bp., 1929, 1931, 1938. Magyar Tudományos Akadémia. 253, 416, 352 l., 4, 3, 5 mell.

A népi realizmusnak a lírában Petőfi, az epikában Arany legnagyobb művésze. Népünk jellemvonásait, lelki mélységeit a legmaradéktalanabban ők fejezték ki. Művészi és nemzeti hivatásuk elvi jelentőségű értékelését örök-érvényűen rajzolta meg Gyulai Pál. Amit Vörösmarty Toldy Ferencnek köszönhetett, azt a hivatást töltötte be Arany művészetének tudományos elismertetésében Gyulai. Az ő kritikái, majd klasszikus emlékbeszéde (1883) minden Arany-kutatás alapja. Az elvi értékelésnek ez a precíz határozottsága volt oka, hogy Arany életrajzára annak végső érettségéig, Voinovich könyvéig, oly sokáig kellett várnunk. Eddig két életrajzát ismertük: Gyöngyösy kritikátlan „életrajzát” (1901) és Szinnyei Ferenc kitűnő pályaképét (1909), melyben az adatok megbízhatósága versenyez az értékelés biztonságával. Aranyról még két könyv forrásjellegű: Ricdl gyönyörű esszéje, a költő belső „rajza” (1887) és Dóczy Jenő *Arany Jánosa*, mely regényes „tanulmányokban” az elbeszélő művészet eszközeivel állítja elénk a költőben az embert (1929).

Voinovich Géza könyve terjedelemben és tartalomban egyaránt legmonumentálisabb költői életrajzunk. Mesterének, Gyulainak művészi leleményét a modern kutatás lélekeltető műgondjával egyesíti. Gyulai *Vörösmartyja*, Papp Ferenc *Kemény Zsigmondja* mellett a legplasztikusabb arckép, mely eddig magyar költőről készült. Az adatok rendkívüli gazdagsága, a művészi finomságok kiaknázása szempontjából írójának is legértetesebb gyümölcse. Arany korának a legapróbb részletekre kiterjedő vizsgálatában messze túlszárnyalja Voinovich eddigi életrajzeit: korkép szempontjából *Eötvöst* (1904), az adatok teljessége és belső egységénél fogva *Madáchot* (1914). A múlt század nagy költői nemzedéke (Vörösmarty, Katona, Kemény, Petőfi, Arany, Gyulai) után Ady fellépéseig hanyatlóban volt a kiváló tehetségek kora. Akkori csodálatos kivirágzása irodalmunknak sem előtte, sem utána ilyen klasszikus gazdagságban többé nem jelentkezett. A „nagy nemzedék” monografusai éppen e kor utolsó klasszikusának, Gyulainak tanítványai köréből kerültek ki: Ferenczi Zoltán *Petőfi*, Papp Ferenc *Kemény* és *Gyulai*, legújabban pedig Voinovich *Arany* életrajzával járultak hozzá e korszak irodalmi arcképének tudatosításához, színesítéséhez.

Arany életét adatról-adatra kísérni és kimutatni Voinovich könyvének rangotegő új megállapítását, megfigyelését, vagy apró adalekát, az óriási (több mint ezer lap) terjedelménél fogva sem lehetséges. Ezért csak legfontosabb érdekességeire hívjuk fel a figyelmet. A forma és a gondolat küzdelmét és végső összhangját (különösen a belső forma eredeti felfogását) mesteri módon mutatja be Arany művészetében. Amennyire beléli magát Arany a múltba, annak egyes részleteibe, amennyire rekonstruálni tudta az eltűnt életek realis képét és jellemző sorsát (ezt a könyv több helyen is kidomborítja), olyan erudícióval merül el és alkotja újra Voinovich Arany életét, nyomról nyomra kísérve s a művekben mintegy az alkotás folyamatát tükrözve egy-egy lírai darab belső ökonomiájá-

tól a *Toldik*, a *Daliás idők* mondai rétegeződésén a *Csaba*-töredékek és a *Buda halála* kompozíciójáig. Könyvében Arany, az ember és a művész oly szoros kapcsolatban van egymással, hogy a kettőt nem lehet elválasztani: a költői helyzet mindig a körülményekből emelkedik művészi „stílussá” s az alkotások — és ez egyik legnagyobb érdeme — sohasem lesznek önmagukért valók, elszigetelték.

Találó jellemképeket rajzol egy-egy kisebb íróról, akik tárgyalása folyamán Arannyal valamilyen személyes kapcsolatba kerültek: többek között ilyenek Vahot, Vas Gereben, Nagy Ignác portréi. Ezeket csak a kevésbé jelentős írókról tartja fontosnak megrajzolni, kiknek alakja a köztudatban már feledésbe merülhetett. Külön kell megemlékezni stílusának kép- és hasonlat gazdagságáról, kifejezéseinek hajlékonyságáról és olykor Gyulaiéra emlékeztető tömör színességéről. Nem olyan törőlmetszetten zamatos, mint a Horváth Jánosé, de könnyedebb, költői kifejezésre alkalmasabb. Stílusa a legművészibb értekező prózák egyike. Sokszor a költői nyelv határait súrolja, numeroztatásban nem egyszer ritmikusan csendül ki; példa ütemes 12-esre: „keze elhidegül a király kezében” (I. 201.). A hangulatkeltés művészetét az őszi hervadás színgazdagságával egy költőnk sem tudta olyan változatossággal felidézni, mint Arany. Ezt a hangulatkeltő stílusélményt Voinovich is gyakran alkalmazza elemzése során. Milyen szemléletesen állítja elénk *Toldi estéjének* borongó hangulatosságát már csak a tartalom fölvezetésével is (I. 201.). Ilyen, saját művészetére valló műhelytitkot eláruló sorok azok is, amikor Arany torzóinak pszichológiáját világítja meg: „nem ritka eset, hogy a hosszasan tengődő terv kihül, a kohó tüze kialszik a késlekedésben, mielőtt az érc formába ömlenék: túlságosan lassú érlelés alatt elsorvad a kidolgozás ingere, ha munka közben is nem kecsegtet a lehetőségek közt való szabad válogatásnak meglepetése, a képzelet játékának gyönyörűsége, mikor a szellem kidolgozás közben is alkot, s nem a gondolatban már kitaposott gyalogúton mendégél” (II. 95.). Mennyi leleménnyel kapcsolja össze a külső eseményeket, milyen találó amikor a karlsbadi éveket leírja, az ugyancsak Karlsbadot járt Goethere emlékezni. Ez a gondolatátársítás költői és találó hasonlatot von maga után: „Goethe is járt ide fürdőzni, dicsősége fényében; korosan is ép erőben járta a hegyeket kőfejtő kalapácsával, szívében késői szenvedély lángolt. Most egy megtört, koravén férfi jár itt, zöld felöltőben, magányos sétatón, egy-egy szál virágot tépve unokájának, búva az emberek elől, takarékosan élve, szerényen; — az idegenek ügyet sem vetettek rá, honfitársai közül is kevesen értették, hogy ő a magyarok Goetheje”. (III. 228.) Ilyen írásművészettel készült a munka végefelé az a pár sor is, melyben a három *Toldinak* az emberi kor minden állomásán lélek-mozgató jelentőségéhez visz közelebb (III. 314.)

Finom tapintat érzik meg azon is, hogy hibáztató kritikával alig él Arany műveivel kapcsolatban, vagy ahol teszi, ott is igyekszik a más kifogásait alkalmazni, pl. *A nagyidai cigányok* szerkezeti fogyatékosságáról (II. 134.). vagy amikor a *Toldi szerelmének* két „fiúsítására” megjegyzi, hogy „bizony ismétlés”. (II. 298.) *A rab gólyá*val kapcsolatban a földhőzkötött madár költői képként való felhasználásánál meg lehetett volna még említeni Baudelaire *Albatroszát* (először ford Endrédi Sándor, 1887., újabban Tóth Árpád, 1918.).

Teljesen igaza van abban, hogy Aranynál is „találhat újat minden kor, egyik epikai művészetét, másik balladait vagy líráját tarthatja magasabbra, a haladó évek szerint ugyanaz az olvasója más és más érzésben ismerhet

magára, más és más költeménynél nyugszik meg“ (III. 352.); valóban „alkotásai, mint a templomok, nyitva állanak mindenki előtt“ (III. 351.). Az új és végleges Arany-életrajz tökéletes és hű ábrázolása a legnagyobb magyar költőnek s egyúttal kitűnő bevezető tanulmány ahhoz az óhajtvá várt kritikai kiadáshoz, melynek keresztülviteléhez az erre a nagy célra egyedül hivatott szerzőnek még sok nyugodt alkotóévet kívánunk. *Kozocsa Sándor.*

Merényi Oszkár: Berzsenyi Dániel. (Somogy-Csurgói Könyvtár. 7.) Kaposvár, 1938. 240 l.

A Berzsenyi-kiadások után próbát tesz Merényi Oszkár Berzsenyi életrajzának új megírására is. Váczy János műve óta összefoglaló munka nem jelent meg költőnkéről, újabban — éppen Merényi fáradozása révén — előkerült új kéziratok, a kor ízlésére vonatkozó kutatások új eredményei, az életrajzi adatok gazdagodása, Berzsenyi költészetének újszerű megvilágításai szinte szükségessé tették az új életrajz megírását. Merényi a kiadványaiból ismert szeretettel és ambícióval merült el feladatában, stílusa a kritikai kiadás óta sokban megfigyelt, kutató lelkesedése viszont még lángolóbb: könyve tehát értékes gyarapodása a magyar irodalomtörténetnek.

Nagyon érdekes Berzsenyi magányszeretetének megvilágítása és annak kapcsolata poézisével. Tanulságos a németmintájú szerelmes verseknek és a klasszikus poézisnek a költő kettős lelkiségével való magyarázata. Úgyesen jelöli meg Berzsenyi klasszicitásának sajátos alapját is. Már itt a kóruszerűség hangsúlyozása kissé erőszakolt. Annál szerencsésebb Berzsenyi búcsúzásainak elemzése. A verselemzés azonban kényes feladat; nagyon könnyen túlzásba ragadja itt a minden szépséget megérteni akaró hév a magyarázót. Amikor szerzőnk pl. az „Isteni mived“ helyett a „Chironi lelked“ választását magyarázza, túlzásnak érezzük ezt az érvelést: „A mitológiai utalás mily más távlatba helyezi a kifejezést, s a mű helyett a ható erő, a lélek kiemelése mennyivel életteljesebbé formálja a költő mondanivalóját!“ A mindent megvilágítani törekvés nem egy felesleges hipotézist ihlet; így annak az elképzelését, hogy mit is gyűjthetett Berzsenyi a könyvtárába. Túlzottnak érzem az adatok vallomásával szemben azt is, amit szerzőnk Berzsenyiről, mint vezetőről mond. Berzsenyi elnémulását Németh László — szerintem — valószínűbben magyarázza; pedig az elkedvetlenedés megismétlődését Merényi is látja.

A versek keletkezésének időrendjére vonatkozó megállapításait itt revidálja a szerző; legfontosabb annak az elismerése, hogy ennek az egymásutának elképzelésében semmi pontos adatunk sincs. A bevallottan csak elképzelt sorrend azért sok érdekesen finom megfigyelést vet fel Berzsenyi költői műhelymunkájáról. Sajnos, kissé bőbeszédű Berzsenyi költészete általános alakító tényezőinek megállapításában. A legsikerültebb itt a költő líraiságának elemzése. Igaz, hogy a „rejtőzés és a megnyilatkozás“ finom mértékben való váltakozásáról meggyőzni nem tud. De a magasítás eszközeinek összeállításában sok finom megfigyelt találunk. Halványabb Berzsenyi képzeteinek jellemzése. Annál érdekesebb a költő műhelyének bemutatása.

Az elemző művészet fejtegetései a legbővebben Berzsenyi költészetének tárgya körül sarjadnak. Néha itt is messzebb nyúl, mint szükséges; így amikor Berzsenyi világfelfogását a Wolff-féle bölcsellettal kapcsolja egybe, nem vetvén

számot azzal, ami Baumeister könyvében a skolasztikával egyezik. De az emberfelfogás romantikus elemei sok, valóban megfontolandó megjegyzést vetnek fel. Berzsenyi nyelvéről is bőven van finom megfigyelése a szerzőnek, de a legtanulságosabb a belső formákról írt fejezete. Nem a jelzőkre és hasonlatokra gondolok, amelyeket talán túlságosan is Berzsenyi stíljében csillogtat szerzőnk prózája, hanem a versek belső hullámlásának megéreztetésére. Ez a fejezet a könyvnek legértékesebb része.

Szorgalmas elmélyedés jellemzi Berzsenyi prózai műveinek elemzését is, különösen a Poétai Harmonisztikáét. Nagyon ügyesen olvasztja itt az elmélet tanításai közé a költői gyakorlat példáit. A nemzetgazdasági prózának Balás-házy dolgozatával való egybekapcsolása is újszerű megvilágításnak válik forrásává.

Függelékül néhány ismeretlen Berzsenyi-töredék közöl. A legérdekesebb ezek között az Antirecensio ismeretlen formája.

Nagy szorgalomnak és gondos elmélyedésnek eredménye ez a szép életrajz. Ha van is benne valami kiforratlanság, ami miatt nem mondhatjuk mindent lezáró Berzsenyi-életrajznak, finomságai, új adatai életrajzirodalmunk becses gyarapodásává teszik.

Karsó Géza.

Varju János: A szombatosok költészete. Budapest, 1937. 80 l.

Nagy érdeklődéssel vettem kezembe az értekezést, annál is inkább, mivel egyik szakfolyóiratunk nagy elismeréssel hangoztatta róla, hogy „a függelékben igen nagy felkészültséggel és mintaszerűen lajstromba szedi a kezdősorok betűrendjében az eddig ismert 61 szombatos énekeskönyvben, imakönyvben, fordításgyűjteményben, szertartáskönyvben található 197 szombatos verset, megjelölve az egyes darabok nótáját, változatát, előfordulási helyét, szerzőjére vonatkozó esetleges adatokat”. Szomorú meglepődéssel láttam azonban, hogy ez a sok elismerés olyantól ercd, aki maga sem ismeri a kérdést és így Varju János érdeméül emleget olyant, amit ő — ide vonatkozó forrásának nem egészen tiszteltetreméltó elhallgatásával új csoportosítás rendjében, de teljesen híven csak átvész. Hiszen, ha valaki ismeri Varju Jánosnak ezt a főforrását, Thury Zsigmondnak A Szombatos-Kódexek Bibliográfiája c., 1912-ben megjelent művét, és tudja, hogy a szombatos kódexek egy része ma, az országconkitás miatt, hozzáférhetetlen, elképzelhetetlennek kell tartania az összes kéziratok új átvizsgálását. Csakugyan, a kis dolgozat lapozgatása közben a figyelmes olvasó egyszeriben rájut arra, hogy értekezőnk *legfeljebb* a budapesti nyilvános könyvtárak kéziratanyagát nézte át, egyebekben híven követi Thury becses összeállítását. És ez ellen nem is emelhetnénk szót, ha a dolgozat őszintén bevallaná, hogy legnagyobb értéke, a versjegyzék nem is más, csak Thury összeállításának átcsoportosítása. Sehol egy szóval sem találunk többet, mint amit Thury közölt. Az egyes versekre tett megjegyzések is idézőjel nélkül való leközlései Thury megállapításainak. Még annyi fáradságot sem vett, hogy átszövegezze őket. Még nagyobb baj, hogy Harsányi Imre szerzősége véletlenül a „Gyarló embernek földön élete” kezdetű ének fölébe jutott az utána következő helyett; hogy az „Isten törvénye szerint mai napunk” kezdetű ének jegyzetében belekeverte egy másik éneknek Thurnál található meghatározását (Istent lenni valaki tagadja); hogy a „Kegyes teremtőnek az mikor könyörgök” kezdetű ének versfőlül is a Thurnál ezután következő ének versfőszövegét közli a „Ket fele

tokinch bús n" sor helyett. Egyébként annak, hogy mennyire Thuryt másolja, legszembetűnőbb bizonyossága a „Nagy hálát adjunk az Atya Istennek“ kezdetű ének nyomtatott szövegére való hivatkozás, ahol a „ref. énekeskönyvek“ mögé helyezett 137. l. persze nem az 1592–1808. között megjelent énekeskönyvek lapszáma, hanem Thury könyvének, amelyet értekezőnk itt nem említ, a lapszáma!

Az értekezés értéke tehát Thury dolgozatának érdeme! Varju nem is viszi semmivel sem tovább a kutatást. Még annyi fáradságot sem vett magának, hogy pl. a Balassi–Rimai énekeskönyv Dézsi-féle kiadásának lapszámát idézné, azaz tudomásul venné, ahol a Thury-jelzete szövegkiadások óta újabbról is tudunk. Így aztán nem csodálkozhatunk azon sem, hogy nincs tudomása egyes énekeknek a Thurnál jelzettekén kívül megállapítható előfordulásáról. Nem veszi észre a rokonságát az „Adjunk hálát mindnyájan“ kezdetű éneknek Dávid Ferenc énekével (Thoroczkay ÉK. 428., Heltai-kiad. 228.); nem tud az „Adj békességet“ kezd. éneknek a Heltai-kiadásban való előfordulásáról; nem jelzi, hogy a „Csak hiúság“ töredék; nem említi a „Háborúsága“ kezdetű éneknek a Heltai-kiadású unit. ÉK-ben való előkerületét; a „Hálát adunk neked, mindenható“ szereplését Thoroczkaynál; nem szól a „Jóllehet nagy sokat szólunk“ rokonságáról a 42. psalmus fordításával; nem említi a „Magasztallak én Istenem“ Kuun- és Lipcsei-kódexben megőrzött szövegét; a „Bánatos szívem tekint az égbe“ Kuun-kódexben lévő szövegét; a „Mint kívánczik a szarvas“ kezdetű előfordulását az unit. énekeskönyvekben hibásan jelzi; szóval magának, az értekező Varju Jánosnak a tudományos munkája semmi. Erthető, hogy nincs is dolgozatában semmi új forrásmegállapítás, semmi új szövegösszevetés.

Talán túlságosan szigorúnak tűnik fel ítéletünk, ha meggondoljuk, hogy doktori értekezésről van szó. De szükségesnek éreztük, hogy keményebb hangon szóljunk róla, egyrészt, mert elítélendőnek tartjuk a forrásával szemben elkövetett eljárását, másrészt elejét szeretnők venni annak, hogy az ilyesmi még doktori értekezésekben is megismétlődjék. Hiszen kénytelenek voltunk már egyszer rámutatni egy dissertációra, amely latin drámákról szólt, de a dolgozat szerzője még a XVIII. század nyomtatott latin szövegét sem tudta elolvasni. Egy másik pedig kéziratoss forrásra hivatkozott összeállításában, de csak meg-lévő nyomtatott összeállítást szedett új rendbe.

Az előttem lévő értekezés fejtegető szövegrésze egyébként elég értelmes összefoglalás; ezt el kell ismernem róla. *Alszeghy Zsolt.*

Magyar írók levelei. Összeállította: Fábíán István. Budapest, 1938. A Tanítás problémái 21. sz. — 410. l. 8°.

A gyűjtemény szerkesztője két célt tűzött maga elé: ismertetni a magyar levélírás történeti fejlődését a legelső magyar levéltől napjainkig. A kiválasztott szemelvények kapcsán a másik célt, az íróink magánéletébe való bepillantást óhajtotta elérni. A két szempont érvényesítése, anélkül, hogy egyik a másikat zavarja, nem volt könnyű. Fábíán gondos tájékozódással és biztos ízléssel tette túl magát e nehézségeken. De vajjon, minden olvasója így lesz-e ezzel a hatalmas anyaggal? A magyar levélírás stílustörténeti vizsgálatával irodalom-történetünk még adós! Fábíán gyűjteménye nem nélkülozi az elvi alapokat, de ezek kifejtésére is szükség van. S hogy a probléma fölmerül, ez Fábíán egyik érdeme.

Másik érdeme gyakorlati vonatkozású, amennyiben az iskola és a nagyközönség előtt ismertté tette ezt a sokszor csak nagy fáradsággal hozzáférhető anyagot. Az iskolában hasznos segédkönyv, a közönségnek pedig élvezetes olvasmány ez a gyűjtemény.

— *ry.*

A. Fr. Gombos: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum.* Tomus III. (O—Z). Budapestini, 1938. 1716—2671. l.

Gombos Albin forráskiadványának utolsó, harmadik kötete is megjelent. Ebben irodalomtörténeti érdekességű szövegek: a három Szt. István-legendá (5092, 94, 95), Szt. Imre (4972), Szt. László (5028) Szt. Gellért (4985), Szt. Erzsébet (4970, 4972) és B. Margit legendái (4322, 5042, 5043, 5044, 5045); Kézai krónikája, Szt. István intelmei, Zoerard és Kinga legendái, a tatárjárásról szóló Planctus és Versus. A közlésre való kiszemelésben és a közlés módjában ez a kötet is hű marad az előzőkhöz. A II. kötet ismertetése kapcsán említett sajátosságokhoz innen is kapcsolhatnánk néhányat, pl. a 4289—92. számok alatt csak felsorolja a magyar kódexek legendáit, minden forrásra való utalás nélkül; viszont az 5095. sz. alatt az Érdy-kódexnek ezt a Szt. István-legendáját, 5028. sz. alatt az itt említett Szt. László-legendát egyszerűen a közölt latin szöveg fordításai közt említi. Nem világos, hogy miért maradt el a 4968, 4969. és 4974. sz. alatt említett Erzsébet legendák közlése. Nehéz megérteni, hogy miért nem kapott helyet a Várad-i regestrom. De a nagy szolgálat mellett, amit Gombos e három kötet összeállításával a magyar történettudománynak tett, ezek az apróságok számba sem jöhetnek. Az kétségtelen, hogy az Árpád-kor történelmének forrásai nem is sejtett bőségben kerültek a magyar tudományosság elé; fontos az is, hogy végre egy mű hozza egységyűjtve mindezt. A hatalmas kötetek hálára kell, hogy készítsenek mindenkit, aki a magyarság első félezer esztendejével foglalkozik. Egy emberélet szorgalma, kutató és értelmező munkája van e forráskiadványban; és azt sem szabad elfeledni, hogy e félezer év történetéhez senki sem nyúlhat e forráskiadvány megtekintése és meghallgatása nélkül. Illendő lenne, ha nemcsak nyilvános könyvtáraink, ahol e köteteket a szakemberen kívül sok érdeklődő is fellapozza, hanem középiskoláink tanári könyvtárai is megszereznék, hiszen nem nélkülözheti sem a történelem, sem a magyar irodalom tanára.

A. Zs.

Kölcey Antónia naplója. Bevezetéssel kiadta Kozoesa Sándor. Budapest, 1938. Rózsavölgyi és Társa kiadása. 143 l.

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának a Kölcey-család oklevéltárával való gyarapodása a XIX. századnak eddig ismeretlen írónőjét hozta a nyilvánosság elé: Kölcey Antóniát. Tagadhatatlan, ma elsősorban azért érdekes, mert a nagy Kölceynek volt unokahúga; benne Kölcey életfelfogásának egy ragaszkodó női lélekben való tükröződését keresi az olvasó. De az irodalomtörténet a magyar biedermeiernek nagyon érdekes íróját köszönti benne. Egész lelke, finom érzései, családhoz ragaszkodása, eszménytisztelte, gyengéd érzelmessége, a természet szépségében való elmélkedő elmerülése, olvasmány-ihlete, hivatásfelfogása, de még stílusa is utolérhetetlen példaképe a múlt század harmincas éveiben élő „művelt leányzónak“. Nyelvének régies színe a mai olvasót észrevétlenül ragadja annak az életnek a világába, amelyben maga az egyszerű élet lefolyt; stílusának finomságkeresése hív tükre a finomkodó léleknek, axioma-

kultusza annak a szívnek, amely az életben az eligazodást olyan könnyű dolognak veszi. Maga a napló hivatásának felfogása is a kor szellemében leli magyarázatát. Annyira varázsa alá kényszeríti az embert, hogy alig is veszi észre az adatokat, amelyekkel Kölcsy Ferenc vagy Wesselényi Miklós ismeretét egészíti ki: száz esztendő mélyéből a magyar életnek megkapóan friss levendulás illata árad a kis kötetből.

K. L.

P. Abrahám Ernő: Bárd Miklós. Az Orsz. Bethlen Gábor Szövetség kiadása. 1938. 77 l.

Abrahám Ernő, a poéta ad számot ebben a kis kötetben arról, hogy mit szeret Bárd Miklós költészetében. Nem elemző tanulmányt ír, csak önvallomásokot; ezért is tüzdeli tele a Bárd verseiből vett idézetekkel. A közelmúlt magyar költői között őt tartja a legmagyarabbnak és legférfiasabbnak, és azt szeretné, ha meg tudná nyitni szépségeinek élvezésére azoknak szeméit, akik még nem ismerik. Lelkes bemutatása bizonyára sok hívet fog szerezni Bárd költészetének.

H. M.

Angyal Dávid: Történeti Tanulmányok. Budapest, M. Tud. Akadémia. 1937. 555. l.

A legszebben író magyar történettudósnak néhány tanulmányát gyűjtötte kötetbe a M. Tud. Akadémia. Négy Széchenyiről szól, nyolc egy-egy történeti problémát, illetve történeti nagyságot boncol, a sort három nekrológ zárja.

Angyal Dávid tanulmányainak egyik értéke az a teljesség, amivel a kérdés adatanyagát egybegyűjti. A gondos és tájékozott kutatónak eredményes munkája ez; de a teljességen uralkodik a történeti kritika finomra edzett igazságérzéke, az a sajátos adottság, amely szinte intuitionak mondható. Ennek a történetírói lelkiességnek irodalmunkban talán a legjellemzőbb példája Angyal Dávidnak az az itt is közzétett fejtetése, amelyet a szegedi békéről írt. Másik értéke az a tulajdonság, hogy minden egyes problémát mindig valami egésznek teljességébe illesztve lát. Egy-egy történeti alak egyes életrajzi részlete Angyal Dávid szemében egyszerűen az egész élet folyamatának hullámfodraként jelentkeznek: látja gyökereit és látja továbbélését. Mai megnevezéssel szintetikus látásnak neveznők, de több, mint az, amit e szón érteni szoktak. Bethlen alakja pl. az egész magyar élet forgatagában jelenik meg előtte, de érezzük kora Európájának forrongását is mögötte. És a portré mégis Bethlen képmása, nem találunk egyetlen felesleges vonást vagy színfoltot sem, ami figyelmünket éppen az egyéniségről elvonná. Ez a sajátos szemlélet adja meg írásainak igazságát, ma így mondanók: elfogulatlanságát. Minden szava adatforrásból nő ki.

Harmadik értéke tudatosan egyszerűvé épített szerkezete. Világos gondolatmenetet követ az olvasó; szinte azt gondolja, maga az író is csak ezen juthatott el feladata megoldásához. Pedig ez a szerkezet már a gyűjtő és latolgató történetíró belső megvilágító munkája után, a megírás művészi munkájának eredményeként jött létre.

Végül értéke a stílus művészete. A Gyulai-tanítvány gondossága jelentkezik itt, azé a tanítványé, aki magát az irodalom művészein nevelte tudatosan szépíróvá. Szeretik, ma azt hangsúlyozni, hogy az irodalomtörténetírás véglegesen elkülönült a történetírástól. Angyal Dávid tanulmányai nemcsak azt igazolják, hogy az igazi történetíró a nemzet lelkének irodalmi megnyilatkozá-

sát nem veheti félre, hanem azt is, hogy meg kell benne lennie a művészi ízlés megértő és kifejező erejének is. Az olvasó különösen ezt az utóbbit élvezi Angyal írásaiban: a hajszálfinom megjegyzésekben, gazdag világirodalmi vonatkozásokban, világos és mégis mindig nemes fejtegetésekben. De a másik ízlés is lenyűgözi azt, aki kissé elmélyedve forgatja e tanulmányok lapjait. Csak arra a rövid nekrológra utalok, amelyben a baráti melegség Riedl alakját eleveníti fel.

És éppen e nekrológok figyelmeztetnek Angyal Dávidnak még egy vonására: arra a nemes lélekre, aki mindig szeretetet tárt azok elé, akiket emberi értékeknek érzett, aki mindig szívét adott annak, akinek szívét megbecsülendőnek ítélte. A tudós nagysága mellett így emelkedik e tanulmányokból eléink az emberi nagyság értéke is.

H. M.

Janus Pannonius költeményei Hegedüs István fordításában. Budapest, M. Tud. Akadémia kiadása. 1938. XVIII. és 238 lap.

Hegedüs István műfordító munkájának legbecsesebb termékei ezek a verses fordítások. Talán valami lelki rokonságot érzett a fordításra kiszemelt humanistában, talán a nyelvi virtuozitás varázsa vonzotta: szívesen merült el Janus Pannonius tolmácsolásában. A kegyelet most egybegyűjtötte a szétszórta tan megjelent fordításokat; Huszti József tanulmánya Janus Pannoniusról viszont nagyon alkalmas arra, hogy a közönség figyelmét felhívja a magyar földnek leghíresebb latin poétájára.

Hegedüs István fordítását méltatni ennek az ismertetésnek keretében nehéz feladat lenne. Megelégszem tehát azzal, hogy egy-két kisebb darabját Berczeli A. Károly és Pálffy Márton újabban készült fordításával állítom párhuzamba.

Valla Lőrinc halálára.

Hegedüs fordítása:

Oly sok századot élhet a szarvas s annyit a holló;
Valla korán húnyt el: hol van az isten, ó mondd!

Berczelli fordítása:

Pár száz évig élének a szarvasok is, meg a hollók,
s Valla korán húnyt el; hol van az Isten, a bölcs!

Pálffy Márton fordítása:

Szarvas élél száz évig, a holló tán sose hal meg,
S Valla lehúnyta szemét. Hát van-e Gondviselés!

Galeottohoz.

Hegedüs fordítása:

Gyermekeket ki tanítsz a betűkre ma, jó Galeotto,
Több nyereséggel jár, festni haját ha tanítsz.

Berczelli fordítása:

Írni tanítod a gyermekeket, te derék Galeotto,
több aranyat kap, aki kozmetikára tanít.

Édesanyja halálára, a kezdő sorok.

Hegedüs fordítása:

Mit panaszoznak? ó hol lelek irt sajtó sebeimre?
 Könnyáztatta az ágy, hol kiterítve anyám.
 Gyászos e nap bár s az lesz, amíg csak élek, örökké,
 Amde az emlékéit védje a szent kegyelet,
 Bárha a nap heve is tikasztana Libya sikkján,
 Vagy dermesztő fagy nyomna a Göncöl alatt...

Pálffi fordítása:

Sírnak-e? Hát van-e fájdalomra, lehetne-e gyógyír?
 Hulljatok, oh könnyek, gyászolom édesanyám.
 Oh ez a nap, míg életemet tengetve lelélem,
 Mily szomorú ünnep lesz, de milyen keserű!
 Vessen a végzet bár Lybiának lángfövenyére,
 Éljek a Lycaon csillag alatt nyomorún...

Néhol talán valami feszességet érez az olvasó Hegedüs fordításában, de a hűség és a teljesség tagadhatatlan érdeme.

K. L.

Károly Pál: A kerepesiúti temető nagy halottai. Pintér Jenő előszavával. Budapest, 1938. 208 l. A szerző kiadása.

A budapesti kerepesiúti temető 1849 tavaszán nyílt meg, azóta itt temetők el a legtöbb nagy magyar halottat. Nevüket és sírjukat nemes kegyelettel, példás pontossággal, igen áttekinthetően veszi számba a szerző. Munkája derék irodalomtörténeti segédkönyv, méltó arra, hogy ne csak az ifjúság és a tanárok forgassák, hanem a nagyközönség műveltebb tagjai is. A magyar szellemi élet vezéregyéniségeinek emléke eleven erővel újul meg lapjain, sok meglepetéssel szolgál minden fejezete, elgondolkodhatunk a hír és dicsőség múlandóságán. Az élet dala mellett a halál elégiája.

B. L.

Magyar irodalomtörténeti tárgyú értekezések a lírá- és leánygimnáziumok 1937—38. évi értesítőiben.

A lefolyt tanévben a magyar közéletet az eucharisztikus kongresszus és Szent István halálának kilencszázéves fordulója foglalkoztatta; az évvégi értesítőkben a pedagógia mellett a legtöbb értekezés az eucharistia eszméjéről és Szent István királyról szól a legkülönbözőbb szempontokból. Elenyésző csekély számú a más tárgyú értekezés, így a magyar irodalomtörténeti is. Ez utóbbiak jórészt rövid megemlékezések nevezetesebb irodalmi évfordulókról.

Kölcsy Ferencről emlékezik — halála százéves fordulóján — *Balda Béla A százéves Kölcsy* címmel a budapesti VI. ker. áll. Kölcsy Ferenc-gimnázium értesítőjében. Másfél lapon, szorosabb forma nélkül jellemzi Kölcsy mint embert, költőt, kritikust és szónokot. Újat nem mond; bevezető mondata („Egy felszemű költő portréja jelenik meg előttünk száz esztendő távlatából”) nem igen alkalmas a célzott ünnepi hangulat felkeltésére. — Ugyancsak Kölcsy halálának száz- és Kisfaludy Károly születésének százötvenéves fordulójára adott alkalmat *Czakó János: Kisfaludy Károly és Kölcsy Ferenc* című megemlékezésének megírására. (A csongrádi áll. Szent Imre-gimn. értesítője.) A rövid, háromlapos cikkben inkább egymás mellett jellemzi a szerző a két író, anélkül, hogy összehasonlítaná őket. Kisfaludy Károlyban kiemeli az író irodalomszervező törekvését, a nemzeti közvéleménynek irányítására, az egységes magyar társadalom megteremtésére célzó igyekezetét. Kölcsyben inkább a kritikust hangsúlyozza, ki szigorúságával — hogy divatos kifejezést használjunk — „embe-

rebb embert és magyarabb magyart“ akart e azért szállt szembe a tömeg ízlésével.

Tudományos szempontból szinte teljesen kimerítő kis monografia *Diósi Géza* irodalomtörténeti tanulmánya: *A százéves Etelka*. (A szegedi kegyesrendi Dugonics András-gimn. értesítőjében.) Részletesen szól Dugonics híres regényének keletkezéséről, kinyomatásának körülményeiről, fogadtatásáról. Úgy tartalmában, mint stílusában kiemeli a szegedi elemeket. Forrásaiban kimerítően foglalkozik Barclay Argenisének s Sajnovics Demonstrációjának hatásával. Az *Etelka* eredetiségét szerinte a magyar nép életerejének kidomborítása, az egykorú rendi nacionalizmus gondolatvilágának kifejezése, a magyar történeti és néphagyomány felhasználása, legfőképpen pedig kemény, eredeti nyelve adja. Böven jellemzi az *Etelkát* még mint a „rendi barokkot kifejező magyar államregényt“. Részletesen szól korrajzáról, jellemzéséről, lélekábrázolásáról, stílusáról e még külsőségeiről is (címlap, mottó, képek). Fehasználja a teljes idevonatkozó irodalmat; a regénnyel kapcsolatos problémáknál ismerteti a felmerült véleményeket. Irodalomtörténeti érdekességül említi (jegyzetben) Dugonics eddig nem ismert háromnyelvű (magyar, latin, német) iskoladramáját, melyet az író 1762-ben adatott elő a szegedi piarista iskolában. — A *Szózat* megírásának százéves fordulója alkalmából írta *Vajtai István Vörösmarty tanítása* című értékezését. (Megjelent a szegedi áll. Baros Gábor-gimnázium értesítőjében.) Vörösmarty a *Szózatot* 1836-ban írta, tehát a százéves forduló két évvel ezelőtt volt, de a cikk tulajdonképpen Vörösmartyval mint hazafias költővel és mint az emberiség költőjével foglalkozik. A mélyenjáró gondolatokban gazdag tanulmány rövid foglalata: Vörösmarty vetette fel a nagy művész döbbenetes erejével a legmélyebb emberi kérdéseket, melyekre hazafiúi töprengésein keresztül jutott el. Vörösmarty romantikája érzelemből és akaratból született s a múltba a szebb jövőt álmodta bele. Hazafias lírájából a teremtő munka eszméje bontakozik ki. Túlnőtt minden pillanatnyi nemzeti szükségleten, jelszóhazafiságon. A *Gondolatok a könyvtárban* című költeményében eljut az örök emberi hivatás végső kérdéseihez. Vörösmartynál az emberiség igazi tragédiája a testvérgyűlölet. A *Vén cigány* nem érthetetlen rapszódia, hanem a magyar lírai költészetnek talán a leglogikusabb, legzártabb költői próféciaja. Az igaz hazafiság igaz emberszeretetre is nevel; a haza a legtermészetesebb kirepítő fészke az általános emberi értékeknek is.

Száz éve hangzott el Petőfi Sándor búcsúbeszéde az aszódi iskolától. Ez alkalommal emlékezik meg *Nagy Imre* igazgató Petőfiről a „*Búcsúbeszéd*“ *századik évfordulóján* címmel az aszódi Petőfi-gimnázium értesítőjében. Száz évvel ezelőtt az aszódi ev. gimnázium régi kis földszintes, nádfőledecs épület volt, három osztállyal; egyetlen tanárral, a 28 éves Koren Istvánnal s 59 tanulóval. Rendesen Koren tanár írta a tanévvégi búcsúbeszédet (valedictio), 1838-ban kivételesen Petrovics Sándorra bízta, ki versben készítette el. Ugyanezen értesítő szerint az aszódi Petőfi-gimnázium vezetősége Petőfinek Aszódraól száz évvel ezelőtt történt távozásának emlékére az új gimnáziumi épület előtt szobrot állít. Erre a költség már jórésztben össze is gyűlt. — *Agárdy László: Bartóky József, a mesetérő*. (A budapesti kegyesrendi gimn. értesítője, 19—28. l.) A szerző eredetileg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság egy ülésén olvasta fel. Az irodalomtörténeti adatokat teljesen mellőzve, tisztán széptani szempontból foglalkozik Bartóky meseköltészetével. A magyar fabulákról azt mondja,

hogy „a széles látókörnek, nagy emberismeretnek, művészi lélekábrázolásnak remek és tökéletes példája csaknem valamennyi“. Bartóky ismeri a világirodalom összes tanítómeséit s ezek után is tud újat, eredetit adni. Írásra indító oka a segíteni, javítani akarás. Állatokat azért szerepeltet, hogy ne sértsen. Fellépteti az állatok kevésbé szokott fajait is. Bátor, szokimondó s fennkölt erkölcsi fel fogás vezeti. Oly emberekhez hasonló, ki bort önt a pohárba s nem dicséri a maga termését. Ismeri annak értékét és biztosra veszi, hogy az ízlelők, az olvasók csakhamar rájönnek, hogy tartalma is, zamata is, ereje is van termésének, alkotásának. Főképp előadásával fiatalította meg a tanítómese öreg műfaját. Tárgyai változatosak. Anyaguk hosszabb időn át gyülemlett fel lelkében. Van élményszerű jellegük is. Látszik, hogy saját korának gyermeke, de irányt nem akar szolgálni az általános erkölcsön kívül. Bár meséi túlnyomóan általános emberi jellegűek, az író első sorban mégis a magyar élet adottságait figyelte meg s magyar felelt akarja figyelmeztetni. Valamennyi meséjét áthatja az ember jobbulásába, haladásába vetett hite. A magyar fabulák csak a nyitányt alkotják Bartóky műveinek sorában. De bennök van későbbi alkotásainak a csírája. Mindig erkölcsi alapon álló mesélő, kinnek a szórakoztatás mellett csaknem öntudatlan célja a tanítás, nevelés, javítás. *Dr. Bánkúti Dezső: A kufsteini emléktábla.* (A budapesti ev. leánygimn. értesítője.) Ismerteti a kegyeletes emléktábla történetét. A budapesti ev. leánygimnázium tanári kara és ifjúsága eredetileg gr. Teleki Blankának és Leővey Klárának, a két Kufsteinben szenvedett magyar nőnek akart emléket állítani megpróbáltatásuk színhelyén. De a terv csakhamar kiszélesedett az összes, ott szenvedett magyar szabadsághősök, főleg írók, emlékének megőrkítésévé. A névsorban ott vannak Bacsányi János, Kazinczy Ferenc, Szentjóbi Szabó László, Versegly Ferenc, Czuczor Gergely, hogy csak a legkiválóbbakat említsük. Az ev. leánygimnázium tanári kara és ifjúsága a maga körében egy év alatt összegyűjtötte a szükséges pénzt, az emléktáblát Lux Elek szobrászművész tervezése szerint elkészíttette s kegyeletes ünnepély keretében leplezte le 1937. július 10-én Kufsteinben. Az emléktábla az ú. n. Császártorony falába van illesztve. Fából készített mása a budapesti ev. leánygimnázium Deák-téri iskolaépületének II. emeleti folyosóján látható. A leleplezési ünnepen a nevezett középiskola 11 tanára és 26 növendéke vett részt.

Dr. Nagy Sándor.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

A cél. — 1938. júl.—aug. Egyri István: *A reformkorszak magyarjai*. A szellemtörténeti alapon írt magyar történeti munkák felett botránkozik, majd a reformkorszak magyarább voltának bizonyosságul szembeállítja a M. Tud. Akadémia és Kisfaludy-Társaság mai névsorát a száz év előttivel, amott az I. osztályban 23 tag közül 12-nek, emitt 48 közül 18-nak a nevét találván idegen hangzásúnak vagy magyarosítottnak, míg száz évvel ezelőtt 48 akadémikus közül csak 9-nek, emitt 20 közül csak hatnak neve kifogásolható.

Budapesti Szemle. — 1938. 725. sz. Kornis Gyula: *Kölcsy Ferenc világnézete*. (I.). *Kölcsy, a filozófus*. Gondolkodásának bölcséleti száalai a francia racionalista filozófusokból indulnak ki. Tartósan nem hatnak rá, mert erős történeti érzéke természetszerűen a romantika történeti szelleméhez vonzotta. Egyébként elidegenítette őt azoktól kedélyi életének érzélgőssége is, mely megmagyarázza itt-ott felülő pesszimizmusát. Sokkal inkább lesz vonzalma állandó a német neohumanizmushoz, melyet magábavonult, félénk és finom természete, mint önkiegészítő ellentétet kívánt. Ez a neohumanizmus rajongása csak elméleti érdekű. Minél jobban belemélyed a nemzet lelkébe, annál jobban látja, hogy a klasszszicizmus mesterkélt valami, s ártalmára van a mélyebb nemzeti érzés kifejlődésének. Így kerül Kölcsy a romantika hisztorizmusának szellemi éghajlata alá, s a nemzet történeti hagyományainak megőrzését első hazafias kötelességének tartja a neohumanizmus klasszikus esztétikai és általános emberi világnézetével szemben. S mivel szemében az egyes nemzedékeket összetartó hagyományok történeti tudatán alapszik a nemzet, ezért vonzódik a történetfilozófiához. Mint történetfilozófus szembeszáll a természettudomány kategóriáinak illetéktelen alkalmazása ellen a történettudomány területén. A történettudománytól nem adathalmazást vár, hanem a múlt lelki indítékainak és szellemének rekonstrukcióját. — Radó Antal: *Vörösmarty, a Shakespeare-fordító*. A Julius Caesar s a Lear király fordításának története és méltatása. — Császár Elemér: *Az igazi irodalom*. (Elnöki megnyitó a Petőfi-Társaság nagygyűlésén.) 726. sz. Kornis Gyula: *Kölcsy Ferenc világnézete*. (II.). Történetbölcséletének jelentős része metafizikája, melyben azt kutatja, mi értelme, mi célja van az emberi történetnek. Így esik különös figyelme a vallásra, mely nélkül lelkileg csónkának tartja az emberi életet; s mely az ész ágaskodásaival szemben a megnyugvás és béke termőföldje. A vallással kapcsolatban Kölcsy védelmére kel a katolicizmus világtörténeti hivatásának s a felvilágosultsággal szemben hangsúlyozza annak történetfilozófiai igazolását. Érdeklí Kölcsy nemcsak a történet filozófiája, hanem a filozófia története is. Főleg a görög bölcsélet foglalkoztatja. De meglepő részletességgel tájékozott a filozófia történetének többi korszakában is. Világnézetének, — melynek sarkpontja: az örök értékek kultusza — összefoglalása: a Parainesis, „az eszmék és értékelések mostani anar-

chiája közepett is — legbiztosabb életkalauz“. — Gyulai Ágost: *Szent István király Intelmeinek első pedagógiai feldolgozása*. Méltató megemlékezés *Százcz Leó Igaz Magyar* c. könyvsorozatáról, melynek III. kötete — alcíme: Szent István a Magyaroknak Igaz Megvilágosítója — első ízben kíséri meg Szent István Intelmeinek pedagógiai feldolgozását és magyarázását. — 727. sz. Kornis Gyula: *Kölcsey Ferenc világnézete* (III.). *Kölcsey, a politikus*. Politikájának sarkalatos elvei: Az alkotmánytól biztosított szabadság (ennek formái: szólásszabadság, sajtószabadság és vallásszabadság), „nyugati liberalizmus és demokrácia, a nemzeti nyelvnek a közéletben és iskolákban való uralma.“. — 728. sz. Kornis Gyula: *Kölcsey Ferenc világnézete*. (IV.) *Kölcsey, a nemzetnevelő*. Kritikai — esztétikai műveivel, továbbá politikai szónoklataival a nemzeti öntudat és cselekvő hazaszeretet szítója, gyakorlati nevelője. De ugyancsak nagy, mint nevelési elmélkedő is. Művelődési eszménye először elméleti érdekű; a görögség; később már — Széchenyit is megelőzve — az ország gazdasági szükségleteiből vezeti le művelődési politikáját, melyben a gimnáziumtól közvetített általános műveltség kiegészítéseképpen a mezőgazdasági szakműveltséget sürgeti. Így lett az első falukutató, a nemzetnek „egyik legnagyobb esztétikai s politikai nevelője“. — Rezek Román: *Mikszáth világnézete*. Mikszáth-mondások összeállítása főleg vallásosságának, szeretetének és optimizmusának igazolására. — 729. sz. Östör József: *Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból*. (1822—1836.) (I.). Tartalma: Az élet Kistapolcsányban és Bécsben. Széchenyi István ebédei. Keglevich János barsi adminisztrátor lesz. — A nemzeti ellenállás Barsban. — Vajthó László: *Reviczky és Schopenhauer*. (I.). Reviczky Schopenhauer tanítványa. Teljesen szubjektív szemmel nézi, s csak azt látja meg műveiben, ami „maga természetéhez, ízléséhez, témáihoz illett“. — 730. sz. Östör József: *Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból*. (II.). Tartalma: Az 1825—27. országgyűlésen. Metternich, a mindenható Zichy Károly, felsőbüki Nagy Pál. Széchenyi István. Helyzete Crescence-szal szemben. *Reviczky és Schopenhauer* (II.). Részletes hatás-elemzés. — Özv. Leveldi Kozma Ferencné: *Bárd Miklós otthon*. Meleghangú visszaemlékezés a kiváló költő családi életére. — 731. sz. Szász Károly: *Szász Károly (püspök) önéletrajza ifjúkorából*. Önéletrajztörődék a jeles költő s műfordító ifjú éveiből. (1841—1851.). — Östör József: *Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói*. (III.) Polytatásos közlemény. — Voinovich Géza: *Kölcsey strjándl*. (Síremlék-avató beszéd.) „Léleknevesítő munkáinak bélyege, tanulsága, hogy az élethajszs s a száraz ismeretek közepett az élet sója az érzés meg az átértett gondolat.“ — 732. sz. Vajthó László: *Reviczky és Arany*. A két költő viszonyának elemzése. „Egész világ választja el Aranytól, de sok közösséget is érez vele s ez feléje vonzza.“ — Östör József: *Gróf Keglevich Jánosné, Zichy Adél grófnő naplója*. (IV.). Tartalma: Reviczky alkancellár befolyása a megyei ügyekre. Metternich második és harmadik házasságkötése. Társasági élet, lakodalmak, bálók. A sok gyermek büszkeség, ceremóniák e körül. Főurak hatalmaskodásai. Az 1830. évi pozsonyi országgyűlésen. V. Ferdinánd király megkoronázása. Az ellene megkísérelt bádeni merénylet. Széchenyi István nem tágit Crescene mellől. A kolera.

Debreceni Szemle. — 1938. ápr.—jún. Fábian István: *Mikszáth világnézete és az adomák*. Rokonság van Mikszáth előadóművészete és az adoma között.

Rámutat stílusa közvetlenségének szándékos és öntudatos voltára. Témaköre zárt, világképe mereven körülhatárolt. Nagy szerepe van nála a babonának és véletlennek. A rendezett élet alapelveiben, az elvekben nem hisz. Szkeptikus józanságának másik jellemzője: az emberek által megcsodált dolgok jelentéktelenné színezése. Ezzel rokon fatalizmusa is, a másik oldalon pedig a látszatnak, az előkelő formáknak nagyrabecsülése. Az életmegnyilvánulások közül azokat értékeli, amelyek valamelyik ösztönre vezethetők vissza. Világnézetének ezek a vonásai három forrásból erednek: egyéniségéből, a társadalmi osztályból, amelyben élt, és az adomából. Stílusa is egyéniségéhez és életnézetéhez illeszkedik: legjellemzőbb vonása a kényelmesség. — Gulyás József: *P. Szathmáry Károly ismeretlen elbeszélő költeménye Bem apóról*. Móríz Miklósné adományaként egy csomó Szathmáry-hagyatékot kapott a pataki könyvtár. Köztük népies elbeszélő költeményét Bemről. Az erdélyi hadjárat eseményeit Puchheim megühsült kísérleteire fűzi, amelyekben Bemet elfogni akarta. Költői értéke nincsen. — Molnár József: *Petőfi és Arany a nép ajkán*. Amannak *Alkuja*, emennek *Eldorádó*-ja milyen változatban él a nép ajkán.

Erdélyi Helikon. — 1938. 8. sz. Kovács László: *Kölcey*. Unnapi emlékezés. Legérdekesebb pontja annak a vizsgálata, miért nem értette meg Kölcey Berzsenyit.

Erdélyi Múzeum. — 1938. 8. sz. Kántor Lajos: *Wass Ottilia*. Adatok élete történetéhez. Érdekes a Kemény Zsigmonddal való kapcsolat megvilágítása; ehhez közli Wass Ottilia naptárbejegyzését. Bemutatja költői próbálkozásait is.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1938. 3. sz. Turóczy-Trostler József: *A nyúl éneke és a farkas panasza*. Ismerteti annak tárgytörténetét, emennek figyelemztet Beniczky feldolgozására és egy 1757-ből való énekre. — Szabolcsi Bencc: *Néhány zenei adat a Balassi- és Himfy-vers történetéhez*. A francia hugenotta zsoldároskönyv dallamait hozzánk elsőnek a cseh-morva énekeskönyvek közvetítették. De a Balassi-versnek ez csak az egyik előkészítője lehetett. A Himfy-vers dallamának őseül a Bartha-kiadványban szereplő, 153. számú diákdallam vehető fel. — Elek Oszkár: *Ossian támadói*. Szamba veszi Rajnis, Arvay Gergely, Kölcey, Kisfaludy Károly és Kiss Sámuel megnyilatkozását. — Mikola Géza: *Gyóni Géza költészete*. Áttekinti ifjúkori költeményeit, vizsgálja az Ady-hatás korát. — Adattár: *Gyulai Pál levelei Imre Sándorhoz*. (III.) — *Kemény Zsigmond drámabírálati működése.* — *Kemény Zsigmond két levele* (ifj. Szász Károlyhoz). — *Ismeretlen Csokonai-mű.* (Tréfás lakodalmi vers Budai Ezsaiás úr házasságára.) — *Verseghy Ferenc zsongói.* (Folyt. közlés.) — *Jókai forrásaihoz.* (Fránya hadnagy és az Életképek kis közleménye 1848-ban.) — *Mikor és hol találkozunk először a magyar irodalomban Tóth Kálmán nevével?* (Életképek, 1848. okt. 29.) — *Balogh Zoltán kiadatlan költeménye.* (Méltóságos gróf Batthyány Lajosné öngyáságának.)

Kalangya. — 1938. 7—10. sz. Németh László regényes önéletrajzának folytatása *Tanú évek* c. alatt.

Katolikus Szemle. — 1938. szept. Pintér Jenő: *Kölcey Ferenc*. Célul tüzi ki: Feleljünk a kérdésre, hogyan élt a Himnusz költője, hogyan gondolkodott a vallásról és a hazáról. — Kozocsa Sándor: *Isten szemlélete a mai magyar lírában*. A kérdés szempontjából vizsgálja Mécs László, Erdélyi József,

Fodor József, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula lírai megnyilatkozásait. — Okt. Kerékgyártó Imre: *A divat kérdése irodalmunkban*. Néhány alkalmoszerű nyilatkozat a divatról a magyar költők és írók kötetében.

Kelet Népe. — 1938. szept. Veres Péter: *Időszerű feljegyzések a mai magyar költészetéről*. „A közösség csak azokat fogadja el költőül, akiknek az alanyi érzései, mondanivalói azonosak mindnyájunkéval.” Ebből a szempontból vizsgálja, hogy mit követel a közösség a költőtől. — Nov. Földessy Gyula: *Ady értékelése az Új versek megjelenésétől máig*. Az érdekes tanulmány alapjában Kosztolányi Ady-kritikájának társadalmi és erkölcsi gneízisét adja.

Láthatár. — 1938. 9. sz. Bisztray Gyula: *Magyar irodalmi élet az utóállamokban*. Rövid szemle egy ünnepi beszéd keretében.

Literatúra. — 1938. aug. 15. Forgács Antal: *A százötven éves Etelka*. (Rövid megemlékezés.) — Szept. 1. Geréb László: *A négyszáz éves Istvánfy*. A költő bemutatása magyar szemelvények kapcsán. — Szept. 15. Somogyi Mária: *Misztikusok a magyar irodalomban*. Szól Gellért püspökről, Bornemisza Péterről, Báthori Istvánról. — Vajda János: *Ady a mérlegen*. A Toll ankétjának ismertetése. — Okt. 1. Somogyi Mária: *Komjáthy Jenő*. A miszticizmus megnyilatkozását figyeli benne. — Okt. 15. Somogyi Mária: *Ady miszticizmusa*. — Nov. 1. Somogyi Mária: *A magyar miszticizmus kiteljesedése*. Ezt a prófétás Adyban látja.

Magyarságtudomány. — 1935. I. Ortutay Gyula: *Bevetőd*. Ma a sors, a külső és belső nyomás arra kényszerít bennünket, hogy a magyarságról s a magyarságról írjunk. — Németh László: *A magyarságtudomány feladatai*. A magyarságtudomány ott kezdődik, ahol az egyes szakok szólásjoga elszigeteltségük miatt véget ér. — Honti János: *A mese világa*. A mese világában ott van a világ minden valósága teljes szabadságában, törvényektől és más relációktól nem korlátozva. — Tolnai Gábor: *Egy magyar dilettáns arcképehez*. Kis János barátjának, a Soproni Önképzőkör megteremtőjének, Németh Lászlónak emlékezete. — Baróti Dezső: *A középeurópai irodalomtörténet problémája*. Vannak-e középeurópai írók, művek, olvasók? Különösen fontos tudni, hogy irodalmunk, műveltségünk mit jelentett a körülöttünk élő népek számára. — Szerb Antal: *Iloratus Noster*. Könyvismertetés. — Keszi Imre: *Gombocz Zoltán emlékének*. Nekrológ. — II. Waldapfel Imre: *Gyöngyösi István*. Írói arckép. — Honti János: *Magyar epikus hagyomány*. Az értekezés azt a kérdést veti fel, vajjon táplálkozik-e a most élő magyar néphagyomány az ősi gyökerekből? — Varjas Béla: *Méliusz városa*. A debreceni irodalmiság hagyományainak vizsgálata. — 1936. I. Bárdos József: *Magyarország a XVIII. századi francia enciklopédia-irodalomban*. A magyarság európai történeti szerepének és értékének külföldi megítéléséből, s a kialakult vélemény hatalmas irodalmából kielemezhető az a magyar nemzetkép, amely fedi az európai nemzetek rólunk alkotott fogalmát s bizonyos mértékben a magyarság történelmi önismeretét. — Az enciklopédia-irodalomban tudományos törekvés keveredik publicisztikai célzattal. A magyar anyagra vonatkozó források közt Bonfiniától—Horányiig úgyszólván mindent felhasználnak. Felfogásuk pártállásuk szerint oszlik meg. A Habsburg-ellenesekben több rokonszenv nyilvánul meg irántunk, mint a

Habsburgpártiakban. Adataik különösen humanizmusunkra vonatkozólag gazdagok. — II. Kerecsényi Dezső: *Kolostor és humanizmus Mohács után. (1526—1550.)* Kolostori és humanista irodalom átlépte a mohácsi határvonalat. Amaz szűkebb keretek közt, de él; a magyarnyelvű anyag szétesik, a latinnyelvű a humanizmusból is táplálkozik. Ennek a keveredésnek Gregorius Coelius Pannonius pálos a legkiválóbb képviselője. A humanista irodalom a napi politikával erős kapcsolatban állva udvarok szerint csoportosítható. S udvar alatt itt nemcsak a királyi vagy fejedelmi értendő, hanem a főrangú pártfogókéi is. De voltak olyanok is, akik távol e földtől ápolták a mult-nostalgiaát (pl. Oláh), mindazt, amit Mátyás jelentett. A tanulmány egyébként részletes sereg-szemléje a humanista íróknak. — Waldapfel Imre: *Horváth János új könyvéhez. „A magyar irodalmi műveltség megoszlása“* kapcsán írt fejtegetés Küküllői Jánosról. — Varjas Béla: *Az irodalmi élet sorskérdései Mohács után.* A politikai helyzet és a reformáció lendülete meggyorsítja a humanizmus laicizálódását, s végeredményben a humanizmusból fejlődik a XVI. század irodalma. — Bárdos József: *Magyarország a XVIII. századi francia enciklopédia-irodalomban.* Folytatás. — Baróti Dezső: *Dayka Gábor. Írói arckép.* — III—IV. Bárdos József: Folytatás. — Honti János: *Epikus néphagyomány.* Folklorisztikai tanulmány. — 1937. I—IV. Halász Gábor: *Magyar középkor.* A középkori prédikátorok irodalmi tudatának és műveinek elemzése. — Varga Béla: *Középkori magyar tájszemlélet.* Bár a középkori ember röghözkötöttebben benneélt a tájban, mégis a vidék s általában a természet iránt érdeklődése szűk. — Kerecsényi Dezső: *Humanizmus és reformáció között.* Mohács utáni irodalmi műveltségünk tényezőinek beható vizsgálata. — Bárdos József: *Magyarország a XVIII. századi francia enciklopédia-irodalomban.* Befejezés.

Magyar Könyvszemle. — 1938. júl.—szept. Trócsányi Zoltán: *A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározása.* Legbősebb része a század helyesírásának vizsgálata. Gondos áttekintés után megállapítja, hogy kétféle helyesírási utasítás volt: katolikus és protestáns. Nagyon érdekes a nyomdák hangjelölésére vonatkozó gazdag gyűjtése is. — Panka Károly: *Dedk Ferenc könyvtára.* — Kozocsa Sándor: *Adalékok a Gyöngyösi-kiadások történetéhez.* Két Nottenstein-féle kiadás ismertetése.

Magyar Szemle. — 1938. június. Nánay Béla: *A magyar író hazaszeretete.* Nagy íróink hazaszeretete: a nemzet egész élettörténetének erős, feliáró, sokszor ostromozó, vádoló vagy pedig szatírával torzító bírálata. Ez egyúttal magának a hazaszeretetnek is bírálata. — Július. Bisztray Gyula: *Színház és közönség.* Beszámoló a színházak munkájáról. — Augusztus. Bisztray Gyula: *Az ismeretlen Kölcey.* Jellegetes szemelvények Kölcey műveiből. — Reményi József: *A kirándorló sors úrája.* — Sándor István: *Széchenyi, az író.* Széchenyi írásmódjára a formák különös átmeneti állapota jellemző, az ő-salaktalanság és a legmagasabb rendű művészet keveréke. — Október. Keresztury Dezső: *Az amerikai magyar író.* Reményi József amerikai magyar író munkásságának elemzése. — Semetkay József: *A szlovenszkói új magyar irodalom.* A szerző ismerteti a szlovenszkói magyar regényirodalmat.

Pannonia. — 1938. 6—7. sz. Klenner Ferenc: *Csokonai és a preromantika.* A preromantika fogalmának meghatározása után szól Csokonai és Rousseau

kapcsolatáról, vizsgálja a magyar költő kultúrpeszimizmusát, szentimentalizmusát, éj- és sírköltészetét, természetoptimizmusát, népieségét, a nyelv művelés kérdésében elfoglalt álláspontját, érzelem-szabadságát, sokoldalú érdeklődését, lelkének sajátos ellentétességét. Látja a rokokó és preromantika életszemléletének ellentétességét és megkísérli a két Csokonai egységbefoglalását.

Pásztortűz. — 1938. 6—7. sz. Gyalui Farkas: *Hegedűs Istrán*. (Meleghangú serlegbeszéd.) — 8. sz. Szabó T. Attila: *Utazás Bécsbe 1808-ban*. Gyulai Lajos egykori nevelőjének levele 1808. máj. 14-ről.

Protestáns Szemle. — 1938. 6. sz. Bikácsi László: *Műfaj és nemzedék*. Halász Gábor és Cs. Szabó László tanulmányköteteinek elvi szempontú bírálata. — S. Szabó József: *Tudományos peregrináció a reformáció korában*. A XVI. századi magyar vándordíjakok, köztük több írónk, külföldi útjának ismertetése. — 7—8. sz. Joó Tibor: *Tudomány és nemzedék*. Történettudományi elvek bírálata. — G. Vargha Zoltán: *Vargha Gyula életéhez*. Levélközlés.

Századok. — 1938. 7—8. sz. Ivánka Endre: *Két magyarországi plébániai könyvtár*. (2.) A selmeci plébánia könyvtárának jegyzéke 1501-ből. Meghatározza a könyveket, majd művelődéstörténeti következtetéseket fűz hozzá. A színvonal elég magas; a könyvanyag a város laikus köreinek művelődését is szolgálta.

Szép Szó. — 1938. júl. Füsi József: *Nagy Endre*. Megemlékezés. — Szept.—okt. Füsi József: *Karinthy Frigyes*. Megemlékezés. — Remenyik Zsigmond: *Szomorgy Dezsőről*. — Fejtő Ferenc: *Urbanizmus és parlagiság*. Jegyzetek Németh László Berzsenyi-könyvéhez. — Barrabás Tibor: *Kölcsey Pozsonyban*. A költő politikai elveinek összefoglalása.

Theológiai Szemle. — 1938. 1—2. sz. Szabó Aladár: *Sziksza György családja*.

Vasi Szemle. — 1938. 5—6. sz. Marek Antal: *Dunántúli lírikusok*. Gyurányi László ízig-vérig előkelő költő. Vathy Elek legfőbb élményei: a gyerek az iskola. Magasi Arthur vallásos lírájában is öntudatos egyéniség; életösztöne diadalmaskodik az elvonultság fájdalmas pillanatai fölött. Jankovich Ferenc költészete a csillagok és az öregkor dicsérete.

Lengyel katonaköltő a XVI. század magyar végváraiban.

A XVI—XVIII. századbeli elfelejtett lengyel költők és prózaírók könyvtárának legutóbb megjelent ötödik füzeté bizonyos tekintetben minket, magyarokat is érdekel. (Biblioteka Zapomnianych Poetów i Prozaików Polskich XVI—XVIII. wieku. Zeszyt 5. *Adam Czahrowski: Treny i rzeczy Rozmaite.*)

A kötet voltaképpen két művet tartalmaz: „*Könnyek*“ és *Különféle dolgok*“. Szerzőjük egy lengyel katonaköltő: Adam Czahrowski (Csahrovski), aki „magyar és horvát-földi táborokban írta“ czekeket a költeményeket, az ott töltött 1588—1596. esztendőkkben.

A lengyel irodalomtörténet nem sok helyet szentel Czahrowski Adam költészetének, főleg azért, mert ezek az idegen földön írt költemények messze elmaradnak a kor legnagyobbjai: Kochanowski vagy Rey költészetének „örök“ értékei mögött s azok mellett szinte kezdetlegeseknek, gyöngéknek és színteleneknek hatnak. Költészetének értéke és életének változatossága nem hasonlítható a mi Balassa Bálintunkhoz sem, akit mégiscsak európai mértékkel mérhetünk, s akit lírai költészetünk első nagy csúcsának tekintünk. Balassa neve mégis önkéntelenül tolódik itt előtérbe. Ő is végvári vitéz volt a XVI. században, ott „kesergett a végvárak elestén“, s nem egyszer járt lengyel földön is, aminek ma bizony nagyon nehéz valami nyomára akadni a lengyel földön, habár összesen öt évet töltött a különféle előkelő lengyel udvarokban, a nemeselek vendégségében.

Balassa vítézi énekei — úgy látszik — hatással voltak Czahrowski költészetére. A téma közössége mellett igen gyakori a gondolatközösség és a képek, sialmak azonossága. Balassának néhány lengyel nyelven megjelent költeménye Krzyzanowski professzorban azt a meggyőződést keltette, hogy köztük a legközvetlenebb rokonság is megállapítható.

Amint a lengyel nemeselek nem sokat tudnak ma a mi Balassánkról, nekünk sincs sok ismeretünk Czahrowski Adámról, költészetéről és Magyarországon eltöltött kilenc esztendejéről. A kiadó Mikulski különben alapos munkájának is megbocsáthatatlan vétke ez; a bevezető Czahrowski-életrajzot már e szavakkal kezdi: „Czahrowski Adam az 1596. esztendőben visszatért Lengyelországba“. A magyarországi kilenc év történetéről semmit sem ír, pedig a költő összes műveinek jegyzetes kiadása alkalmat adhatott volna a XVI. század lengyel-magyar irodalmi kapcsolatainak megvilágítására. Számunkra kétségkívül ez adott volna nagyobb értéket a könyvnek.

Amit Mikulski elmellőzött s még ki nem ázott, azt Czahrowski költészetéből azért megsejthetjük, hiszen alig van költemény, amelyben a magyar földet, a magyar vitézséget, a magyar végvárakat és az ott töltött katonai életet meg ne említené. Zamoyski grófhhoz (akivel Balassa is szoros kapcsolatban volt) írt levelében mondja el, hogy a byczynski-i veszített csata után Magyarországra ment, hogy „megjavítsa becsületes szegénységét“, hogy „...vir fugiens iterum pugnabit“, s „erre törekedett Egerben és más helyen“, ahol járt

Ugyancsak ebben a levélben írja — mecenást és kiadót akarván fogni a nagy irodalombarát Zamoyskiban —, hogy a magyar földön, vitézi szolgálatai közepette lévő szabadidejét nem akarta tétlenségben leélni, s ezért két könyvecskét írt, „már nem költői, hanem vitézi verseimmel, vitézi embereknek időöltő példájára“.

„Kaniza“, „Solnok“, „Sikszó“, „Eger“ vitézeit emlegeti és ezeket a várakat, „valamint más helyeit a magyar nemzetnek“. Büszkén mondogatja, hogy a „vitézlő magyar néppel“ vitézkedett, s erről mindenkinek, akit érdekel, „biztos értesítést ad“. Saját pénzén nevelt negyven lovat, de velük nem hált egy fedél alatt. Írja, hogy magyar földön jól ismerték s a következő szavakkal ajánlották magukat kegyelmébe:

„Kegyelmednek en vüram
eoremest zolgalok,
Velled zoksyghes helen
elek es meghalok.“

A sokszor latinnal tarkított lengyel szövegbe szó szerinti beleillesztette ezeket a magyar sorokat és utána lengyel fordításban is közli.

A „preszporki“ várbán 1593. március 12-én volt. Az itt átéltek után „Isten kegyelmébe ajánlja a magyar földet“. Vallásos költészete a megadó, Istenben megnyugvó, az Ő kegyelméért esedező katona képét és lelkét tükrözi, aki nem feledkezik meg arról, hogy élete Isten kezében van. De a haza oltalmát is Isten kezében látja legbiztosabban. A várnai csatában szereplő Lászlót Isten küldöttének mondja.

„A magyarokhoz“ címen külön költeményt ír s abban újra említi a magyarság „vitézi voltát“, a „vitézi magyarokat“, akikkel együtt mártotta kardját pogányok vérébe. „Az egri várról“ ugyancsak külön verset ír, nemkülönben „Eger és az egri vitézek gyásza“ címen. Ez utóbbiban a következő várakat említi: „Szyrok“, „Sarwasky“ és „Diur“, „Filek“, valamint „Syczyn“, „Senderow“, „Sadwar“, „Balog“, „Krasnohorka“, „Iczyn“, amely „várak Egertől balra esnek, Kassa felé“. Felsorolja a jobb kézre fekvőket is: „Ecziet“, „Kalow“, „Serencz“, „Ond“, „majdmeg“, „Tokaj“ a Tisza partján, „Mokaj“, újra „Potok“, „Ferebesz“, „Makowicég“. „Bodogkio“, amely „kilenc mérföldre van Makovicétől“, „Eperjes“, „Szaros“ vára, „Kisz warda“, „Stropki“, „Barko“, „Szkapuszany“, „Filek“: mert — írja — „nem találász egyetlen egy várat sem a magyar földön, amelyben nem lettem volna“. Komárom váráról azt írja: „erősebbet nem ismerek“.

Mielőtt elhagyná „az vitézi nép földjét“, verset ír búcsúzóul és külön szól: „Czahrowski Ádám a magyar földhöz“, amelynek megvédésére nem sajnálta „sem az egészségét, sem a költséget“.

Költészetét maga sem becüli sokra. „Tudom — írja —, hogy ezt nem írta a kitűnő Kochanowski, hanem a katona szegénylegény, én, Ádám Czahrowski. Mert amikor nem tudtam semmit megtudni, inkább verset írtam, mintsem télenül ültem.“

Czahrowski Ádám költészete számunkra kedves kultúrtörténeti adat. A magyar vitézséghez és a magyar földhöz kötött szeretete nagyobb értékű költészeténél. E szeretet különben a minden idők lengyelének magyar rokon-szenvét jellemzi. Czahrowski karddal, költségekkel és tollal mutatta ki érzelmeit irántunk, s nekünk — talán éppen műveinek jegyzetes kiadásával kapcsol-

latban — utána kellene néznünk a vitézi élet XVI. századbeli aktái között, nicsen-e ennél több erről a lengyel katonaköltőről, akit voltaképen a magyar föld és a magyar vitézi környezet nyugalmas órái tettek poétává, magyarbarát irodalmárrá

Amint a hiányos Czahrowski életrajz kiegészül és kibővül a Magyarországon eltöltött kilenc évvel — maradjon nyoma „*Könyvek*“ és „*Különféle dolgok*“ címen most kiadott kötetének — magyar földön is...

sz. Csorba Tibor.

Elhunytak.

ARKOSSY LAJOSNÉ, I. Wagner Irén.

BANFFY FERENC (losonci) br., földbirtokos, szül. Apanagyfaluban (Szolnok-Doboka vm.) 1869 október 10-én, megh. Budapesten 1938. szeptember 10-én. — Ref. Szülők: B. Dezső v. miniszterelnök, br. Kemény Mária. A katonai akadémiát elvégezvén, 1888-ban tiszt lett. 1896 óta Enyedszentmihályon, majd Kolozsborsán gazdálkodott. Az 1919-i megszállás óta az erdélyi m. irodalom és művészet egyik mecénása volt. — Publicisztikai működést is kifejtett. Pl. *Ellenzék* (1913), lugosi M. *Kisebbség* (1924).

BAYER ALICE (Haltenberger Mihályné) dr. phil., szföv. leánygimn. igazgató neje, szül. Budapesten 1893-ban, meghalt u. o. 1938 július 27-én. — 1916-ban doktorált a budapesti Tudományegyetemen. — Munkája: *Marmontel hatása Magyarországon*. Bp., 1916.

BENKE TIBOR, hírlapíró, szül. Debrecenben 1908-ban, megh. repülő-szerencsétlenség következtében 1938 augusztus 10-én. — Ref. Eredetileg gépészmérnöknek készült, de két évfolyam elvégzése után bevonult katonának s mint tart. tiszt szerelt le. Ekkor fölcsapott hírlapírónak és szélsőjobboldali lapokban dolgozott. Az *Új Mság*-nak megindulása (1934) óta volt b. munkatársa s kiadóhivatali vezetője a *Riadó* c. légoltalmi lapnak.

BÍRÓ FERENC S. J., r. k. áldozópap, szül. Munkácsen 1869 október 10-én, megh. Budapesten 1938 augusztus 28-án (temetés n.). — 1889-ben a Jézus-Társ. kötelékébe lépve, fölszentelése után több ízben volt magister Kalo-csán, intézeti felügyelő Szatmárt, lelkipásztor Pozsonyban, Nagyszombatban és Budapesten, majd 1928—35. a rend magyarországi tartományfőnöke. Alapította és szerk. *A Szív, Das Herz, Srdce* c. hitbuzgalmi és az *A Fényszóró, Slunce* c. társadalmi lapokat. A katolikus sajtó terjesztésére megszervezte a templomkörzeti rikkancsokat és megalapította a „Korda“ R.-T.-ot. — Szépirod. munkája: *A Nagy-Asszony kongregációja*. Vall. drámai költem. 3. felv. Klny. a nagyszombati érse. gimn. értes.-ből. Nagyszombat, 1903.

CSÜRÖS JÓZSEF, tb. esperes, nagyalmási ref. lelkész, megh. 1938 szeptemberében, életének 72. évében. Egyházirodalmi munkásságán kívül több tárcafordítása is megjelent a kolozsv. *Ellenzék*-ben (1902/3).

GERGELY ISTVÁN, hírlapíró, szül. Budapesten 1870-ben, megh. u. o. 1938 július 6-án hajnali félnégykor szívbénulásban. — R. kat. A Nemz. Újs. szerint előkelő családból származott. Szülők: G. István, Waglavich Leopoldina. Már gimnázista korában írogatott s fiatalon lett újságíró. Különböző lapok kötelékében dolgozott. Így 1896—1904. a *B. Napló* s 15 évig a *S Ó. Újs.* belmunka-

társa, végül pedig a *Nemz. Újs.* főmunkatársa volt. Riportokat és színi kritikákat írt. — Előtttem ismert versei és tárcái: *Főv. Lapok* (1893, 1900), *M. Génius* (1894—99), *Morsz.* (1894/5), *Hazánk* (1895), *M. Hírl.* (1895/6), *B. Napló* (1896/904, 07), *P. Napló* (1896, 904, 07), *Debrecen* (1898), *Egyenlőség* (1899, 902), *A Hét* (1901), *Új Idők* (1902, 07), *Jövendő* (1903, 05), *Orsz.-Vil.* (903/4), *Háztartás* (1904), *Polit. Hetiszle* (1905), *Az Újs.* (1907), *A Polgár* (1908/10), *P. Lloyd* (1909, 24), stb. — Színműfordítása: *Lányok és legények.* Életkép 3 felv. Írta: Felix Dörmann. (Bemut.: M. Szính. 1908. I. 30.) — Álnevei és betűjegyei: Ange Pitou; G.; G. I.; g. i.; Gely-Ger-Ping; G—ly; g—ly; G—ly I—n; —ly; —ou; x; —y —n.

HORVATH ADAM ZOLTÁN, dr. theol. v. pannonhalmi perjel és főkönyvtáros, szül. Zsebelyen (Temes vm.) 1881 május 17-én, megh. Bakonybélben 1938 szeptemberében. — 1905-től a biblikum tanára volt a bencésrend pannonhalmi hittudom. főiskoláján, 1921-ben pedig a rend közp. könyvtárának vezetője lett. 1935-ben szélütés érte. — Szentbeszédei: *Szent-Gellért* (1907/8, 1908/9).

KARINTHY FRIGYES, hírlapíró, szül. Bpen 1888 június 24-én, megh. Siófokon 1938. augusztus 29-én d. u. agyvérzésben. — Ev. Szülők: K. József, Engel Sarolta; özvegye: dr. med. Böhm Aranka. Középiskoláit Bpen elvégezvén, beiratkozott a bpi tud.-egyetem bölcsészeti fakultására, majd húszéves korában hírlapíró lett. Az 1919. kommün alatt a közokt. népbiztosság kinevezte az írói választmány tagjává. Pályáját a *P. Hírl.*-nál kezdette, majd *Az Újs.* s végül 1917-ben a *P. Napló* b. munkatársa lett. Utóbbi lapban régebben állandó rovata volt, míg az utolsó években már csak vasárnaponként írt bele egy-egy cikket. Néhány évvel halála előtt agydaganata támadt, melyet szerencsésen operált meg Olivecrona stockholmi orvostanár. Holttestét Bpre hozták s szept. 1. temették el a kerepesiúti temetőben. Előtttem ismert első verse: *Az Újs.* (1906). Tárcái és egyéb írásai: *Orsz.-Vil.* (1907), *B. Napló* (1908), *P. Hírl.* (1908/9), *Elet* (1909), *Nyugat* (1909—), *Renaissance* (1910), *Vas. Újs.* (1910, 16), *Az Újs.* (1911/16), *Világ* (1911/13), *A Hét* (1912, 14/5), *P. Napló* (1913/4, 17/38), *B. Hírl.* (1914/5), *Morsz.* (1914), *P. Lloyd* (1914, 18, 21/2) stb. — Munkái: Novellák. Írta Frank Wedekind. (Nyugat-Kt. 2.) Bp. [1910]. — *Esik a hó.* Novellák. U. o., 1912. (2. bőv. kiad. U. o., [1926]. K. F. munkái. 9.). — *Görbe tükör.* U. o., 1912. — *Igy írtok ti!* (Modern Kt. 108/12). U. o., 1912. (Új kiad. U. o. [1928] K. F. munkái. 1.). — *Ballada a néma férfiakról.* (U. o. 182). U. o., 1912. — *Atta Troll. Nyáréji álom.* Írta Heinrich Heine. (U. o. 158/9). U. o., 1912. — *Bátor Kasszián.* Bábjáték. Írta Arthur Schnitzler. (Az Új Színpad Kta. 1.) U. o., [1912]. — *Thermidor.* Jelenet. Írta Theodor Csokor. (U. o. 9.) U. o., [1912]. (Bemut. Új Színpad 1912. IV. 20.) — *Haláltánc.* Írta Frank Wedekind. (Tevan-Kt. 9.) Békéscsaba, 1912. — *Együgyű lexikon.* (U. o. 2/5.) U. o., 1912. (Új kiad. Bp., 1923.) — *Budapesti emlék* (Mod. Kt. 260/5.) Bp., 1913. — *Találkozás egy fiatal emberrel.* (U. o. 314/5.) U. o., 1913. — *Tengerkisasszony.* Írta H. G. Wells. (U. o. 324/6.) U. o. 1913. — *Az elnökné.* Vigj. 3. felv. Írta Weber és Hennequin. (Főv. Szính. Műs. 306/7.) U. o., [1913]. (Bemut. Vígyszính. 1913. II. 8.) — *D'Óra asszony.* Reg. Írta I. V. Jensen. (Athenaeum Kt. 18.) U. o., 1913. — *Grimasz.* (Mod. Kt. 370/3.) U. o., 1912. — *Gulliver utazásai.* Írta Jonathan Swift. (Világ Kt. 25.) U. o., 1914. (2. kiad. U. o., [1920]; 3. kiad. U. o., [1924] 4.) — *Írások trókról.* (Tevan-Kt. 59/60.)

Békéscsaba, 1914. — *A három lélek*. Írta Erckmann-Chatrian. (U. o. 61.) U. o., 1915. — *A vándorkatona*. (Mod. Kt. 439–40.) Bp., 1915. (Emőd Tamással.) — *Beszéljünk másról*. (U. o. 449/53.) U. o., 1915. — *A repülő ember*. Wittmann Viktor emléke. (U. o. 460/1.) U. o., 1915. — *Két hajó*. Novellák. U. o. 1915. (2–3. kiad. U. o., [1929]. K. F. munkái. 10.) — *A spanyol nyakék*. Írta B. M. Croker. (Egyet. Regt. 31 : 10/2.) U. o., 1915. (3 köt.) — *Aki utoljára nevet*. (Galantai Kt. 1.) U. o. 1916. — *Ó, nyájas olvasó!* <Mindenféle dolog>. U. o., 1916. (2. kiad. U. o., 1923.) — *Tanár úr kérem!* Képek a középiskolából. U. o., 1916. (4. kiad. U. o., [1929]. K. F. munkái. 8.; [5. kiad.]. U. o., [1937.]). — *Utazás Faramidóba*. <Gulliver ötödik utazása>. U. o., 1916. (2. kiad. M. Regények. U. o., 1922.) (Eszperantó fordításban is.) — *Igy láttátok ti!* A háborús irodalom karikatúrája. U. o., 1916. (Új kiad. U. o., [1927].) — *Hogy tesz a gránát?* (Tábori levél. 2.) U. o., 1917. — *Beszéljünk másról*. U. o., 1918. — *A bűvös szék*. U. o., 1918. — *Krisztus vagy Barabbás*. Elb. U. o., 1918. (2. kiad. U. o., [1928]. K. F. munkái. 5.) — *A lowoodi árva*. <Jane Eyre>. Reg. Írta Charlotte Brontë. U. o., 1918. (2 köt.) — *A pokol*. Reg. Írta Henri Barbusse. U. o., 1918. (Ford. Kosztolányi Dezsővel. 3. kiad. U. o., 1920.) — *Gyilkosok*. Elbek. U. o., 1919. — *Egy komisz kölök naplója*. Angolból. U. o., 1920 [1919]. — *Sámson és Delila*. Tragikomédia. Írta Sven Lange. U. o., 1920 [1919]. — *Az aranyháromszög*. Írta Maurice Leblanc. (A Kultúra Regta. 35.) U. o., 1920. — *Egy naplopó tünődései*. Írta Jerome Klapka. U. o., 1920. — *Hét óra 19 perc*. Írta M. Leblanc. (Detektív- és Kalandorregék. 6.) U. o. 1920. — *Akiket fölvet a pénz*. Komédia 3 felv. Írta Izrael Zangwill. (Főv. Szính. Műs. 418/26.) U. o., 1921. (Bemut. Belv. Szính. 1921. II. 12.) — *A nagyságos asszony táncosa*. Tréfa 3. felv. Írt Armont és Bousquet. (Szính. Kt. 3.) U. o., 1921. — *Hökém színház*. (Szính. Kt. 7.) U. o., 1921. (2. kiad. U. o., 1926.) — *Jelbeszéd*. (Novellák.) U. o., [1921]. — *Panoráma*. U. o., 1921. — *Zsuzsa Berengóciában*. Elbeszéli Kozma László, versbe szedte K. F. U. o., 1921. — *Visszakérem az iskolapénzt*. U. o., 1922. — *Vitéz László színháza*. (Új Mod. Kt. 1/3.) Wien, 1922. — *Kapillária*. Riport Gulliver 6. útjáról. (M. Regények.) Bp., [1921] (2. kiad. U. o., 1922., 3–4. kiad. U. o., [1928] mint K. F. munkái. 2., illetve 10. kötete. Franciául: Voyage à Capillarie. Ford. Gara László és Marcel Largeant. Paris, 1931.) — *Két álom*. Mozifényjáték 3 felv. és 2 filmben. U. o., 1923 [1922]. — *Antoinette*. Reg. Írta Romain Rolland. (Jean Christophe. 6.) U. o., [1923]. (2. kiad. U. o., [1925], 3. kiad. U. o., [1928].) — *Mások csemetéi*. Írta John Habberton. U. o., 1924 [1923]. — *Nevető dekameron*. (100 humoreszk.) U. o., 1923. (2. kiad. U. o., [1929]. K. F. munkái.) — *Fából vaskarika*. *A csokoládékirály meséi*. U. o., [1923]. — *Kolumbus (!) tojása*. Hogyan földözte föl Kristóf gazda Amerikát? (Tréfás Kvek. 1.) U. o., [1923]. — *Kacsalábon forgó kastély*. Meseparódia. (U. o. 8.) U. o., [1923]. — *Kötéltánc*. Reg. U. o., [1923]. — *Morgan matene*. [Holnap reggel. Tragikomédia 3 felv.] Ford. Kalocsay Kálmán. U. o., 1923. (Bemut. magyarul Madách-Szính. 1919. III. 8., repriz Belv. Szính. 1926.) — *Az elcsereült gyermek*. Mozireg. 3 felv. Írta Georg Kaiser. Klny. a Szính. Életből. U. o., [1924]. — *Harun al Rasid*. Elbek. U. o., 1924. (3. kiad. U. o., [1929]. K. F. munkái. 6.) — Írta... (Szính. karikatúrák.) U. o., 1924. — *Egy tucat kabaré*. (Tolnai Regta.) U. o., [1924]. — *Legenda az ezerarcúlélekről*. U. o., 1925. — *Ki kérdezett?* U. o., (1926). — *Heuréka*. U. o., [1927]. —

Humoreszkek. Írta Stephen Leacock. Magyarra írta K. F. U. o., [1927]. — *Notesze.* U. o., (1927). — *Drámák ecetben és olajban.* U. o., 1927. — *Lepkétánc.* U. o., [1927]. (Bemut. Belv. Szính. 1927). — *Nem tudom a nevét. Ott ki beszél? Kísérleti módszer.* (Kis vígjátékok.) (Műkedvelők Szính. Új s. 6.) U. o., [1928]. (A kísérleti módszer bemutat. a Belv.-Szính. 1920. X. 1.) — *Nickleby Miklós élete és kalandjai* Írta Charles Dickens. U. o., [1928]. (5 köt. Balla Mihállyal.) — *Karácsonyi történetek.* Írta u. a. U. o., [1928]. (Dobosi Pécsy [!] Máriával.) — *Színház.* U. o., 1928. (K. F. munkái. 8.) — *Új görbe tükör.* U. o., 1928. (2. kiad. U. o., [1928]. K. F. munkái. 7.) — *Nem mondhatom el senkinek.* Versek. U. o., [1929]. — *Minden másképpen van.* U. o., [1929]. — *Polgári kiáltvány a társadalom megmentéséről.* U. o., [1932]. (Töbkekkel.) — *Hadi tándes Anthroposban.* U. o., [1933]. (Berény Róbert rajzaival.) — *Hasműtét.* Novellák. U. o., [1933]. — *Vendéget látni, vendégül lenni.* Gundel Károly tanácsaival. U. o., 1933. — *Még mindig így írtok ti.* U. o., [1934]. (Kosztolányi Dezső előszavával.) — *Száz új humoreszk.* (U. o.), [1934]. — *Menyyei riport.* Reg. U. o., [1934]. — *Barabás.* Elb. (Hungária Kvek 1.) [U. o., 1935.] (Maróti Géza fametszeivel.) — *Micimackó.* Írta A. A. Milne. U. o., [1935]. — *A Micimackó kuckója.* Írta u. a. U. o., [1936]. — *Micsoda négy nap!* Írta u. a. (Az Athenaeum 2 P. Reg. 54.) U. o., [1936]. — *Nevető betegek.* (U. o., 1936.) — *Selbstgespräche in der Badevanne.* Humoresken. Ford. Gáspár Andor. Wien-Lpzg., [1936]. (Angolul is. Ford. Laurence Wolfe. London, 1937.) — *Utazás a koponyám körül.* (U. o., 1937.) — Önállóan meg nem jelent eredeti és ford. színművei: *Fixírozó a feleségem!* Moziiskecs. (Bemut. bpi Apolló-Szính., 1914. V.); *A géptrókisasszony.* Vígj. 3 felv. M. színre alk. (Víg-szính. 1914. X. 17.); *Dráma.* Boh. 1 felv. (Modern Színpad 1916. IV. 1.); *A golyakalifa.* Filmdr. Babits Mihály regényéből. (Uránia 1917. X. 12.); *A búvós szék.* Vígj. 1 felv. (Modern Színpad 1917. X. 13.); *Mágia.* Filmdr. Sztrókay Kálmán novellájából. (Corso-Mozi. 1917. X. 22); *Szent Péter esernyője.* Filmdr. Mikszáth Kálmán regényéből. (Mozgókép-Otthon 1917. X. 29); *Egy krajcár története.* Film-szatíra. (Omnia 1918. IV.); *Édes apuka.* Vígj. 3 felv. Írta Max Nyl és Max Ferner. Rieger Alfréd zenéjével, Bródy István verseire. (Bpi Szính. 1919. I. 3); *A csodaszarvas.* Vígj. Írta Ferdinand Crommelynck. (Renaissance-Szính. 1923. IX. 29); *Hogy kell bánni a férfiakkal.* Vígj. 1 felv. (Andrássy-úti Szính. 1924. I. 26); *Drámatrók és betörők.* Színm. (Belv. Szính. 1929). — Előszót írt a követk. művekhez: Somlyó Zoltán: *Sötét baldachin.* (Bp., 1913); Radványi László versei. (U. o., 1916); Naszály Jenő: *Nihil.* (U. o., 1919); Kelemen Viktor: *Legenda.* (U. o., 1924); Galantai Gyula: *Pukkadjanak meg az ellenségeim.* (U. o., [1926]); Balassa József: *Kérdezz — felelek!* (U. o., [1928]); Ed. Anton Wildgans *szonettjei.* Ford. Tábori Pál. (U. o., 1928); Puder Sándor: „*Allapota kielégítő...*“ (U. o., [1930]); Grätzer József: *Fejtorna.* (U. o., [1932]); Vázsonyi Károly: *Tánc, zene nélkül.* Versek (Spatak, 1935); Losonczy Ádám: *Gáz!*... (Bp., 1937). — Átnézte: Mark Twain: *Huckleberry Finn és Tom Sayer kalandjai.* Ford. Koronkay István. (Bp., [1936]). — Alnevei: Carinti; -inti (Fidibusz).

KARL K. LAJOS, dr. phil., ny. egyetemi ny. r. tanár, szül. Cservenkán (Bács-Bodrog vm.) 1875. augusztus 4-én, megh. Budapesten 1938. szeptember 3-án (tem. n.). — 1913–22. a Ferenc József-egyetemen a francia nyelv és irodalom r. tanára volt. Nyugdíjaztatása után mint gráci egyet. m. tanár tartott

előadásokat a m. nyelvészetből. — Magyar vonatkozású cikkei: *Ethnogr.* (1908. Árpádházi Sz. Erzsébet és az üldözött ártatlan nő mondája; 1909. A Berta-monda.) *Rev. des Langues Romanes* (1908. La Hongrie et les Hongrois dans les chansons de geste), *Zeitschr. f. Roman. Phil.* (1910. Vie de Ste Elisabeth de Hongrie), *La Bibliophilie* (1934. Mathias de Hunyad mécène et bibliophile). — Szépirod. jellegű, vagy a magyar irodalomtörténetet érdeklő munkái: *Páris kövei.* (Olcso Kt. 1669/71.) Bp., 1912 (Nagyrészt plágium, v. ö. EPhK, 1913: 255. l.). — *Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában.* U. o., 1916. — *Az életnek kettős kertje.* Írta Maurice Maeterlinck. (Világirodalom Kt. Új sor.) U. o., 1923. — *A bölcsesség és a végzet.* Írta u. a. U. o., (1924). — *Hugo Schuchardt u. d. ung. Sprachwissenschaft.* Klny. 1933.

KARY BÉLA (gyergyószentmiklósi vitéz) ny. altábornagy, szül. 1875-ben, megh. Budapesten 1938. szeptember 13-án. — A Ludovikát és a bécsi hadiiskolát végezte. 1912-ben I. Ferenc József katonai irodájába került. 1916-ban vezérkari ezredes lett; 1926-ban nyugdíjazták. — Emlékeiről cikksorozatot írt a *P. Hírl.*-ba. Ugyane lap szerint a katonai szakirodalom mellett a szépirodalmat is művelte.

KOHN DAVID, ny. városi tisztviselő, Békés vm. that. biz. örökös tagja, megh. Gyulán 1938. szeptember 16-ra virradó éjjel 82 éves korában. — Izr. 42 éven át szerkesztette a *Békés* c. lapot. — E lapba írt cikkeiből készült könyvei: *Hatvan év múltán.* Gyula, 1936. — *Az élet alkonyán.* Visszaemlékezések. U. o., 1937.

LÓCS (1900-ig Lebel) REZSŐ (ménesi) dr. Arad utolsó megválasztott magyar polgármestere, szül. Újvidéken 1862. augusztus 22-én, megh. Ménesen 1938 júliusában. — Tárcái és cikkei: *Arad és Vidéke, Aradi Közl.*

MADARÁSZ JÓZSEF, magántisztviselő, megh. Budapesten 1938 augusztus 4-én. — R. k. Tagja volt a Ker. Szocialista Szakegyesületek Orsz. Szövetsége intéző-tanácsának; a *Textilipari Alkalmazottak Szaklapja* megindítója és szerkesztője. — Talán az ő tárcái: *Alkotmány* (1916/7).

MARTON SANDOR, dr. jur. ügyvéd, szül. Balatonbogláron 1871-ben, megh. Budapesten 1938 augusztus 6-án. — 1898-ban nyitott ügyvédi irodát a fővárosban. Egy ideig jogtanácsosa volt a M. Újságírók Orsz. Szövetségének. 1910-ben megalapította színpadi kiadvállalatát, mely igen sok magyar színművet helyezett el külföldön. Publicisztikailag is működött.

MIHALOVITS JENŐ, m. k. kormányfőtanácsos, gyógyszerész, megh. Debrecenben 1938 július 16-án (temetés napja) 72 éves korában. — Évekig társelnöke volt a Morsz. Gyógyszerészek Egyesületének. E minőségében 1933-ban megkapta a kormányfőtan. címet. Az 1890-es évek végén b. munkatársa volt a *Debr. Hírl.*-nak Előttek ismert versei és tárcái: *Kép. Családi Lapok* (1892/902), *Aradi Közl.* (1894), *Délmorsz. Közl.* (1894), *Debr. Függetl. Újs. Naptára* (1905, 08, 11), *Debr. Függetl. Újs.* (1909), *Debr. Kép. Kalendárium* (1910/11), miskolci *Ellenzék Naptára* (1912). — Munkája: *A Bocskay-kert és népe.* Debrecen 6. n.

MOLNÁR BÉLA, hírlapíró, emléklapos repülőhadnagy, megh. repülőszerecsétlenség következtében Nagyhegyesen 1938 augusztus 10-én 30 éves korában. — A *Mság* belső munkatársa, előbb rendőri rovatvezetője, majd politikai tudósítója volt.

PELLER GYÖRGY, hírlapíró, szül. Budapesten 1906 május 9-én, megh. repülészerencsétlenség következtében Nagyhegyesen 1938 augusztus 10-én. Egy ideig magántisztviselő volt, majd beiratkozott az egyetem orvosi karára. 1935-ben került mint szigorló orvos az *Ujs.*-hoz.

REINER JÁNOS, dr. jur. ny. egyet. ny. r. tanár, a Sz. István Akad. főtítkára, a M. Tud. Akad. I. tagja, szül. Nagybecskerekén 1865 június 22-én, megh. Budapestén 1938 augusztus 27-én. — Előbb ügyvéd, majd az egyházjog tanára volt Budapestén. — Jogtudományi munkásságán kívül utolsó éveiben szépirodalommal is foglalkozott s több költeménye jelent meg. — Verses munkái: *Regék és történetek ciklusából.* Bp., 1927. — *Es megszólal az Úr...* Királyének. U. o., 1931. — *Szentsztrú asszony...* U. o., 1931.

RUSZNYAK IVÁN, hírlapíró, szül. Leibicen (Szepes vm.) 1910 április 20-án v. 27-én, megh. repülészerencsétlenség következtében Nagyhegyesen 1938 augusztus 10-én. — Ev. Egy ideig a közgazd. egyetemi kar hallgatója volt, majd pilótának képezte ki magát. Társadalmi és politikai riportjai a *8 Ó. Ujs.*, majd az *Est*-lapok hasábjain.

SÁGI (1900-ig Stegmüller) JÁNOS, ny. telekkönyvvezető, szül. Keszthelyen 1874 június 23-án, megh. Budapestén 1938 szeptemberében. — R. k. 1906—10. Keszthelyen volt telekkönyvvezető s 1902-től az ugyanottani Balatoni Múzeum néprajzi osztályának vezetője. 1910-ben áthelyezték Móra, majd néhány hónap múlva a pestvidéki törvényszékhez. 1919-ben nyugdíjazták s ekkor ingatlanközvetítő irodát nyitott. Főmunkatársa volt a Malonyay-féle *4 m. nép művészete* c. 5 kötetes kiadványnak s 1892 óta társszerkesztője a *Keszthelyi Hírl.*-nak. A *Balaton* c. tudom. darabját 1903 XII. 5. mutatta be az Uránia Bpen.

SIMOR MIKLÓS I. *Steff Miklós.*

SOÓS JÓZSEF, ny. ref. gimn. igazgató, szül. Kecskeméten 1863-ban, megh. Kisújszálláson 1938 augusztusában. — Három évig Kecskeméten, 1894—1929. Kisújszálláson tanított. 1919-től mint igazgató. — Műfordítása: *Attikai éjszakák.* Irta Aulus Gellius. Bp., 1905. (2 köt. Barcza Józseffel.)

STEFF MIKLÓS, hírlapíró, szül. Temesvárt 1906-ban, megh. repülészerencsétlenség következtében Nagyhegyesen 1938 augusztus 10-én. — Mint műegyetemi hallgató 18 éves korában fölcsapott újságírónak. Előbb a *Nemz. Újs.*, majd az *Új Nemzedék* s 1937 óta ismét a *Nemz. Újs.* munkatársa s újjeli szerkesztője volt. E lapokba vezércikkeket, tárcákat és regényeket írt. Sok gondos riportja az *A Reggel* c. hétfői lapban. — *Gázmérgezés a Darab-utcában* c. színművét a debr. Csokonai-Színház mutatta be. — Írói neve: Simor Miklós.

SZÁSZ BELA (szemerjai, Ifj.) dr. jur. a m. k. közigazgatási bíróság ny. tanácselnöke, a Kisfaludy-Társ. r. tagja, szül. Pesten 1868 március 21-én, megh. Balatonfüreden 1936 augusztus 7-én. — Ref. Atyja: Sz. Károly ref. püspök és költő. Eredeti és ford. versei és elbeszélései 1890 óta kül. fűv. és vidéki lapokban. — Szépirodalmi munkái: *Miatyánk.* (Vers). Bp., é. n. (Új kiad. u. o. [1938.]) Dr. 1 felv. Irta François Coppée. (Olcsó kt. 297.) U. o., 1892. — *Jean Marie.* Dr. 1 felv. Irta André Theuriot. (U. o. 299.) U. o., 1892. — *Az én jó csillagom.* Vígj. 1 felv. Irta Scribe. (U. o. 300.) U. o., 1892. — *Ruy Blas.* Szomj. 5 felv. Irta Victor Hugo. (U. o. 320.) U. o., 1893. — *A király mulat.* Szomj. 5 felv. Irta u. a. (U. o., 345.) U. o., 1895. — *Ezer év.* Tört. dr. költem. U. o., 1896. (Szász Károllyal.) — *Heine dalaiból.*

(Olcsó Kt. 1539/40.) U. o., 1909. — *Versek*. U. o., 1909. — *Horatius Sddi és epodosai*. U. o., 1913 — *Versek*. U. o., 1928. — *A verses Edda* U. o., 1938.

SZÉCHENYI GYÖRGY (sárvári és felsővidéki) gr., országgyűlési képviselő, szül. Lábodon (Somogy vm.) 1889 május 28-án, megh. Monokon 1938 augusztus 26-án. — R. k. Szülők: gr. Sz. Aladár, gr. Andrassy Natália. 1917-ben Zemplén vm. főispánja lett s ez állásáról az 1918-i forradalom kitörésekor mondott le. Ezután kálózi birtokán gazdálkodott, majd 1935-ben a Keresztény Gazdasági Párt programjával a tokaji kerület országgyűlési képviselője lett. — Ő alapította meg a *Korunk Szava* c. kat. folyóiratot.

SZILVÁSY JÓZSEF, hírlapíró, megh. repülőszerencsétlenség következtében Nagyhegyesen 1938 augusztus 10-én 24 éves korában. Hírlapírói pályáját az *Új Műszaki* kezdte mint béli tudósító és színi kritikus, majd a *Függetlenség* és az *Esti Újs.* riportere lett.

SZMIDA VIKTOR, ny. r. k. plébános, a Sz. István Akad. r. tagja, szül. Nyitrán 1851 szeptember 26-án, megh. Mezőkövesden 1938 szeptember 4-én. — 1885/7. Londonban élt, mint gr. Károlyi Alajos ottani nagykövet fiának nevelője. — Munkái: *Eredeti, rövid és gyakorlati sz. beszédek az év minden vasárnapjára*. Írta Weninger. Ford. egy egri pap. Eger, 1882. — *U. a. az év minden ünnepére*. Írta u. a. Ford. egy egri pap. U. o., 1884. — Ő adta ki Mindszenty Gedeon *költeményei*-t. (Eger, 1913, 2 kötet.)

VARADY GYULA (sziliczei), r. k. áldozópap, szül. Sőregen (Pest vm.) 1862 augusztus 24-én, megh. Debrecenben 1938 augusztus 28-án. — 1881-től számos tárcája, verse és cikke jelent meg jórészt különböző álnevek alatt az *Eger*-ben, a *M. Allam*-ban, az *Alkotmány*-ban s más f. v. lapokban.

VUTKOVICH SANDOR (1905-ig ifj.), dr. jur., ny. jogakadémiai tanár, szül. Pécsen 1869 szeptember 2-án, megh. Pozsonyban 1938 augusztusában. — 1894-től a pozsonyi jogakadémia, majd az ottani egyetem tanára volt. Főmunkatársa volt a *Nyugatmagyarországi Híradónak*, melyet hasonnevelő atyja 1905-ig szerkesztett. Jogi munkákon kívül útirajzokat is írt. Ezek: *Párisi emlékeimből*. Pozsony, 1900. — *Oroszországi úti emlékeimből*. U. o., 1902.

WAGNER IRÉN (özü. Arkossy Lajosné), máv. főellenőr özvegye, megh. Kolozsvárt 1938 augusztus 6-án (temetés n.) 67. évében. — Az erdélyi m.-nőmozgalom egyik irányítója volt. — Útirajzai és egyéb tárcái: kolozsv. *Ellenzék* (1910/13), *Újs.* (1912), stb. — *A nő hazánk diadalainak szolgálatában*. Kolozsv., 1916.

G. P.

N É V - É S T Á R G Y M U T A T Ó

	Oldal		Oldal
Ady Endre 25, 73, 108, 109, 110, 111	125, 126, 155, 156, 157, 158, 161	Bori Jenő	100
— — ismeretlen verse	93	Bölöni Farkas Sándor	17
Agárdi László	191	Both Ferenc	43
Alsóeghy Zsolt 30, 34, 51, 75, 76, 131	132, 133, 186 187	Brisits Frigyes	53, 78
Amadé László br.	30	Budapest (a magyar széppróza-irodalomban)	133
Angyal Dávid	41, 188	„Cantus Catholici“ (Kisdi)	80
Angyal Dávidné	147	„Catalogus Fontium Historiae Hungaricae“	131, 187
Arany János	3, 14, 105	„Chariclia“	28
— — életrajza	182	Clauser Mihály 31, 36, 81, 82, 127	15
Auer István	99	„Családi Kör“ (lap)	15
„Auróra“ (új kiadása)	31	Csapó Antonin	43
Ábrahám Ernő	188	Csató Pál	2
Árkossy Lajosné	201	Császár Elemér	87
„Árvízi Hajós“	3	Csáth Géza	112
Babits Mihály 113, 114, 115, 155	157, 158, 160	Cséplő Ernő	100
Badics Ferenc	28, 29	„Csokonai“ (Tóth Árpád szonettje)	98
Bajza József (költő)	1, 19, 22	Csokonai Vitéz Mihály 6, 7, 121, 124	97
Bajza József (tudós)	99	— — kultusza	35
Balassa Bálint	63, 199	— — utóélete	32
Balázs Ignác	144	— — versművészete	44
Balda Béla	190	Csontos Imre	44
Balla Frigyes	100	Csontos József	201
Baránszky-Jób László 117, 129, 161	126	Csorba Tibor	21
Baráth Ferenc	144	Csukási József	201
Barcza Imre	144	Csűrös József	199—201
Baross László	191	Czahrowski Adám	190
Bartóky József	201	Czakó János	145
Bayer Alice	144	Czapáry László	29
Bán Ferenc	201	Czobor Mihály	2, 19
Bánffy Ferenc br.	192	Czuczor Gergely	23
Bánkúthy Dezső	188	Danielik János	100
Bárd Miklós	145	Dávid Anna	44
Bársony Elemér	127	Demény Dezső	145
Benedek Marcell	201	Deptner Tibor	44
Benke Tibor	124	Déry József	191
Benkő Barnabás	8	Diósi Géza	81
Beöthy Zsolt	145	Divald Kornél	134
Eerzeviczy István	129	Dobó Sándor	59
Berzsenyi Dániel 1, 7, 8, 128, 129	184	Dohányköltészet	145
— — élete	131	Domby Béla	35
— — levelei	130	Dorogi Ortutay Gyula	86, 135
— — versei	67—70	Dózsa Dániel	131
Bessenyei György	75	Döbrentei Gábor	145
Bezerédy Amália	100	Dsida Jenő	28, 29
Bige György	73	Dugonics András	164
Birkás Géza	201	Dumas	32
Biró Ferenc	43	Elek István	14, 24
Bitay Árpád	43	Elek Oszkár	
Blaskovics Ferenc			

	Oldal		Oldal
Elekes Domokos	44	Halász Mór	101
„Elsüllyedt utak“ (Ady)	109	Hamann Richárd	106, 107
Ember Károly	145	Hankiss János	70
„Ember Tragédiája“	34, 73	Haray Viktor	41
Eötvös József br. 2, 10, 18,	180	Harmos Sándor	45
— — családja	80, 81	„Hasznos Mulatságok“	15
„Erdély aranykora“	41	Hauptmann Gerhard (a magyar	
„Etelka“	191	irodalomban)	133
„Élet“	111, 112	Hegedüs István	189
Faludi Ferenc .. 57, 58, 62, 63,	64	Hegedüs Sámuel	20
Farkas László	35	Hegedüs Sándor (ifj.)	137
Fazekas Sámuel	44	Heltai Gáspár	136
Fábian István	186, 194	Hesz Kálmán	76
Fáji Fáy János	80	Hilóczy Béla	93
Fáy András	34	Himfy	7
„Fecskéhez“ (Szemere Miklós		„Himnus“ (Kölcsey)	4
verse)	118	Hoffmann Frigyes	147
Fejér Adorján	146	Hoffmann Mihály	45
Fejér Lajos	146	Holländer Dezső	45
„Fekete zongora“ (Ady)	111	„Honművész“	16
„Fel, töltsetek fiúk, igyunk!“ ..	93	Horváth Ádám Zoltán	202
„Felelet“ (a Mondolatra)	4	Horváth János 5, 31, 127,	140
Ferenczi Zoltán	12, 13	— — hatvan éves	141
Fest Sándor	14, 84	„Hölgyfutár“	16
Féja Géza	77	Hugo Viktor	162, 164
„Flóri könyve“	75	Husztai József	189
Földes Artúr	146	Ignotus	111
Földessy Gyula	27	Illyés Gyula	86
„Fővárosi Lapok“	16	Impresszionizmus (irodal munk-	
Gaal József	2, 20	ban)	105, 153
Gacs B. Emilián	132, 138	Indali Gyula	26
Galambos Ferenc	87	„Invocatio Csokonai V. Mihály-	
Garamszegi Géczy István	133	hoz“ (Tóth Árpád verse)	98
Garay János	2	„Itthon“ (Ady)	103
Gábrriel Asztrik	97	Izr. Magyar Irodalmi Társulat	
Gálos Rezső	30, 85	(évkönyve)	34
Geguss Ida	146	Janus Pannonius (költeményei)	189
Gempel Béla	146	Jókai Mór	4, 41, 172
Gergely Gergely	76	— — romantikája	162—165
Gergely István	201	Jósika Miklós br. 2, 13	
Géczy István	133	József Attila	45
Gérando	168, 169, 173, 174	Juhász Géza	136
Goethe	26, 183	Juhász Gyula	42
Gombos F. Albin	131, 187	Justh Zsigmond	72
Gorove László	100	Kardos Albert	99
„Gólyához“ (Tompá) 118,	119	Kardos Andor	101
Grandpierre Emil	146	Karinthy Frigyes	202—204
Greisinger Ottó	100	Karl K. Lajos	204
Griger Miklós	100	Karsó Géza	185
Gyöngyösi István	28, 29	Kary Béla	205
— — összes köteményei	28	Kazinczy Ferenc 1, 5, 6, 52, 68,	121
György Lajos (felvidéki)	44	— —	169
György Lajos (kolozsvári)	85	Kározy Pál	190
„Győri magyar színpad törté-		Kemény Zsigmond br. .. 2, 22,	88
nete“	78	— — művészi felfogása és kri-	
Győry Tibor	100	tikai álláspontja	134
Gyulai Pál	4, 8, 9, 162	Kenyeres Imre	31
Hajdu József	101	Kerecsényi Dezső	197
		Kerekes Sándor	31

	Oldal		Oldal
Kerepesi-úti temető (nagy halottai)	190	Madách Imre	3, 34
Kestler István	46	„Magyar Irodalmi Ritkaságok“ ..	79
„Képes krónika“	137	Magyar irodalom (francia fel-	
Kis Adolf	147	fogásban)	166
Kis János	6	— — (a német lexikonokban.	
Kisbán Emil	32	XVI—XVIII. sz.)	76
Kisfaludy Károly	1, 190	Magyar irodalomtörténet (Bene-	
Kisfaludy Sándor	1	dek Marcell)	127
„Kiszűtő ének“	64, 65	— — Pintér Jenő	74
Kohn Dávid	205	— — (Féja Géza)	77
„Komikumról“ (Kölcsy)	8	— — tanítása gimnáziumainkban	141
Komjáthy Jenő	115	Magyar Irodalomtörténeti Társa-	
Kornis Gyula	84, 175, 193	ság	
Kossuth Lajos	4, 136	— — elnöki megnyitója	1
Kosztolányi Dezső	112, 125, 126, 127	— — ellenőri jelentés	56
154, 155, 157		— — jegyzőkönyvei	54, 55
Kosztolányi Dezsőné	125	— — titkári jelentés	51
Kovács Arnold	46	„Magyar írók levelei“	186
Kovács Ferenc	101	„Magyar Szépirodalmi Szemle“ ..	18
Kovács Károly	46	Magyar széppróza története (sze-	
Kováts József	46	melvényekben)	129
Kovárizik Károly	101	Mandl Alice	147
Kozoca Sándor	33, 41, 93, 121, 126	„Marót bán“	3
127, 184, 187		Maróthy Jenő	48
Kölcsy Antónia (Naplója)	187	Martinkó András	88
Kölcsy Ferenc	1, 4—11, 84	Marton Sándor	205
— — mint költő	4, 5	Mády Lajos	101
— — mint kritikus	5, 6, 7	Medvei Emma	133
— — mint szónok	9, 10	Meltzl Hugó	31
— — szerepe irodalmunk polgá-		Merényi Oszkár	130, 131, 184
rosodásában	174—181	Méray-Horváth Károly	147
— — világnézete	84	Mészáros Edgár László	101
„Körner Zrínyijéről“ (Kölcsy) ..	8	„Miért ne innánk?“	121—124
Kristóf György	37, 42, 86	Mihalovics Jenő	205
Kritika	5, 6	Mikes Kelemen (eszményei)	82
„Kritika és antikritika“ (Köl-		„Mikó solymár“	81
csey)	8	Mikszáth Kálmán	194, 195
Kriza János	2	Misson	61
Laban Antal	46	Misztika (kódexirodalmunkban)	94
Laborfalvi Róza	3	Mohácsi Jenő	34
Laczkó Géza	111	Molnár Béla	205
„Lapaj, a híres dudás“ (Mik-		Móricz Júlia	48
száth)	105	Munkácsy János	134
Lám Frigyes	78	Nadányi Zoltán	154
László Fülöp	47	Nagy Endre	148
Lengyel Dénes	165	Nagy Imre	191
Lengyel Tamás	92	Nagy Imre Leó	48
Leopardi (Magyarországon)	85	Nagy Lajos	101
Lipcsy Lajos	47	Nagy Péter (Grandpierre Emil)	149
Lorenz Károly	134	Nagy Sándor	192
Lőcs Rezső	205	Nagy Zoltán	149
Lukács Gusztáv Jenő	47	Nádlér Róbert	148
Lukácsy István	147	Nemes Imre	149
Lux Terka	147	„Nemzeti Hagymányok“ (Köl-	
Machovich Gyula	47	csey)	5
Madarász József	205	Neukirch Benjámín	65, 66
		Németh László	128, 195
		Népdal (Kölcsy)	5

	Oldal		Oldal
Nietzsche	155	Saint Amant	60
„Nyugat“	111	Sajó Sándor	153
Oláh Ida (Lux Terka)	149	Salamon Ferenc	23
Orbán János	48	Sallai István	29
Ortutay Gyula	35	Samarjay Károly	18
Otrokocsi Nagy Gábor	94	Sarkadi Lajos	49
Óvári Ferenc	101	Sági János	206
„Özvegy legények tánca“ (Ady)	25	Schridde Éva	127
Palásthy Marcell	48	Scott Walter (a magyar iroda- lomban)	12
Pallos Kajetán	150	Seress Imre	150
Papp Ferenc	14	Sík Sándor	137
Papp Jenő	150	Simor Miklós	206
„Parainesis“ 10, 11, 178, 179,	180	Solt Andor	181
Parosetich Vince	150	Somogyi Ferenc	94
Payr Sándor	102	Soós József	206
Párizs (a magyar sajtó tükrében)	133	Sopron (irodalmi emlékei)	79
Pázmány Péter (ismeretlen ma- gyar könyve)	29	Sólyom Jenő	103
Pekár Gyula	87	Sövény Aladár	133
Peller György	206	Steff Miklós	206
Perényi József	32, 51, 102	Steuer Lajos	103
„Pesti Hölgydivatlap“	16	Storcz Mátyás	151
Petőfi Sándor	3, 7, 137	Stripsky Híador	29
— — búcsúbeszéde az aszódi is- kolától	191	Szabó Dezső (stílusa)	76
— — költészetének zenei vonat- kozásai	134	Szalay Károly	151
Petrichevich Horváth Lázár	17, 23	Szalóczy Pál	49
Petzkó-Szokolay Ernő	103	Szana Tamás	23
„Pécsi diákok“ (Hilóczky szin- műve)	93	Szarvady Kálmán	103
Pécsváradi István	29	Szász Béla	206
Péter Ferenc	102	Szász József	49
Péterffy Jenő	80, 162	Szász Károly (idősb)	19, 20
Pintér Jenő	52, 74, 75	Szász Károly (elnöki megnyitója)	1—11
„Pipáru!“ (Faludi)	57	Szávay Gyula	137
Plank Antal	103	Szegedi Gergely	86
Pollák Miksa	34	„Szegény kisgyermek panasza“	113
Porzsolt Jenő	103	Szemere Bertalan (a nemzetiségi kérdésről)	91
Prohászka Ottokár	157	Szemere Samu	34
„Pusztá könyve“ (Justh)	73	„Szemlélő“	15
Rabong János	150	Szemlér Ferenc	103
Raimund	78	Szent István (egyházi énekek) ..	138
Ráth Zsigmond	150	Széchenyi György gr.	207
Recky Benedekné	120	Széchenyi István gr. 4, 21, 22, 136, 176, 177,	178
„Regnum“ (Egyháztörténeti év- könyv)	82	Székely Anna Klára	134
Reiner János	203	„Szép Ilonka“	14
„Revue Britannique“	167	„Szigliget“ (Talabér J. verse)	119, 120
„Régi magyarság“ (Féja)	77	Szigligeti Ede	2
Riedl Frigyes 14, 80, 105,	177	Szilvász József	207
Rohoska József	103	Szimbolizmus	108
Rostand	162	Szini Gyula	106, 112, 160
Rózsa Ilona	133	Szirmay Mária	133
Rózsaffy Dezső	49	Szlávik Mátyás	50
Rubinek István	103	Szmida Viktor	207
Rusznayák Iván	206	Szombatosok (költészete)	185
		Szomory Dezső	105
		Szondy György	75

	Oldal		Oldal
Szozsna Demeter (kéziratoss éne- keskönyve)	132	Vautier Guillaume	71—73
Szövényi László	152	„Válaszúton“ (Ady)	109
Sztrakoniczky Károly	112	Váradó Gyula	207
Taillandier	170, 171, 172	Várdai Béla	29
Talabér János	120	Vedres István	35
Tarczai György	81	Virág Benedek	32
„Társalkodó“	15	„Virágnak mondanálak“ (Gyulai) 92, 93	
Temesi Mihály	174	Vitéz Aladár	152
Tentzel	62	„Vitus mester álma“	81
Thury Zsigmond	185, 186	Voinovich Géza	182
Toldi-monda	84	Vörösmarty Mihály	3, 80, 85, 191
Toldy Ferenc	1	Vutkovich Sándor	207
Tolnai Lajos	13	Wagner Irén	207
Tolnai Vilmos	52	Waldapfel József	135
Toma István	103	Werger Márton	81
Tompa Mihály	3, 118, 121	Wesselényi Miklós br.	11, 79
— — levele	120	Wither George	60
Tordai Ányos	51, 104	„Zalán futása“ (első kidolgozása)	33
Tóth Árpád	97	Zichy Aladár gr.	50
Tóvölgyi Titusz	87	Zilahy Károly	13
Turóczi-Trostler József	58	Zilahy-Balogh Gyula	152
Vajda Ferenc	104	Zolnai Béla	82
Vajda János	159, 160	Zoltai Lajos	80
Vajtai István	191	Zoltvány Irén	50, 104
Vajthó László	79	„Zrínyi dala“ (Kölcsey)	4
Van Tieghem	169	Zsedényi Aladár	152
Varga Gyula	152	Zsidi János	104
Varjú János	185	Zsigmond Ferenc	13, 162
Vas Olga	97	Zsoldos Jenő	34
„Vasárnapi Újság“	20		

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Julius Vizsota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeqhy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyei, Julius Vizsota. Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeqhy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Zoltanus Alszeqhy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Zsolt Alszeqhy, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő. Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Óberle József.